373

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

HATODIK KÖTET.

Gr. Alm.

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZITETTÉK:

CZUCZOR GERGELY ÉS FOGARASI JÁNOS,

M. TUD. AKAD. RENDES TAGOK.

HATODIK KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA ÉS NYOMTATJA AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRSULAT.

1874.

Acad.
1.45.

ALMÁSSY PÁL
könyvtárából.

R
1965

B 2

48564

M.N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Növedéknapló
1915 év 300 sz.

T

T, kisded alakban *t*, harminez kettedik betü a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában huszonegyedik, kiejtve *té*. Kemény *k*, *p* társaival a kemény, továbbá külső hangszervek tekintetében a nyelvhangok közé tartozik, s ezek közt legközelebb rokona a lágyabb kiejtésü *d*, továbbá a *ty*, melylyel, kivált némely palóczos tájejtés szerint, leginkább ha *i* követi, fölcseréltetik, mint : *üti ütyi, kergeti kergetyi, szeretik szeretyik, Kati Katyi, Pista Pistya* stb. A régieknél számtalanszor *h*-val egyesülve fordúl elé mint *th;* pl. csak történetesen kinyitva a Benigna asszony imakönyvében : „Láthom magad megfogyattad, The népedeth ha megváltád.“ „Szent szivedeth, megszaggathá, drága véröd ki hullathá.“ A *t*-vel kezdődő gyökszók száma a 150-et, a *t*-vel végződőké, mint : *at, et, öt, út, üt, bat, bát, bet, bit, bot, böt* stb. a 60-at fölülmúlja. Mint gyökhang, 1) oly gyökszók, illetőleg származékok elején áll, melyek természeti hangot utánoznak, mint : *tap*, melyből *taps, tapsol, tapicskol, tapad, tapaszt, tapasztal, tapos, tapod, tapog, tapogat, tapint, tapasz*, családaikkal együtt erednek. Tompább hangzóval : *top, toppan, topog, toporzékol, tombol, toty, totytyan, totyog, totya, turbékol, tutul, tutyog, tutyma, tücsök*. Vékonyabb hangzókkal : *tengelicz, tepiczkel, teper, tipeg, tipiczkel, tipor, tik, tilinkó, tiricsel*. 2) Távolítást, távolodást, terjedést jelentő szók alaphangja, ú. m. *ta*, honnan *taliga, talicska, tasz, taszit, taszigál, tág, tál* (patina ‚patet‘ szótól), *tályog* (abscessus, apostema), *tántor, tántorog, tántorit, tár, tát, távol, távozik, tagad, taval*, a régies *tahát* stb. Tompább hangzóval : *to, tol, toliga, told, toldúl, tojik, toszit, tuszkol, tusa, tusakodik, tól, töl, túl*. Magas hangzókkal : *te, teker, tekereg, telek, telep, tenger, tenyér, teng, tenyész, tepsi, tér, terep, terepély, tereget, terel, terjed, terjeszt, terped, terpeszt, test; té, tétova, tétováz, téboly, tébolyog, tébolyodik, ténfereg, tékozol, tép, téved, téveszt, tévelyeg, tévelyedik, tilt, tilalom, tilos* stb. Ide tartoznak a helytágulásra, kitágulásra, illetőleg tömöttségre vonatkozó *tüdő, tűgy, tüttös, töm, teli, tölt*. 3) Oly szók előhangja, melyek bizonyos testek takaróját, födelét, burkát jelentik, vagy burokhoz hasonlólag körösek, milyenek : *tajk*, honnan *tajkos* = tekenősbéka, *takar, takaró, ták, tok, toklász, tokla* (burok), *teke, tekenő, tök*. 4) Melyek alulról fölfelé távolodást, emelkedést, magasságot jelentenek, mint : *tám, támasz, támaszt, támad, tombácz, tuhad, túr* (fölhányt földhalom), *tető*. 5) A belerő kifelé hatásának alapfogalma rejlik ezekben : *tesz, tekél, tana, tanács, tanú, tud, tudakol*. Mind a négy utóbbi esetben pedig az általános *tova*, Baranyában : *taa, toa*, a régieknél is gyakran *toa* (pl. Régi Magyar Nyelvemlékek. III. K. 351. l.). mutatkozik. 6) Amely szókban más gyökhang is van, azok alapértelmére ennek is befolyása van, ha pl. *r* hangot veszünk fel, ennek jelentésében osztakoznak az erős reszketésü hangutánzók : *teretura, terefere, tréfa, trufa, terécsel, tiricsel, turul, torok, turbékol, turha, törzsönködik;* a metszésre, rontásra vonatkozók : *tarol, tarló, tör, tőr* stb. V. ö. R, gyökhang. 7) Néhány szóban puszta előtétül jelenkezik ú. m. *talabor* = alabor, *talp* vagy *talap* = alap, *tata* = atya, *torlik* = orlik, *tabajdok* = abajdok. Ide tartoznak a bámuló, egyszersmind ostoba szájnyilásra vonatkozó tájdivatos szók, melyekben t. i. alaphang a szájtátó és bámuló *a* v. *á*, ugymint : *tábértos, tácsó, tájbász, tandi, tatri, táté*. Néha nyelvhegyi rokonaival ú. m. a *d, cs, gy, sz, s* betükkel fölcseréltetik, pl. *tömöszöl tömöcsköl, dömöszöl dömöcsköl, gyömöszöl, törzsöl dörzsöl, tob dob, toboz doboz, te* a személyragokban *d*, pl. *ház-ad kert-ed : tonka, csonka; tivornya, devernya; töpörödik, csöpörödik; tó, szó*, mint *Szikszó, szárszó; té szé; tarjadzás, sarjadzás; tunya sunya*. Mint kemény mássalhangzó néha a többi kemény mássalhangzókkal is fölcseréltetik, pl. *köp* a székelyeknél *töp, próba* terjedelmes szokással : *tróba*. Többire l. mind ezeket saját rovataik alatt.

Az irásbeli röviditések között (e szótárban, mint tt. = tárgyeset és *tb.* = többes, előfordulókon kivül) igen gyakran ezek jönnek elé :

T = tekintetes.

T. N. tekintetes nemes.

T. CZ. teljes czimü (pleno titulo).

T. i. = tudniillik.

—T, (1), mult időt képző v. alkotó rag mint : *tol-t, hal-t, él-t, kér-t, tör-t* : néha kettőztetve, önhangzó fölvételével is, még pedig vagy csak a törzsben, pl. *ad-ott, lép-ett*, de a többi személyekben csak egyszerüen : *ad-t-am, ad-t-ál, ad-t-unk, ad-t-atok, ad-t-ak* v. *ad-t-anak; lép-t-em, lép-t-él, lép-t-ünk* stb. stb., vagy pedig mindenik személyben is pl. *szabadit-ott-am, szabadit-ott-ál, szabadit-ott, szabadit-ott-unk* stb. stb. Ezen különbözések miatt a mult idők képző raga az egyszerü igéknél mindig följegyezve van; s ha nem mindenik személynél fordúl elé kettőztetés, a ragok több személynél is följegyezvék. Hogy ezen ragban a *tova* (taa, toa) értelme rejlik, alig fogja valaki kétségbe vonni. Bopp F. is hasonlító nyelvtanának utolsó kiadásában a szanszkrit aoristusnak mint multnak *a* előhangjában a távolra mutató névmást hiszi rejleni. (540. §.). Egyébiránt l. Előbeszéd, 136. l.

—T, (2), tárgyeseti rag, mely majd magán, majd segédhangzóval járul az illető névhez, mint első esetben általán önhangzón végződő nevekhez : *kaszá-t, eké-t, kocsi-t, ásó-t, erdő-t, kapu-t, ürü-t;* to-

vábbá némely mássalhangzón végződőkhöz : *taraj-t, hajnal-t, ösvény-t, kar-t, kár-t, bor-t, kakas-t, arasz-t, köles-t;* segéd önhangzókkal : *ház-at, dob-ot, öl-et, kert-ét, gyöngy-öt* stb. stb. L. TÁRGYESET. Az egész szótár folyamában minden fő- és melléknév után a tárgyeseti rag följegyezve találtatik ; s a hol a többesben a tárgyesettől eltérés van, minthogy a többesi rag mindig önhangzóval jár, ez is meg van érintve.

—T, (3), igen szapora igeképző, s rendszerént átható igéket alkot, pl. elvont gyökökből : *sü-t* (ellentétben *sü-l* szóval), *on-t* = om-t (ellentétben *om-l-ik* szóval) ; továbbá önható igékből : *dobban-t, durran-t, cseppen-t, rezzen-t ; -asz -esz* képzővel együtt sokszor viszonyban áll az *-ad, -ed* önható igéket alkotó képzővel, pl. *horp-asz-t* (önhatólag : *horp-ad*), *mer-esz-t* (önh. *mer-ed*), *szak-asz-t* (önh. *szak-ad*), *hal-asz-t* (önh. *hal-ad*), *szél-esz-t* (önh. *szél-ed*), *támasz-t* (önh. *támad*), *eresz-t* (önh. *er-ed*) stb. stb.; más önhatókból is gyakran önhangzóval párosulva, pl. *mozg-at, zörg-et* stb. stb.; továbbá alkot áthatókból miveltetőket, pl. *ír-at, kér-et, szed-et ;* igen sokszor kettőztetett *t*-vel *tat, tet* képzőkben, pl. *süt-tet, munkál-tat, olvas-tat* stb. stb. Különös figyelmet érdemel az *í*-vel párosult *t, tan-ít, ép-ít, ker-ít* (kör-ít), *igaz-ít, boldog-ít ;* amely *ít* régiesen *ót, ojt, ujt*, magas hangon *őt, öjt, üjt*, és mind mély, mind magas hangon *ejt, ét* alakokban mutatkozik ; s ezért alaposnak látszik azok véleménye is, kik ezen *ít (ót, őt* stb.) képzőket már az önhatókat alkotó *úl, ül* (régiesen *ól, öl*) igékhez járultaknak, illetőleg a két rendű képzőket egybeolvadottaknak tekintik, pl. *tan-úl* v. (régiesen) *tan-ól*-ból lett elsőben *tan-úl-t* v. *tan-ól-t*, ebből az *l*-nek rokon *j*-vé változtával *tan-uj-t* v. *tan-oj-t*, annak egészen elhagytával : *tan-út tan-ót* s az *ó, é*-vé (mint *bám-ó, bám-é* szóban) átváltozván : *tan-éj-t, tan-é-t.* — Mind ezek a *tesz* igére vitethetők, mely a legtöbb ragozásban és képzésben csak *te* törzsként szerepel, pl. *te-end, te-het, te-tt, tőn* (= te-őn), *te-vő* (= te-ő). Lásd bővebben : Előbeszéd 131—135. ll.

—T, (4), mint névképző magában csak rítkán fordúl elé, pl. *boj-t* (boly-t), *csom-t* (= csom-t), *roj-t, ros-t, ker-t* stb. hanem dús gazdagságban önhangzóval párosúlva s igeneveket alkotva jelenik meg ; pl. *mond-at, gondol-at, akar-at, pillan-at* v. *pillant-at, áldoz-at, keres-et, öltöz-et, élet, tekint-et, emlékez-et* stb. stb. néha tompább önhangzóval is : *állap-ot, nyug-ot.* Ezen igeneveknél némi ellentétben áll az *ás és* igenévképzővel mint *mond-ás, gondol-ás, akar-ás, pillant-ás, áldoz-ás, keres-és, élés, öltöz-és, tekin-t-és, emlékez-és, állap-ás (állap-ik* igétől), *nyug-ás* (v. nyug-v-ás) stb. T. i. az *ás és* névképzővel alkotott igenévben a cselekvés v. működés (illetőleg szenvedés) folyamatban levőnek, és ami fődolog, a működő alanynyal együtt gondoltatik ; az *at et (ot)* névképzővel alkotott igenévben pedig az mint már inkább a cselekvés eredménye befejezettnek és az alanytól elvontnak, önmagában álló tárgynak tekintetik. Ezekben a régiek szabatosabbak valának, pl. *fogyatkoz-at, bővölköd-et* és száz meg száz szóban. Ellenben a mai divat szerént számos oly szó fordúl elé a köz életben, melyek a föntebbi elv ellenére már általános szokásba jöttek, pl. *toj-ás, rak-ás, kel-és, gyű-lés, ül-és* stb. melyeket ki nem küszöbölhetünk. — Fordúl még elé némely neveknél a köz beszédben bizonyos *t* végezet, mely nem annyira képző mint csak toldalékhang, mint *rubin-t, esperes-t* stb., melyek idegen szók, de eléjön tiszta magyar szóban is, pl. *válasz-t* (‚válasz' helyett), melynek ilyenkor tárgyesete : *választ-ot.* Ezeket irói nyelvben kerülni kell.

—T, (5), igehatározói rag, mint *szemlátomás-t, mindjár-t* v. *mindjárás-t, oldal-t ; örömes-t, egyenes-t, képes-t, meges-t,* mely alak (melléknevekből) a régieknél sokkal gyakrabban fordúl elé, pl. a Benigna asszony imakönyvében th-val : *kivánatos-th* (= kivánatosan), *méltóságos-th, ajétatos-th, reszkettetős-th, rettenetös-th* stb.; *s* hanggal egyesül ezekben : *bizvá-st* (bízva-ast), *folyvá-st, oldalvá-st* stb.

TA, messzeségre vonatkozó egyszerü gyökelem, melyből a további helymutató *a* képzővel lett *ta-a*, mely különösen Baranyában és alsó Somogyban divatos, összevúzva az országos gyermekszó *tá*, kettőztetve *tátá* (v. táti), azaz, valahova el, messze, pl. *tátá menni* v. *tátába menni, tátá* v. *tátába vinni a gyereket*, am. elutazni, elmenni, elvinni ; másképp : *tacs* v. *tács*, pl. midőn a dajka így szól a kisdedhez : *menjünk tács!* Hihetőleg innen származott azon ruha neve is *(tacska)*, melylyel a falusi nők magukhoz kötik a kisdedet, midőn valahová, pl. a mezőre magukkal viszik. Persa nyelven *tá* határvető elüljáró (usque ad), pl. *ez szer tá pá* (tetőtől talpig) ; jelenti ezt is : míg (donec, dum, quamdiu) ; sínai nyelven is *táo* am. usque ad, és pervenire. (Schott). Ezen *ta* gyökből származtak a) a múlt esztendőre vonatkozó *ta-val*, azaz, (legközelebb) eltölt vagy mult évvel, mint *hol-val, nap-val* (nappal), *éj-vel* (éjjel), *reg-vel* (reggel), *ösz-vel* (öszszel), *tavasz-val* (tavaszszal), t. i. ezekben a *val vel* megfelel e kérdésre : *mikor?* ; b) a messzehelyre utaló *taa* v. *tá*, mely hangzóval kezdődő ragok előtt *v* hangot vesz föl köz szokás szerént : *távul, távol, távolít, távolság, távozik, távozás ;* c) a helyéről valamit folytonosan odább nyomó, mozdító *tal* (= *tol)* melyből *taliga* és *talicska* származtak ; továbbá az egyes vagy szakadozva gyakorlott nyomást, lökést, mozditást jelentő *tasz, taszit, taszigál ;* d) a több irányban szétterjedő, szétnyiló, szétmenő távolságot jelentők : *tág, tál, tályog* (vértál), *tár* (ige), *tát ;* mely értelemben rokon hozzá azon *sza sze*, melyből *szana-szét* eredtek ; e) az egyensulyi középponttól, egyenes vonaltól távozó, ideoda hiczegő, hajló *tántor, tántorog, tántorodik, tántorít* (hová talán magát a *táncz* szót is sorozhatjuk), a midőn alapfogalomban és hangban hasonló e gyökhöz a félrehajlási *csa*, honnan *csák, csákó, csákány, csáklya, csámpa* stb.; továbbá : *sa* ezen származékokban : *sanda* félre néző, *sánta* hiczegve félre lépdegelő ; f) az alulról fölfelé távozó, illetőleg emelkedő *tám, támad, támaszt*, melyhez hangváltozattal rokon *gyám, gyámol, gyá-*

molit szók gyöke *gya*. Ezen *ta* másképen: *to*, honnan e változatok: *taa toa, tal tol, taliga toliga, taszit toszit*, sőt némely származékokban csak e második divatozik: *tob* (dob), *tova, tovább, tolong, told, toldúl*. Néha *tu*-ba megyen által, mint: *tuszkol, tuszkál, tusa, tusakodik, túl*.

—TA, magas hangon —TE, (1), összetett igehatározó-képző, mely megfelel e kérdésre: *mikor?* pl. *hajdan-t* v. *hajdan-ta, régen-te, napon-ta, éjen-te*, a székelyeknél: *füen-te, legény-te, leány-ta*.

—TA, —TE, (2), a sokszorozó igehatározókhoz járul; l. —SZÉRTE.

—TA, —TE, (3), névképző, pl. *vi-ta, ha-ho-ta, faj-ta, cseme-te, szövő-te*. ‚Te-sz' ige gyöke.

TÁ, l. TA alatt.

TAA, l. TA alatt.

TAAP, (Táp), falu Győr m.; helyr. *Táp-ra, —on, —ról*.

TAÁP-SZ. MIKLÓS, falu Győr m.; helyr. *—Sz. Miklós-ra, —on, —ról*.

TAB, mváros Somogy m.; helyr. *Tab-ra, —on, —ról*.

TÁB, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Nógrád m.; helyr. *Táb-ra, —on, —ról*.

TABAJD, falu Fehér m.; helyr. *Tabajd-ra, —on, —ról*.

TABAJDOK, mn. tt. *tabajdok-ot*. A Tájszótárban Gyarmathi Sámuel után am. moeskos; alkalmasint *t* előtéttel *abajdok*-ból származott, mely a székelyeknél Kríza János szerént azt is jelenti: ízlés és arány nélküli nagy test vagy mív, pl. *nagy abajdok ember; abajdokul rakott asztag*. L. TAJDOK.

TABAK, fn. tt. *tabak-ot*. A törökben közönséges kiejtéssel am. tímár. Írva: *dabbágh*.

TABDI, puszta Pest m.; helyr. *Tabdi-ba, —ban, —ból*.

TABÉRTOS, mn. tt. *tabértos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kemenesalon am. tág, terjedt, terepes, pl. *tabértos száj*. Alaphangra és alapfogalomra hasonló a terjedésre vonatkozó *tág, tát, távol* szókhoz. Mi alakját illeti, gúnyos jelentésénél fogva egyczik a szinte gúnyos *lámpértos, hóbortos, csipertes* melléknevekkel.

TABIÁS, erdélyi falu Meggyes-székben, helyr. *Tabiás-ra, —on, —ról*.

TÁBIT, fn. tt. *tábit-ot*. Habos selyemszövet. Párizpápainál: sericum undulatum. Szabó Dávidnál: habos csemelet. Elavúlt s idegen eredetü szó. Faludinál: *tábat*. Francziául: *tapis*, Heyse szerént: gewässerter Doppeltaffet, Silbermohr, a persa *utabi* szótól, mely szerénte am. kostbarer Seidenstoff.

TÁBLA, fn. tt. *táblá-t*. 1) Széles ért. lapos, és aránylag vékony rétü tömör test, mely rendesen négyszögletü, s mesterség által különféle használatra képeztetik olyanná. Anyagra nézve: *vastábla, aranytábla, fatábla, üvegtábla, kőtábla, palatábla*. Czélra nézve: *ablaktábla, kályhatábla, padlótábla, számvetőtábla, irótábla, könyvtábla, tilalomtábla, gyurótábla* stb. 2) Asztal. *Éttábla, terített tábla. Úri, vendégi tábla. Nagy táblához ülni. Törvényszéki, tanácsteremi, országgyülési, alsó, felső tábla*, (mely nevek alatt az egész alsó, felső házat értjük). *Pesti, Marosvásárhelyi királyi tábla* (= törvényszék). *Szabótábla, melyen szabnak, vasalnak*. 3) Átv. lap, levél, melyen holmit följegyeznek. *Nemzedéki, időszámlálási, történeti, viaszos táblák. Rajztábla*. 4) Földmivelők nyelvén, táblához hasonló alakú különkülön földosztály. *Tábla szőlő, tábla föld. Két táblát buzával, hármat rozszsal bevetni*. 5) Képes kifejezéssel, *valamit a szív táblájára vésni*, am. hálaemlékezetben tartani.

Közvetlenül a latin *tabula* után képeztetett, mely számos más európai nyelvekben is feltaláltatik, ú. m. a spanyol nyelvben szintén *tabla*, az olaszban *tavola*, a csehben *tabule, tabulke*, a francziában s angolban *table* (természet szerént az illető nyelvbeli kiejtéssel), német-, holland-, oroszban *tafel*, svédben *taffel, tafla* stb. sőt a persában is: *tablah*. (discus vel tabula lignea. Vullers). Adelung azt mondja róla, hogy e szónak (a németben) igen régi kora azt mutatja, hogy az a latinnak inkább oldalrokona mint származéka, s eredhet vagy a tulajdonképeni *táf* törzstől, mely hosszasági és szélességi kiterjedés fogalmát látszik magában rejteni, vagy az elavult *tafen* (levelekre szelni) igétől. Az első értelemben egyező volna a magyar *táv* szóval.

TÁBLABIRÓ, (tábla-biró) ösz. fn. A magyar alkotmánynak 1848. előtti korában, a főispáni hivatal által kinevezett s meghitelt, megyei különösen törvényszéki ülnök. Hasonló czimet viseltek a papi nemesszékek ülnökei is. *Több tek. nemes vármegyék táblabirája. Vajkai, Verebélyi, Bácsai, Füssi, Vecsei nemesszékek táblabirája*.

TÁBLABIRÓI, (tábla-birói) ösz. mn. Táblabirót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Táblabirói czim, hivatal, fizetés*.

TÁBLABIRÓSÁG, (tábla-bíróság) ösz. fn. Táblabirói rang, hivatal, czim.

TÁBLAI, (tábla-i) mn. tt. *táblai-t*, tb. *—ak*. Bizonyos táblát, különösen országgyülésit, és felsőbb törvényszékit illető, ahhoz tartozó. *Alsó táblai tárgyalások a néhai országgyülésen. Királyi táblai biró*.

TÁBLAKŐ (tábla-kő) ösz. fn. l. PALA.

TÁBLALEGÉNY, (tábla-legény) ösz. fn. A szabómühelyben első legény, ki a szabáshoz ért, s ebben valamint a munkák kiosztásában az illető mester képét viseli, vagy őt pótolja. *Özvegy szabóné táblalegénye*.

TÁBLAPAPÍR v. —PAPIROS, (tábla-papiros) ösz. fn. Vastag, tömör, kemény papiros, melyet holmi táblaféle műnek, eszköznek használnak.

TÁBLÁS, (tábla-as) mn. tt. *táblás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Táblával ellátott, fölszerelt. *Táblás tanterem. Táblás padolat*. V. ö. TÁBLA.

TÁBLAMŰ, (tábla-mű) ösz. fn. Kockásan kimetszett, s kisebb nagyobb mesterséggel összeszerkezett deszkadarabokból álló mű, nevezetesen padolat.

TÁBLÁZ, (tábla-az) áth. m. *tábláz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. 1) Táblaféle szabásu koczkákkal ellát, kirak. *Táblázni a padolatot.* 2) Bizonyos terjedelmü földet táblákra feloszt. 3) Hirdető, tudósító, tilalmazó táblával lát el valamit. *Kitáblázni a határt, melyen tilos a vadászat.* 4) Hatósági hivatalos könyvbe bizonyos adósságot bejegyez. *Házára több ezernyi adósságot betábláztak. A lefizetett kölcsönt kitáblázni.*

TÁBLÁZÁS, (tábla-az-ás) fn. tt. *táblázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által valamit táblázunak. *Padolattáblázás. A határnak kitáblázása. Adósság betáblázása, kitáblázása.* V. ö. TÁBLÁZ.

TÁBLÁZAT, (tábla-az-at) fn. tt. *táblázat-ot*, harm. szr. *—a*. Táblaalakú deszkakoczkákból szerkezett kirakat. *Padolat táblázata. Viaszos, tarkatáblázat.*

TABOD, puszta Tolna m.; helyr. *Tabod-ra*, *—on*, *—ról*.

TABÓD, puszta Tolna m.; helyr. *Tabód-ra*, *—on*, *—ról*.

TÁBOR, (1), fn. tt. *tábor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Szabad ég alatti tér, melyen a hadsereg sátorokban, vagy más ideiglen állitott hajlékokban megtelepedik, tanyát üt, s rövidebb vagy hosszabb ideig tartózkodik. *Kijelölni, kiméreni, bekeriteni, körülárkolni, megerösiteni a tábort. Táborba szállani. Tábort verni, ütni. Tábort járni. A tábort elhagyni. A táborból kiütni.* 2) Az ily nyilt téren tanyázó hadsereg. *Megtelepiteni, megindítani a tábort. Rajta ütni a táboron. Egész táborral megtámadni az ellenséget. A tábort szükséges szerekkel, élelemmel ellátni.* 3) Átv. pusztító, kártevő, vándorló állatsereg. *A vidéket ellepte a sáskák tábora.* Eléjön általán a szláv nyelvekben. Törökül és mongolul: *ordu*, mely fordított alakban volna: *du-or*, *du-v-or*.

Ha a magyarból elemezni szabad, és alapfogalmul azt veszszük föl, hogy a tábor terjedt, tág, nyílt helyet jelent, úgy törzse (táb) egyező a *távol*, *tág*, *tát*, *tár* terjedésre vonatkozó szók törzsével: *tá* vagy *táv*. A magyarban rokon hozzá még gyökbetükben *tanya*, és a Kemenesalon divatos *tabértos*, am. tág, terepes; *Táb* helynevek is vannak Nógrád megyében.

TÁBOR, (2), major Sopron m.; helyr. *Tábor-ra*, *—on*, *—ról*.

TÁBORHELY, puszta Győr m.; helyr. *Táborhely-re*, *—én*, *—ről*.

TÁBORI, (tábor-i) mn. tt. *tábori-t*, tb. *—ak*. Tábort illető, ahhoz vagy abba tartozó, arra vonatkozó. *Tábori élet; tábori ágy; tábori asztal; tábori pap; tábori oltár; tábori orvos; tábori sátorok; tábori jelszó; tábori lobogó; tábori székek, ágyúk, eszközök, készületek.*

TÁBORJÁRÁS, (tábor-járás) ösz. fn. A táborból fölkerekedett hadseregnek tovább vonulása.

TÁBORKAR, (tábor-kar) ösz. fn. Valamely ezrednek összes főbb tiszti kara.

TÁBORKARI, (tábor-kari) ösz. mn. Táborkarra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Táborkari állomás, százados, őrnagy.*

TÁBORKÓRHÁZ v. —KÓRODA, (tábor-kórház v. —kóroda) ösz. fn. A táborhoz tartozó kórház.

TÁBORKORONA v. —KOSZORU, (tábor-korona v. —koszoru) ösz. fn. Díszkorona, a régi római katonáknál, kik az ellenség táborába először betörtek. (Corona castrensis, v. vallaris).

TÁBORKÜLDÉS, (tábor-küldés) ösz. fn. Tábort képző hadseregnek bizonyos helyre, vagy ellenség ellen indítása, szállítása.

TÁBORLÁS, (tábor-ol-ás) fn. tt. *táborlás-t*, tb. *—ok*. L. TÁBORLAT, és TÁBOROZÁS.

TÁBORLAT, (tábor-ol-at) fn. tt. *táborlat-ot*, harm. szr. *—a*. Táborilag szerkezett hadsereg járata, működése, különösen valamely hadi erősségnek megszállása.

TÁBORLATI, (tábor-ol-at-i) mn. tt. *táborlati-t*, tb. *—ak*. Táborlatra vonatkozó, azt illető. *Táborlati üteg. Táborlati gátak. Táborlati tanya.*

TÁBORLÁZ, (tábor-láz) ösz. fn. Erős rohamú láz neme, mely kivált nyári hónapokban a táborozó hadseregekben szokott pusztítani.

TÁBORLÓ, (tábor-ol-ó) mn. tt. *táborló-t*. Táborral valamely hadi erősséget megszálló. *Táborló lövöcs. Táborló sereg. Táborló tüzérség. Táborló tüztelep.*

TÁBORNAGY, (tábor-nagy) ösz. fn. Általán több tábornak, illetőleg összes hadseregnek főparancsnoka. (Feldmarschall). *Altábornagy.* (Feldmarschall-lieutenant).

TÁBORNAGYHELYETTES, (tábor-nagy-helyettes) ösz. fn. Másodrangu tábornagy.

TÁBORNAGYI, (tábor-nagyi) ösz. mn. Tábornagyra vonatkozó, azt illető. *Tábornagyi rang, méltóság.*

TÁBORNOK, (tábor-nok) fn. tt. *tábornok-ot*, harm. szr. *—a*. Általán megfelel neki az idegen *general*, mint egy külön tábort képező hadseregnek vezére, főnöke. *Lovassági, gyalogsági tábornok* stb.

TÁBORNOKI, (tábor-nok-i) mn. tt. *tábornoki-t*, tb. *—ak*. Tábornokra vonatkozó, azt illető. *Tábornoki rang, állás. Tábornoki kar. Tábornoki test.*

TÁBORNOKSÁG, (tábor-nok-ság) fn. tt. *tábornokság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Tábornoki állás v. rang. 2) Tábornokok összesége.

TÁBOROL, (tábor-ol) áth. és önh. m. *táborol-t*. Táborral valamely hadi erősséget megszáll. *Körültáborol.*

TÁBORORVOS, (tábor-orvos) ösz. fn. Táborban működő orvos.

TÁBOROZ, (tábor-oz) önh. m. *táboroz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Táborban, szabad ég alatt tanyáz. *Vár környékén, mezőn táborozni. Trója alatt tiz évig táboroztak a hellenek.*

TÁBOROZÁS, (tábor-oz-ás) fn. tt. *táborozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Táborban, azaz, szabad ég alatt fölütött sátorokban tanyázás, tartózkodás.

TÁBORŐR, (tábor-őr) ösz. fn. A tábor körül vigyázó őr.

TÁBORSZÉM, (tábor-szém) ösz. fn. A tábortól bizonyos távolságnyira fölállított őr, vagy őrség, hogy az ellenség mozgásait szemmel tartsa.

TÁBORSZER, (tábor-szer) ösz. fn. A táborhoz tartozó, illetőleg a hadviseléshez megkivántató mindennemű szerek és készületek.

TÁBORSZERNAGY, (tábor-szer-nagy) ösz. fn. Fő hadi parancsnok, ki különösen a hadsereg nehéz lőszereire ügyel föl. (Feldzeugmeister).

TÁBORVÉGŐR, (tábor-vég-őr) ösz. fn. A mozgó tábort némi távolságban követő, és annak biztosságára figyelő őrsereg, s ennek egyes tagja.

TÁBORZENE, (tábor-zene) ösz. fn. A táborban tanyázó hadsereg zenekara által játszatni szokott hadi zene.

TACS, (1), hangutánzó gyök *tacsak* törzsben s ennek *tacsakos* és *tacskolódik* származékaiban.

TACS, (2), fn. tt. *tacs-ot*. Kenessey Albert Hajózási Műszótárában am. csat kötélből vagy kötélen (Klampf); továbbá : vetőkötél (Fangseil); melyről a jeles szerző azt mondja : „Győr megyében hallottam e szót, valamint *tacsolni*, *tacsot vetni* és *tacsvetést* is. *Tacs* — úgy mond — valószinüleg csak a *csat* változata (mint ez *czölönk* és *kölönc*-czel történik); t. i. ha a vetőkötéllel valamit halászunk, erre csatot kell csinálnunk.“

TACS, (3) v. TÁCS, (1), rag nélkül divatozó gyermeknyelvi szó, s am. tova, messze, el. *Menjünk tács! Elment tács!* Másképp : *tátá, táti*. V. ö. TA.

TÁCS, (2), elvont törzs *tácsó* és *tácsog* székely szókban; egyezik *t* előtét nélkül *ács* (= áncs, ámcs) törzszsel *ácsorog* szóban.

TÁCS, (3), erdélyi falu a beszterczei kerületben, helyr. *Tács-ra, —on, —ról.*

TÁCSA, (tál-csa) fn. tt. *tácsát*. Kis tál, kisfatál. Tájszótár.

TACSAK, (tacs-ak) önállólag nincs szokásban, hanem csak ‚takacsos‘ és ‚tacskolódik‘ szókban mint törzs szerepel.

TACSAKOS, (tacsak-os) mn. tt. *tacsakos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Balatonmelléki tájszó am. lucskos, pocskos, latyakos; néhutt : hangáttétellel : *csatakos*.

TACSKA, (tacs-ka) fn. tt. *tacskát*. 1) Pólya, kendő, vagy lepedő, melylyel a falusi nők a kisdedet magukhoz kötik, midőn a háztól távol, pl. a mezőre mennek. Gyöke a kirándulásra vonatkozó gyermeknyelvi *tacs*. V. ö. TA, és TACS, (3), TÁCS, (1). 2) Bodrogközben am. targoncza, talicska, hihetőleg összehúzva *talicska* szóból.

TACSKÁND, puszta Vas m.; helyr. *Tacskándra, —on, —ról.*

TACSKÓ, fn. tt. *tacskó-t*. 1) Kis fajtáju fütyésző vadászeb. *Mint a tacskók ugyan fölfütyészik.* (Molnár A.). *Tacskók mindent fölfütyésznek.* (Káldi). Alkalmasint a német *Dachshund* után alakult. 2) Átv. gyereknek szokták mondani, midőn megvetőleg vagy némileg feddve szólnak hozzá; innen Kríza János szerént a székelyeknél am. kölyök, poronty. *Eredj te tacskó!*

TACSKOLÓDÁS, (tacs-ak-ol-ó-od-ás) fn. tt. *tacskolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Valamely testnek ütés, nyomkodás által megzuzása, megtöródése. V. ö. TACSKOLÓDIK.

TACSKOLÓDIK, (tacs-ak-ol-ó-od-ik) belsz. m. *tacskolód-tam, —tál, —ott*. Ütődés, csapódás által megtörődik, öszvezuzódik, pl. a gyümölcs. Törzse *tacsk* hangutánzó, s am. *pacsk* ‚pacskolódik‘ szóban. Székely tájszó. A Tisza mellett : *zöcskölődik*.

TÁCSÓ, (tács-ó) mn. tt. *tácsó-t*. A székelyeknél am. ügyetlen, szájtátó v. tátott száju, mamlasz, ostoba; másképp ugyanott : *ánkucza*. Azon gúnyszók osztályába tartozik, melyek szájtátó ostobaságra, bámulásra vonatkoznak, milyenek : *táté, tájbász, tatri*, melyekben alaphangok : *ta, tá*. V. ö. BÁ, BÁMÉ.

TÁCSOG, (tács-og) önh. m. *tácsog-tam, —tál, —ott*. A székelyeknél am. szájtátva bámészkodik, ámolyog.

TÁCSOGÁS, (tács-og-ás) fn. tt. *tácsogás-t*, tb. *—ok*. Szájtátva bámészkodás. V. ö. TÁCSOG.

TÁCZ, falu Fehér m.; helyr. *Tácz-ra, —on, —ról.*

TÁCZA, l. TÁLCZA.

TÁDÉ, TADUS, férfi kn. tt. *Tádé-t, Tadus-t*. Thaddaeus, mely síriai nyelven am. okos.

TAFOTA, fn. tt. *tafotá-t*. Könnyebbféle selyemszövet, melynek szálai legkevesbbé tömöttek. Melléknevül használva am. ilyen szövetből való. *Tafota ruha, kendő, kárpit*. Átv. *tafota alma*, világos, mintegy átlátszó, sima héju almafaj. *Tafota gyomrú kényes ember*. (Káldi Innep. préd. 67. l.). Idegen eredetü szó. Németül : *Taffet*, olaszul : *taffetta*, spanyolul : *tafetan*, francziául : *taffetas*, melyeket a nyelvészek a persa *táftah* szótól származtatnak, ez pedig Vullers szerént selyem szövetféle (genus telae sericeae vel serici), *táf-tan* igétől, melynek egyik jelentése : torquere filum.

TAFOTÁS, (tafota-as) mn. tt. *tafotás-t*, tb. *—ak*. Tafotával ellátott, béllelt, szegélyzett. *Tafotás mente, dolmány*.

TAG, (1), fn. tt. *tag-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Az állati testnek mintegy kisarjadzó része, melyet egy más részszel, illetőleg a deréktesttel csukló, vagy íz köt öszve, milyenek a lábak, kezek, karok, ujjak stb. *Marhatag. Nagy tagu. Erős, izmos, vastag, vékony tagok. Minden tagja fáj, reszket bele. A fenerágta tagot elvágni. Férfitag*, másképp : nemző-tag v. vessző. *Szarvastag*, szarvasczomb. 2) Szélesb ért. minden felboncolt, darabokra, izekre választott rész, honnan *tagolni, feltagolni az ökröt*, am. részekre, konczokra vagdalni. 3) Átv. bizonyos testülethez, egyesülethez tarozó személy. *Család, nemzetség, nemzet tagja. Egyházi, polgári társulat tagja. A magyar tudományos akadémiának igazgató, tiszteleti, rendes, levelező tagja. A Kisfaludy-társaság tagja. Több tudományos, gazdasági stb. társulat tagja. Tanács, törvényszék, hatóság tagja.* 4) Földbirtokra vonatkozva, am. bizonyos, terjedelmü földdarab, mely valamely egésznek (egész határnak) mintegy tagját teszi. *Egy tagban ezerhold szántóföld, rét és legelő jutott neki. Tagerdő.* 5) A szószerkezetben egy-egy ízt jelent, melyet öszvetéve *szótag*-nak nevezünk,

Alaphangra, és fogalomra legközelebb áll hozzá: *szak*, mely szintén valamely egésznek egyes részét teszi, honnan *tagolni*, am. szakokra osztani, választani valamit, továbbá *tagló* és *szakócza* körülbelül hasonló vágóeszközt jelentenek. Oszmanli-török nyelven *tike* rész, darab, pl. *tike tike*, darabonként, *tikelemek*, taglal-ni, szétdarabol-ni. (Vámbéry).

TAG, (2), elvont gyöke *tagad* igének és származékainak; l. TAGAD.

—TAG, magas hangon: —TEG, (1), mint melléknévi összetett képző kiegészítve am. *—atag, —eteg*; l. —ATAG, —ETEG. ‚Veszteg' és ‚szörnyeteg' szókban némi eltérés látszik; l. ezeket.

—TAG, magas hangon: —TEG, (2). Ritka használatu igehatározói összetett képző, pl. *viszont-ag, ezen-t-eg*, melyekben az *ag eg* inkább csak toldalék, mint *ottan-ag, itten-eg* szókban is.

TÁG, (ta-ag) mn. tt. *tág-at*. Általán, a minek szélei, körvonalai, határvető korlátai aránylag távol esnek egymástól, minélfogva a közéjök foglalt tér elég nagy, széles, bő. *Tág út, utcza, udvar, terem, szoba. Tág szekrény.* Különösen, ami nem feszes, nem szoros, ami öblöt csinál vagy hagy. *Tág csizma, nadrág*, másképen: *bő*. Átv. *tág lelkiesméret*, mely az erényesség korlátain túl csapong, mely az erkölcsi törvényt nem veszi szorosan, és sokat enged magának; *tág fegyelem*, nem szigorú, sőt igen is engedékeny.

Minthogy alapfogalomban a *tág* olyasmit jelent, melynek szélvonalai bizonyos középponttól távol esnek, innen okszerüleg állíthatni, hogy gyöke azon *ta*, mely több hasonló fogalmú szók alapját teszi, milyenek *tát, tár, távolít*. Képzője *ag*, melylyel egyesülve s öszvevolvadva lett *tág*. V. ö. TA, és AG, EG, OG, ÖG képző. Idegen nyelvek között, Vámbéry szerént *tágúl* szóval egyezik a csagataj-oszmanli török *tagil* szó, mely szerénte am. szétszóródik, elterjeszkedik.

TAGAD, (ta-g-ad) áth. m. *tagad-tam, —tál, —ott* v. *—t*. 1) Valamely állításnak ellenkezőjét vitatja, vagyis azt mondja felőle, hogy nincs úgy, hogy nem való, nem igaz, nem történt. *A vádlott gonosztévő mindent tagad. Tagadom, hogy valaha láttalak. Az okoskodás előzményét megengedem, következményét tagadom. Ha tetted, ne tagadd. Aggszó de igaz, hogy betegséget, sántaságot, szegénységet senki el nem tagadhat.* (Km.). 2) Azt állítja, vitatja, vagy kijelenti, hogy közte, és más valami között viszony nincsen, vagy ha volt, azt magától eltolja. Ez értelemben igekötőkkel használtatik. *Eltagadta apját, anyját, rokonait. Kitagadta a fiát minden keresményéből. Eltagadta a hitét, nemzetiségét. Mindent megtagad tőlem, mit sem ad.*

E szónak egyenes ellentéte *vall*, azaz, valamiről azt állítja, hogy *úgy van*, tehát aki valamit tagad, azt mondja, *nincs úgy*; de a *vall* és *van* ezt is teszi, *habeo*, tehát a *tagad* másod jelentése is am. valamiről azt állítja, hogy nem bírja, hogy nem az övé, hogy semmi köze vele. Ezek szerént a tagad alapfogalomban am. valamit *nemel*, latinul *negat*, németül *verneinen*, t. i. amaz a *ne*, emez a *nein* tiltó tagadó gyököktől. Hasonlóan a magyar *tagad* gyöke lenne azon *ta*, mely távolodásra vonatkozik, miért midőn valamit tagadunk, így is szoktunk szólani: *távol legyen tőlem, hogy ezt cselekedtem volna.* A gyökszótag és az *ad* képző közé úgy csúszott be a *g*, mint a *tegez* v. *teget* igébe, melynek gyöke a második személynévmás *te*. Végre megjegyzendő, hogy ez igében az *ad* képző nem ön-, hanem átható erővel bír, mi több más szónál is előfordúl, pl. *ragad* (rapit), *fogad, feled*. Csagataj nyelven Vámbéry szerént *tang-mak*.

TAGADÁS, (ta-g-ad-ás) fn. tt. *tagadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Nyilatkozás, mely által valamit tagadunk, ez igének minden értelmében. *Vakmerő, szemtelen tagadás. Eltagadás, megtagadás, kitagadás. Törvényben tagadás jó.* (Km. Si fecisti nega). *Mi tagadás benne*, azaz, nincs mit tagadni, valljuk meg az igazat. V. ö. TAGAD.

TAGADHATATLAN, (ta-g-ad-hat-atlan) mn. tt. *tagadhatatlan-t*, tb. *—ok*. Amit tagadni nem lehet, napnál világosabb, köztudomásu, ami bizonyosan megtörtént. *Tagadhatatlan tény. Az tagadhatatlan, hogy .....* Határozóként am. tagadhatatlanul.

TAGADHATATLANSÁG, (ta-g-ad-hat-atlanság) fn. tt. *tagadhatatlanság-ot*. Valamely létnek, eseménynek bizonyossága, kétségbe hozhatatlansága.

TAGADHATATLANUL, (ta-g-ad-hat-atlan-ul) ih. Oly bizonyosan, oly világosan, oly köztudomásilag, hogy tagadni, kétségbe hozni lehetetlen.

TAGADHATLAN, l. TAGADHATATLAN.

TAGADÓ, (ta-g-ad-ó) mn. tt. *tagadó-t*. 1) Aki valamit tagad, meg nem vall. *Büntetteit tagadó tolvaj, útonálló, gyilkos.* 2) Ami tagadást foglal magában, *Tagadó válasz, levél. Tagadó mondat. Tagadó szóképző. tagadó szócska*, pl. nem, nincs, sehol.

TAGADÓLAG, (ta-g-ad-ó-lag) ih. Valamit tagadva, ellenkezőt állítva, nemet mondva. *Tagadólag válaszolni.*

TAGADÓLAGOS, (ta-g-ad-ó-lag-os) mn. tt. *tagadólagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami tagadólag mond valamit, vagy az állítmánynyal ellenkező viszonyú. Ellentéte: *állítólagos*.

TAGADÓMEGYES, falu Bihar m.; helyr. *—Megyes-re, —én, —ről.*

TAGADVA, (ta-g-ad-va) ih. Tagadás által, meg nem vallva, ellenmondva. *A világ tagadva szaporodik.* (Km.).

TAGALKAT, (tag-alkat) ösz. fn. Az állati test tagjainak egymáshoz viszonyló szervezete, minősége, kifejlett állapota, termete. *Arányos, idomos, erős tagalkat.*

TÁGAN, (ta-ag-an) ih. Szélesen, böven; nem feszesen, nem szorosan.

TAGÁR, (tag-ár) ösz. fn. Bujakór neme, mely tisztátalan személylyel történt elhálás következtében támad, s a megromlott nemi magnak folytonos csepegésében áll. másképen: *kankó*, némelyek szerint: *takár* (takonyár. Gonorrhea).

TÁGAS, (ta-ag-as) mn. tt. *tágas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tág területű, széles, terjedt, egymástól távul fekvő korlátok v. határvonalak közé foglalt. *Tágas út, útcza, udvar, terem, szoba, színház. Tágas az út* (km.), azaz elmehetsz. *Tágas szék, ágy, kapu, öböl.* Ellentéte: *szükes, szoros, keskeny.* V. ö. TÁG.

TÁGASAN, (ta-ag-as-an) ih. Tágas, terjedt állapotban, vagy minőségben.

TÁGASSÁG, (ta-ag-as-ság) fn. tt. *tágasság-ot*, harm. szr. —*a*. Aránylag nagy terjedelműség, szélesség, bizonyos tér korlátainak egymástól távolsága. V. ö. TÁG, TÁGAS. Mint mértékre vonatkozó magában foglalja a szélességet, és hosszúságot.

TAGBASZAKADT, (tagba-szakadt) ösz. mn. Deli, arányos testalkatú. Kríza J. szerént: teljes idomos termetü. Szabó Dávidnál: *nagy tagba szakadt.* Székely szó.

TAGBÉNÚLÁS v. —BÉNULÁS, (tag-bénulás) ösz. fn. Bénulás, mely valamely tagot ér, pl. nyelvet, kezet, lábat. V. ö. BÉNULÁS.

TAGBESZÉD, (tag-beszéd) ösz. fn. Taglejtéssel kifejezett gondolat; v. a gondolatnak, szándéknak taglejtéssel kifejezése.

TAGELESÉS, (tag-el-csés) l. TAGBÉNÚLÁS.

TAGERDŐ, (tag-erdő) ösz. fn. Erdő, mely egy tagban van, az Erdészeti Műszótár szerént körülbelül az ami a mezőgazdaságnál a dűlő; *tag* magában is használtatik ugyanazon értelemben.

TAGFÁJDALOM, (tag-fájdalom) ösz. fn. Fájdalom, melyet valamely tagunkban érezünk, ilyen a görcs a lábakban, szakgatás a karban.

TAGHORDOZÁS, (tag-hordozás) l. TAGJÁRTATÁS.

TÁGÍT, (ta-ag-ít) áth. és önh. m. *tágít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Bizonyos térnek széleit, korlátait, határvonalait egymástól távolabbra viszi, s az által a köztök levő helyiséget nagyobbítja, másképen: *bővít*, illetőleg: *szélesít*. 2) Ami feszesen, szorosan állott, megereszti, kinyújtja. *Megtágítani az övet, hevedert. Kitágítani a csizmát.* 3) Átv. ért. s önhatólag: erkölcsi korlátozásban, szigorban, fenyítékben alábbhagy, vagy némi szoros állapoton segít, bizonyos terhet kevesbít, enged. *Erősen veszi a dolgot, s nem akar tágítani. A kiadott parancson tágítani. Tágítani a rabok sorsán. Ez előbbi bajunkon, terheinken sokat tágított. Nem tágítani a dolgon. Gondjaim tágítanak.* (Szabó Dávid).

„A bölcsön tudomány, erő
Nem tágít a hadak hírkereső fián.“
Vörösmarty.

TÁGÍTÁS, TÁGITÁS, (ta-ag-ít-ás) fn. tt. *tágítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit tággá teszünk, kiszélesitünk, vagy hogy ne szorítson, megeresztünk, kinyújtunk. Átv. engedés, alábbhagyás, kevesebb erőfeszítés. V. ö. TÁGÍT.

TAGJÁRTATÁS, (tag-jártatás) ösz. fn. Szoros ért. a tagok, különösen a kezek, karok mozgatása, mennyiben a szóbeszédet kíséri, és nyomatékozza, vagy a némabeszédnek jellemző eszköze. Szélesb. ért. az egész testnek, nevezetesen az arczvonásoknak a gondolatok, érzelmekhez képest mozgalmi változatai; máskép: *taglejtés, taghordozás.*

TAGJÁTÉK, (tag-játék) ösz. fn. Különösebben az érzeményeknek tagjártatással kifejezése.

TAGLAL, (tag-ol-al) áth. m. *taglal-t*. 1) Az állati testet tagokra, ízekre, darabokra, konczokra stb. metéli, szabdalja, vagdalja, bonczolgatja. *Az ökröt leütik, azután taglalják. Föltaglalni a szarvast, őzt, az asztalra adandó ludat, pulykát.* A hullák orvosi fölmetélésére szabatosabban a *bonczol, bonczolgat* használtatik. Kettőztetett képzőjénél fogva gyakorlatot, tehát többet jelent mint az egyszerű *tagol*. 2) Átv. valamely elmemüvet, eseményt, tényt, szóval szellemi vagy erkölcsi egészet tagonként alkatrészeire felbont, azokat egyenként vizsgálat, bírálat alá veszi. *Költeményt, tudományos értekezést taglalni. A felpörös vádait és alpörös védokait taglalni. A szókat nyelvészetileg taglalni*, elemeikre, alkatrészeikre bontani. V. ö. TAGOL.

TAGLALÁS, (tag-ol-al-ás) fn. tt. *taglalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit taglalunk; illetőleg bonczolás, vizsgálás, részletezés, elemezés. V. ö. TAGLAL.

TAGLALAT, (tag-ol-al-at) fn. tt. *taglalat-ot*, harm. szr. —*a*. Taglalás elvont értelemben véve, mint lettdolog, mint eredmény. *A taglalatból kitünt, hogy . . . A taglalat szerint a kérdésben levő szó három részből áll.*

TAGLALÓ, (tag-ol-al-ó) mn. és fn. tt. *taglaló-t*. Aki valamit taglal, tagokra, ízekre választ, illetőleg bonczoló, részletező, elemező, egyenként vizsgáló. Jelent eszközt is, melylyel valamit taglalnak (tagló). V. ö. TAGLAL.

TAGLAT, (tag-ol-at), l. TAGLALAT.

TAGLEJTÉS, (tag-lejtés), l. TAGJÁRTATÁS.

TAGLÓ, (tag-ol-ó) fn. tt. *tagló-t*. Mészárosok bárdja, melylyel a barmot leütik, s nagyobb tagokra szabják, különböztetésül a kivágó bárdtól, melylyel a húst a székben konczonkint elvagdalják.

TAGMEREDÉS, TAGMEREVSÉG, (tag-meredés v. —merevség) ösz. fn. Egy vagy több tagnak merev állapota.

TAGÓK, (tag-ók) mn. tt. *tagók-ot*. Aránylag nagy tagú, csontos, izmos karu, lábszáru, kezü stb. Nagyító melléknév, mint *pofók, szemök, pirók, monyók, szájók*. V. ö. TAGBASZAKADT.

TAGLÓ, (tag-ol-ó) fn. tt. *tagló-t*. Így nevezik különösen a mészárosfejszét.

TAGOL, (tag-ol) áth. m. *tagol-t*. 1) Állati testet tagokra metsz, vág, hasít; kettőztetve s gyakorlatilag: *taglal*. Igekötőkkel: *föltagolni, összetagolni valamit*. 2) Átv. elemez, részletez, alkatrészeire bont, bonczol valamit. Különösen a nyelvtanban tiszta érthető részekre, szótagokra oszt. 3) Képes kifejezéssel,

valakit derekasan, tagról tagra megver, megdönget. *Jól eltagolták, megtagolták.*

TAGOLÁS, l. TAGLALÁS.

TAGOLAT, l. TAGLALAT.

TÁGON, helyesebben : TÁGAN ; l. ezt.

TAGOLÓ, l. TAGLALÓ.

TAGOLT, (tag-ol-t) mn. Tagokra, részekre, ízekre választott. Különösen a nyelvtanban, tiszta, érthető szótagokra osztott.

TAGONKÉNT, (tagon-ként) ösz. ih. Minden tagot külön véve, egyenként, részenként, elemekre osztva, választva. V. ö. TAG.

TAGOS, (tag-os) mn. tt. *tagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek több tagja van, vagy aránylag nagy, erős, izmos tagokkal ellátott, mint : *vállas, czombos, csontos, tenyeres, talpas, melles, faros.* Átv. több külön részekből álló. *Tagos erdő*, mennyiben vágásokra van osztva. *Tagos osztály*, melyben a részek egy tagban méretnek és adatnak ki.

TAGOSÍT, (tag-os-ít) áth. m. *tagosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamely közös földbirtokot bizonyos alaparány szerint az illető összes birtokosok között külön-külön részekre s mintegy tagokra feloszt, hogy kiki a maga jutalékát kizáró joggal birhassa, és mivelhesse. *Az erdőket, közlegelőket tagosítani.* Továbbá, szokottabb értelemben némely újabb törvényekben hozott szabályok szerént az ugyanazon határban külön-külön, elszórva birt földrészek helyett egy tagban vagyis egy tömegben, hasonló értékü telket mér ki, minélfogva az illető közbirtokosok mindegyike egy-egy tagban, egy tömegben kapja a magáét. *A régi jobbágy-telkeket tagositani. A telekhez tartozó szántóföldeket, réteket, legelőket tagositani.*

TAGOSÍTÁS, TAGOSITÁS, (tag-os-ít-ás) fn. tt. *tagosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Osztályozás neme, melyszerint valamely közbirtokot tagosítanak, illetőleg elszórva létezett birtokrészeket egy tagba vagyis tömegbe egyesítenek. V. ö. TAGOSÍT.

TAGOSZTÁLY, (tag-osztály) ösz. fn. Földbirtokot illető osztály, mely tagosítás által eszközöltetik. V. ö. TAGOS ; TAGOSÍT.

TAGOZ, (tag-oz) áth. m. *tagoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. TAGOL ; és TAGOSÍT.

TAGOZÁS, (tag-oz-ás) fn. tt. *tagozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TAGOLÁS ; és TAGOSÍTÁS.

TAGOZAT, (tag-oz-at) fn. tt. *tagozat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Tagozás elvont értelemben. 2) A tagok vagyis részek összesége, együttes állapota.

TAGOZATOS, (tag-oz-at-os) mn. tt. *tagozatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tagokra, részekre választott, osztott. L. TAGOLT.

TAGOZOTTSÁG, (tag-oz-ott-ság) fn. tt. *tagozottság-ot*, harm. szr. —*a*. Tagozott (tagolt vagy tagosított) állapot, minőség.

TAGRÁNDÍTÁS, TAGRÁNDÚLÁS, (tag-rándítás v. —rándúlás) ösz. fn. Valamely tagnak rendes állapotából erőszakos meg- v. kimozdítása, vagy mozdúlása.

TAGSZAKGATÁS, (tag-szakgatás) ösz. fn. Csúzos, köszvényes, úgy nevezett száraz fájdalom, mely úgy szokott jelenkezni, mintha az inakat és izeket szakgatná, ránczigálná.

TAGTALAN, (tag-talan) mn. tt. *tagtalan-t*, tb. —*ok*. Aminek kifejlett vagy érzékileg észlelhető tagja v. tagjai nincsenek.

TAGTÁRS, (tag-társ) ösz. fn. Kik bizonyos egyesületnek, szervezett társulatnak tagjai, azok egymás irányában tagtársak. (Collega).

TAGÚ, TAGU, (tag-ú) mn. tt. *tagú-t*, tb. —*ak*. Taggal biró, taggal ellátott. Csak más szóval viszonyban használtatik. *Egy tagú, két, három, négy tagú szó, mondat. Arányos tagú. Idomtalan tagú.*

TÁGÚL, (ta-ag-úl) önh. m. *tágúl-t*. Tággá leszen, azaz, szélesül, bővül, szétterül, öble nagyobbúl; illetőleg feszessége, szoros állapota enged. *Tágúl, kitágúl, a csizma. Tágúl a heveder, az öv.* Átv. erkölcsileg enged, alábbhagy, szigorusága szünik. *Tágúl a fegyelem. Megtágúlnak a társadalmi viszonyok.* Néha am. távozás által ritkúl. *Tágúlnak a vendégek. Tágúlj innét!* V. ö. TÁG.

TÁGÚLÁS, TÁGULÁS, (ta-ag-úl-ás) fn. tt. *tágulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn ami előbb aránylag szük, keskeny, szoros, feszes, illetőleg szigorú volt, téressé, öblössé, szélessé, illetőleg engedékenyné leszen. V. ö. TÁGÚL.

TAGYON, falu Szala m.; helyr. *Tagyon-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAGYOS, KIS—, NAGY—, puszták Komárom m.; helyr. *Tagyos-ra*, —*on*, —*ról*.

TAHÁT, kötszó, mely a régieknél am. *akkor, azután, annakutána.* „Tahát Jézus viteték a kietlenbe.“ Münch. cod. Máté 4. 1). Káldinál ezzel fejeztetik ki : „akkor.“ „Tahát vépének ő hozjá.“ U. o. 15. 1. Káldinál szintén : „akkor.“ „Tahát jöved, ajándokozjad te ajándokodat.“ (Pestinél : osztán, Erdősinél : annak utánna). „Tahát (tunc) Nabuhodonozor megharagvék mènd a földre.“ Bécsi cod. Judith. „Ha pediglen szintoda nem akar ti kj(gyelmed) küldeni, tachát kéröm ti kj(gyelmedet).“ Levél 1554-ből. (Szalay Ág. 400. m. l. 134. l.). „Merth ha siketségre veszitök, thahát még házatoknak az hamváth széllel fúthathom.“ (Ugyanott 319. l.). A szőnyi első békekötés irományai között olvasható : „És ha megalkodhatunk ezen az dolgon, tahát nem leszen szüksigh, ha pedig nem alkodhatunk, tahát mindjárast fell kölgyön.“ Régi Magyar Nyelvemlékek. III. K. 351. l.). Így a Nádorcodexben, Debreczeni Legendáskönyvben s másutt is. A székelyeknél Udvarhelyszékben maiglan divatos ‚tehát‘ értelemben. (Kríza J.). L. TEHÁT.

TAHI, puszta Pest-Pilis m.; helyr. *Tahi-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAHONYA, mn. tt. *tahony-át*. Göcsejben am. lusta. röst. Egyezik hangokban is *tunya* szóval.

TÁJ, (tá-j) fn. tt. *táj-t* v. —*at*, tb. —*ak*, harm. szr. —*a*. Bizonyos középpont körül némi távolságban elterjedő, vagy fekvő helyiség, térség, szomszédság, környék. *A háznak táját fákkal beültetni. Falu, erdő tája. A Duna, Tisza, Balaton tája. Szivnek, szemnek táján fájdalmat érezni.* Továbbá, egy külön vett vidék, térség, földrész, melyet mintegy összefüggő egészet tekintünk. *Erdős, hegyes, völgyes, homokos, sik táj. Kies, szép, regényes táj. Más tájra huzódott az ellenség. Magyarország minden táját beutazni. E tájon nincs mása.* Midőn időre vonatkozik, jelent bizonyos ponthoz mért időszakot, s am. azon idő körül. *Reggeltájban, déltájban, éjféltájban, hajnaltájban, akkortájban, aratás-, szürettájban, egy óratájban. Mi időtájban esett v. történt? Tavasz táján jött.*

E szónak gyöke *ta* v. *tá*, mely bizonyos ponttól távolodást jelent, a *j* toldalékul járult hozzá, mint a *fej, száj, báj, éj* szókhoz, a régies *fe, szá, bá, é* helyett; ilyenek továbbá, *paréj, taréj, karéj, ganéj* s némely mások. Mi szerint a táj nem egyéb, mint bizonyos távolságig terjedő helyiség, térség. Egyébiránt Vámbéry szerént csagataj, különösebben azerbaidsan nyelven *tai* v. *taj* am. vidék, rész, és jakut nyelven *doidu* am. táj; Budenz J. szerént pedig a lapp *taiv, taiva* am. hely, táj. V. a. TA.

TÁJAG, tájdivatosan am. tályog; lásd: TÁLYOG.

TAJAK, l. TAJK.

TAJÁK, fn. tt. *taják-ot*, harm. szr. —*ja*. Kevéssé ismeretes tájszó, s am. a gabonafejnek vagyis kalásznak szálkája, szakála. A törökben *tüj* am. szőr, és toll; a persában pedig *tuj* am. fürt, és *tujak* fürtöcske, melyek általános fogalomban mind megegyeznek.

TÁJAS, (tá-j-as) mn. tt. *tájas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Határos, szomszédos. *Tájas velem.* (Szabó D.).

TÁJATT, (tá-aj-an-t) névhatárzó. Bizonyos középpont, vagy időpont körül. *Erdő tájatt. Dél tájatt, hat óra tájatt.* Képeztetésére nézve lásd: —ATT, —OTT, —ÖTT helyképzőket.

TÁJBÁSZ, mn. tt. *tájbász-t*, tb. —*ok*. Göcseji tájnyelven am. együgyü, szájtátó, mamlasz, bamba. Azon gúnyszók egyike, melyek ostobaságot, bámészkodást jelentenek, s melyekben alaphang a szájtátó *a* v. *á*, mint az *ámé, bámé, bamba, bacza, málé, mamlasz, táté, tatri, tabértos*, és a székely *tácsó* szókban is. Jelen szó két részből látszik állani, egyik a szájtátásra vonatkozó *tá* gyök, másik a bámész szó, tehát am. *tá-bámész.*

TÁJBESZÉD, (táj-beszéd) ösz. fn. Bizonyos tájon lakó népségnek sajátságos beszéde, mind egyes hangok kiejtésére, mind némely különös szók használatára, vagy ragozására, módosítására nézve, mely a közönségesebb, és terjedtebb divatú népnyelvtől majd többé, majd kevesbbé elüt. *Őrségi, göcseji, ormánysági, csalóközi, gömöri, mátravidéki palócz, nyitravölgyi, székelyföldi* stb. tájbeszéd.

TÁJDIVAT, (táj-divat) ösz. fn. Általán bizonyos tájon lakó népségnek sajátságos szokása, viselete, beszéde.

TÁJDIVATOS, (táj-divatos) ösz. mn. Bizonyos tájon lakó népségnél szokásban levő; vonatkozva különösen a beszédre. *Tájdivatos szó, kiejtés, beszédmód.*

TÁJDIVATOSAN, (táj-divatosan) ösz. ih. Tájdivatos módon, valamely tájon lakó népségnél szerzett tapasztalás szerént.

TÁJDIVATOSSÁG, (táj-divatosság) ösz. fn. Mód vagy modor, melyet valamely tájdivatnál észlelünk, tapasztalunk.

TAJDOK, mn. tt. *tajdok-ot*. Székely tájszó. Incze József szerint a kiről a köntös lefoly (lelóg), semmi sem áll jól rajta, resteli magát csinosítani. Kríza J. szerént hitvány, tatar; Szabó D. szerént undok, ocsmány, galád, rusnya. Néhutt máskép: *tajk* v. *tajak*. Alakra hasonló az *undok* szóhoz, de eredete homályos. Talán vagy a *tabajdok* szó rövidülete, vagy pedig a *tajték* szóval rokon, avagy épen ennek módosulata, mintha volna *tajdék*, mennyiben t. i. a tajték mocskos, csúnya, undorító nyálat is jelent, mint a pökedelem, takony, turha. A tajdoknak megfelel a Dunán túl divatozó *nyáladék*, mi szinte az utóbbi fejtegetésnek kedvez.

TAJDOKOL, (tajdok-ol) áth. m. *tajdokol-t*. Ocsmányít. (Szabó D.). V. ö. TAJDOK.

TAJDOKSÁG, (tajdok-ság), fn. tt. *tajdokság-ot*, harm. szr. —*a*. Rondaság, mocskosság, viseletbeli elemezneség. Eléjön Szabó Dávidnál. V. ö. TAJDOK.

TÁJEJTÉS, (táj-ejtés) ösz. fn. Sajátsága valamely tájon lakó népségnek a szók kiejtése s módositásaiban.

TÁJÉK, (tá-j-ék) fn. tt. *tájék-ot*, harm. szr. —*a*. Köz nyelvszokás szerint egy értelemben használta, tik a *táj* szóval, azon különbséggel, hogy ‚tájék nem vonatkozik időre is, hanem csak térre, pl. nem mondjuk, *éjtájékban, két óratájékban* stb. E szóban az *ék* vagy némi nagyitásra mutató toldalék, vagy a *ki* (= mi) módosulata, mint ezekben is: *környék, árnyék, szárnyék, tajték*. V. ö. —ÉK, (1).

TÁJÉKFESTÉS; TÁJÉKFESTŐ, lásd: TÁJFESTÉS; TÁJFESTÉSZ.

TÁJÉKOZ, (táj-ék-oz) m. *tájékoz-tam*, —*tál*—*ott*. Jobbára visszahatólag használtatik: *tájékozom magam, tájékozod magad, tájékozza magát.* Annyi min. valamely tájékkal megismerkedni. Átv. magát valat mibe beletalálni, helyzetét kellőleg felfogni. (Sich orientiren).

TÁJÉKOZÁS, (táj-ék-oz-ás) fn. tt. *tájékozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Megismerkedés valamely tájékkal, vagy tárgygyal, vagy saját helyzetével. (Orientirung).

TÁJFESTÉS, (táj-festés) ösz. fn. A festészetnek azon neme, mely különösen valamely táj ábrázolását tűzi ki czéljaul.

TÁJFESTÉSZ, (táj-festész) ösz. fn. Festész, ki különösen tájképek ábrázolásával foglalkozik.

TÁJFESTMÉNY, (táj-festmény) l. TÁJKÉP.

TÁJFESTŐ, l. TÁJFESTÉSZ.

TÁJIRÁS, (táj-irás) ösz. fn. Részletes földirás, mely bizonyos tájnak fekvését, természeti tulajdonságait, az állati, növényi, ásványi országhoz tartozó minemüségeit stb. leirja.

TAJK, (1), v. TAJAK, mn. tt. *tajk-ot* v. *tajak-ot*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. hitvány, tatar, tojmák, elromlott, elitultfitult. „Ne fogd azt a lapátot olyan tajk módra.“ „Tódom, fódom, kötöm, bogozom, méges (mégis) csak tajkul marad.“ A *tojmák* szóból, mely nálunk szintén ismeretlen, úgy látszik, hogy *tajk* v. *tajak* is am. tojók, vagy pedig az épen magából *tojmák*-ból rövidült meg. *Tyúkültető* is gúnyos nyelven azt teszi : együgyü, tutyma ember. Mongolul *takja* am. tyúk. Lehet a *tajdok* rövidülete is. V. ö. TAJDOK.

TAJK, (2), elvont törzse *tajkos* szónak ; l. ezt, és v. ö. TAJKOSTEKNŐ.

TÁJKÉP, (táj-kép) ösz. fn. Rajzolt, vagy festett kép, mely bizonyos akár valódi, akár költött tájat ábrázol.

TÁJKÉPI, (táj-képi) ösz. mn. Tájképre vonatkozó ; tájképet ábrázoló. *Tájképi rajz.*

TAJKOL, (tajk-ol) áth. m. *tajkol-t*. Székely szó s am. tataroz. *Megtajkolni* am. megtatarozni, valaminek hiányait kiigazítni. (Kríza J.).

TAJKOLÁS, (tajk-ol-ás) fn. tt. *tajkolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tatarozás. V. ö. TAJKOL.

TAJKOS, (tajk-os) fn. tt. *tajkos-t*, tb. —*ok*. Sándor J. gyüjteményében am. tekenős béka. E szónak gyöke *tajk* valószinüleg egy a *tok* szóval, és rokon a *tekenő* névnek *tek* gyökével, melyek mind héjat, burkot, fedezőt jelentenek. A *j* úgy csúszhatott közbe, mint a *kajmó*, *kajcs*, *kajszás* szókba, melyek máskép *kamó*, *kacs*, *kaszás* (lábu). Alakra hasonló hozzá : *pajkos*, melylyel alapértelemben egyezik : *pakocsál.*

TAJKOSTEKNŐ, (tajkos-teknő) ösz. fn. A tajkos nevü békának teknőforma hüvelye, burka ; némelyek helyette egyszerüen *tajok* szót is használják.

TAJKÚL, TAJKUL, (tajk-úl) önh. m. *tajkul-t*. A székelyeknél am. elromlik, elitúl-fitúl. *Eltajkúlt a kézmű, eszköz.* (Kríza J.). V. ö. TAJK, (1).

TAJKÚLÁS, TAJKULÁS, (tajk-úl-ás) fn. tt. *tajkúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elromlás, itúlás-fitúlás. V. ö. TAJKÚL.

TAJNA, falu Bars m.; helyr. *Tajná-ra*, —*on*, —*ról.*

TÁJNYELV, (táj-nyelv) l. TÁJBESZÉD.

TAJÓ, puszta Kis-Kunságban, helyr. *Tajó-ra*, —*n*, —*ról.*

TAJOK, fn. tt. *tajk-ot*, harm. szr. —*a* v. *tajok-ja*. L. TAJKOSTEKNŐ.

TAJOVA, beszterczebányai telep, helyr. *Tajová-ra*, —*n*, —*ról.*

TÁJRAJZ, (táj-rajz) ösz. fn. Valamely tájat ábrázoló rajz.

TÁJSZÓ, (táj-szó) ösz. fn. Szó, mely csak bizonyos tájon, vagy tájakon lakó nép nyelvében, nem pedig általán, vagyis az illető nyelv egész birodalmában divatozik. *Mátyusföldi, balatonmelléki, baranyai, erdélyi, göcseji, székely tájszó.*

TÁJSZÓLAM, (táj-szólam) ösz. fn. Valamely tájon divatos kiejtésü egész mondat.

TÁJSZÓLÁS, (táj-szólás) ösz. fn. Valamely tájon divatos beszédmód. Vétetik ‚tájszólam‘ helyett is.

TÁJSZÓTÁR, (táj-szó-tár) ösz. fn. Szótár, melyben egy vagy több tájbeszédből öszvegyüjtött, külön divatú, nem országos szokásu szók vannak följegyezve.

TAJT, fn. tt. *tajt-ot*, harm. szr. —*ja*. Némely tájszokás szerint am. a szokottabb *tajték*, s különösen a *tajtpipa* öszvetett szóban használtatik. Lásd : TAJTÉK.

TÁJT, l. TÁJATT.

TAJTÉK, fn. tt. *tajték-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Erősebb neműu külső és belső mozgás, rázódás által számtalan apró buborékká, hólyagocskákká alakult hig test, pl. a szélvésztől csapdosott, s parthoz verődő víznek tajtéka, vagy a lószájából ömlő nyáltajték, midőn a zabolát rágdossa. Néha a haragos emberek, s a nyavaylatörősök szájából is tajték foly ki. 2) Összetételekben am. tajtföld. L. TAJTFÖLD. — Első jelentésében néha máskép : *hab* ; t. i. noha e két szó többször ugyanazon értelemben vétetik, de a szokás némely esetekben megkülönbözteti, pl. a vert tojás fehérének, a szappannak, a forró víznek, ércznek, a fölrázottt sernek, tejnek, bornak habja van ; ellenben a nyál, az izzadság tajtékot is, habot is képez, honnan mondjuk : *tajtékzik* v. *habzik a szája.* A folyó, tenger habja és tajtékja közt is szabatosan véve némi különbség van, t. i. a habok alatt a fölvert hullámos, fehérlő vízrétegeket értjük, midőn pedig partra vetődnek vagy akármily kemény szilárd test körül öszvegyülnek, tajtékká válnak. *A hullámok tajtékot túrnak a partra. Véres tajtékot folyatni.*

Mi e szó elemzését illeti, talán vagy annyi mint *toladék*, lágyitva : *tolyadék*, *talyadék* (mint ‚talyiga‘ szóban is) ; vagy pedig a tajték fehérlő szinétől kapta nevét, s eredetileg am. *tejdék*, *tejedék*, azaz, tejhez hasonló folyadék. Ugyanezen alapfogalom látszik rejleni a *hab* szóban is, mely a fehér szinü *hav*-hoz áll legközelebb. Így a persában is *áb* jelent vizet ; és fényességet.

TAJTÉKFÖLD, (tajték-föld) l. TAJTFÖLD.

TAJTÉKFŰ, (tajték-fü) l. SZAPPANFŰ.

TAJTÉKGOMBA, (tajték-gomba) ösz. fn. Szabó Dávidnál am. szivacs (spongyia).

TAJTÉKKOCSON, (tajték-kocson) ösz. fn. Növényfaj a lopvanőszők seregéből, és kocsonok neméből, azaz, kerekded, ránczos, tajtékos, zöldes-fakó mócsing a gyepen s kertekben, eső után. (Tremella Nostoc).

TAJTÉKKŐ, (tajték-kő) l. TAJTKŐ.

TAJTÉKOS, (tajt-ék-os) mn. tt. *tajtékos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Tajtékkal födött; tajtéktól nedves, elrutított. *Tajtékos vízpart. Tajtékos száj, zabola.*

TAJTÉKOSAN, (tajt-ék-os-an) ih. Tajtékkal födve; tajtéktól nedvesen.

TAJTÉKOZ, (tajt-ék-oz) áth. m. *tajtékoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Tajtékkal borít, nedvesít, mocskít. *A hullámok betajtékozzák a partokat, a hajó oldalát, a fák törzseit.*

TAJTÉKOZÁS, (tajt-ék-oz-ás) fn. tt. *tajtékozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Nedvesítés, mocskítás, melyet a tajték okoz. 2) Tajtékhányás, tajtéktúrás; másképen: *tajtékzás*. V. ö. TAJTÉKOZ; és TAJTÉKOZIK.

TAJTÉKOZIK, (tajt-ék-oz-ik) k. m. *tajtékoz-tam, —tál, —ott*. Tajtékot túr. (Szabó Dávid). Másképen: *tajtékzik*.

TAJTÉKPIPA, (tajték-pipa) ösz. fn. Pipa, melyet úgy nevezett tajtföldből faragnak. V. ö. TAJTFÖLD.

TAJTÉKSZEDŐ, (tajték-szedő) ösz. fn. Általán kanál, melylyel bizonyos híg testekről a tajtékot, illetőleg habot leszedik, különösen az olvasztókemenczékben a forró ércznek tajtékát leszedni való pléhkanál.

TAJTÉKZÁS, (tajt-ék-oz-ás) fn. tt. *tajtékzás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Valamely híg testnek, illetőleg híg részeket tartalmazó anyagnak, állatnak stb. forrongó, mozgalmas állapota, midőn tajték fejlődik ki belőle. *A zablarágó, megizzadt lónak, vagy nyavalyatörő embernek tajtékzása.*

TAJTÉKZAT, (tajt-ék-oz-at) fn. tt. *tajtékzat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Tajtékok tömege, összesége.

TAJTÉKZIK, (tajt-ék-oz-ik) k. m. *tajtékz-ott*, htn. *—ani*. Tajtékféle híg buborékok, hólyagocskák fornak és ömlenek ki belőle. *Mérgében tajtékzik a szája.* V. ö. HABZIK.

TAJTÉKZÓ, (tajt-ék-oz-ó) mn. tt. *tajtékzó-t*, tb. *—k*. Amiből tajtékféle nedv forr és ömlik ki. *Dühtől tajtékzó szájjal ordítozni.*

TAJTÉKZÓFŰ, (tajtékzó-fü) ösz. fn. Népies neve a szappanfü egyik fajának; növénytani néven: *tajtékzó szappanfü*. (Saponaria officinalis). Szintén népies nyelven másképen: *szappanfü, lábmosófü*.

TAJTFÖLD, (tajt-föld) ösz. fn. Szalonnakővel rokon ásvány, melynek anyaga zsiros, és könnyü, szine halványsárga, s törékeny mint a föld. Hazája Anatolia, Thracia, Görögország és Tauria. Faragás által különféleképen alakítható, s ebből készülnek az úgy nevezett tajtékpipák. Nevét onnan kapta, mert szine a tenger által kihányt tajtékhoz hasonló. Némelyek szerént másképen: *tajtla*.

TAJTI, falu Gömör m.; helyr. *Tajti-ba, —ban, —ból*.

TAJTKŐ, (tajt-kő) ösz. fn. Könnyü, szürke szinü, likacsos kőnem, mely a tüzokádó hegyek körül a vizeken uszkál. (Pumex).

TAJTLA, (tajt-la) fn. tt. *tajtlá-t*. L. TAJTFÖLD.

TAJTNEMŰ, (tajt-nemü) ösz. mn. Tajthoz v. tajtékhoz hasonló. *Tajtnemü folyadékok, testek.*

TAJTPIPA, (tajt-pipa) l. TAJTÉKPIPA.

TAJTSALAK, (tajt-salak) ösz. fn. Megtisztított ércznek tajtforma salakja.

TÁJTŰ, (táj-tü) l. DELEJTŰ,

TAK, elvont gyök, mely *takar*, s hihetőleg a *takács* és *takony* szók alapját is teszi. Mennyiben a takaró valaminek burkát, födelét, hüvelyét jelenti, rokon hozzá *tok, toklász*; továbbá, *tekenő* és *dag*, honnan ez is: *far-dagály*, vagyis a ló farát takaró hámszijazat. Idegen nyelvekben rokonok hozzá a latin *tego, teges, texo, textor*, és a német *decken* stb. Lásd: TAKAR, TAKÁCS.

TÁK, fn. tt. *ták-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Túl a Dunán, azon szij, melylyel a bocskort a lábszárhoz kötik, másképen: *telek* (honnan a *telekes bocskor* nevezet). A székelyeknél Ferenczi János szerént a bocskor talpához ragasztott folt, mely csak úgy van oda szorítva, nem varrva, innen e közmondat: *bocskornak nem leszek tákja*, azaz, magamnál alábbvaló embernek szolgája. Szabó Dávidnál bőrfolt a kiszakadt bocskorban. Kríza J. szerént csizma- vagy bocskortalpbéllés, szakadt bőrdarab. *Nem leszek senki tákja.* (Km.). 2) Általában folt, toldalék, s ebből lett *tákoz* v. *tákol*, valamit öszvetold, máshoz férczel. 3) A növénytanban Diószegi-Fazekas szerént azon kinövések, melyek több virágokon a rendes szirmokon kivül, vagy azokhoz nőve találtatnak; Gönczy Pálnál sziromnemü levél vagy pikkely, mely a lepel vagy a bokréta valamely részén vagy mellett, kivül vagy belül fejlik ki s rendszerint méz edényül szolgál; másképen: *pilis*. (Nectarium).

A tulajdon értelemben vett *ták* rokonságban látszik állani a burkolásra, födésre vonatkozó *takar* és *tekenő* szók *tak, tek* gyökeivel, és *dug* szóval is, mennyiben a ták, részint mint szalag, részint mint folt valamit takar, beburkol. Egyébiránt Vámbéry szerént csagataj nyelven *take* am. folt, kiegészitésül valamihez illesztett darab.

TAKÁCS, fn. tt. *takács-ot*, harm. szr. *—a* v. *—csa*. Mesterember, ki különféle anyagú fonalakból holmi kelméket, pl. vásznat, gyolcsot stb. sző. A takács műeszközének neve: *szövőszék. Közönséges, parragi, falusi takács. Műtakács, ki finomabb, sávolyos szöveteket készit. Harisnyatakács. Három takács egy ember.* (Km.). *Zöld hasú takács*, gúnyos kifejezés. *Takácsszinü ember*, sápadt, halaványy. *Rugdalódzik, mint a takács.*

Egyezik vele a szláv *tkács*, mely ismét a latin *textor, tego (?), texo, teges* szókkal áll alaphangi és értelmi viszonyban, t. i. *tkáty* szlávul am. szőni. Ide tartozhatnak a következő rokonságok: szanszkrit *tvacs* (takar és tok, takaró), *tvacsá* (tok, hüvely), *tvacsan* (ernyő, födél), görög *τέγος, στέγος*, magyar *takar* stb.

TAKÁCSBORDA, (takács-borda) ösz. fn. Rámába szorított vékony, rendesen nádból való pálczi-

kák, fésüfogak gyanánt párhuzamosan összeállítva, melyek között a felhúzott vonalak elnyúlnak.

TAKÁCSCSÉVE, (takács-cséve) ösz. fn. Csőalakú eszköz, melyre a szőni való fonalakat feltekerik; máskép: *csürlő, csőrlő.*

TAKÁCSCSÓNAK, (takács-csónak) ösz. fn. L. VETÉLŐ.

TAKÁCSI, falu Veszprém m.; helyr. *Takácsi-ba, —ban, —ból.*

TAKÁCSINAS, (takács-inas) ösz. fn. Ki a takácsságot mint újoncz tanúlja.

TAKÁCSKÖTÉS, (takács-kötés) ösz. fn. Sajátságos kötés, mely által a takácsok a munka alatt elszakadt fonalat csomóra fojtják.

TAKÁCSLEGÉNY, (takács-legény) ösz. fn. Czéhbeli iparos, ki mint fölszabadított legény a takácsmesterséget gyakorolja.

TAKÁCSMÁCSONYA, (takács-mácsonya) ösz. fn. Növényfaj a mácsonyák neméből; levelei nyeletlenek, öszvenőttek, egyenetlenül fürészesek; virágbunkói tojásdadok, karikába hajlott szurós csészemurvákkal körülvéve; vaczokpolyváji horgas végüek. Máskép köznyelven: *bogácskóró, takácsvakaró.* (Dipsacus fullonum).

TAKÁCSMESTER, (takács-mester) ösz. fn. Személy, ki a takácsságot kitanulta, s mint mester az illető czéhegyesület tagja.

TAKÁCSMESTERSÉG, (takács-mesterség) ösz. fn. A kézmívességnek azon neme, mely szövéssel foglalkodik, továbbá ügyesség az ilyetén mívek, vagyis szövetek készítésében.

TAKÁCSMUNKA, (takács-munka) ösz. fn. 1) A szövéshez tartozó minden munka. 2) Kész mív, vagyis szövet, melyet takács készített.

TAKÁCSMŰ, (takács-mű) ösz. fn. Lásd: TAKÁCSMUNKA, 2).

TAKÁCSOLÁS, (takács-ol-ás) fn. tt. *takácsolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Szabó Dávidnál am. szövés.

TAKÁCSSÁG, (takács-ság) fn. tt. *takácsság-ot,* harm. szr. *—a.* 1) Mesterség, melyet a takácsok üznek. *Takácsságot tanulni, űzni.* 2) Valamely helyben, városban a takácsok öszvesége.

TAKÁCSVAKARÓ, (takács-vakaró) lásd: TAKÁCSMÁCSONYA.

TÁKAJAK, (ták-ajak) ösz. fn. Növénynem a kétfőbbhímesek seregéből és magrejtősök neméből; csészéje öt fogú; bokrétája csaknem gömbalaku, karimája kurta; felső ajaka két metszetü, alsó ajaka közép karéja letüremlett, innen a neve. (Scrophularia). Nevezetesebb fajai: *bodza tákajak,* (scr. nodosa), mely másképen köznyelven: *fekete cseresznye, fekete bodza, torokgyékfű, varju mogyoró;* továbbá *vizi tákajak* (scr. aquatica); *tavaszi tákajak* (scr. vernalis); *sallangós tákajak* (scr. laciniata).

TAKAR, (tak-ar) áth. m. *takar-t.* 1) Valamit bizonyos födéllel, lepellel, vagy akármiféle testtel borít, beföd, beburkol, illetőleg a szemek elől elrejt. *Ruhába, papirba takarni valamit. Arczát fátyollal takarni. Szemeit tenyerével eltakarni. Az ágyat lepellel, télen a gyönge növényeket szalmával, ganajjal betakarni. Valamit letakarni,* am. takaróját, leplét, födőjét levenni. *Föltakarni valamit,* takaróját fölvenni. *Kitakarni,* takaróból kivenni, kitüntetni. Mondjuk magáról a födő eszközről is. *Holt testét hideg föld takarja. A napot felhők takarják.* Átv. valamit titkol, rejteget. 2) Életszükségre vagy kényelemre való holmit, pl. eleséget, pénzt gyűjt, s azt mintegy elfödi, bizonyos helyen elrejti, hogy veszendőség vagy kár ellen megőrizze. *Szénát takarni. Sok pénzt, kincset öszvetakarni. Jobb magának hamut, mintsem másnak lisztet takarni.* (Km.). Ezen alapfogalomból értelmezendők a *takarít, takarék, takarékos, takarékosság, takarmány.*

E szónak gyöke *tak,* mint származékaiból kitünik, fedezőt, burkot, hüvelyt jelent, s legközelebb áll hozzá a *tok* főnév, továbbá a vékonyhangú *tek,* mint a burokalakú *tekenő* gyöke és *dug* ige. Rokon vele Vámbéry szerént a csagataj *takar* am. takaró, lepel, zsák; honnan *takardsuk* zsákocska; továbbá *taghar* am. tarisznya. Ide sorozható a latin *tego, teges, tectum, tegumen* és a német *decken, Dach.* V. ö. TAKÁCS.

TAKÁR, (tak-ár) ösz. fn. A húgycsövön akár vizelettel vegyülve, akár külön kiömlő takonyféle kóros nyálkafolyadék.

TAKARÁS, (tak-ar-ás) fn. tt. *takarás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Általán cselekvés, mely által valamit takarunk, födünk, burkolunk, illetőleg elrejtünk stb. Különösen, gyüjtés, a beszerzett vagyonnak megőrzése. *Szénatakarás. Megtakarása a pénznek.* V. ö. TAKAR.

TAKARATLAN, (tak-ar-atlan) mn. tt. *takaratlan-t,* tb. *—ok.* Ami nincs betakarva; födetlen, leplezetlen, a szabad levegőnek kitett. *Takaratlan nyak, mell. Takaratlan ágy.* Határozóként am. takaró nélkül, be- v. el nem takarva.

TAKARATLANUL, (tak-ar-atlan-úl) ih. El nem takarva, födetlenül, lepletlenül, burok nélkül. *Télen a takaratlanul hagyott gyönge növények elfagytak. Szénája takaratlanul rohadt el a réten.* V. ö. TAKAR.

TAKARCS, (tak-ar-cs) fn. tt. *takarcs-ot.* 1) Növénytanban, némely gyümölcsök, pl. dió, mondola héja, tokja. 2) Csalóközi tájnyelven, am. töltött káposzta, szárma. V. ö. TAKART.

TARARÉK, (tak-ar-ék) fn. tt. *takarék-ot,* harm. szr. *—ja.* 1) Födél, burok, tok, melybe valamit takarnak, pl. *takarékpapiros.* Ez értelemben kevesbbé divatos. Eléjön Szabó Dávidnál is. 2) Öszvegyűjtött s elrejtett, biztos helyre tett holmi jószág, eleség, pénz. *Takarékpénztár. Takarékgabnatár.* Innen származtak: *takarékos, takarékosság.* Képeztetésre hasonlók hozzá: *habarék, kavarék, keverék, zavarék.*

TAKARÉKERSZÉNY, (takarék-erszény) ösz. fn. Erszény, melybe valaki megtakaritás végett pénzt rakosgat, vagyis az időnként megtakarított pénzt berakosgatja.

TAKARÉKGABNATÁR, (takarék-gabna-tár) ösz. fn. Tár, melybe megtakarított vagy megtakarításra szánt gabonát tartanak.

TAKARÉKMILLYE, (takarék-millye) ösz. fn. Millye (pikszis), melybe megtakarítás végett időnként pénzt rakosgatnak.

TAKARÉKOS, (tak-ar-ék-os) mn. tt. *takarékos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ki a szerzett vagyont megőrizi, ki bőven nem költ, nem pazarol; gondosan gazdálkodó. Különbözik a zsugoritól, fösvénytől, mennyiben a takarékos helyes mértékben költekezik, s nem vonja meg magától a szükségeseket. Átv. *takarékos épület, lakás, ruházat, asztal*, azaz, egyszerü, czélirányos, de nem fényüző. Régiesen másképp: *takaros*.

TAKARÉKOSAN, (tak-ar-ék-os-an) határzó. Okosan gazdálkodva, nem fényüzőleg, nem pazarolva, hanem kimélve a vagyont, pénzt, költséget. *Takarékosan élni, ruházkodni*.

TAKARÉKOSKODÁS, (tak-ar-ék-os-kod-ás) fn. tt. *takarékoskodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Helyes mértéket tartó gazdálkodás.

TAKARÉKOSKODIK, (tak-ar-ék-os-kod-ik) k. m. *takarékoskod-tam, —tál, —ott*. Takarékosan gazdálkodik; időről időre megtakarít valamit; nem költi el minden jövedelmét.

TAKARÉKOSSÁG, (tak-ar-ék-os-ság) fn. tt. *takarékosság-ot*, harm. szr. *—a*. A jövedelem és kiadás közötti helyes arányu mértéktartás; jövendőről gondoskodó gazdálkodás; az élet szükségeinek és kényelmeinek kielégítésében követett egyszerüség. *A takarékosság legjövedelmezőbb*. (Km.). *Késő a takarékosság, mikor üres az erszény*. (Km.).

TAKARÉKPAPIROS, (takarék-papiros) ösz. fn. Durvább anyagú vastag papiros, melybe holmit beburkolni, begöngyölgetni szoktak. Szélesb ért. takarónak használt akármily papiros.

TAKARÉKPÉNZ, (takarék-pénz) ösz. fn. Kiadástól megkímélt pénz, melyet valaki jövendőre félretesz.

TAKARÉKPÉNZTÁR, (takarék-pénz-tár) ösz. fn. 1) Magánpénztár, melyben valaki jövedelmének megtakarított részét jövendőre elteszi. 2) Nyilvános intézet, melybe megtakarított akármily csekélymennyiségü pénzét kiki beteheti, attól mérsékelt kamatot húz, s midőn tetszik, vagy legott, vagy ha az öszveg nagyobb, bizonyos felmondott időre kiveheti.

TAKARÉKPERSELY, (takarék-persely) lásd: TAKARÉKERSZÉNY.

TAKARÉKTÁR, (takarék-tár) l. TAKARÉKPÉNZTÁR; TAKARÉKGABNATÁR.

TAKARÉKTÜZELŐ vagy TAKARÉKTŰZHELY, (takarék-tüzelő v. —tűz-hely) ösz. fn. Tüzelő hely vasból, vagy vasból és téglából összeállitva, melyben a tüz födött helyen ég, és amely ez által a tüzelőszer megtakaritását eszközli, takarékfőző.

TAKARGAT, (tak-ar-og-at) gyak. áth. m. *takargat-tam, —tál, —ott*, par. *takargass*. 1) Gyakran, vagy folytonosan, vagy minden oldalról takar, beföd, beburkol, leplez valamit. *Testét a hideg ellen takargatni. Az elszállitandó holmit papirba, szalmába takargatni. A gyönge kerti növényeket a dér ellen betakargatni*. 2) Holmit gyüjtöget, jövendő szükségre eltesz. *Pénzt, eleséget takargatni. Télre való szénát takargatni. Néhány ezer forintot öregségre megtakargatni*.

TAKARGATÁS, (tak-ar-og-at-ás) fn. tt. *takargatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által holmit takargatunk; födözgetés, burkolgatás, leplezgetés stb. V. ö. TAKARGAT.

TAKARÍT, TAKARIT, (tak-ar-ít) áth. m. *takarít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani*. 1) Holmi életszükségekhez valót, pl. eleséget, pénzt öszvegyüjt, s mintegy a romlás, veszendőség ellen biztos helyen eltakar, beföd. *Pénzt, eleséget takarítani. Szénát takarítani. A learatott gabonát betakarítani*. 2) Ami elszórva, széthányva feküdt, halomra söpri, gyüjti. *Öszvetakarítani az elszórt szalmát, szemetet, ganéjt, gizgazt. Kitakarítani a szobát*, am. a benne levő szemetet öszveseperni, azután kivinni. Innen annyit is teszen, mint *tisztit, csinosit*, s ez értelemmel függ öszve a *takaros*, azaz, csínos, tiszta. 3) Valamit szem elől eltüntet, elsikkaszt, elvisz. *Alattomban több holmit eltakarított*. 4) Halottra vonatkozólag am. eltemet. *A csatában elhullott vitézeket egy nagy sírba takarítani. Meghalt biz ő, már el is takarították*.

Ezen igében az *ít* képző az alapigének értelmét mintegy hatályosabbá teszi, legalább ily viszony látszik rejleni a hasonló *csavar* és *csavarít, peder* és *pederít, teker* és *tekerít, csikor* és *csikorít, kapar* és *kaparít, vakar* és *vakarít* között.

TAKARÍTÁS, TAKARITÁS, (tak-ar-ít-ás) fn. tt. *takarítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, melynél fogva holmit takarítunk; illetőleg, begyüjtés, beszerzés, gazdálkodás. Továbbá, tisztogatás, söprés, meszelés stb. L. TAKARÍT.

TAKARÍTATLAN, TAKARÍTLAN, (tak-ar-ít-atlan) mn. tt. *takaritatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Amit be nem takarítottak, öszve nem gyüjtöttek, csürbe nem raktak. *Takaritatlan széna, gabona*. 2) Szeméttől, gizgaztól ki nem tisztított, ki nem söpört, nem rendezett. *Takaritatlan szoba*. Határozóként am. fel vagy be nem takarítva.

TAKARÍTMÁNY, (tak-ar-ít-mány) fn. tt. *takaritmány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Megtakarított valami, pl. cleség, pénz.

TAKARÍTÓ, (tak-ar-ít-ó) mn. és fn. tt. *takarító-t*. 1) Aki takarít, vagy a mivel takarítanak. *Szénatakarító munkások. Szobatakarító inas*. 2) Mint főnév jelent fejrevaló kendőt, mely az arczot a nap sütése ellen takarja.

„A lány fehér orczájára
Rásütött a napsugára,
Ha tudnám hogy elégeti,
Takarítót venném neki.“ (Népd.).

TAKARMÁNY, (tak-ar-mány) fn. tt. *takarmány-t*, tb. *—ok*. A házi barmok, ú. m. ökrök, tehe-

nek, juhok, lovak tartására begyüjtött eleség, vagyis széna, szalma, sarjú stb., másképen: *szüleség*, és *zöld, száraz, nyári, téli takarmány. Szálas takarmány*, mint, széna, szalma, kukoriczaszár. *Rázott takarmány*, vagyis, árpa-, zab-, búzaszalmával kevert széna. *Szemes takarmány*, mint, árpa, zab, kukoricza. *Kifogyni a takarmányból. A gyönge kukoriczaszárt takarmányul lekaszálni.*

TAKARMÁNYÁRUS, (takarmány-árus) ösz. fn. Ki takarmánynyal kereskedik.

TAKARMÁNYBALTACZIM, (takarmány-baltaczim) ösz. fn. Növényfaj a baltaczimek neméből, szára felálló, nyulánk; levelei szárnyasak, levelkéi ékformák, kopaszak; virága hosszú füzéres, pirosló; köz nyelven másképen: *szamárhere, spanyol lóhere, varjuborsó.* (Hedysarum onobrychis).

TAKARMÁNYCSŰR, (takarmány-csür) ösz. fn. Csür, melybe a takarmányt berakják, szénapajta. Az ágasokon álló, minden oldalról szellős, és csak tetővel ellátott szénacsürt némely vidékeken kalapnak nevezik.

TAKARMÁNYFA, (takarmány-fa) ösz. fn. A legelőkön tenyésző cserjefák, melyek leveleit a barmok lerágdossák, s mintegy takarmányul megeszik.

TAKARMÁNYFŰ, (takarmány-fü) ösz. fn. Mindenféle fü, melyet a barmok vagy lábán legelnek, vagy a mezei gazdák lekaszálva begyüjtenek.

TAKARMÁNYLOMB, (takarmány-lomb) ösz. fn. Különféle erdei fáknak takarmányul használt lombja.

TAKARMÁNYMESTER, (takarmány-mester) ösz. fn. Udvari tiszt, ki a fejedelmi lovak takarmányáról gondoskodik. Továbbá, ki a katonaság lovainak élelmezésére fölügyel.

TAKARMÁNYOZ, (tak-ar-mány-oz) önh. m. *takarmángoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Takarmányt gyüjt, szerez. *A hadsereg számára takarmányozni.*

TAKARMÁNYOZÁS, (tak-ar-mány-oz-ás) fn. tt. *takarmányozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Takarmánynak gyüjtése, beszerzése, különösen a katonaság számára.

TAKARMÁNYRÉPA, (takarmány-répa) ösz. fn. Répafaj, melyet takarmányul vagyis marhák eledeleül szoktak használni.

TAKARMÁNYSZALMA, (takarmány-szalma) ösz. fn. Különféle gabonák takarmányul használt szalmája, milyenek a zab-, árpa-, búza-, kölesszalma, sőt az apróra vagdalt rozsszalma is.

TAKARMÁNYTARTÓ, (takarmány-tartó) ösz. fn. Ketrecz az akolnak, ólnak valamely szögletében, hol az etetni való takarmányt tartják, szénatartó, néhutt egyszerüen: *ketrecz.*

TAKARMÁNYVETÉS, (takarmány-vetés) ösz. fn. Holmi mesterséges takarmánynak termesztése, elvetett magból, milyen a mohar, lóhertermesztés, vagy a sürüen vetett, és zöldében lekaszált kukoriczának szára: csalamádé.

TAKARÓ, (tak-ar-ó) mn. és fn. tt. *takaró-t.* Általán, akármily szövet, pl. posztó, vászon, pokrócz, szőnyeg, vagy szövetből varrott lepel, melylyel valamit takarunk, födünk. *Ágytakaró, lótakaró, nyeregtakaró. Meddig takaród ér, addig nyujtózkodjál.* (Km.).

TAKARODÁS, (tak-ar-od-ás) fn. tt. *takarodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) A lekaszált vagy learatott terménynek öszvegyüjtése, s behordása, csürbe rakása. *Sietni, elkésni a takarodással.* 2) Némi erkölcsi kényszerítés által okozott elmenés, eltávozás, pl. a katonák takarodása, midőn az estveli dobot megverik. V. ö. TAKARODIK.

TAKARODIK, (tak-ar-od-ik) k. m. *takarod-tam, —tál, —ott.* 1) Tájdivatosan, lekaszált, vagy learatott jószágát öszvegyüjti, s haza hordja. *Siessünk takarodni, hogy az árviz el ne söpörje szénánkat.* 2) Általában bizonyos erkölcsi kényszerítés következtében valahonnan eltávozik, s kellő helyére vonúl, haza megy stb. *Estveli dobolásra a katonák laktanyáikba, szállásaikra takarodnak. Kitakarodtak a városból. Mindnyájan haza takarodtak.*

„Estveledik alkonyodik,
Gulya, ménes takarodik.“ (Népd.).

Némi gúnyos érintéssel am. elkotródik, elhordja magát. *Takarodjál* (tágulj) *innen. Érezvén a kolbászbűzt, mind eltakarodtak a jó madarak. Ha ki nem takarodtok, legott kivittetlek benneteket.*

E másod pont alatt a *takar* törzsök átvitt értelemben vétetik, t. i. aki valahonnan kényszerülve eltakarodik, úgy teszen, mint az útra készülő, ki holmijét öszvetakarja. Innen a német nyelvben is *packen, einpacken* am. takarni, öszvetakarni, és *packe dich!* am. takarodjál (hord el vagy szedd fel a sátorfádat). Mennyiben az eltakarodó az előbbi helyet mintegy tisztán hagyja, azt is szoktuk róla mondani, hogy *eltisztúl, nem szemetez itt többé.* V. ö. TAKARÍT.

TAKARODÓ, (tak-ar-od-ó) mn. és fn. tt. *takarodó-t.* 1) Ami vagy aki takarodik. 2) Mint főnév, széles ért. jeladás, melyre bizonyos estveli órában a távollevőknek, vagy itt ott elszéledt lakosoknak haza kell menniök, pl. némely községekben az úgy nevezett korhely harang meghuzása, hogy az utczai csavargók, vagy kocsmákban mulatók haza takarodjanak. *Ez adta meg neki a végső takarodót.* (Km.). Néhutt a munkásoknak is csengetnek takarodót, hogy munkájokat abban hagyva éjszakai nyugalomra eltávozzanak. 3) Szoros ért. a katonákat szállásaikra, laktanyáikba hazaszólító estveli dobolás, vagy trombitálás. *Takarodót dobolni, trombitálni, fújni. Takarodó lövés.*

TAKARÓDZÁS, (tak-ar-ó-od-oz-ás) fn. tt. *takaródzás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által saját testünket bizonyos lepellel betakarjuk, befödjük, különösen a lég viszontagságai ellen. V. ö. TAKARÓDZIK.

TAKARÓDZIK, (tak-ar-ó-od-oz-ik) k. m. *takaródz-tam, —tál, —ott*, par. *—zál.* Testét valamely

lepellel, pl. köpenynyel, bundával, paplanynyal, dunyhával stb. betakarja, kivált, hogy meg ne fázzék. *Pokróczczal, lepedővel, selyempaplannal takaródzni. Jól betakaródzzál, hogy meg ne hűtsd magadat. Álmában kitakaródzott.*

TAKARÓDZÓ, (tak-ar-ó-od-oz-ó) fn. tt. *takaródzó-t.* Mindenféle felső lepel, ruhanemű, melylyel testünket a hideg ellen, vagy alváskor befödjük. *Addig nyujtózzál, meddig a takaródzód ér.* (Km.).

TAKARÓHÁJ, (takaró-háj) ösz. fn. Lásd: CSEPLESZ.

TAKAROS, (tak-ar-os) mn. tt. *takaros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Tiszta, csinos viseletű. *Takaros leány, menyecske.* 2) Mondjuk épületről, s annak egyes részeiről is. *Takaros ház, szoba, konyha,* azaz, tiszta, nem szemetes. 3) A régieknél találjuk ‚takarékos' helyett is. „Az félelmes magát okosnak hija, az fösvény takarosnak." XVI. századbeli erkölcsiratok. (Magyar Prózairók. Toldy F. kiadása. 288. l.). Azon néhány szók osztályába tartozik, melyek tulajdonságot jelentő képzővel igékből alakultak, milyenek, *piritos* (de amely néhutt piritós), *vakaros, magasztos* stb. V. ö. TAKAR.

TAKAROSAN, (tak-ar-os-an) ih. Csinosan, tisztán. *Takarosan jár, viseli magát. Takarosan bebutorozott, elrendezett szobák.*

TAKAROSSÁG, (tak-ar-os-ság) fn. tt. *takarosság-ot,* harm. szr. —*a*. Csinosság, tisztaság a viseletben, vagy lakásban.

TAKAROSZIK, l. TAKARODIK. Amaz csak a mutató mód jelen idejében van néhutt divatban, egyebütt ugyanaz a ‚takarodik' igével.

TAKARÓZÁS; TAKARÓZIK, l. TAKARÓDZÁS; TAKARÓDZIK.

TAKART, (tak-ar-t) mn. és fn. tt. *takart-at,* midőn fn. —*ot*. 1) Ami be van takarva, letakarva. *Ruhába takart kenyér.* 2) Némely tájakon am. töltött káposztaféle étek, vagy szárma.

TAKARÚL, (tak-ar-úl) önh. m. *takarúl-t;* TAKARÚLÁS, (tak-ar-úl-ás); TAKARÚLÓ, (tak-ar-úl-ó), lásd: TAKARODIK; TAKARODÁS; TAKARODÓ.

TAKARVÁNY, (tak-ar-vány) fn. tt. *takarvány-t,* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Molnár A. szerint am. összegyüjtött, megtakart vagyon, kincs, pénz. Eredetre egy, de az alkalmazásban szükebb jelentésü a *takarmány* szó, mely csupán barmok számára gyüjtött szüleséget jelent.

TÁKEMBER, (ták-ember) ösz. fn. A székelyeknél am. haszontalan, erélytelen, mintegy a tákhoz hasonló ember.

TAKNYOS, (tak-ony-os) mn. tt. *taknyos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Takonytól mocskos, takonynyal bekent. *Taknyos kendő, taknyos orr.* 2) Kinek v. minek orrából foly a takony. *Taknyos gyerek.* Különösen takonyféle betegségben levő. *Taknyos ló.* V. ö. TÁKONY.

TAKNYOSSÁG, (tak-ony-os-ság) fn. tt. *taknyosság-ot,* harm. szr. —*a*. Állapot, midőn az ember, vagy más állat taknyos. Különösen lovak és juhok betegsége, midőn orraikból takonyféle nyálkás nedv foly ki. A lovak taknyossága ragadós, és alig gyógyítható, a juhoké tulajdonképen náthanemű folyás.

TAKNYOSÍT, (tak-ony-os-ít) áth. m. *taknyosít-ott,* par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Taknyossá tesz; takonyféle betegséget idéz elé. *El-, megtaknyosít. Egy taknyos ló többet megtaknyosít.*

TAKNYOSÍTÁS, TAKNYOSITÁS, (tak-ony-os-ít-ás) fn. tt. *taknyosítás-t,* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által bizonyos állatok taknyosokká tétetnek. V. ö. TAKNYOS.

TAKNYOSODÁS, (tak-ony-os-od-ás) fn. tt. *taknyosodás-t,* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Egészségi változás, midőn a ló vagy juh taknyossá leszen.

TAKNYOSODIK, (tak-ony-os-od-ik) k. m. *taknyosod-tam,* —*tál,* —*ott*. Takonyféle beteges folyás fejlik ki benne. *Taknyosodnak a lovak, juhok, a náthások.*

TAKNYOSSÁG, (tak-ony-os-ság) fn. tt. *taknyosság-ot,* harm. szr. —*a*. Taknyos állapot, vagy tulajdonság, illetőleg betegség.

TAKNYOSÚL, (tak-ony-os-úl) önh. m. *taknyosult.* L. TAKNYOSODIK.

TAKNYOSULÁS, (tak-ony-os-úl-ás) fn. Lásd: TAKNYOSODÁS.

TAKÓ, KIS—, NAGY—, puszták Győr m.; helyr. *Takó-ra,* —*n,* —*ról.*

TÁKOL, (ták-ol) áth. m. *tákol-t.* Valamit imigyamúgy öszvefoltoz, áklál, férczel; tákkal megtold. V. ö. TÁK.

TÁKOLÁS, (ták-ol-ás) fn. tt. *tákolás-t,* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valaminek tákkal megtoldása; foltozás, áklálás, férczelés.

TÁKOLT, (ták-ol-t) mn. tt. *tákolt-at.* Tákkal toldott, foltozott. *Tákolt bocskor.* V. ö. TÁK.

TAKONY, (tak-ony) fn. tt. *takony-t* v. *takny-ot,* tb. *taknyok.* Ragozásban a hangugratók szabályait követi: *taknyom, taknyos, taknyoz.* 1) Szivós nyálka, mely a mirígyekben fejlik ki, az orrban öszvegyül, s annak üregét sikamló nedves állapotban tartja. *Lóg a taknya. Kiütötték orrából a taknyot.* Így neveztetnek némely más állatok testéből kifejlő nyálkás nedvek is. 2) Bizonyos betegség következtében a lovak és juhok orrából folyó nyálka.

E szónak, mint undorító tárgyat jelentőnek, a finom társalgási, vagy nemesb irói beszédben nincs helye.

Mi gyökének eredeti jelentését illeti, talán a *takar* igével rokon, mennyiben a takony az orrüreg belső falait takarja; vagy talán am. *dagony,* azaz, a mirigyből és orrból kidagadó nyálka, s hasonló hozzá a *dagonya,* mely Bodrogközben marha által fölvert, földagasztott sarat jelent. Egyezik vele Révai szerint (Ant. Lit. Hung. 83. l.) az észtheknél divatos *tat.*

TAKONYÁR, (takony-ár) l. TK ÁR.

TAKONYHÁRTYA, (takony-hártya) ösz. fn. Takonymirigygyel ellátott hártya, mely az orrüreg oldalait takarja.

TAKONYMIRÍGY, (takony-mirígy) ösz. fn. Mirígyek az emberi s más állati testben, melyek takonyféle nyálkát választanak el; különösen az orrnak felső részében létező ilyetén mirígyek.

TAKONYPÓCZ, ösz. fn. l. TAKONYPŐCZ.

TAKONYPŐCZ, (takony-pőcz) ösz. fn. Pórias gúnynév, melylyel a taknyos gyereket csúfolják. *Eredj te takonypőcz.* Más kiejtéssel : *takonypócz.* Különösen mondják, midőn a gyerekek az öregebbek dolgaiba avatkoznak s ezeknél okosabbak akarnak lenni. E szónak második alkatrésze egy eredetü a *pőcze* szóval, mely árnyékszéket, és ennek csúnya tartalmát jelenti. A takonypőcz tehát am. takonytartó. Hasonló pórias gúnynevek : *takonyfészek, takonyvári, takonyházi.* V. ö. PŐCZE.

TAKOS, falu Bereg m.; helyr. *Takos-ra, —on, —ról.*

TÁKOS, (ták-os) mn. tt. *tákos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Tákkal ellátott, tákkal foltozott. 2) Lásd : TÁKEMBER.

TÁKOZ, (ták-oz) áth. m. *tákoz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Valami ruhaneműt foltoz, nagyjából összeférczel, összeáklál. V. ö. TÁK.

TÁKOZÁS, (ták-oz-ás) fn. tt. *tákozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Ilyen-olyan foltozás, férczelés, abdálás, áklálás. V. ö. TÁKOZ.

TAKSONY, faluk Pest és Pozsony m.; helyr. *Taksony-ba, —ban, —ból.*

TÁKSZÉR, (ták-szér) ösz. fn. A székelyeknél Kríza J. szerént am. tatar portéka, tákhoz hasonló szer.

TAKTA, (1), folyó név; tt. *Taktá-t.* A Tisza mellék folyója Tokajon alul, mely néha egészen kiszárad. Ez képezi a *Gomony* vizével együtt a Tiszának azon nagy szigetét, melynek *Taktaköz* a neve.

TAKTA, (2), fn. tt *taktá-t.* Növénynem a sokhímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje négy levelü, lehulló; bokrétája négy szirmú, lehulló; himszálai fölül szélesebbek; bogyója egy rekeszü; magvai fél kerekek. (Actaea). Nevezetesebb fajai : *békabogyó* és *szárazbogyó takta.*

TAKTAFŰ, (takta-fű) ösz. fn. L. TAKTA, 2).

TAKTAKENÉZ v. TAKTAKINÍZS, falu Szabolcs m.; helyr. *—Kenéz-re, —én, —ről.*

TAKTAKÖZ, (Takta-köz) ösz. fn. mint helynév Szabolcs m.; l. TAKTA, (1) alatt; helyr. *Taktaköz-ön, —re, —ről.*

TAKÚL, TAKUL, (tak-úl) önh. m. *takúl-t.* A székelyeknél am. lódúl, takarodik, szem elől eltakarodik. *Takúlj!* Hihetőleg nem egyéb, mint tágúl; s általában mondjuk : *tágulj!* (latinul : *apage* v. *apage te* v. *apage sis,* görögül is ἄπαγε).

TAKÚLÁS, TAKULÁS, (tak-úl-ás) fn. tt. *takulás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Takarodás, lódúlás. V. ö. TAKÚL.

TAL, elvont gyök *talaj, talál, talap, talp* stb. szókban és származékaiban. Rokon a felhangú *tele, tölt* szók *tel, töl* törzsével, melyekben még további elemzéssel kétségtelenül mind a *te, tö,* mind az *el* egyes ízek valami teljeset, tömöttet jelentenek. Tökéletesen összeüt ezen értelmezéssel a hangokban is egyező szanszkrit *tala* (solum, fundus. Bopp. Vielleicht von *sztar,* ausdehnen. Böthlingk) és *talima* (Fuszboden).

TÁL, (1), fn. tt. *tál-at,* harm. szr. *—a,* kicsiny. *tálacska* v. *tálka* v. *tálcza.* Terebélyes karimáju, illetőleg tertyedt nyilásu, öblü evőedény, melynek szélessége aránylag nagyobb, mint magassága, s ebben különbözik a *bogrács, fazék, csupor, bögre*-féle edényektől. *Arany-, ezüst-, czin-, porczelán-, cserép-, fatál. Leveses, húsos, becsináltas tál. Kerek, hosszukás tál. Tálba nyúlni. Tálból kimerni, kiszedni az ételt. A kalánt előbb viszik a tálba, azután a szájba.* (Km.). *Más tálában kanalazni.* Az ‚étel' szóval öszvetéve am. fogás vagy féle. *Két tálétel,* két fogás, két féle.

Valószinűnek tartjuk, hogy e szó a távolságra, terjedésre, tágasra vonatkozó *ta* gyökből származott. Ugyanezen fogalmi rokonság létezik a latin *patet, patulus* és *patera, patina* között. Mandsu nyelven *taili.* A persában Vullers szerént szintén *tál* (am. discus seu paropsis ex aere, argento, auro, simili) s megfelel neki a szanszkrit *tála* (palma manus).

TÁL, (2), mint betegség neme, az öszvetett *vér-tál* szóban. L. TÁLGYÚ, TÁLYOG.

TALABE, (tala-be) ösz. indulatszó. Borjuhajtó szó, midőn azt akarják, hogy valahová, pl. az udvarba, akolba, ólba menjen. *Becze talabe!* Másképen : *tolabe* v. *hajbe.*

TALABÉR, (1), (tala-bér) ösz. fn. Kreszneries szerint am. bér, melyet valamely elveszett jószág megtalálójának fizetnek. (Pretium inventionis). Egyébiránt jelenthetné a baromhajtók bérét is, mennyiben a *tala tala!* borjú-, illetőleg baromhajtó szó.

TALABÉR, (2), l. TALAMÉR.

TALABOR, fn. tt. *talabor-t,* tb. *—ok.* A székelyeknél, váluformára kihornyolt fa, melyet lejtőn kerékkötő láncz helyett a kerék talpa alá vetnek, hogy ne foroghasson, és hogy megkiméljék azt a koráni elvásástól. (Kríza J.). Szabó D. szerint ugyan ezt jelenti az *alabor,* s úgy látszik, hogy *al* gyökénél fogva ez az eredeti alak, és amabban a *t* előtét. Továbbá, szinte Szabó Dávidnál am. terepély, pl. *talabor kalap,* széles karimáju. *Nagy talabor kalapot tett a fejére.* Ez értelemben a *terebély* szónak vastaghangon ejtett módosulata.

TALABORFALVA, falu Mármaros m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

TALACS, falu Zaránd m.; helyr. *Talacs-ra, —on, —ról.*

TALAJ, (tal-aj) fn. tt. *talaj-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Padolat, mennyiben a rajta állónak, járónak mintegy alapúl szolgál. 2) Amire valamit állítnak, pl. szobor talaja. 3) A gazdaságban am. a földnek külső mivelés alatti része. *Agyagos, homokos, meszes talaj.*

E szóban, mint jelentései gyaníttatják, egy részről az *al* egyszerű gyök rejlik, tehát eredetileg *al-aj*, melyből *t* előtéttel lett *talaj*, mint *alabor talabor*, *alap talp*, valaminek alja, alapja; más részről pedig a *teljes, tömött* fogalma. V. ö. TAL elvont törzs.

TALAJGYÉKÉNY, (talaj-gyékény) ösz. fn. Gyékény, melyet a talajra, azaz, padolatra terítenek.

TALAJKOCZKA, (talaj-koczka) ösz. fn. Koczkaalakban a szoba, vagy terem talajának kirakása vagy pallózására szolgáló, simára gyalult deszkaszeletek.

TALAJOS, (talaj-os) mn. tt. *talajos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Talajjal ellátott, padolatos. *Talajos szoba, szobor*. V. ö. TALAJ.

TALAJOZ, (talaj-oz) áth. m. *talajoz-tam*, —*tál*. —*ott*, par. —*z*. Talajjal ellát; állványt tesz, épít valami alá. *Talajozni a szobát, a szobrot.*

TALAJOZÁS, (talaj-oz-ás) fn. tt. *talajozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Padlatozás; valaminek állványul szolgáló alappal ellátása.

TALAJSZŐNYEG, (talaj-szőnyeg) ösz. fn. Talajt, azaz, padolatot beterítő szőnyeg.

TALÁL, (tal-a-al) áth. és önh. m. *talál-t*. 1) Valamely elveszett, vagy rejtett tárgyat keresve, vagy véletlenül rábukkanva lel, s mintegy birtokába ejt. *Pénzt, gyürűt találni az utczán. Ásás közben kincset talált. Talál az, aki keres.* (Km.). *Vak is talál olykor egy garast.* (Km.). *Amit kerestél, megtaláltad. Föltalálni az eltévelyedett juhot. Eczetes korsó megtalálta dugóját.* (Km.). *Zsák megtalálta foltját.* (Km.). *Ha ma egy órát hiába elmulasztottál, holnap egész nap azt fel nem találod.* (Km.). *Az új világot Columbus találta föl.* Néha felható ragu viszonynevet vonz, s am. valamire bukkan, rájön, ráakad. *Rátalált az elveszett jószágra. Emberére talált bennem. Jóra találtál, csak higyj neki. A könyvtárban nevezetes fontosságu régi kéziratra találtam. Rátaláltam a bökkenőjére.* 2) Bizonyos kitüzött czélt, pontot ér, elér, érint, illet, megüt. *Egy lövésre tiz verebet találni. A fecskét röptében eltalálni. Ha el akarod találni a czélt, fölebb irányozz. Az ágyugolyó mellen találta öt. Fejben, nyakon, derékon, hátban találni valakit. Hát téged mi talált?* azaz, mi lelt, mi ért? *Sok baj talált engemet. Nagy nehezen oda találtam. Megtalálta amit keresett*, (rosz) tettének következményeit hordozza. 3) Elmeműködés által bizonyos rejtélyt megfejt, fölvilágosít; új eszmét vagy müvet hoz létre; a dolgot kellőleg fogja föl. *Kitalálni a mesét. Új gépet találni. Találd el mit gondoltam.* (Szabó D.). *Eltalálta szarva között a tőgyét.* (Km.). *Föltalálta magát*, nem jött zavarba. *Ő sem találta föl a puskaport.* 4) *Elő v. előltalálni valakit*, am. találkozni valakivel. „Találá elől az eb az orozlánt.“ Pesti Gábor meséi. (CXVII. mese). 5) Vél, gondol, valaminek tart. *Úgy találom, ez legjobb lesz. Tanácsodat nem találom jónak. Czélirányosnak találta.* 6) Fölcserélhető a *talán* vagy *történetből, véletlenül* határozókkal, mely esetben a határtalan módu viszonyige határos módba jő, pl. *Ha hozzád találna menni* (ha talán hozzád menne), *add tudtomra. Ne bántsd azt a lovat, meg talál rúgni. Ha sokáig nem találand jönni, én nem várok rá.* 7) *Megtalálni valakit*, régiesen am. megkérni, megkeresni. L. MEGTALÁL. 4). 8) *Munkával* stb. *találni*, szintén régiesen am. keresni. „Ezt kegyig nem munkámmal találom, hanem mulatságommal.“ Pesti G. (CXVII. mese). 9) Némely mondatban am. egyezik, összeüt. *Az órád talál-e az enyimmel? Nem talál a szinnel.* (B. Lakos). Tájdivatosan: *tanál.*

Értelemben jobbára egyezik vele a *lel*, s alapfogalomban mindkettő azt fejezi ki, hogy az alany az illető tárgygyal bizonyos érintkezésbe, vagy kapcsolatba jön, mintegy rájön, rájut, rámegy; minél fogva a *tal* gyök ide is illik. V. ö. TAL elvont gyök. Különösen a mennyiben *talál* azt teszi: valaminek vél, tart, némileg egyezik vele *alajt*, Molnár szerént *alét*, a székelyeknél *alitt*, azaz, *alit* (supponit, arbitratur, putat), honnan, *jónak alajtani v. alétani, vagy találni valamit*, rokon jelentésüek. Egyébiránt v. ö. LEL.

TÁLAL, (tál-al) önh. és áth. m. *tálal-t*. A főzött, sütött, vagy hideg ételnemüeket tálba önti, szüri, rakja, hogy az asztalra föladja. *Kész a leves, tálalni lehet. Kitálaltak senki sincs, körülülték semmi sincs.* (Km.). Átv. ért. *kitálalni valamit*, am. titokban tartandó valamit, vagy szivének rejtett, elnyomott érzését köz tudomásra hozni, kiböffenteni.

TALÁLÁS, (tal-a-al-ás) fn. tt. *találás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rájutás, rájövés, lelés, midőn akár véletlenül, akár keresés után rátoppanunk valamire, vagy a kitüzött czélt megérintjük. *Föltalálás, eltalálás, megtalálás, kitalálás. Szent kereszt föltalálása.* V. ö. TALÁL.

TÁLALÁS, (tál-al-ás) fn. tt. *tálalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A kész ételnek tálba töltése, berakása, a végett, hogy asztalra adassék. V. ö. TÁLAL.

TALÁLÉKONY, (tal-a-al-ék-ony) mn. tt. *találékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek különös észbeli tehetsége, s gyakorlati ügyessége van holmi rejtélyes dolgokat kinyomozni, megfejteni, vagy czélszerü ötleteket, új meglepő müveket eléidézni; ki bizonyos körülményektől szorongatva zavarba nem jő, sőt menekvésre rést, módot ejt; másképen: leleményes. *Találékony ész. Találékony gépész. Találékony hadvezér.*

TALÁLÉKONYSÁG, (tal-a-al-ék-ony-ság) fn tt. *találékonyság-ot*, harm. szr. —*a*. Képesség, tehetség, ügyesség, melynél fogva valaki találékony *Gyors, éles eszü, zavarba hozhatlan találékonyság.* V. ö TALÁLÉKONY; és LELEMÉNYESSÉG.

TALÁLGAT, (tal-a-al-gat) gyakorlatos áth. m. *találgat-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Gyakran talál. 2) Valamit el- vagy kitalálni, megfejteni akarván, több odavágó körülményt, cselekvényt megkisért, megnevez. *A rejtvényt találgatni. Nevet találgatni.*

TALÁLGATÁS, (tal-a-al-gat-ás) fn. tt. *találgatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit találgatunk.

TALÁLHATATLAN, TALÁLHATLAN, (tal-a-al-hat-atlan) mn. tt. *találhatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit

találni nem lehet, akár nagy rejtélyessége, akár nagy ritkasága, távolsága, vagy más ok miatt. *Megtalálhatlan, eltalálhatlan, kitalálhatlan, föltalálhatlan.*

TALÁLHATLAN, l. TALÁLHATATLAN.

TALÁLHATÓ, (tal-a-al-hat-ó) mn. tt. *található-t.* Akit v. amit bizonyos helyen, időben, vagy móddal találni, megtalálni lehet; ami valahol létezik s hozzá juthatni; megfejthető stb. V. ö. TALÁL. *Ő minden estve a kávéházban található. Ezen fűnemek és állatok nálunk nem találhatók. Kitalálható rejtély. Eltalálható czél.*

TALÁLKA, (tal-a-al-ka) fn. tt. *találká-t.* Némelyek által a *légyott* értelmében használt szó. L. LÉGYOTT.

TALÁLKOZÁS, (tal-a-al-koz-ás) fn. tt. *találkozás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Öszvejövés neme, midőn ketten vagy többen bizonyos helyen és időben akár véletlenül, akár előre kitüzve megjelennek. *Véletlen, váratlan találkozás.* V. ö. TALÁLKOZIK.

TALÁLKOZIK, (tal-a-al-koz-ik) k. m. *találkoztam,* —*tál,* —*ott.* 1) Akár keresve, akár véletlenül elékerül, elétünik, birtokunkba jut; van, létezik. *Tiz legény között csak egy katonának való találkozott. A nagy úrnak is találkozik ura.* (Km.). *Senki sem találkozott, ki vállalatomban társ akart volna lenni.* 2) *Val vel* ragú viszonynévvel am. valakivel öszvejön. *Utczán, városon kivül találkozni valakivel. Ma négy régi barátommal találkoztam a szinházban.* 3) Átv. mondjuk más tárgyakról is, melyek bizonyos tekintetben érintkeznek, s egymással némileg egyeznek. *A nagy elmék találkoznak. Némely események időre nézve furcsán találkoznak.*

Ez igének középképzője *koz,* öszve van téve a gyakorlatos *og* és *oz* képzőkből, melyek együvé olvadása által a *g* keményebb *k*-ra változott.

TALÁLKOZÓ, (tal-a-al-koz-ó) mn. és fn. tt. *találkozó-t.* 1) Aki vagy ami találkozik. 2) L. TALÁLTATÓ. 3) L. TALÁLKA.

TALÁLMÁNY, (tal-a-al-mány) fn. tt. *találmány-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Általán minden, amit valaki talált, amire akár véletlenül, akár keresés, kutatás után rájött, ráakadt. Különösen, valamely új ismeret, vagy mű, melyet valaki saját esze, és ügyessége által, mint eddig rejtélyben létezett valamit napfényre hoz, vagy eléállít. *Elme találmány. A természetbuvárok, gépészek, erőmivesek találmányai.* V. ö. LELEMÉNY.

TALÁLMÁNYOS, (tal-a-al-mány-os) mn. tt. *találmányos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Ki különös észbeli tehetség, vagy ügyesség által új, eddig ismeretlen dolgokat födöz fel, vagy alkot. *Találmányos eszű ember, gépész.* V. ö. LELEMÉNYES.

TALÁLMÁNYOSSÁG, (tal-a-al-mány-os-ság) fn. tt. *találmányosság-ot,* harm. szr. —*a.* Tulajdonság, tehetség, ügyesség, melynél fogva valaki új, eddig rejtélyes dolgokat hoz létre, új ismereteket födöz fel. V. ö. LELEMÉNYESSÉG.

TALÁLÓ, (tal-a-al-ó) mn. és fn. tt. *találó-t.* 1) Aki valamit keresve, avagy véletlenül meglel, valamely új dolgot hoz létre, tudomásra. 2) Ami bizonyos czélt, tárgyat kellőleg érint. *Jól találó fegyver, vadász. Találó élcz.*

TÁLALÓ, (tál-al-ó) mn. tt. *tálaló-t.* Aki tálal, vagy ami tálalásra vonatkozik. *Tálaló szakács. Tálaló asztal, kanál, edények, eszközök.*

TALÁLÓLAG, (tala-al-ó-lag) ih. Bizonyos czélt, tárgyat kellő módon érintve. V. ö. TALÁLÓ.

TALÁLOMRA, (tal-a-al-om-ra) ih. A véletlenre támaszkodva, magát az eshetőségre bizva.

TALÁLOMSZERŰ vagy —SZERŰ, (találomszerű) ösz. mn. A véletlenre támaszkodó, az eshetőségen alapuló.

TALÁLÓS, (tal-a-al-ó-os) mn. tt. *találós-t* vagy —*at,* tb. —*ak.* 1) Találmányos, leleményes, ki valaminek föltalálásában különös ügyességgel bír. *Találós eszű ember.* 2) Rejtélyes, aminek milétét csak találgatva lehet megtudni. *Találós mese.*

TALÁLÓSDI, (tal-a-al-ó-os-di) fn. tt. *találósdi-t.* Játék neme, melyben a rejtélyes tárgynak nevét annak némely eléadott tulajdonságaiból kell kitalálni. E szónak *di* képzője általán játékneveket alkot, mint: *szembekötősdi, katonásdi, bujósdi* stb.

TALÁLÓSSÁG, (tal-a-al-ó-os-ság) fn. tt. *találósság-ot,* harm. szr. —*a.* L. TALÁLÉKONYSÁG.

TALÁLTATIK, (tal-a-al-tat-ik) szenvedő ige, melyet rendszerént csak harmadik személyben használunk, midőn ezt jelenti: van, létezik, valahol tartózkodik. *Kevés oly ember találtatik mint ő. Találtatnak emberek kik.... Oda bujdosom, hol emberek nem találtatnak. 20 a 100-ban 5-ször találtatik.* Néha am. bizonyos tulajdonságunak ismertetik. *Minthogy ártatlannak találtatott, elbocsáták.* Egyébiránt ez utóbbi értelemben első és második személyben is divatozik.

TALÁLTATÓ (tal-a-al-tat-ó) mn. tt. *találtató-t.* Ami valahol van, létezik, tartózkodik, hol mintegy meg lehet találnunk. *Házát a benne találtató minden ingósággal együtt árverésre bocsátották.*

TALÁLTGYERMEK, (talált-gyermek) ösz. fn. L. LELENCZ.

TALÁM, tájdivatos kiejtés. L. TALÁN.

TALAMÁS, falu Bereg m.; helyr. *Talamás-on,* —*ra,* —*ról.*

TALAMÉR, férfi kn. tt. *Talamér-t,* Latínosan: Tholomirus. (Ptolemäus?)

TALÁMOZ, (tal-a-an-oz) önh. m. *talámoz-tam,* —*tál,* —*ott.* par. —*z.* Talámmal szól, felel. *Ne talámozz.* (Szabó D.).

—TALAN, magas hangon —TELEN, igen termékeny melléknévi és igehatározói képző, gyakran —*atlan,* —*etlen,* s önhangzók után rendszerént —*tlan,* —*tlen* alakban, tagadó, néha fosztó, helyesebben nélkülöző, de mindig ellentétes jelentéssel, t. i. a törzs vagy tőszó ellenében tagadó vagy nélkülöző értelemmel bír. E képzőt —ATLAN, —ETLEN czikk alatt meglehetős bőven tárgyaltuk, s —LAN,

—LEN alatt is megérintettük, itt pótlásul és bővebb felvilágosításul még némelyeket elmondani szükségesnek tartunk. Mindenek előtt tudnunk kell, hogy mily szókhoz szokott járulni, ú. m.

1) Főnevekhez, pl. *magtalan, barátságtalan, dologtalan, fajtalan, sajtalan* v. *sótalan, zabolátlan, számtalan, álmatlan, csintalan, haszontalan* v. *hasztalan, bizonytalan, páratlan, kovásztalan, szagtalan, uratlan, fogatlan, arcátlan, rakonczátlan; békételen, becstelen, egészségtelen, szükségtelen, végtelen* v. *végetlen, idétlen, szerencsétlen, éktelen, gyermektelen, fegyvertelen, nemtelen, szemtelen, meztelen* v. *mezítlen, helytelen, istentelen, kénytelen, névtelen, nőtelen, szertelen, törvénytelen, fejetlen, feneketlen, lelketlen, figyelmetlen, szemérmetlen, kegyetlen, esztelen* v. *eszetlen, erőtelen* v. *erőtlen* stb. stb. Mind ezekben a törzs mint főnév fogalmának nélkülöző vagy ellentétes állapotát fejezi ki, akár tulajdon, akár néha átvitt értelemben; és (igehatározóként) ‚nélkül' vagy (melléknévként) *nélkül való, nélküli* szókkal a legtöbb esetben, főleg tulajdon értelemben fölcserélhető, pl. *dologtalan* = dolog nélkül és dolognélküli, *barátságtalan* = barátság nélkül és barátságnélküli; *gyermektelen* = gyermek nélkül és gyermeknélküli; *fegyvertelen* = fegyver nélkül és fegyvernélküli; *szerencsétlen* = szerencse nélkül és szerencsenélküli stb. stb.; az ellentétes fogalmat is többnyire ugyanazon tőszóból alakított melléknévvel, illetőleg igehatározóval kifejezhetjük, pl. *dologtalan* ellentéte : *dolgos, barátságtalan* ellentéte : *barátságos, gyermektelen* ellentéte : *gyermekes, fegyvertelen* ellentéte : *fegyveres* stb. tehát az előbbiek az utóbbiaknak itt is tagadóivá lesznek.

2) Melléknevekhez, pl. *tisztátalan, boldogtalan, bátortalan, szaporátlan, igaztalan* (Simai Kristófnál) *valótlan* (Prágainál), *hűtelen*. Ezekben egyszerüen a tőszó tagadása vagy ellentéte foglaltatik : *nem tiszta, nem boldog, nem bátor, nem szapora, nem való, nem hű;* s itt még csak azt jegyezzük meg, hogy ezek bizonysága mellett nincs alapja azon véleménynek, hogy ezen képzők melléknevekhez nem járulhatnának s az újabbkori *egyenlőtlen* (= nem egyenlő), *kedvezőtlen* (= nem kedvező), *népszerűtlen* stb. alakítások helytelenek volnának.

3) Igékhez, v. ha tetszik, igenevekhez, pl. *szokatlan, tudatlan, ingatlan, háládatlan* (= hála-adatlan), *váratlan, ártatlan, vigyázatlan, osztatlan, hivatlan; szüntelen* v. *szünetlen, főtelen* v. *főtlen, födetlen, véletlen, kéméletlen, sértetlen, okvetetlen* stb. Mind ezekben tagadó vagy ellentétes értelem fejeztetik ki : *nem szokott, nem tudó, nem ingó, nem háládatos, nem várt, nem ártó, nem vigyázó; nem szünő, nem főtt, nem födött, nem vélt* stb. Különösen igen gyakori ezen képző a tehető igéknél, pl. *állhatatlan* (= nem állhatatos), *halhatatlan* (= nem halandó), *csalhatatlan* (helyesebben : csalódhatatlan v. csalatkozhatatlan = nem csalatkozható), *hajthatatlan* (= nem hajtható), *múlhatatlan* (= nem múlható v. mulasztható), *lehetetlen* (= nem lehető), *hihetetlen, győzhetetlen, mérhetetlen, menthetetlen* stb.

Mind ezek, mint föntebb érintők, annak helyén igehatározókul is állhatnak, de e minőségben tetszés szerént föl is vehetik az *ul, ül* igehatározói képzőket, pl. *magtalanul, barátságtalanul*, (‚számtalan' a *szor* képzőt kedveli : *számtalanszor*), *szükségtelenül, végtelenül, tisztátalanul, boldogtalanul, szokatlanul, szüntelenül* stb. Rendszerént fölveszik a *ság, ség* képzőket is, melyekkel elvont főnevekké alakulnak, mint : *dologtalanság, fajtalanság, hasztalanság, arcátlanság, szerencsétlenség, valótlanság, tudatlanság, véletlenség, lehetetlenség* stb. stb.

E képzők eredetére nézve a vélemények különbözők. Ha magát a magyar nyelvet veszszük szemügyre, kétségtelen, mint —ATLAN, —ETLEN czikkben is eléadtuk, és kitünő magyar irók példáira is hivatkozánk, hogy a magyar nyelvérzés a *-lan, -len* szótagban találja az ellentétes vagy tagadó, vagy ha jobban tetszik, a fosztó értelmet, és ezen alapon azt a *nem*, vagy (—LAN, —LEN czikkben) az *ellen* szó módosulatának tekintettük, melyek mindenike kifejezi a fönt eléadott jelentést, egyedül maga az egyszerü *el* gyökszó is bír távozó vagy távoztató értelemmel is. Azonban nem tagadhatjuk, hogy ahol összevont vagy rövidült alakban fordúl is elé ezen képző, tudtunkra egyetlen régi szó *(mértéklen)* kivételével, mindenkor megtartja a *t* hangot, vagyis csak ott él az általános szokás röviditéssel, ahol már *t* hang különben is létezik, pl. *hitlen* (régi szó) ‚hitetlen' helyett, *korlátlan* ‚korlátolatlan' v. ‚korláttalan' v. ‚korláttlan' helyett, *büntetlen* ‚büntetetlen' helyett, *okvetlen* ‚okvetetlen' helyett stb.

Mind ezek oda vezérlének bennünket, hogy ezen képzőben a *t* hangot is egyik alkatrésznek tekintsük ugyan, mindazáltal a tagadás vagy ellentét fogalmát legjobb iróink nyelvérzése és a nép nyelvében is használt több szó nyomán annak csak az utóbbi *-lan, -len*, (= ellen) részében hiszszük rejleni, épen úgy mint a ‚nélkül' szóban a ‚kül' (= kivül) rész teszi a szükölködést vagy hiányt (v. ö. NÉLKÜL); s ekképen a *-ta, -te* (v. *-at, -et*) vagy a név- és igeszóhoz tartoznék, (v. ö. —ATLAN), vagy pedig az nem egyéb mint a *nál-, nél-*nek megfelelő *-ta, -te* helyképző vagy épen maga az *ott* szó (v. ö. LAN. (2),). Figyelmet érdemel a mongol nyelv is, melyben a *-talan, -telen* képzőnek vagy a *nélkül* névutónak *ügei* (= szegény, szükölködő; nincs) felel meg mind nevek mind igék után, s melyekhez még gyakran *si* szótag is járul, pl. *uka-si ügei* ok-ta-lan; és ok-talan-ul, *szedki-si ügei* (*szedkil* fn. am. kedély, gondolat) gondolhat-at-lan, vagy képzelhet-et-len, *bolo-si ügei* való-ta-lan, lehet-et-len, *itek-si ügei* hihet-et-len; *si* nélkül : *nere ügei* névtelen v. nev-etlen, innen *nere ügei khorogon* névtelen ujj. Ugyanazon *(ügei)* szó, mint érintők, néha am. nincs, pl. *nidür morin ügei* énnek(em) lov(am) nincs; tehát a ‚nincs' szóval a föntebbi példák is kifejezhetők. — Egyébiránt akik a *-ta, -te* szótagot tartják lényeges alkatrésznek, ebben a *tova*, tájdivatosan : *toa, ta* értelmet vélik rejleni;

sőt némelyek úgy gondolják, hogy a *-lan, -len* részben nagyobb nyomatosságból az *el* szó is szerepel tehát *ta-lan* am. *to-el*. Rokon nyelveket tekintve az imént eléadott véleményhez közelebb némelyek a *-talan, -telen* képzőt a finn *-ton, -tön (ttoma, ttöme)* hiányt, fogyatkozást jelentő képzővel egyeztetik, mely úgy látszik, hogy a *tta, tte* nélkülöző esettől származtatható (miként másutt is megérintők), azonban ez csak főnevekből alkot mellékneveket, legalább Fábián István nyelvtanában más származtatást nem találunk (ellenkezőleg mint föntebb a mongol nyelvben foglalt példák). Ha idegen nyelvekhez kell folyamodnunk, a magyar *-talan* képzővel legtökéletesebben egyezik a keleti török vagyis csagataj *talan*, mely am. rabló, rablás, *talamak* igétől, mely Zenker szerént am. rabolni (piller, faire du butin, németül: plündern, Beute machen).

TALÁN, (tal-a-an) ih. Élünk vele, midőn azt akarjuk kijelenteni, hogy valamit bizonyosan nem tudunk, hanem csak hihetőnek, valószinünek tartunk, azt gondoljuk, gyanítjuk, véljük, hogy úgy van; továbbá, midőn több vélemény között mintegy találgatunk valamit. *Talán a fejed fáj. Talán meghűléstől származott a baj, vagy talán megterhelted a gyomrodat. Talán Pétert, vagy talán Pált kérhetnők meg. Talán haragszik, vagy talán beteg, hogy nem jön hozzánk.* V. ö. NETALÁN. Tájdivatosan: *talám, taláng*, összehúzva: *tám, tán*, s kettőztetve: *talántán*. Alapfogalomban egyezni látszik a ‚talál' igével, mennyiben amaz is találgatásra vonatkozik, s mindkettő törzse: *tala*. Az is lehető, hogy az egész ‚talán' szó össze van olvadva ebből: *találván*. V. ö. TALÁL, (6).

TALÁNG, l. TALÁN.

TALÁNTÁL, l. TALÁNTÁN.

TALÁNTÁN, (talán-tán) kettőztetett ih. mint a nép szájában: *azutánosztán*. A régieknél gyakran *talántál*, pl. a Müncheni codexben: „Hanemha talántál (nisi forte) mü menjönk el és vegyönk enniek mend e népnek. (Lukács. IX.). Így a Bécsi codexben is: „Mert talántál (forsitan) elmetszi ő haragját." (Judith. VII.).

TALÁNY, (tal-a-any) fn. tt. *talány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Homályos és képes jellemzésekkel körülirt, s beburkolt értelem, vagy fogalom, illetőleg föladat melyet a benne rejlő értelemmel öszvehasonlítva kell megfejteni. *Talányokat csinálni, föladni, megfejteni. Talányokban beszélni, példázgatni.* V. ö. REJTETTSZÓ. Továbbá, minden homályos, rejtélyes dolog, melyet eszünkkel meg nem foghatunk, minek okát, czélját, öszvefüggését nem látjuk. *Ez rám nézve talány.*

TALÁNYOS, (tal-a-any-os) mn. tt. *talányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Talányhoz hasonló, homályos, rejtélyes, nehéz megfejtésü, vagy épen megfoghatatlan. *Talányos magaviselet*, melyből a cselekvőnek czélját kitalálni lehetetlen.

TALAP, (tal-ap) fn. tt. *talap-ot*, harm. szr. —*ja*. Szilárd, tömör testből csinált emelvény, melyre valamit állítanak, pl. az emlékszobrok, épületoszlopok talapja. — E szóban az egyszerü *al* gyök rejlik, melynek származékai *alap, t* előtéttel *talap*, öszverántva *talp*, alapfogalomban egyeznek. V. ö. TAL elvont törzs, továbbá TALP, és TALAJ.

TALAPATKA, falu Vas m.; helyr. *Talapatká-ra, —n, —ról.*

TALAPKŐ, (talap-kő) ösz. fn. Szoros értelemben vett talapul szolgáló kő.

TALAPPÁRKÁNY, (talap-párkány) ösz. fn. Párkány, kerület, melyet a talap szélei képeznek, különösen az épületek szobrainak és oszlopainak talapját környező párkány.

TALAPOZ, (tal-ap-oz) áth. m. *talapoz-tam, —tál, —ott* v. *talapz-ott*, htn. —*ni* v. *talapz-ani*, par. —*z*. Talappal ellát, talappal fölkészit.

TALAPOZÁS, TALAPZÁS, (tal-ap-oz-ás) fn. tt. *talapozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Talappal ellátás, talappal fölkészítés.

TALAPZAT, (tal-ap-oz-at) fn. tt. *talapzat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Valamely mütalap egész szerkezete.

TÁLAS, (1), (tál-as) mn. tt. *tálas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tálat vagy tálakat tartalmazó, tálak elhelyezésére, eladására stb. rendelt. *Tálas szekrény. Tálas asztal. Tálas ház, piacz.*

TÁLAS, (2), (tál-as) fn. tt. *tálas-t*, tb. —*ok*. Konyhai, ebédlői polcz, vagy fiókos szekrény, hol a tálakat, tányérokat stb. tartják.

TÁLBA- v. TÁLBANFŐTT, (tálban-főtt) ösz. fn. A székelyeknél 1) felpuffadt étel neme; 2) sóba főtt marha hús. (B. Lakos). Az első esetben az úgy nevezett *Koch*-féle ételnek látszik; a 2-ikban pedig párolt húsnak.

TÁLCSA, (tál-csa) fn. tt. *tálcsá-t*. Lásd: TÁLCZA, 1).

TÁLCZA, (tál-cza) fn. tt. *tálczá-t*. 1) Kisebbféle tál, tálacska, tálcsa. 2) Tálhoz hasonló edény, melyen palaczkokat, poharakat, kávésedényeket, vagy holmi száraz eledeleket, pl. zsemlyét, kalácsot adnak az asztalra. Néhutt az *l* kihagyásával: *tácza*, mely alakban közelebb áll hozzá nem csak a franczia *tasse*, olasz *tazza*, német *Tasse*, hanem az arab-persa *tász* is, mely Vullers szerént am. vas potorium, scyphus, crater, patera.

TÁLÉ, Balatonmelléki tájszó. L. TÁLYOG.

TALENTOM, fn. tt. *talentom-ot*, harm. szr. —*a*. Eredetileg latin-görög szó, s jelent bizonyos sulymértéket és pénzöszveget. A magyar nyelvben bevett értelme: elmebeli jeles tehetség.

TALENTOMOS, (talentom-os) mn. tt. *talentomos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Jeles tehetségü. V. ö. TALENTOM.

TÁLÉS, l. TÁLYOGOS.

TÁLGYU, (tál-gy-u) fn. tt. *tálgyu-t*. 1) Szélesb ért. kelevény, daganat, eves genyes fakadás a testen, máskép: tályog. 2) Golyvanemü csomós daganat a

nyakon. Tájdivatos szó, néhutt : *tálé, tálló,* szokottabban : *tályog.* Eredetére nézve l. TÁLYOG.

TALIÁN, mn. és fn. tt. *talián-t,* tb. —*ok.* Az *italiano* szóból módosult. L. OLASZ.

TALICSKA, (tal-ics-ka) kicsiny. fn. tt. *talicská-t.* Köz ismeretű kézi jármű, vagyis egy kereken járó, s két nyéllel ellátott láda, melytől a *targoncza* abban különbözik, hogy ennek csak hátsaraglyája van, de ládája nincsen. *Talicskát tolni. Talicskával földet, követ hordani. Bakonyi talicskák. Csikorgó talicska.*

E szónak gyöke *tal* másképen : *tol,* melyből kettős kicsinyitővel lett *tal-ics-ka,* azaz, kis toló jármű, különböztetésül a nagyobb taligától. Egyébiránt úgy is elemezhetni, hogy törzse *taliga,* s ebből *csa* képzővel lett *talig-csa,* s átvetve *talicska,* mint *faragcsál faracskál faricskál, szökcse szöcske, hágcsó háskó, zsákcsó zsacskó.*

TALICSKÁS, (tal-ics-ka-as) mn. és fn. tt. *talicskás-t,* tb. —*ak,* midőn fn. tt. *talicskás-t,* tb. —*ok.* Talicskával ellátott, vagy dolgozó; aki holmit talicskán hord, szállít. Oly képeztetésü, mint : *szekeres, kocsis, targonczás, hajós.*

TALICSKÁZ, (tal-ics-ka-az) önh. m. *talicskáztam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Talicskát tol, talicskán hord, szállít valamit. *Kertészek, kőmívesek mellett talicskázni. A gyermekek játékból talicskáznak* Mondják így is *talicskázik,* mint, *szánkázik, kocsizik, ladikázik.*

TALICSKÁZÁS, (tal-ics-ka-az-ás) fn. tt. *talicskázás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki talicskát tol, vagy azon hord, szállít valamit.

TALIGA, (tal-ig-a) fn. tt. *taligá-t.* Két kerekü kisebbféle jármű, majd egy, majd két rúddal ellátva. *Gyalog taliga,* melyet ember tol, vagy húz, másképen : *káré, kordé, László szekere. Lovas taliga,* melyet ló húz, milyeneken hajdan Győrött a dunai vizet hordták, s más terhet is szállítottak. *Koldusok taligája. Eketaliga,* melyhez az ekerudat kötik. *Taliga nem szekér.* (Km.). Törökül : *talika.* (Zenker).

E szónak gyöke *tal,* azaz, *tol,* melyből lett az elavult gyakorlatos ige : *talog,* s innen *talogó, taloga,* kicsinyezve *taliga,* vagyis toló, tolni való jármü. Így lett a *gurog* igéből *guroga, guriga,* továbbá *hajog*-ból *hajiga, hajigál.* Ide tartoznak, melyekben a gyakorlatos *g* átváltozott *k*-ra, mint, *karika, sántikál, szunyókál, ránczikál* stb.

TALIGARÚD, (taliga-rúg) ösz. fn. A taligának egy vagy két águ rúdja.

TALIGÁS, (1), (tal-ig-a-as) mn. tt. *taligás-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Taligával ellátott. Taligába fogott.

TALIGÁS, (2), (tal-ig-a-as) fn. tt. *taligás-t,* tb. —*ok.* Személy, ki taligával dolgozik. *Taligásokkal hordatni a málhákat, buzás zsákokat.* Különösen, ki lovas taligával fuvaroz. *Debreczeni, váczi taligás. Győrött taligások hordják a vizet, gabonát. Verik, mint taligás a lovát.* (Km.).

TALIGÁSLÓ, (taligás-ló) ösz. fn. Ló, mely taligát húz. *Izzad, mint a taligásló.*

TALIGASZEKÉR, (taliga-szekér) ösz. fn. Két kerekü, s két rudú jármü, melyet ló vagy szamár húz. Van egy rudú taligaszekér is, mely elé ökröket fognak, milyen néhutt a gulyások, ökörpásztorok szekere, melyen holmijöket tartani szokták.

TALIGÁZ, (tal-ig-a-az) önh. és áth. m. *taligáztam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Taligán jár, ide-oda rándul; taligán hord, szállít valamit.

TALIGÁZÁS, (tal-ig-a-az-ás) fn. tt. *taligázás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Taligán járás. Taligán hordás, szállitás.

TALIZMÁN, fn. tt. *talizmán-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*ja.* Varázsszer, varázskép, varázsgyürü stb., melyekről a babonáshitüek azt tartják, hogy azok hordozása által betegségtől és más szerencsétlenségtől megóvatnak. Idegen eredetü szó, spanyolul és francziául : *talisman,* olaszul : *talismano,* az arab : *ᶜtiliszm, ᶜtilszam* szótól, mely varázsképet jelent.

TALKKŐ, (talk-kő) ösz. fn. Kőnem, mely kavicsföldből, agyagföldből és vasból áll, fénylő pikkely forma rétegei vannak, s kövéres tapintatú.

TALLÉR, fn. tt. *tallér-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* Ezüst érem, mely különböző időszakok és államok szerint másmás értékü. Az úgy nevezett *kemény tallér,* Németországban harminczkét ezüst garast ért; a *birodalmi tallér* harmincz császári garast tett, s ezen értelemben veszi ma is nálunk a köznyelv, mely szerint a tallér alatt másfél forintot értünk, pl. száz talléros ló, am. 150 forintos. Különben a két forintos ezüst pénzdarabokat is tallérroknak nevezzük. E pénznemet Adelung szerént először Joachimsthal nevü csehországi bányavárosban verték, honnan a németek eleinte Joachims-Thaler-, majd egyszerüen *Thaler*-nek kezdték nevezni, s innen lett a magyar *tallér* is.

TALLÓ, l. TARLÓ.

TÁLLÓ, fn. tt. *tálló-t;* göcseji tájszó. Lásd : TÁLYOG.

TALLÓS, falu Pozsony m.; helyr. *Tallós-ra, —on, —ról.*

TÁLLYA, KIS—, falu Borsod m.; NAGY—, falu Heves m.; helyr. *Tállyá-ra, —n, —ról.* L. TÁLYA.

TALMÁCS, puszta Bihar m.; helyr. *Talmács-ra, —on, —ról.*

TÁLMOSÓNŐ, (tál-mosónő) ösz. fn. Konyhai nőcseléd, ki a tálakat, illetőleg konyhaedényeket mosogatja.

TÁLNOK, (tál-nok) fn. tt. *tálnok-ot,* harm. szr. —*a.* 1) Urasági szolga, kinek kötelessége a kitálalt ételeket asztalra feladni. 2) Szoros ért. a fejedelmi házaknál előkelő udvari tisztviselő, ki a konyhára és étteremre felügyel. 3) Udvari méltóságu személy, ki ily czimet visel. *Királyi főtálnokmester.* (Dapiferorum regalium magister).

TÁLNYALÓ, (tál-nyaló) ösz. fn. Mások asztalánál ingyenélő; tányérnyaló; kotynyeleskedő. Meg-

vető gúnyneve az oly embernek, ki az urak, gazdagok körül hizeleg, s azok kegyéből éldegel.

TÁLNYÉR, l. TÁNYÉR.

TALÓKÁS, l. TALYÓKÁS.

TALOSFALVA, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

TALP, (1), (tal-p) fn. tt. *talp-at*, harm. szr. *—a.* 1) Általán azon alap, melyen bizonyos testek állanak, vagy azoknak alsó lapja, feneke. *Keréktalp, szántalp, oszloptalp, eketalp, háztalp.* 2) Különösen az állati lábnak alja, fenéklapja. *Széles, keskeny talp. Lúdtalp,* átv. am. a lúd talpához hasonló tertyedt lapos talp. *Szeg, tövis ment a talpába. Talpával nagyot toppantott. Viszket a talpa,* szeretne tánczolni. *Csak a talpát nyalja mint a medve.* (Km.). nem szeret dolgozni. *Tetétől talpig,* am. egészen, egész testében. *Talpig becsületes ember. Talpon áll,* menésre készen van. *Talpra legények!* Átv. ért. *ember a talpán* v. *talpra esett ember,* am. derék ember, aki megáll a lábán. 3) A lábbelinek azon vastagabb anyagból készített része, mely közvetlenül a talp alatt van, s a földet érinti, továbbá maga az anyag is. *Csizmatalp, sarutalp, bocskortalp. Elkopott a talpa. Csizmám talpát sem törölném hozzá. Fontos talp,* a legvastagabb, s talpnak való bőr. *Fa talp.* 4) Lásd: TALAP. 5) Egymás mellett keresztfák segítségével öszveszegezett gerendákból, kivált fenyőszálakból álló vizi mű, hogy rajta valaki magát a vízen fenntarthassa, pl. mosás vagy vízmerítés stb. végett, vagy arra valamely málhaterhet rakhasson, azon egyet mást szállíthasson. *Deszkákat, zsindelyeket, léczeket, dongákat* stb. *talpakon szállítani. Talpakra állított fürdőház.* 6) Némelyek használják a hoszmértékeknél, a lábmérték (Schuh) elnevezésére is; l. TALPALAT, 2).

E szónak legegyszerűbb gyöke *al*, melyből *p* v. *ap* képzővel lett *alap, t* előtéttel: *talp* és *talap*, melyek azonban némileg különböznek egymástól. A mongolban *ula* am. talp (die Sohle). Egy eredetű és rokon fogalmú vele a magyarban: *alabor* és *talabor*. Rokonok még Budenz J. szerént a finn *talla* valamire alkalmazott lap, lemez, az észt *tal* (Fusz-, Schuhsohle); Vámbéry szerént a csagataj *tap* (lábnyom), az oszmanli *taban* (talp). Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén helyre vonatkozó *közep, ülep, terep, telep.*

TALP, (2), falu Bihar m.; helyr. *Talp-ra, —on, —ról.*

TALPACS, (tal-p-acs) fn. tt. *talpacs-ot.* 1) Göcsejben am. talpait erősen rakó, izmos széles talpu. 2) A magyar gyalogkatonák régi neve, ma *bakancsos,* v. *hajdu,* tréfásan: *fika, baka.* Eredetileg *talpas,* mint *ordacs* ordas, *bogács* bogás stb. A barkóknál Gömörben csakugyan ‚talpas' divatozik.

TALPAL, (tal-p-al) áth. és önh. m. *talpal-t.* 1) Áthatólag am. valamely lábbelinek talpat csinál. *Csizmát, sarut, bakancsot talpalni.* 2) Önhatólag am. erősen, sietve gyalogol. *Talpal, mint a vásárra siető varrga. Eltalpalt,* elhordta magát, ellábalt.

TALPALÁS, (tal-p-al-ás) fn. tt. *talpalás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Csizmadiák, varrgák munkája, midőn a lábbelit talpalják. 2) Erős gyalogolás, sietős távozás. V. ö. TALPAL.

TALPALAT, (tal-p-al-at) fn. tt. *talpalat-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) A talpalás eredménye, valamely lábbelinek talpalt része. 2) Egy talpnyi mérték. *Talpalatnyia sincs* v. *talpalatnyival sem bír,* semmi (fekvő) vagyona sincs.

TALPALÓ, (tal-p-al-ó) fn. tt. *talpaló-t.* 1) A nadrág kengyele, mely t. i. a talp alá nyúlik. Képeztetésre olyan, mint a szügyet kerítő *szügyelő,* a nyakat övedző *nyakló,* s a haskötő *hasló.* Némely tájbeszédben: *talpalló.* 2) L. TALABOR.

TALPAS, (1), (tal-p-as) mn. tt. *talpas-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Talppal ellátott, különösen nagy talpú, izmos lábu. *Tenyeres talpas legény.* 2) Ki talpnemű járművön szállít holmit, kivált faárukat, vagy ki ily fákkal kereskedik. *Talpas tótok. Révkomáromi talpas kereskedők.*

TALPAS, (2), (tal-p-as) fn. tt. *talpas-t,* tb. *—ok.* 1) Talp nevű szálon vagy tutajon járó vagy működő ember. 2) Gyalog katona, bakancsos. 3) A medve tréfás neve. 4) Talpacs; l. ezt.

TALPAS, (3), falu Arad m.; helyr. *Talpas-ra, —on, —ról.*

TALPAZ, (tal-p-az) áth. m. *talpaz-tam, —tál —ott,* par. *—z.* Valaminek talpat csinál. *Talpazni a kereket, az ekét, a szánkát.* V. ö. TALP.

TALPAZÁS, (tal-p-az-ás) fn. tt. *talpazás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, különösen faragó munka, melylyel valamit talpaznak. V. ö. TALPAZ.

TALPAZAT, (tal-p-az-at) fn. tt. *talpazat-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Valamely mű talapjának, pl. az oszloptalpnak egész szervezete; szokottabban: *talapzat.*

TALPBŐR, (talp-bőr) ösz. fn. Kikészített vastag, tömör, kemény ökörbőr, melyből az erősebb lábbeliek, saruk, bakancsok talpait csinálják; máskép: *fontos talp.* Szélesb ért. talpnak használt vékonyabb, de szilárd bőr, pl. a könnyű topánok, czipők talpbőre.

TÁLPESZÉR, (tál-peszér) ösz. fn. Szabó Dávidnál am. tobzódó, nyalakodó.

TÁLPESZÉRKEDIK, (tál-peszérkedik) ösz. k. Tobzódik, nyalakodik. Előfordul Szabó Dávidnál.

TALPGERENDA, (talp-gerenda) ösz. fn. Talpul v. talapul szolgáló gerenda.

TALPFA, (talp-fa) ösz. fn. 1) Általán vastag deszkák, vagy gerendák, melyeket talpul használnak, pl. a vaspályákon. 2) Szálfák, melyek talppá kötve szállíttatnak.

TALPHAJÓ, (talp-hajó) ösz. fn. Kenessey Albert szerént ládaforma lapos, nagy usza (Flott), melyet a hajók tősjavításához, majd az árboczoknak a hajóban fölállítására használnak. (Bullen vagy Kiellichter). Ehhez hasonló, de kisebb a *talpnaszád.* (Pont, Prahm).

TALPHÍD, (talp-híd) ösz. fn. Híd, mely több öszvekötött talpszerkezetből áll.

TALPIG, (tal-p-ig) ih. Fölülről lefelé egész a talpat érve. *Tetőtől talpig*, am. egész testében. *Talpig érő ruha.* Átv. *Talpig becsületes ember. Talpig ismérjük*, azaz, minden részről, minden tekintetben.

„Talpig ember, akit én említék.“
Vörösmarty.

TALPÍV, (talp-ív) ösz. fn. Alapúl szolgáló ív az épületben.

TALPIZOM, (talp-izom) ösz. fn. Négyszögü izom, mely a sarkcsont alsó lapjától a lábhüvelyk ináig nyúlik. (Caro quadrata).

TALPKEREKÍTŐ, (talp-kerekítő) ösz. fn. Félkörü csizmadia- vagy varrgakés, melylyel szabáskor a lábbelinek való talpat kikerekítik.

TALPKERESKÉDÉS, (talp-kereskédés) ösz. fn. Épületfa-kereskedés, talpakká öszvefüzött fenyüszálakkal, s ezeken szállított deszkákkal, léczekkel, zsindelyekkel stb.

TALPKERESKÉDŐ, (talp-kereskédő) ösz. fn. Ki épületfákkal kereskedik melyeket rendesen talpokon szállítanak alá. *Komáromi talpkereskedők.*

TALPKORCSOLYA, (talp-korcsolya) ösz. fn. Fakészitmény, melyen a talpkötőhelyről a kész talpakat a folyóra csusztatják.

TALPKŐ, (talp-kő) ösz. fn. Alapkő, mely az épület fenekén fekszik. Átv. ért. alap, melyen valami nyugszik, biztosan áll. *Igazság az országok talpköve.*

TALPKÖTŐ, (talp-kötő) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami a talpakat együvé foglalja. Különösen keresztfák, melyek által a talpfák vagy a talp szálfái egymással összefoglaltatnak.

TALPKÖTŐHELY, (talp-kötő-hely) ösz. fn. Folyók partjain azon hely, ahol a szálfákat talpakká kötik és ahonnan a kész talpak vízre csusztattatnak.

TALPMÉRTÉK, (talp-mérték) ösz. fn. A varrgák és csizmadiák kis deszkaforma eszköze, melylyel a lábbelinek való talpbőrt kimérik.

TALPNASZÁD, (talp-naszád) ösz. fn. L. TALPHÁJÓ alatt.

TALPNYOM, (talp-nyom) ösz. fn. Azon ábra, s mintegy másolat, melyet a lépő állatnak talpa a földön, porban, sárban stb. maga után hagy, lábnyom.

TALPNYOMDOK, (talp-nyomdok) l. TALPNYOM.

TALPPONT, (talp-pont) ösz. fn. Azon képzelt pont az égboltozaton, mely lábunk aljának, vagyis talpunknak irányában fekszik; másképp: *lábpont.* (Nadir). Ellentéte: *fejpont* v. *tetőpont.* (Zenith).

TALPSIMÍTÓ, (talp-simító) ösz. fn. Fából csinált eszköz, melylyel a varrgák és csizmadiák a lábbeliek talpát simára csiszolják.

TALPSZEGECS, (talp-szegecs) ösz. fn. Apró szegecskék, melyeket a varrgák, csizmadiák a kettős talpakba vernek.

TALPTEHER, (talp-teher) ösz. fn. A talpakra, tutajokra rakott teher, ú. m. deszka, lécz, zsindely, donga stb.

TALPÚSZTATÓ, (talp-úsztató) ösz. fn. Faszállító személy, ki a talpakat hajós módjára majd evezve majd kormányozva a víz mentében leeregeti; egyszerüen: *talpas.*

TALPVERŐ, (talp-verő) ösz. fn. Csizmadiák eszköze. V. ö. MUSTA.

TALPVONAL, (talp-vonal) ösz. fn. Alapvonal a rajzolásban és festésben.

TÁLTARTÓ, (tál-tartó) ösz. fn. Polcz, vagy fiókos szekrény, melyben a tálakat, és tányérokat tartani szokták; egyszerüen: *tálas.*

TÁLTOS, l. TÁTOS.

TALU, fn. tt. *talut.* L. TOLL.

TÁLYA, mváros Zemplén m.; helyr. *Tályá-ra, —n, —ról.* ‚Talián‘ szóból?

TÁLYAG, l. TÁLYOG.

TALYIGA, l. TALIGA. Gyöke *tal*, törzsöke pedig *talog* v. *talig*, s az *l* az *i* előtt meglágyult.

TALYKA, puszta Sáros m.; helyr. *Talyká-ra, —n, —ról.*

TÁLYOG, (tály-og) fn. tt. *tályog-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Eves fakadás, vagy daganat az állati testen, mely vér folyásával vagy szétömlésével jár; különösen a szarvasmarha ebbeli betegsége; másképp: *tálé, tálgyú, vértál.* Gyöke talán *taa* v. *toa*, am. tova a terjedéstől; honnan Szabó Dávid a ‚tarjag‘ szóhoz is hasonlítja. Ezért szokták a betegségbe esett baromról mondani, hogy *elfutotta a vértál* v. *vértályog.*

TALYÓKÁS, mn. tt. *talyókás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Heves megyei tájszó, am. ostoba, pimasz, bamba. Talán *bolyokás* szóból módosult.

TÁM, (1), tájkiejtéssel am. *tán*, azaz, *talán*, melyet lásd saját rovata alatt.

TÁM, (2), elavult törzs, melyből *támad, támasz, támaszt, támogat, támbálódik*, és ezek származékai eredtek, melyeknek elvont alapjelentése után a *tám*, magasra, fölfelé állást, neki szegülést, merevedést, vagy fölfelé tartó segédeszközt jelent. Innen főnévként alkalmazható oly szilárd állásu testekre, melyek más testeket a hanyatlás vagy esés, dölés ellen óvnak, pl. a hangjegyeket felállított helyzetben tartó állvány, vagy a széknek háta, karja stb.; tárgyesete: *tám-ot*, harm. szr. *—ja.* Különösebben összetételeknél használják, mint *támfa, támoszlop, támpont.* Némi hangváltozattal egyezik vele az átvitt értelmü *gyám*, s ennek származéka *gyámol*, mely erkölcsi támot vagy támaszt jelent. Szanszkrit nyelven *sztambh* v. *sztabh* am. fulcire (Bopp).

TÁMAD, önh. m. *támad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* 1) Fekvő, nyugvó helyéből vagy bizonyos mélységből, rejtekből fölkel, fölemelkedik, némi magasságra nyúlik, vagy száll. *Támad a nap, hold, támadnak a csillagok*, midőn a látkör fölé emelkednek.

„Jöve napkeletről, hol a hajnal támad.“
Arany J.

Szél, szélvész, förgeteg, zivatar támad, midőn mintegy nyughelyéből fölemelkedve a levegőben csapong.

Amely szél hirtelen támad, hirtelen el is szokott enyészni. (Km.). *Krisztus urunk halála után harmadnapra föltámadt. Egykor mindnyájan föltámadunk.* 2) Ered, keletkezik, s mintegy eddig látatlan, észre nem vett állapotából elétünik, létet nyer, valósággá lesz. *A tengeren, folyóvizeken néha új szigetek támadnak. Kelés, daganat, bibircsó támadt a testén. A városban tűz támadt. Ebből nagy neheztelés, harag, per, viszálkodás, és ellenségeskedés támadhat. Háboru támadt.* 3) Ellenszegülve más ellen emelkedik. *Rátámadni valakire. Megtámadni az ellenséget. Ellene támadni a törvényes hatalomnak. Valaki mellett támadni,* régiesen am. védelmére kelni, pl. a N. Lajos idejebeli régi esküformában : „Szüz Mária melletted, te végnapodon Szent Fiának előtte úgy *támadjon.*“ V. ö. TÁM, (2); és TÁMASZ.

TÁMADÁS, (tám-ad-ás) fn. tt. *támadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Fölkelés, emelkedés, különösen égi testekre és tüneményekre vonatkozólag. *Nap, hold, csillagok támadása. Szél-, vihar-, förgetegtámadás. Föltámadás.* 2) Eredés, keletkezés. 3) Ellenszegülő fölállás, zendülés, neki rohanás. V. ö. TÁMAD.

TÁMADAT, (tám-ad-at) fn. tt. *támadat-ot*, harm. szr. —*a*. Széles ért. támadás, mint végrehajtott tény. elvont értelemben. Különösen *(nap-)támadat*, am. napkelet.

TÁMADÉK, (tám-ad-ék) fn. tt *támadék-ot*, harm. szr. —*a*. Tulajdonkép, ami valamiből támadt, eredt, keletkezett, mint *maradék*, ami megmaradt, *faradék*, amit lefaragtak ; *folyadék*, ami foly stb. Kresznerics idézete szerént am. *támaszték*, de ezen értelem az itteni *ad* képző természetével nem egyezik.

TÁMADÓ, (tám-ad-ó) mn. és fn. tt. *támadó-t*. Általán ami támad, ez igének minden értelmében. *Támadó nap, hold, csillagok. Támadó szél, förgeteg. Támadó háboru. Támadó csapatok, hadseregek. Felsőség ellen támadó alattvalók.* Mint önálló főnév, jelent zendülőt, lázadót. *A támadókat szétverni, legyőzni.* V. ö. TÁMAD.

TÁMADÓLAG, (tám-ad-ó-lag) ih. Másba belekötve, háboruságot kezdve, más ellen fölkelve. Ellentéte : *védőleg.*

TÁMADÓLAGOS. (tám-ad-ó-lag-os) mn. tt. *támadólagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk oly ellenszegülésről, háboruról, melyet valaki más ellen kezd. Ellentéte : *védőleges*, mely által a megtámadt fél az ellent visszaverni, s magát oltalmazni törekszik. *Támadólagos háborút viselni. Támadólagos ütközetet rendezni.*

TÁMADÓS, l. TÁMADÓLAGOS.

TAMÁND, puszta Arad m-; helyr. *Tamánd-ra*, —*on*, —*ról*.

TAMARIK, fn. tt. *tamarikot*. Az átának neméből való csernövénynek, idegen nyelvből átvett népies neve ; himszálai a tövön összevenőttek, bibéje szárátlan ; virágai pongyola fürtökben. Van oly fajtája is, mely minden évben új szárakat hajt a gyökérről, máskép szinte népies nyelven : *tamariska* v. *átánfa* ; növénytani neve Diószegi—Fazekasnál : *tizhímes átán.* (Tamarix germanica).

TAMARIND, fn. tt. *tamarindot*. Lásd : TAMARINDFA.

TAMARINDFA, (tamarind-fa) ösz. fn. Keletindiai fa, mely hüvelyes gyümölcsöt terem, s ennek belét az oda való lakosok ételekbe fűszerül, egyszersmind bizonyos nyavalyák ellen gyógyszerül használják. (Tamarindus indica).

TAMÁS, férfi kn. tt. *Tamás-t*, tb. —*ok*. Az apostolok egyikének neve : *Thomas*, kinek az apostolok cselekedetében följegyzett kétkedésére vonatkoznak e közmondatok : *Tamás vagyok benne. Hitetlen* v. *hihetetlen Tamás.*

Héber eredetű s jelentése : kettős, iker, תְּאוֹם (geminus, duplex fuit) gyöktől.

TAMÁSDA, falu Bihar m.; helyr. *Tamásdá-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSFALU, faluk Szepes és Torontál m. ; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAMÁSFALVA, (1), falu Gömör m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSFALVA, (2), erdélyi faluk Kolos m. és Orbai székben ; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSFÖLD, puszta Sopron m. ; helyr. —*föld-re*, —*ön*, —*ről*.

TAMÁSI, mváros Tolna, falu Sopron, puszták Gömör, Somogy m.; BAKONY—, puszta Veszprém m.; DRÁVA—, falu Somogy m.; helyr. *Tamási-ba*, —*ban*, —*ból*. L. TAMÁSSI.

TAMÁSPATAKA, erdélyi falu Hunyad m. ; helyr. —*pataká-ra*, —*n*, —*ról*.

TAMÁSSI, falu Nógrád m.; helyr. *Tamássi-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAMÁSTELKE, puszta Gömör, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*telké-re*, —*n*, —*ről*.

TAMÁSVÁRALJA, falu Ugocsa m. ; helyr. — *Váraljá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÁMASZ, (tám-asz) fn. tt. *támasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Általán minden szilárd anyagu, vagy szerkezetü test, állvány, dúcz, karó, oszlop, czobor stb. mely más testet, rakványt, partot, falat, épületet stb. a hanyatlás, dőlés, esés, leomlás ellen föntart. *A falat, kazalt támaszokkal megerősiteni.* Átv. oltalmazó erő, véderő, segítség, melyben valaki bízik, melytől fönmaradása függ ; gyám, gyámol. *Ország támasza, oszlopa. Te vagy a mi támaszunk. Pártjának legerősebb támasza veszett el benne.*

Képeztetésre hasonlók hozzá : *szakasz, válasz, rekesz, eresz* stb.

TÁMASZDORONG, (támasz-dorong) l. TÁMASZTÓDORONG.

TÁMASZFA, (támasz-fa) ösz. fn. Támaszul szolgáló rúd, ágas stb. fából. L. TÁMASZTÓFA.

TÁMASZFAL, (támasz-fal) ösz. fn. Az épület, vízpart stb. szilárdítására, vagy dőlése ellen emelt mellékfal.

TÁMASZGERENDA, (támasz-gerenda) ösz. fn. Támaszul szolgáló gerenda, pl. épitészetben.

TÁMASZKODÁS, (tám-asz-kod-ás) fn. tt. *támaszkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nehezkedés neme, midőn valaki bizonyos szilárd állásu testnek neki veti magát. L. TÁMASZKODIK.

TÁMASZKODIK, (tám-asz-kod-ik) k. m. *támaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Fáradság miatt nyugtatásul, vagy csupa kényelemből testét valamely szilárd helyzetü testnek neki veti, ránehezkedik, s mintegy támaszaul használja. *Fának, falnak asztalnak támaszkodni. Könyökével a szék karjára támaszkodni. Neki támaszkodni a szekéroldalnak. Botra, puskára támaszkodni. Más vállára támaszkodni. Dülö falhoz támaszkodik.* (Km.). Átv. másnak oltalmára, védelmére, segítségére számít, vagy szorúl; mástól várja, hogy tegyen érte valamit. *Rám ne támaszkodjatok, mert magam is szegény vagyok.*

TÁMASZPONT, (támasz-pont) ösz. fn. Azon hely vagy pont, melyen a támasznak föntartó ereje egyesül. Átv. erő, tehetség, hatalom, mely támaszul, oltalmul, védül, gyámolul szolgál, melyben leginkább bízhatunk, melyre számot tarthatunk.

TÁMASZT, (tám-asz-t) áth. m. *támaszt-ott*, par. *támasz-sz*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Eszközli, hogy valaki v. valami fölkeljen, fölemelkedjék, nyugvó vagy rejtekhelyéből elétünjék. *Halottakat támasztani, föltámasztani.* 2) Mozgásba hoz, megindít. *Szelet, förgeteget, vihart, zivatart támasztani.* 3) Valamit okoz, létre hoz. *Tüzet, pert, haragot, irigységet támasztani. Lázadást, zendülést támaszt. Egyenlő osztály nem támaszt háborut.* (Km.). 4) Hanyatlás, dölés, leomlás, esés ellen bizonyos szilárd állvány által megerősít, felállít, vagy feszes, mozdulatlan állapotba helyez. *Ducczal megtámasztani a falat. Kitámasztani a kaput, ajtót, ablakot. Eggmásnak hátat támasztani. Vállát neki támasztani valaminek. Oda, mellé támasztani. A csevegő gyermek száját peczekkel föltámasztani.* V. ö. TÁMASZ, TÁMAD.

TÁMASZTÁS, (tám-asz-t-ás) fn. tt. *támasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami támad, azaz, ered, fölkel, létre jön, vagy szilárd állásuvá tétetik, a dölés, hanyatlás ellen biztosíttatik. Öszvetéve: *pertámasztás, harag-, háborutámasztás, vihartámasztás* stb. Igekötőkkel: *kitámasztás, feltámasztás, megtámasztás.*

TÁMASZTÉK, (tám-asz-t-ék) fn. tt. *támaszték-ot*, harm. szr. —*a*. Szilárd alkotvány, vagy eszköz, pl. oszlop, fal, dúcz, melylyel valamit megtámasztanak, mely dölés, hanyatlás, esés ellen akadályt vet. Különbözik tőle: támasz, mennyiben ez átv. erkölcsi értelemben is vétetik, a támaszték pedig csak anyagi segédre, föntartó műre vonatkozik.

TÁMASZTÓ, (tám-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *támasztó-t*. 1) Aki vagy ami támaszt. 2) Minden, ami támaszul szolgál, azaz, támaszték. E gúnynévben, *katlantámasztó* am. henye, kemencze mellett ülő.

TÁMASZTÓDORONG, (támasztó-dorong) ösz. fn. Hajósoknál azon fákat nevezik így, melyekkel a hajót fölüléskor, vagy part mellett állva eltámasztják; továbbá azokat is, melyekkel a hajót épités alatt föltámasztják. (Kenessey A.).

TÁMASZTÓFA, (támasztó-fa) ösz. fn. A támasztódorongnál rövidebb és véknyabb darabfa. Arra való, hogy a partba tüző hajó elejét erősebb ütődéstől óvja.

TÁMBÁLÓDÁS, (tám-b-ál-ó-od-ás) fn. tt. *támbálódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nehéz erőködéssel járó kapaszkodás v. munka. V. ö. TÁMBÁLÓDIK.

TÁMBÁLÓDIK, (tám-b-ál-ó-od-ik v. tám-ba-ál-ó-od-ik) belsz. m. *támbálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Nagy nehezen, nagy erőködéssel kapaszkodik, emelkedik, támaszkodik, hogy felálljon; továbbá: nagy nehezen tesz valamit. Gyöke azon *tám*, melyből *támad, támaszt* stb. származtak. Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén mozgásra vonatkozó *himbálódik, kászmálódik, csimbelődik.* Másképen: *támbáskodik, támbászkodik. Feltámbáskodott a beteg.* (Kríza J.).

TÁMBÁSKODIK v. TÁMBÁSZKODIK, (tám-b-ás-kod-ik v. tám-b-ász-kod-ik) l. TÁMBÁLÓDIK.

TAMBURA, l. TOMBURA.

TÁMÉNTALAN v. TÁMÉTALAN, (tám-ént-talan v. szám-ét-talan) mn. tt. *táméntalan-t*, tb. —*ok*. A régiek, nevezetesen Molnár A., Pázmán, Prágai, Faludi stb. szerint is am. számtalan, igen sok. *Táméntalan sok, táméntalan sokaság.* Egyezik vele a Pázmánnál előforduló *száméntalan*, melynek törzse *számént* vagy *számét* (= számít), s tagadó képzővel *számént-talan*, vagy *számét-talan*. A ‚táméntalan' szó tehát úgy látszik nem egyéb, mint számíttalan, azaz, oly sok, melyet megszámítani nem lehet. Egyébiránt egyezik ezzel a szintén szám nélküli sokaságra vonatkozó *teménytelen* v. *töménytelen* is. L. ezt és különböztetés végett v. ö. TEMÉRDEK.

TÁMÉNTALANSÁG, TÁMÉTALANSÁG, (tám-ént-talan-ság, szám-ét-talan-ság) fn. tt. *támétalanság-ot*, harm. szr. —*a*. Számtalan sokaság; száméntalanság, teménytelenség. V. ö. TÁMÉNTALAN.

TÁMFA, (tám-fa) l. TÁMASZFA.

TÁMFAL, (tám-fal) l. TÁMASZFAL.

TÁMGERENDA, (tám-gerenda) l. TÁMASZGERENDA.

TÁMLA, (tám-ol-a) fn. tt. *támlát*. Széknek karja, honnan *támlás szék*, am. karos szék.

TÁMOGAT, (tám-og-at) gyak. áth. m. *támogattam*, —*tál*, —*ott*, par. —*támogass*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy több támaszszal erősít, szilárd állásuvá, az omlás, dölés, hanyatlás ellen biztossá tesz valamit; vagy álló helyzetbe rakosgat. *A falat dúczokkal támogatni. Tekebábokat támogatni. A gyümölcstől terhelt ágakat megtámogatni. Az áztatóból kiszedett kenderkévéket föltámogatni.* Átv. bizonyos állítást, vádat, mentséget, kérelmet okokkal, tanukkal stb. megerősít, hitelessé tesz. Továbbá, valamely ügyet segítségével előmozdít, véd, oltalmaz.

TÁMOGATÁS, (tám-og-at-ás) fn. tt. *támogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melylyel valamit támogatunk, ez igének minden értelmében véve.

A.M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA

Falnak, kazalnak, épületnek támogatása. Ügynek, kérelemnek okszerű erélyes támogatása. V. ö. TÁMOGAT.

TÁMOGATÓ, (tám-og-at-ó) mn. és fn. tt. *támogató-t.* 1) Aki vagy ami valamit támogat. 2) Támasznemü eszköz, melylyel valamit hanyatlás, dőlés, omlás, esés ellen támogatunk, erősítgetünk; támaszték. 3) Személy, aki valamit anyagi vagy erkölcsi erővel védelmez, elősegít. Különösen, ki a tekebábokat a játszók számára fölállítgatja, fölrakosgatja.

TÁMOGATVÁNY, (tám-og-at-vány) fn. tt. *támogatvány-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* L. TÁMOK.

TÁMOK, (tám-ok) ösz. fn. Azon ok, melyre bizonyos állításunk igazságát, vagy kérésünk, követelésünk, mentségünk helyes voltát alapítjuk, szóval mely által másokat valamiről észszerüleg meggyőzni törekszünk. Szigorúan véve különbözik tőle : *indok,* mely az akaratot bizonyos cselekvésre indítja, vagy indította, vagyis ami okul szolgált arra, hogy valamit cselekedtünk. A támok tehát az észre, az indok pedig az akaratra hat. Egyébiránt a törvénykezésben az itélet indokának mondják, mely a birót az itélethozásra inditá, s melyben biráskodásának okát adja.

TÁMOKOL, (tám-okol) ösz. áth. Valaminek igaz voltát, észszerüségét meggyőző okoskodással erősíti. V. ö. TÁMOK. Különbözik tőle némileg *indokol,* azaz, okát adja, miért kelljen, vagy kellett valamit cselekedni.

TÁMOLG, l. TÁMOLOG.

TÁMOLGÁS, TÁMOLYGÁS, (tám-ol-og-ás) fn. tt. *támolgás-t,* tb. —*ok.* Szédelgő módjára ideoda hajladozó menés, járás, tántorgás; másképp : *csámolgás.* V. ö. TÁMOLOG.

TÁMOLOG, TÁMOLYOG, (tám-ol-og) gyak. önh. m. *támolog-tam,* —*tál, támolg-ott,* htn. —*ni* v. *támolga-ni* vagy *támolg-ni.* Testét ideoda hajtogatva megy, mozog, jár, mint a szédelgő, vagy részeg ember. *Ideoda támolgott, oly részeg volt.* Egyezik vele a tájdivatos *csámolog,* mit különösen szarvasmarháról, igás ökörről mondanak, midőn a legelőn, vagy a szekér előtt ideoda csapongva jár. Mint alapértelme mutatja, gyöke a félre hajló távozást jelentő *csa,* tompább kiejtéssel *ta.* Ugyan ezen gyök rejlik a *tántorog* igében is. V. ö. TA, CSA. Alaphangra és értelemre rokon hozzá a német *taumeln.* Némelyek az *l*-et lágyítva mondják és írják : *támolyog.*

TÁMOSZLOP, (tám-oszlop) ösz. fn. Valamely tárgynak, testnek támogatására szolgáló oszlop.

TAMPOLOM, TAMPOLONY, TAMPLOM, tájdivatos szók. L. TEMPLOM.

TÁMPONT, l. TÁMASZPONT.

TAN, egykor elavult, de újra fölélesztett fn. tt. *tan-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Származékai : *tana, tanács, tanácsol, tanakodik, tanácskozik, tanít, tanu, tanuság, tanul, tanulság, tanulmány, tanitvány* stb. Mind ezeket egy fogalom alá véve kitünik, hogy *tan* legszélesb ért. jelent eszmét, ismeretet, melyet lelki tehetségünk akár tapasztalás, akár gondolkodás, vagy mindkettő által szerzett, vagyis mindent, amit tudunk, vagy miről tudomást szerezhetünk. E szerint aki *tanít,* az másokkal új ismereteket, eszméket közöl, aki *tanúl* ismereteket szerez; a *tanú* bizonyos dolgokról tapasztalati tudomással bír; *tana, tanács,* eszmecserélő, ismereteket közlő értekezés; akik *tanácskoznak,* ismereteiket viszonyosan közlik, s egymáshoz képest fontolgatják; aki valamit *tanácsol,* az bizonyos tudomását, ismeretét, belátását, mint czélirányosat javasolja. Szükebb ért. jelent oly ismereteket, melyek bizonyos szakhoz tartoznak, s megfelel neki jobbára a hellen *-logia,* és a német *Lehre,* pl. *nosologia, Krankheitslehre, kórtan; cosmologia, Weltlehre, világtan.* Hasonló szakismeretekre vonatkoznak : *bölcsészettan, észtan, erkölcstan, természettan, növénytan, géptan, gyógytan, nyelvtan, hittan* stb. Alkalmazható az ismeretek alárendelt szakaira is, pl. a *nyelvtan* részei : *betütan, hangtan, ragozástan, szókötéstan* stb. a *bölcsészettanhoz* tartoznak : *észtan, lénytan, embertan, lélektan* stb. V. ö. TANÁCS, TANU, TUD.

Hangokra és fogalomra legrokonabb hozzá a mongol *tani-khu* am. *tanúl-ni,* ismerni (apprendre, connaître); honnan *tani-ghul-khu,* tan-ít-ni (régiesen tan-ót-ni, tan-ojt-ni stb.); ismertetni; továbbá rokonok a persa *dán-isztan* am. tud-ni; honnan *dán-á* (mint részesülő) am. tudó, tudós, bölcs; *dán-is* tudás; tudomány; a csagataj és oszmanli *tani-mak,* tud-ni, ismer-ni; honnan *tanit-mak* ismertetni, *tanis-mak* ismerkedni; a sínai *táo* tan, tanítni (doctrina; docere); Budenz J. szerént a finn *tunte-* am. tudni megismerni, érezni; a mordvin *tonadĭ-* am. tanulni, *tonaftĭ-* am. tanítni; a cseremisz *tŭhem-* (*am*), a hegyi cseremisz *tomen-, tumen (am)* = tanúlni stb.

TÁN, megröviditett ih. az eredeti *talán* helyett, melylyel a népnyelven öszvekötve is használtatik : *talántán;* l. TALÁN.

TANA, (1), (tan-a) fn. tt. *taná-t.* Két vagy több személynek eszmecserélő beszélgetése, bizonyos teendők, elintézendő dolgok végett. Él a nép e szóval több vidéken *tanakodás* v. *tanácskozás* helyett. *Tanát tartani, tanába menni.* Néha rosz értelemben alattomos, valami roszat, titkos cselt koholó tanácsra alkalmazzák. *Tolvajok tanája.*

TANA, (2), falu Vas m.; helyr. *Taná-va,* —*n,* —*ról.*

TANÁCS, (tan-ács) fn. tt. *tanács-ot,* harm. szr. —*a.* Régiesen sokszor : *tanálcs.* 1) Gyakorlati ismeret, melyet valakivel a végett közlünk, hogy bizonyos teendők körül ahhoz tartsa magát; okszerű, javasló utasitás, irányadás. *Tanácsot kérni, adni. Más tanácsát követni. Kár a jó tanácsra nem hallgatni. Adnak tanácsot, de nem adnak kalácsot.* (Km.). *Okos, bolond tanács. Hamar tanács hamar bánás.* (Km.). *Szamártól ökörtanács.* (Km.). *Tanácscsal szolgálni. A tanácsot megbánni, megváltoztatni.* További közmondatok Erdélyi J. után : *semmire kellő a tanács, ha nincs követője. Tanácsot ne adj ha nem kérnek. Tetszik a tanács, de izzaszt a munka. Bölcsebb a reggelre halasztott tanács. Hitvány tanácsnak is néha jó a vége. Ha másnak tanácsot adsz,*

beveheted mégis a más tanácsát. Tanácsra hallgass, időtől várj. Könnyebb tanácsot adni mint venni. Rosz tanács fejedre fordúl. Tanácscsal tégy mindent, soha meg nem bánod. Sok tanácskozó tanácsot se nem ad, se nem vesz. Jó tanács sosem késő. Magadnak köszönd meg a jó tanácsot, azaz, jó a tanács, de legtöbbet ér a magad iparkodása. 2) Két vagy több személy értekezése, eszmecserélése, mely által bizonyos teendőkről fölváltva eléadják véleményeiket, s határozatot hoznak, vagy hozni szándékoznak. *Tanácsot ülni, tartani, folytatni, bevégezni. A birák is okosabbak, midőn a tanácsból kijönnek.* (Km.). *Tanácsban ész, harczban erő használ.* (Km.). 3) Az ilyképen, és végből értekező személyek testülete. *Ország tanácsa. Helytartó tanács. Városi, falusi tanács. Összehíni, szétoszlatni a tanácsot. Valamely ügyet a tanács elé terjeszteni.*

„Hogy zsidók elhajlottak (= elpártoltak) egy tanács-
Nem akarnak adót adni Rómába." [ba,
Versezet 1552. évből. (Régi Magyar Nyelvemlékek. II. K. 87. l.).

Istenek tanácsa.

„Villogj te nékünk, mennyei jó tanács!
S vezérlj az éjnek kétes homálya közt."
Kazinczy F. (Tusakodás).

„Papok fejedelme kedeg es mind tanálcs" (egész tanács). Régi M. Passio. (11. lap). 4) Régiesen am. tanácskozás, pl. „Tahát Ozias a tanálcs megvégezvén (azaz, a tanácskozást elvégezvén) vivé őtet ő házába." Bécsi codex. „Adjuk emlékezetre, hogy mi egyaránt való elvégezett tanácsból." Sajó-Szentpéteriek végezése. 5) Szintén a régieknél tanácstag, azaz, valamely tanácskozó testülethez tartozó egyes tag vagy személy. A Sajó-Szentpéteriek végezése így kezdődik: „Mi Gergely deák főbiró, esküttek és minden tanácsok, polgárok." Egy 1517-diki peres irományban áll: „Tisztölendő biró uram és nemös tanács uraim." (Régi Magyar Nyelvemlékek. II. Kötet. Vegyes tárgyu stb. 15. l.). Hogy az utóbbi példa itt nem összetett szó (tanácsúr, ‚tanácsos' v. ‚tanácsbeli, helyett), onnan tetszik ki, mert elválasztva mondja v. írja: tanács uraim, mint szintén mondjuk: ‚tanácsos' vagy ‚tanácsbeli uraim.' Így Sennyey István Mehemet egri pasához 1627-ben irt levelében magáról mondja: „Mi Sennyey István püspök, a hatalmas és győzhetetlen római császárnak, magyarok királyának *tanácsa*" (azaz tanácsosa).

Jászay Pál azon támoknál fogva, hogy némely régiek így is irták: *tanálcs*, úgy vélekedik, miszerint öszvetett szó volna *tan-álcs* v. *tana-álcs*, azaz, *tana-ács*, ki tanát ácsol, csinál; de véleményünk szerint a *tanács*, elemezve *tana-as*, melyből lett *tanás*, s ebből az *s*-nek *cs*-re mint szervileg rokonára történt átváltoztával *tanács*, mint: boga bogás *bogács*, (bogás kóró), kenős (ír) *kenőcs*, kohás kohács *kovács*, ordas *ordacs* stb. Tudniillik midőn a *tanács* értekezést jelent, am. *tanás* beszéd, eszmecsere, s midőn személyre vonatkozik, szinte tanás, t. i. *tanás* ember, személy, testület. Mindkét értelemben az eredetileg melléknév főnevi fokra emelkedett, mi nyelvünkben igen sok oly szóban divatozik, melyek valamivel foglalkodó, bánó személyt jelentenek, mint: lakatos, asztalos, irhás, nyerges, gulyás, dudás stb. Ilyféle a *biráskodik* igében lappangó *birás* is. A *d, t* és lágyitott *cs* elébe igen könnyen furakodik az *l* hang, mi több más szóknál is előfordúl, mint *szemölcs, gyümölcs*, ezek helyett: szemőcs, gyümőcs, de ép oly könnyen ki is marad, mint *vót, hód, bőcs* ezek helyett: volt, hold, bölcs.

TANÁCSADÁS, (tanács-adás) ösz. fn. Cselekvés, vagyis akár szóval, akár irásban közlött javaslás, melyet a végett tudatunk, s illetőleg ajánlunk, hogy azt valaki teendői körül kövesse. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSADÓ, (tanács-adó) ösz. fn. Személy, ki valakinek bizonyos ügyben tanácsot ad, valamit javasol, bizonyos eljárási, cselekvési módot akár jó, akár rosz szándékból terjeszt elé. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSBELI, (tanács-beli) ösz. mn. és fn. Bizonyos tanácsnak, mint igazgató, intézkedő testületnek tagja. *Tanácsbeli urak. Összehíni a tanácsbelieket.* „Valakit közzülönk vagy bíránkot, vagy esküttinket vagy valamely tanácsbeli embert és község közzül valót." (Szentpéteriek végezése). Másképp: *tanácsnok.*

TANÁCSGYŰLÉS v. —GYÜLÉS, (tanácsgyűlés) ösz. fn. Gyűlés, melyet a tanácsnak, mint testületnek tagjai tartanak, hogy az illető ügyekben értekezzenek, s határozatot hozzanak. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSHATÁROZAT, (tanács-határozat) ösz. fn. Inditvány, vélemény, javaslat, rendelet, válasz stb., melyben az illető tanács tagjainak többsége viszonyos eszmecsere, és fontolgatás után végleg megállapodott, s azt jegyzőkönyvbe igtatni rendelte.

TANÁCSHÁZ, (tanács-ház) ösz. fn. Nyilvános, vagy községi épület, melyben az illető tanács tagjai öszvegyülni és tanácskozni szoktak. *Országos, városi, falusi tanácsház.*

TANÁCSJEGYZŐ, (tanács-jegyző) ösz. fn. Hivatalnok, ki a tanácskönyv szerkesztésével foglalkodik.

TANÁCSJEGYZŐKÖNYV, (tanács-jegyzőkönyv) l. TANÁCSKÖNYV.

TANÁCSKODÁS; TANÁCSKODIK, l. szokottabban TANÁCSKOZÁS; TANÁCSKOZIK.

TANÁCSKOZÁS, (tan-ács-koz-ás) fn. tt. *tanácskozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Két vagy több személynek értekezése, fontolgató beszéde, hogy elhatározzák, mit és hogyan kelljen bizonyos ügyben tenniök.

TANÁCSKOZAT, (tan-ács-koz-at) fn. tt. *tanácskozat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Tanácskozás, elvont értelemben.

TANÁCSKOZIK, (tan-ács-koz-ik) k. m. *tanácskoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Másod vagy többed magával bizonyos ügyben, s teendők meghatározása végett tanácsot tart; különösen mint hivatalos tes-

tület tagja a tisztéhez tartozó kérdések, javaslatok, inditványok, szóval, ügyek fölött értekezik. V. ö. TANÁCS.

TANÁCSKOZMÁNY, (tan-ács-koz-mány) fn. tt. *tanácskozmány-t*, tb. —*ok*. 1) Tanácskozás, elvont értelemben. 2) Néha jelenti magát a tanácskozó gyülekezetet vagy testületet.

TANÁCSKÖNYV, (tanács-könyv) ösz. fn. Jegyzőkönyv, melyben a tanács mint testület vagyis tanácskozmány tárgyalásai, illetőleg valamely bíróság tanácskozásai, s az ezek folytán hozott határozatok irásba foglalvák; és sokszor a tanácskozásokban és határozatok hozatalában résztvevő személyek is megnevezvék.

TANÁCSLÁS, (tan-ács-ol-ás) fn. tt. *tanácslás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Utasító eszme- vagy vélemény- vagy javaslatközlés, melynél fogva valakinek ajánljuk, hogy a mi belátásunk szerint cselekedjék. *Tanácslásodat elfogadom.*

TANÁCSLAT, (tan-ács-ol-at) fn. tt. *tanácslat-ot*, harm. szr. —*a*. Maga azon utasitvány, vagy teendő dolog és annak módja, melyet tanácsképp ajánlunk valakinek, vagyis, a tanácslásnak tartalma.

TANÁCSLÓ, (tan-ács-ol-ó) fn. tt. *tanácsló-t*. Személy, ki valamely ügyben másnak tanácsot ad, vagyis valamit tanácsol, teendő gyanánt ajánl. *Jó, bölcs, rosz, oktalan tanácsló.*

TANÁCSNAP, (tanács-nap) ösz. fn. Határozott nap, vagy napok, melyeken valamely tanácstestület tagjai tanácskozás végett hivatalosan öszveülni szoktak.

TANÁCSNOK, (tan-ács-nok) fn. tt. *tanácsnok-ot*, harm. szr. —*a*. Széles ért. minden tanácstestület tagja, ki e czimet hivatalánál fogva viseli. Szorosb és szokottabb ért. a városi községtanács tagja (senator); s ez értelemben a köz szokás megkülönbözteti a *tanácsos*-tól (consiliarius).

TANÁCSNOKI, (tan-ács-nok-i) mn. tt. *tanácsnoki-t*, tb. —*ak*. Tanácsnokot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Tanácsnoki hivatal, kötelesség, czim, rang.*

TANÁCSOL, (tan-ács-ol) áth. m. *tanácsol-t* v. *tanács-lott*, htn. —*ni* v. *tanácslani*. Valamit tanácsképen javasol, inditványoz; különösen jó akaratból, részvétből, barátságból intés, utasitás gyanánt, mint másnak javára, hasznára szolgáló valamit ajánl. *Azt tanácsolták neki, hogy .... A betegnek különféle gyógyszert tanácsoltak. Ezt ugyan nem jól tanácsoltad.*

TANÁCSOLÁS; TANÁCSOLÓ, l. TANÁCSLÁS; TANÁCSLÓ.

TANÁCSOS, (1), (tan-ács-os) mn. tt. *tanácsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk oly valamiről, mit tenni jónak, czélirányosnak, bizonyos baj, vész, kár ellen ovószernek tartunk. *Tanácsos lesz innen tovább állnunk. Nem tanácsos vele tréfálni. Az ellenséggel társpoharat inni nem tanácsos.* (Km.).

TANÁCSOS, (2), (tan-ács-os) fn. tt. *tanácsos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A latin, nálunk régtől divatozó *consiliarius* szónak felel meg, s jelent császári, v. királyi hivatalnokot, ki a kormánytanácsnak valóságos vagy czimzetes tagja. *Királyi tanácsos. Udvari tanácsos. Valóságos belső titkos tanácsos.*

TANÁCSOSI, (tan-ács-os-i) mn. tt. *tanácsosi-t*, tb. —*ak*. Tanácsost illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanácsosi rang, czim.*

TANÁCSOZ, (tan-ács-oz) áth. m. *tanácsoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A régieknél, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben, Nádor-codexben am. tanácsol. L. ezt. „S ez szent Juliána asszon kétölködvén ezön, ha Istennek angyala volna, ki[h] ezöket öneki tanácsoznája." (Debr. Leg. 193. l.).

TANÁCSREND, (tanács-rend) ösz. fn. Tanácsosok kara, testülete.

„Akkoron áldozni vér-esküre mentek
Buda, Etel és a többi tanács-rendek."
Arany J. (Buda halála).

TANÁCSSZÉK, (tanács-szék) ösz. fn. Átv. Hivatalosan működő tanácstestület, mint igazgató hatóság. *Valamely ügyet a tanácsszék elé terjeszteni, a tanácsszéken tárgyalni.* Különbözik tőle *törvényszék*, mint birák itélethozó testülete, gyülése vagy hatósága.

TANÁCSSZOBA, l. TANÁCSTEREM.

TANÁCSSZOLGA, (tanács-szolga) ösz. fn. A tanácsi hatóságnál, mint olyannál szolgálatot tevő személy, pl. ajtónálló, bemondó stb.

TANÁCSTAG, (tanács-tag) ösz. fn. A tanácsnak, mint közhatósági testületnek tagja, tanácsnok, tanácsbeli, vagy tanácsos.

TANÁCSTALAN, (tan-ács-talan) mn. tt. *tanácstalan-t*, tb. —*ok*. 1) Tanácsi testület hiával levő. *Tanácstalan község.* 2) Amit tenni nem tanácsos, nem czélirányos, nem jó; ellentéte: *tanácsos*. 3) Aki magának tanácsot adni nem tud, aki előre meggondolás nélkül cselekszik. *Ügyefogyott tanácstalan ember. Tanácstalan szeleburdiság.* Határozóként am. tanács nélkül, tanácstalanul.

TANÁCSTALANSÁG, (tan-ács-talan-ság) fn. tt. *tanácstalanság-ot*, harm. szr. —*a*. Tanácstalan állapot, meggondolatlan, megfontolatlan cselekvésmód.

TANÁCSTALANUL, (tan-ács-talan-ul) ih. Tanácsot nélkülözve, tanács nélkül; megfontolatlanul, vaktában.

TANÁCSTARTÁS, (tanács-tartás) ösz. fn. Tanácskozó értekezés, eszmeváltás, meghányásavetése a felvett ügynek; különösen a hatósági tanácsnak hivatalos működése.

TANÁCSTERÉM, (tanács-terém) ösz. fn. Terem, melyben a hatósági tanácstestület gyüléseit tartani szokta.

TANÁCSÚR, (tanács-úr) ösz. fn. Némely régibb iratokban am. tanácsos (consiliarius). „Egy tudatlan tanácsúr olyan egy országban mint egy üres hordó a pinczében." Mikes Kelemen (LXII. levél).

TANÁCSÜLÉS, (tanács-ülés) ösz. fn. A hatósági tanácstagok öszveülése, az illető ügyek tárgyalása végett. V. ö. TANÁCSSZÉK.

TANÁCSVÁLASZTÁS, (tanács-választás) ösz. fn. Alkotmányos országokban illetőleg községekben divatozó nyilvános működés, midőn a nép hatósági tanácsnokait szabadon választja.

TANÁCSVÉGZET, (tanács-végzet) ösz. fn. L. TANÁCSHATÁROZAT.

TANÁG, (tan-ág) ösz. fn. A széles értelemben vett valamely tannak, tudománynak egyes, elkülönített része, pl. a mennyiségtanban a mértan, számtan stb.

TANAKODÁS, (tan-a-kod-ás) fn. tt. *tanakodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Nem oly innepélyes, és fontos tárgyu értekezés, mint a tanácskozás. A tanakodás inkább kisebb nemű teendőkre vonatkozik; továbbá jelent alattomos, valami titkot, roszat főző cselkoholást. *Tolvajok tanakodása*. Gyöke *tana*, mennyiben népnyelven inkább titkos gyülést jelent.

TANAKODIK, (tan-a-kod-ik) k. m. *tanakodtam*, *—tál*, *—ott*. Holmi kisebb nemű ügyekben, vagy teendők felett értekezik. *Épen most tanakodunk felőle, mint és hol töltsük a mai estét.* Alacsonyabb ért. titkos, alattomos cseleket főz. *Azon tanakodnak, mint lehetne valakit kirabolni.*

TANÁL, régiesen és tájdivatosan, pl. a székelyeknél is am. *talál*. Példa a régi nyelvből:

„Engem kildtek teged látnom,
Országodat mind megjárnom,
Lakóheleden megtudakoznom,
Néped tervínit tanálnom.“

Ének Pannónia megvételéről (Pray másolatából Toldy F. után).

TANÁLCS, régiesen am. tanács. L. TANÁCS.

TANALKOTMÁNY, (tan-alkotmány) ösz. fn. Valamely tannak, tudománynak rendszeres egybeállitása.

TANÁLLITMÁNY, (tan-állitmány) ösz. fn. Valamely tanban v. tudományban olyan egyes tétel, mely igazságnak fogadtatik el akár azért, mert be van bizonyítva, akár azért, mert valamely felsőbb sugallatból különösen vallási dolgokban isteni kijelentésből eredettnek tartatik. (Dogma).

TANANYAG, (tan-anyag) ösz. fn. Tanitás tárgyául szolgáló anyag.

TANÁR, (1), (tan-ár) fn. tt. *tanár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Új alkotásu, s hamar köz divatuvá lett szó, mely eredetileg (F. J. által) a latin *doctor* kifejezésére alkottatott, de jelennen kizárólag am. *professor*, vagyis személy, ki valamely nagyobb tanintézetben mint rendes oktató bizonyos tanszakból, illetőleg tudományból eléadásokat tatr. *Egyetemi, feltanodai, altanodai tanár. Jogtanár, gyógytanár, bölcsészettanár, nyelvtanár. Nyilvános, kir. rendes tanár.*

Képeztetésre nézve azon *ár ér* képzőjü főnevekkez tartozik, melyek valamivel foglalkodót jelentenek, mint, *kádár, kulcsár, buvár, rovár, nyuzár, hajtsár* stb. V. ö. TUDOR.

TANÁR, (2) v. TANÓR, helyesebben: TANÁRK v. TANÓRK. Jelent ‚tanár-‘ v. ‚tanórkapu‘ összetett szóban kerítést, gyöpüt, árkot. V. ö. TANÁROK.

TANÁRI, (tan-ár-i) mn. tt. *tanári-t*, tb. *—ak*. Tanárt illető, tanárra vonatkozó. *Tanári hivatal. Tanári fizetmény. Tanári képesség.*

TANÁRKAPU, TANÓRKAPU, (tanárk- v. tanórk-kapu) l. TANÁROKKAPU.

TANÁRKODÁS, (tan-ár-kod-ás) fn. tt. *tanárkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Tanári működés; tanári hivatal viselése.

TANÁRKODIK, (tan-ár-kod-ik) k. m. *tanárkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Tanári minőségben v. tanárként müködik; tanári hivatalt visel.

TANÁROK, fn. tt. *tanárk-ot*, harm. szr. *tanárok-ja*. Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén, Kemenesalon, Rábaközben, rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árok, gyöpü, a marhák becsapása ellen. Hasonló értelmű a székelyeknél divatos *tanórok*, azaz, kerített rét, füves telek, akár a helység területén kivül, akár belül. Innen: *tanórok-kapu*, melyen az ily kerített helyre bejárnak, vagy falu kapuja, mely oda vezet.

E jelentések nyomán magyar elemzéssel hihetőnek látszik, hogy a *tanárok* illetőleg *tanórok* szó öszve van téve a *tanya* és *árok* elemekből, mennyiben t. i. a tanya bizonyos megtelepedési térséget, megszállás által kizáró tulajdonná tett telepet jelent; második alkatrésze pedig *árok*.

TANÁROK— v. TANÓROKKAPU, (tanárok— v. tanórok-kapu) ösz. fn. Kapu, melyen a tanárok által kerített helyre bejárnak. A székelyeknél a falu kapuja, mely az árokkal kerített mezőre vezet. Kríza J. szerént: *tanórkapu*, vetéskapu a faluk végén, s mondják: *porgoláczkapu*-nak is.

TANÁRSÁG, (tan-ár-ság) fn. tt. *tanárság-ot*, harm. szr. *—a*. Tanári hivatal, állapot, minemüség. V. ö. TANÁR.

TANBÉR, (tan-bér) l. TANITÓBÉR.

TANCS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Tancs-ra*, *—on*, *—ról*.

TÁNCZ, fn. tt. *táncz-ot*. 1) Általán, bizonyos rend és időmérték nélkül egymást követő szökdösések, ficzánkolások, keringések, mint a csapongó jó kedvnek, örömnek kitörései. Innen az oktalan állatok hasonló mozgása is táncznak neveztetik. *Borjutáncz*, midőn tavaszkor ficzánkolnak. *Szarkatáncz*, midőn jobbra balra szökdösnek. *Darutáncz*, midőn e madarak mintegy körtáncot járnak. Átv. ért. *medvetáncz*; *ebek táncza* midőn verésre szökdösnek. 2) Szorosb és szokottabb ért. szabályos mozgásokból, illetőleg léptekből, szökésekből, forgásokból álló s bizonyos rend és időmérték szerint szerkezett test és taglejtőzködés, számtalan módosításokkal a népek különbsége, kedélye, müveltsége, s az illető mesterség leleményességéhez képest. *Magyar, német, tót, kozák, lengyel, oláh, franczia táncz. Lassu, toborzó, fris, csár-*

dásféle, bokázó, mártogató magyar táncz. Pásztori, kanásztáncz. A régieknél: *hajdutáncz, fegyvertáncz. Egyes, páros* v. *kettős táncz, körtáncz. Gyertyatáncz. Koldustáncz. Mennyekzői, vánkostáncz. Zsivány* v. *bujnyiktáncz. Palotás táncz. Tánczot járni, lejteni, rakni, ropni, hegyezni, aprózni. Tánczba ugrani, tánczra perdülni, kerekedni. Három a táncz,* t. i. először lassú, azután czifrázó, végre fris, mint hajdan a toborzók járták, s ehhez voltak alkalmazva a tánczzenék. Közmondatok: *Könnyü Katót tánczba vinni. Néha regvel táncz, estve pedig láncz. Nem sokat hajt a táncz a konyhára. Eljárátták vele az ebek tánczát,* megverték, megugratták. Átv. *baráttáncz,* béketürés, vak engedelmesség.

A *táncz* kisebb nagyobb módosúlattal majd minden európai nyelvben megvan; németül: *Tanz,* angolul: *dance,* olaszul: *danza,* francz. *danse,* románul: *dantiu,* a szláv nyelvekben: *tanecz, tancze, taniecz;* a sémi nyelvekben is héberül: *dúcz* (saltare, exultare), és arabul: *dász.* Adelung szerint e szóban a mozgás alapfogalma rejlik, s azt a német *tändeln,* a svéd *danka* (= ideoda csapong), s a hellen *δόρησις* (= heves mozgás) szókkal hasonlítja össze. Nyelvünkben pedig alapfogalomban hasonlók a *támolyog* és *tántorog,* magas hangon *denczel, dönczöl,* mint ideoda mozgásra vonatkozó igék; amivel nem azt akarjuk mondani, hogy a ‚táncz' szó ezek törzséből származott, hanem hogy ennek közös elemei nyelvünkben is megvannak. Régi nyelvemlékeinkben különösen a Müncheni codexben *szökés, szökdösés,* Molnár Albertnél is: *szökés, szökdécselés, szököllés* szókkal fejeztetik ki; ‚tánczolni' helyett is *szökni, szökdécselni, szökdösni* szókat találjuk; l. ezeket. *Ropni* ige pedig ‚tánczolni' értelmében ma is divatos; l. ROP.

Említést érdemel még hogy a régi árja nyelvek között a zendben *tancs,* máskép *tacs, tak,* am. teker, forgat; és tekereg, forog, melynek a szanszkritban *tak* és *tancs,* a persában pedig *tákh*-tan felel meg (Vullers persa szótára تاختن alatt).

TÁNCZESTÉLY, (táncz-estély) ösz. fn. Estveli házi mulatság, melyben tánczolnak is.

TÁNCZGYAKORLAT, (táncz-gyakorlat) ösz. fn. Gyakorló mozgás a tánczolási ügyesség megszerzésére, avagy további kiképzésére.

TÁNCZHÁZ, (táncz-ház) ösz. fn. Nyilvános ház illetőleg terem, melyben köz tánczmulatságokat szoktak tartani.

TÁNCZISKOLA, (táncz-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben tánczleczkéket adnak.

TÁNCZJÁTÉK, (táncz-játék) ösz. fn. Egynek vagy többeknek színpadi eléadása a tánczmüvészetben.

TÁNCZKÖR, (táncz-kör) ösz. fn. A tánczoló személyzet által alakított kör vagy különkülön bokor.

TÁNCZLECZKE, (táncz-leczke) ösz. fn. Leczke, vagyis oktatás, melylyel valaki bizonyos táncz, vagy tánczok lejtésére képeztetik.

TÁNCZLEJTÉS, (táncz-lejtés) lásd: TÁNCZLÉPÉS.

TÁNCZLÉPÉS, (táncz-lépés) ösz. fn. Bizonyos idomú és lejtésü lépések, milyek a különböző tánczneműek kellékeit teszik. *Magyar, franczia tánczlépés.*

TÁNCZMESTER, (táncz-mester) ösz. fn. Mester, ki másokat bizonyos tánczneműekre tanít, idomít. *Magyar, franczia, színházi tánczmester.* Néhutt, pl. Érsekujvárott a népies innepélyü pünkösdi tánczban am. *előtánczos,* ki a tánczkörtől különválva, vagyis a kör közepén lejti párjával a tánczot, s kinek lejtéseihez alkalmazkodnak a többiek. Tudnivaló, hogy erre a legügyesebb tánczost és tánczosnőt jelölik ki.

TÁNCZMESTERSÉG, (táncz-mesterség) ösz. fn. Mesterség, melynek kelléke bizonyos szabályok szerint szép, bájos, deli, ügyes testtartással, és taglejtésekkel tánczolni.

TÁNCZMULATSÁG, (táncz-mulatság) ösz. fn. Mulatság, vigalom, mely főleg az öszvegyült társaság tagjai által lejtegetett tánczokból áll; máskép: *tánczvigalom.*

TÁNCZMŰ, (táncz-mű) ösz. fn. Színpadi eléadás a tánczmüvészetben, vagy ily eléadásra szánt mű.

TÁNCZMÜVÉSZ, (táncz-müvész) ösz. fn. A táncz mesterségében müvészileg kiképzett egyén.

TÁNCZMÜVÉSZET, (táncz-müvészet) ösz. fn. Kitünő képzettség a tánczneműi mozdulatokban, milyenek főleg a színpadokon adatnak elé.

TÁNCZOL, (táncz-ol) önh. m. *tánczol-t.* Tánczot jár, lejt. *Szépen, nyalkán, hegyesen, ügyetlenül tánczolni. Topogva, csoszogva, ugrándozva, bukdácsolva, dőlögve tánczolni. Magyart, németest, francziást tánczolni. A mint huzzák, úgy tánczolj.* (Km.). *Roszúl hegedülnek, ebűl tánczolunk ma* (km.), azaz, veréssel fenyegetnek. „Csak a mint vonják, úgy kell tánczolnunk." Mikes Kelemen (XII. levél). V. ö. TÁNCZ.

TÁNCZOLÁS, (táncz-ol-ás) fn. tt. *tánczolás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Azon élénk vidám kedvü mozgások lejtése, melyeket tánczoknak nevezünk. V. ö. TÁNCZ.

TÁNCZOLÓ, (táncz-ol-ó) mn. és fn. tt. *tánczoló-t.* Aki tánczot lejteget, jár. *Tánczoló legények, leányok.*

TÁNCZÓRA, (táncz-óra) ösz. fn. Óraszámra kiszabott idő, melyben tánczleczkét adni, vagy tánczgyakorlatot tartani szoktak.

TÁNCZOS, (táncz-os) mn. és fn. tt. *tánczos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Aki tánczolni szokott, tud, szeret. *Tánczos legény, leány. Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony.* (Km.). Midőn önálló főnevül használtatik, tárgyesete —*t,* tb. —*ok.* Kinek rendes foglalkodása, vagy mestersége a táncz, vagy ki tánczolva mulat. *Színpadi tánczosok. Elrendezni a tánczosokat.*

TÁNCZOSKOLA, l. TÁNCZISKOLA.

TÁNCZTÁRSASÁG, (táncz-társaság) ösz. fn. Társaság, mely főleg tánczolás végett szokott öszvegyülni.

TÁNCZTEREM, (táncz-terem) ösz. fn. Terem, mely tánczra van rendelve, és elrendezve. *Nyilvános, városi, kocsmai tánczterem.*

TÁNCZVEZÉR, (táncz-vezér) ösz. fn. Ki elül szokott tánczolni, előtánczos.

TÁNCZVIGALOM, (táncz-vigalom) ösz. fn. l. TÁNCZMULATSÁG.

TÁNCZZENE, (táncz-zene) ösz. fn. Időmértékekben és nemzeti szellemben valamely nemzeti tánczhoz alkalmazott zene, milyenek a *palotás, csárdás*; más nemzeteknél a *keringő, polka, mazurka* stb.

TANDI, (tan-di) mn. tt. *tandi-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Tátott száju, mamlasz. E szóban alaphang az ostoba bámulásra mutató, nyílt szájjal ejtett *a* v. *á*, és *ám, am* v. *an, (ámul, ámmog, andalog* szókban), melyek több előtétes hangokat vesznek föl, mint *b*-t : *bá, bám, bámé, bamba, m*-et : *má, mám, málé, mamlasz, t*-t : *tácsó, tankó, tabértos, tájbász, táté, tatri, tantali, tantalog* stb., melyek a köznép nyelvén mint gúnyszók divatoznak. Képeztetésre hasonlók e gúnynevek : *oktondi, dundi, dömsödi, bonfordi, nyámándi, kortyándi* stb.

TANDÍJ, (tan-díj) l. TANÍTÓBÉR.

TANDISÁG, (tan-di-ság) fn. tt. *tandiság-ot*, harm. szr. —*a*. Mamlaszság, szájtátiság. V. ö. TANDI.

TANELV, (tan-elv) ösz. fn. Elv, melyből bizonyos tanszakhoz tartozó ismereteket kivonunk, vagy melyre azokat visszaviszszük.

TANEJT v. TANÉJT, l. TANÍT.

TANESZKÖZ, (tan-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszközök, melyek valamely tan eléadására, és felfogására szükségesek, pl. a természettanban, mértanban a különféle rajzok, ábrák stb.

TANÉT, l. TANÍT.

TANÉV, (tan-év) ösz. fn. Megnevezett év, melyben valamely iskolai tanitás foly.

TANFOLYAM v. —FOLYAMAT, (tan-folyam v. —folyamat) ösz. fn. Valamely tan v. tudomány eléadására a tanodákban meghatározott időtartam.

TÁNGÁL, önh. m. *tángál-t*. Győr és Pápa vidékén am. tenget, imigyamúgy szegényesen, nyomorúltan táplál. *Csak úgy tángálja magát, életét.* Innen, *tángálódik*, am. tengődik. Mint jelentéséből kitünik, alkalmasint annyi mint a magashangú *tenget* igének, (honnan : *tengődik*), mély hangú módosulata. Egyébiránt a mongolban *tangkhai* v. *tangghai* am. nyomorult, nyomorúságos (pitoyable).

TÁNGÁLÁS, (tángál-ás) fn. tt. *tángálás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. L. TENGETÉS; és v. ö. TÁNGÁL.

TÁNGÁLÓDÁS, (tángál-ó-od-ás) fn. tt. *tángálódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TENGŐDÉS; és v. ö. TÁNGÁL.

TÁNGÁLÓDIK, (tángál-ó-od-ik) belsz. m. *tángálód-tam*, —*tál*, —*ott*. L. TENGŐDIK; és v. ö. TÁNGÁL.

TÁNGYÉR; TÁNGYÉRNYALÓ, tájdivatos szók. L. TÁNYÉR; TÁNYÉRNYALÓ.

TANINTÉZET, (tan-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben bizonyos tudományokban oktatást adnak; tanoda.

TANÍT, TANIT, (tan-ít) áth. m. *tanít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Mást vagy másokat bizonyos elméleti vagy gyakorlati ösmeretekbe illetőleg ügyességbe avat, bevezet. *Fiúkat, leánykákat, ifjakat, meglett embereket tanítani.* Midőn az illető tan vagy ügyesség tárgyát megnevezzük, ezt felható raggal határozzuk meg. *Irásra, fogalmazásra, szavazásra, nyelvekre tanítani. Vivásra, lovaglásra, úszásra, rajzolásra tanítani a növendékeket.* Néha a tanuló személyt tulajdonító s a tan tárgyát tárgyesetbe teszszük; vagy szokottabban az igenevek helyett határtalan módot használunk, meghagyván tárgyesetben a személyeket. *A növendékeknek vivást, lovaglást, rajzolást, nyelveket tanítani;* vagy *A növendékeket vívni, lovagolni, rajzolni tanítani. A kisdedeket először ülni, azután állni, később járni tanítják.* Midőn semmi tantárgyat nem nevezünk, am. oktat, idomít, képesít. *Maga is tanúl, ki másokat tanít.* (Km.). *Engem ne taníts.* Néha am. tanítással foglalkodik. *Ő már régen tanít. Harmincz éve, miolta tanítok.* Igekötőkkel : *Betanítani valakit bizonyos mesterségbe. Megtanították öt, mit kell tennie. Majd megtanítlak!* fenyegető kifejezés. *Megtanítlak keztyűben dudálni* vagy *fütyölni.* (Km.). *Rátanították*, hogy ezt vagy azt tegye. A régieknél ma szokatlan viszonyítás is jön elé, pl. „Demaga Orsola Istentől ezen megtaníttaték, hogh e kerálnak akaratjáth megteljesétené.“ Nádor-codex. (456. l.). Átv. ért. midőn oktalan állatokra alkalmaztatik, am. idomít, bizonyos ügyességre szoktat. *Lovakat nyargalásra, hadi fordulatokra, ebeket némely mesterséges mozgásokra, madarakat síp mellett énekre tanítani.*

Ezen igének régibb és eredetibb alakjai : *tanót, tanójt, tanút, tanét, tanéjt.* Különösen *-út* képzővel használja ezt a Tihanyi codex irója : „Hogy megtanúhon minket.“ „Kiben minket megtanútha.“ Gyakran *ojt* képzővel áll, pl. a Nádor-codexben : „Es a kerály fia addig megkeresztelködnék, es a keresztien hitben megtanojtanák.“ (457. l.). Sz. Krisztina életében : „Mi tanojtottonk tegedet imádni az Istent.“ (6. l.). Továbbá *ót* képzővel a Müncheni codexben : „Menjetek azért és tanóhatok (régi alak e helyett : ‚tanótjatok‘ vagy ‚tanótsatok‘) menden nemzeteket“; *eit* v. *ejt* képzővel ugyanott : „Mert vala őket tanejtó“ (erat docens eos); *ét* képzővel ugyanott : „Uram taneh (régi alak e helyett : ‚tanétj‘ v. ‚tanéts‘) münket imádkoznonk.“ Egyébiránt ezen észrevétel általán illeti az *it* képzőjű igéket, miről részletesebben l. —T, 3), igeképző.

TANÍTÁS, TANITÁS, (tan-ít-ás) fn. tt. *tanítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valakit bizonyos ismeretekre, vagy gyakorlati ügyességre tanítunk. *Lelki tanítás :* a hittani ismeretekre. Továbbá, ilynemű munkával foglalkodás; életmód, pl. *tanítással keresi kenyerét; megunta a tanítást.* V. ö. TANÍT.

TANÍTÁSI, TANITÁSI, (tan-ít-ás-i) mn. tt. *tanítási-t*, tb. —*ak*. Tanitást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanítási módszer, költség, idő.*

TANÍTÁSDÍJ, (tanítás-díj) ösz. fn. Díj, melyet a tanítványok az illető tanítónak, tanárnak, mesternek fizetnek.

TANÍTÁSMÓD, (tanítás-mód) ösz. fn. Általán azon szokás, melyet valaki akár személyes tulajdonságainál, akár külső befolyásnál fogva a tanításban követ. *Szelíd, kellemes, nehézkes tanításmód. Világos, érthető tanításmód.* Különösen bizonyos terv, rend, és szabályok szerinti tanítás, mennyiben az a tanítványok felfogásához legczélszerűbbnek találtatik.

TANÍTATLAN, TANITATLAN, (tan-ít-atlan) mn. tt. *tanítatlan-t*, tb. —*ok*. Akit vagy amit nem tanítottak, nem idomítottak; illetőleg bizonyos ismeretekben járatlan, továbbá ügyetlen; vad. *Tanítatlan pusztai sihederek. Tanítatlan ló, tinó.* „Megkötöztethé őtet es a város szerte, tanittatlan lovakkal hordoztatja vala.“ Nádor-codex (511.). Határozóként am. tanítatlanul, a nélkül hogy tanították volna.

TANÍTGAT, (tan-ít-og-at) gyak. áth. m. *tanítgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tanítgass*. Gyakran, folytonosan, lassanlassan tanít, ez igének minden értelmében, s a kicsinyítésnek mellékfogalmával. Lásd: TANÍT.

TANÍTGATÁS, (tan-ít-og-at-ás) fn. tt. *tanítgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, folytonos, kiesinyes tanítás.

TANÍTHATATLAN, (tan-ít-hat-atlan) mn. tt. *tanithatatlan-t*, tb. —*ok*. Akit vagy amit megtanítani nem lehet; bizonyos ismeretekre, vagy ügyességre fogékonytalan; fölötte buta, tompa elméjü; nem idomítható. *Tanithatatlan hüle, váltott gyerek.* Határozóként am. a nélkül hogy tanítni lehetne, tanithatatlanul.

TANÍTHATLAN, l. TANÍTHATATLAN.

TANÍTHATÓ, (tan-ít-hat-ó) mn. tt. *tanitható-t*. Akinek bizonyos ismeretek fölfogására képessége, esze, tehetsége van; idomítható.

TANÍTHATÓLAG, (tan-ít-hat-ó-lag) ih. Tanítható módon, alakban.

TANÍTMÁNY, TANITMÁNY, (tan-ít-mány) fn. tt. *tanítmány-t*, tb. —*ok*. Tantárgy, mire valakit tanítanak; amit az illető tanító eléad.

TANITMÁNYOS, (tan-it-mány-os) mn. tt. *tanitmányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Elméletileg megállapított felfogásokon alapuló, mely által valaki a gyakorlati életet azon felfogásokra, és nem megfordítva kivánja alkalmazni; máskép: *tanszerű*. (Doctrinär).

TANÍTÓ, TANITÓ, (tan-ít-ó) fn. tt. *tanító-t*. Személy, kinek kitüzött feladata, hivatala valakit, vagy többeket bizonyos tanszakban oktatni. *Magántanító. Falusi tanító. Rosz tanitótól tanulhatod, mit kelljen kerülni.* (Km.). E névvel mint czimmel rendesen csak az elemi oskolák tanítóit (docens), vagy nagyobb intézetekben csak a rendkivüli tanítókat nevezik, a többiek, kiket hajdan professoroknak hívtak, tanári nevet viselnek.

TANÍTÓBÉR, illőbb kifejezéssel: TANÍTÓDÍJ, (tanító-bér v. —díj) ösz. fn. Díj, melyet a tanítványok az illető tanítónak oktatásért fizetnek. Régebben ezt a kath. falusi tanodákban kántorpénznek nevezték.

TANÍTÓHÁZ, (tanító-ház) ösz. fn. Széles ért. ház, melyben tanításképen bizonyos elméleti vagy gyakorlati esméreteket adnak elő.

TANÍTÓI, (tan-ít-ó-i) mn. tt. *tanítói-t*, tb. —*ak*. Tanítót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tanítói kötelesség, hivatal.*

TANÍTÓKÖNYV, (tanító-könyv) ösz. fn. Oskolai kézi könyv, mely az illető tanszak tárgyait rövid vázlatban vagy részletesebben tartalmazza; röviden és szokottabban: *tankönyv*.

TANÍTÓMESTER, (tanító-mester) ösz. fn. Minden mesteri czimet viselő személy, ki másokat valamire tanít, pl. falusi mester, azaz kántor, ki egyszersmind tanít, vagy czéhbeli mester, ki másokat illető mesterségére tanít.

TANÍTÓÓRA, (tanító-óra) ösz. fn. A napnak óraszámra meghatározott időszaka, melyben bizonyos tanszakból az illető tanító oktatást ad, előadást tart, tanóra.

TANÍTÓSÁG, TANITÓSÁG, (tan-ít-ó-ság) fn. tt. *tanítóság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Tanítói hivatal, állás, állapot. *Tanítóságért folyamodni, abból élni.* 2) Tanítók kara, testülete.

TANÍTÓSZÉK, (tanító-szék) ösz. fn. 1) Szék, emeltebb állvány a tanodában, honnan a tanító előadásait tartja. 2) Átv. tanítói hivatal, állomás. *Az egyetemnél tanítószéket nyerni. A tanítószékről lemondani.* Röviden és szokottabban: *tanszék*.

TANÍTÓSZER, (tanító-szer) l. TANESZKÖZ.

TANÍTÓTERÉM, (tanító-terem) ösz. fn. Teremek a tanodai épületekben, hol a tanítványok osztályonként öszvegyülekeznek, s a tanítók előadásait hallgatják; röviden: tanterem.

TANITVÁNY, (tan-ít-vány) fn. tt. *tanítvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Személy, kit bizonyos ismeretekre, ügyességre, mesterségre tanítanak. Néhutt a kisvárosi czéhekben így nevezik azon legényt, ki az inasságból csak imént szabadult föl. *Nem lehet a tanitvány mindjárást mesterré.* (Km.).

E szóról mint különösség megjegyzendő, hogy átható igékből a *vány, vény* képző által alakult főnevek között, ha némely újabb alkatu szóktól elgondolunk, egyedül vonatkozik személyre. *Szökevény, jövevény* már önható igékből származtak. V. ö. —VÁNY, —VÉNY, képző.

TANKA, falu Vas m.; helyr. *Tanká-ra*, —*n*, —*ról*.

TANKÓ, (tan-kó) mn. tt. *tankó-t*. Együgyü, ostoba, mamlasz, málészáju. *Ne légy tankó, ha eszeddel élhetsz.* (Km.). Elemzésére nézve l. TANDI. V. ö. FAJANKÓ.

TANKÖLTEMÉNY, (tan-költemény) ösz. fn. Költői alakba vagyis versekbe foglalt oktatás.

TANKÖLTÉSZET, (tan-költészet) ösz. fn. Költői alak, versezet, melyben valamely oktatás foglaltatik.

TANKÖNYV, (tan-könyv) l. TANÍTÓKÖNYV.

TANÓ, régiesen am. tanú; l. ezt.

TANODA, (tan-oda) fn. tt. *tanodá-t*. Legujabbkori alkotásu s legott általánosan felkapott szó az idegen eredetü ‚iskola' helyett; jelent általán minden köz, vagy magánintézetet, melyben bizonyos tanszakhoz tartozó ismereteket eléadnak. *Elemi, reál, kereskedelmi, festészeti tanoda. Altanoda, feltanoda.* Különbözik némileg: *iskola;* mert amazt csak emberi lények számára rendelt tanintézetekről mondjuk; emezt másokról is, pl. *lóiskola, faiskola, szőlőiskola,* (nem *ló-, fa-, szőlőtanoda*).

TANODAI, (tan-oda-i) mn. tt. *tanodai-t*, tb. *—ak*. Tanodára vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanodai könyvek, vizsgálatok, gyakorlatok. Tanodai lapok.*

TANODASZERŰ v. —SZERÜ, (tanoda-szerü) ösz. mn. Tanodai eléadáshoz avagy élethez hasonló.

TANOGAT, (tan-og-at) gyak. áth. m. *tanogattam, —tál, —ott*, par. *tanogass*. Lassanlassan, folytonos, de mintegy könnyü, nem erőtetett módon, képesit tanit, mint a gyermekeket, a kezdőket, a gyöngébb tehetségüeket szokták. A *tanogat* és *tanítgat* úgy viszonylanak egymással, mint a *guritgat* és *gurogat, feszítget* és *feszeget, terítget* és *tereget* s némely mások.

TANOL v. TANÓL; TANÓLÁS stb. régiesen és tájdivatosan am. *tanúl, tanúlás* stb.; l. ezeket.

TANONCZ, (tan-oncz) fn. tt. *tanoncz-ot*. Általán tanuló gyermek, fiú; továbbá tanintézeti növendék. Oly alkatú új szó, mint *ifjoncz, virgoncz*.

TANONCZI, (tan-oncz-i) mn. tt. *tanonczi-t*, tb. *—ak*. Tanulót vagy tanitványt illető, azokra vonatkozó. *Tanonczi gyakorlatok, vizsgálatok.*

TANONCZKODÁS, (tan-oncz-kod-ás) fn. tt. *tanonczkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Életnem vagy foglalkodás, melyet valaki mint tanuló gyermek, vagy mint bizonyos tanintézet növendéke követ, gyakorol, diákoskodás.

TANONCZKODIK, (tan-oncz-kod-ik) k. m. *tanonczkod-tam, —tál, —ott*. Valamely tanintézetben tanulgat.

TANÓR v. TANÓRA, l. TANÁR, (2).

TANÓRA, (tan-óra) l. TANÍTÓÓRA.

TANÓROK, l. TANÁROK.

TANÓROKKAPU, l. TANÁROKKAPU.

TANOSZTÁLY, (tan-osztály) ösz. fn. A tanfolyamban a növendékek bizonyos osztálya, melyben az ezen növendékek fölfogásaihoz mért vagyis előbb szerzett ismereteik fonalán további kiképeztetésökre szükséges tudományok taníttatnak; s egy tanosztályt rendszerént egy tanévre szoktak meghatározni.

TANÓJT, TANÓT, l. TANÍT.

TANPÉNZ, (tan-pénz) ösz. fn. Tanitásért, illetőleg valamely nyilványos tanodába, vagy tanosztályba fölvételért fizettetni szokott pénz.

TANSEGÉD, (tan-segéd) ösz. fn. Az illető tudományszakban kellően kiképzett és valamely fő tanító vagy tanár mellett ezt működésében támogató vagy annak akadályoztatása esetében azt helyettező egyén.

TANSZABADSÁG, (tan-szabadság) ösz. fn. Szabadság arra, hogy valaki nyilvánosan taníthasson a nélkül, hogy a tanitásnak akár tárgyában, akár formájában korlátoltassék.

TANSZAK, (tan-szak) ösz. fn. A tudományok összegében egyes elkülönített és meghatározott tudományág, vagyis az általános tudományok egyes ága, pl. *mennyiségtan, bölcsészettan, természettan. Tanszakok szerént osztani be a tanitókat.*

TANSZÉK, (tan-szék) ösz. fn. L. TANÍTÓSZÉK.

TANSZER, (tan-szer) l. TANESZKÖZ.

TANSZERŰ v. —SZERÜ, (tan-szerü) l. TANÍTMÁNYOS.

TANSZOMJ, (tan-szomj) l. TUDVÁGY.

TANSZOMJAS, (tan-szomjas) ösz. mn. Aki tanúlni, tudni áhítozva vágyik, s mintegy szomjúhozza a tudományokat.

TÁNT, elavult törzsök, melyből *tántor, tántorog, tántorodik* stb. származtak, mint *hányt, hánytorog, hánytorgat; fint, fintorog, fintorgat; hent, hentereg, henterget*. Elemezve: *tám-t* a *tám* gyöktől, melyből *támolyog* is képződött; rokonok hozzá: *sánt* és *csámp*, t. i. a görbe, egyenetlen mozgásra vonatkozó *sánta* és *csámpa, csámpás* szók törzsökei. V. ö. TÁNTOROG. Egyébiránt képeztetésre egyeznek vele: *int, ont, bont, önt, dönt, ront, hint, hánt, szánt* s több mások.

TANTALGÁS, fn. tt. *tantalgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Mélázva, bandsalogva járkálás. Székely szó. V. ö. TANTALOG.

TANTALI, fn. tt. *tantali-t*, tb. *—ak*. Mélázva magát felejtő. (Kríza J.). V. ö. TANTALOG.

TANTALOG, önh. m. *tantalogtam, —tál, tantalg-ott*, htn. *tantalog-ni* v. *tantalg-ani*. A székelyeknél am. mélázva, bandalogva (bandsalogva) járkál. Nem egyéb mint *andalog t* előtéttel s a *d*-nek is keményebb *t*-re változásával. V. ö. TANDI.

TANTÁRGY, (tan-tárgy) ösz. fn. Tárgy, mely tanitás végett van megszabva vagy kitüzve.

TANTEREM, (tan-terem) l. TANÍTÓTEREM.

TANTERV, (tan-terv) ösz. fn. Előre megállapított rend és mód a tudomány vagy tudományok eléadásában.

TANTÉTEL, TANTÉT, (tan-tétel v. —tét) ösz. fn. Valamely tanban, tudományban felállított egyes tétel.

TANTOG, önh. m. *tantog-tam, —tál, —ott*. Össze van húzva ‚tantalog' szóból. L. TANTALOG.

TÁNTOR, (tám-t-or) fn. tt. *tántor-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn az egyensulyát vesztett állati test ide-oda mozog, pl. szédelgés, részegség, gyöngélkedés miatt; ettől származtak különösen *tántorog, tántorít, tántorodik* igék. A *tántor* és *tántorgás* között olyféle különbség van, mint a *nyomor* és *nyomorgás*, a *henger* és *hengergés*, a *fintor* és *fintorgás* között.

Gyöke *tám*, ugyanaz, mely van a rokon értelmű ‚támolyog' szóban is. V. ö. TÁNTOROG. Alakra pedig hasonló a *fintor, hánytor, henter* elavult nevekhez. Hasonlóan részint élő, részint elavult igékből származtak: *fondor, undor, nyomor, avar, kondor, göndör, henger* s némely mások. Hasonló hozzá gyökben a német *taumeln*.

TÁNTORGÁS, (tám-t-or-og-ás) fn. tt. *tántorgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A mozgásban levő állati, nevezetesen emberi testnek ide-oda dőlöngő hajlása. *Szédelgő, részeg ember, gyöngélkedő aggastyán tántorgása.* Egyértelmü vele a némileg szelídebb kifejezésü *támolygás*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORGAT, (tám-t-or-og-at) lásd: TÁNTORÍTGAT.

TÁNTORGÓ, (tám-t-or-og-ó) mn. tt. *tántorgó-t*, Aki szédelegve, vagy akármi oknál fogva egyensulyát vesztve ide-oda dőlöngve lép, megy. *Tántorgó részeg, beteg.* V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORGÓS, (tám-t-or-og-ó-os) mn. tt. *tántorgós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tántorgásra hajlandó, könnyen, vagy gyakran tántorgó; szédelgős, dőlöngős.

TÁNTORÍT, TÁNTORIT, (tám-t-or-ít) áth. m. *tántorít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, okozza, véghez viszi, hogy valaki mint szédelgő, s egyensulyát vesztve ide-oda dőlöngve lépjen, járjon. *A részegség az utcza egyik soráról a másikra tántoritja őt.* Átv. valakit az erkölcs egyenes utjáról vesztegetés s egyéb módok által félrevezet; elébbi határozatától elmozdít. *Pénz, hiuság, dicsvágy, szerelem, eltántorítják az embert.* V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTORÍTÁS, TÁNTORITÁS, (tám-t-or-ít-ás) fn. tt. *tántorítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, fokozás, mely által valaki tántorgóvá tétetik, különösen valakinek eltérítése az erkölcs ösvényéről, vagy helyes határozatától. V. ö. TÁNTORÍT.

TÁNTORITGAT, (tám-t-or-ít-og-at) gyak. áth. m. *tántoritgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tántoritga-ss*. Ismételve tántorit.

TÁNTORÍTHATATLAN, TÁNTORITHATLAN, (tám-t-or-ít-hat-[at]lan) mn. tt. *tántorithatatlan-t*, tb. —*ok*. Átv. szilárd jellemü, vesztegethetlen erkölcsü, elhatározott akaratú, kit se az erkölcs utjáról félre vezetni, elcsábítani, se elveinek megváltoztatására birni nem lehet. Határozóként am. tántoríthatatlanul.

TÁNTORÍTHATATLANSÁG, (tám-t-or-ít-hat-at-lan-ság) fn. tt. *tántorithatatlanság-ot*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Meg nem vesztegethető, szilárd jellemü erkölcsi tulajdonság vagy állapot.

TÁNTORÍTHATATLANUL, (tám-t-or-ít-hat-atlan-ul) ih. Az erkölcs szabályaihoz és határozatához híven ragaszkodva megvesztegethetlenül, elcsábíthatlanul, rendületlenül.

TÁNTORÍTHATLAN, stb. l. TÁNTÓRÍTHATATLAN stb.

TÁNTORODÁS, (tám-t-or-od-ás) fn. tt. *tántorodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A mozgásban levő állati testnek az egyensúly középpontjától félre biczczenő tévedése. Különbözik tőle: *tántorgás*, mely folytonos vagy gyakori félrebillenést jelent, ellenben *tántorodás*, egyes vagy kezdő billenésre vonatkozik.

TÁNTORODIK, (tám-t-or-od-ik) k. m. *tántorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Teste egyensulyos irányából félre mozzan, s mintegy kibillen; tántorgóvá lesz. Átv. az erkölcs egyenes ösvényéről el kezd térni, lelkének szilárdságát veszti, helyes határozatától elhajlik. *El-, megtántorodni*. V. ö. TÁNTOROG.

TÁNTOROG, (tám-t-or-og) gyak. önh. m. *tántorog-tam*, —*tál*, *tántorg-ott*, htn. —*ni* v. *tántorg-ani* v. *tántorg-ni*. Bizonyos okoknál fogva testének egyensulyi mozgó irányát vesztve ide-oda dőlöngve, majd csára, majd hajszra lépve, botorkálva megy, pl. a részeg, vagy szédelgős, vagy gyöngélkedő, rándult inú ember. Némileg rokon értelmüek: *támolyog, csámolyog*, s magas hangon: *ténfereg*. Csagataj nyelven: *tinterekle-mek* düledez-ni, tántorog-ni. Képeztetésre hasonlók a szintén mozgásra vonatkozó *háborog, fintorog, hentereg, hengereg, hánytorog* stb. V. ö. TÁNTOR.

TÁNTOROSZIK, l. TÁNTORODIK; amaz a mutató módbeli jelen időn kivül a többi időket és módokat is az utóbbi igétől kölcsönzi.

TANTÖREDÉK, (tan-töredék) ösz. fn. Egyes, kiszakasztott tételek valamely tanból vagy tudományból. (Aphorismus).

TANÚ, TANU, (tan-ú) fn. tt. *tanú-t*, tb. —*k*. Személy, kinek bizonyos eseményről, lettdologról, tudomása van, és pedig vagy közvetlen tapasztalás által, pl. *szemtanu* v. *szemmel látott tanu*, ki valamit saját szemeivel látott, továbbá oly *fültanu*, ki amit tud, saját füleivel hallotta, vagy *közvetett fültanu*, ki bizonyos eseményt más szemtanuk elbeszélése után tud. V. ö. TAN. Különösen személy, ki valamely kérdéses eseményről, történt dologról, s annak mivoltáról, körülményeiről bizonyságot ad, mennyiben tudomása van róla. *Bizonyos ügyben tanukat állítani, gyüjteni, megesketni, vallatni. Hiteles, hitezett, aggályos, hamis, megvesztegetett tanu. Érdekelt, részrehajló tanuk. Tanuk megegyező, vagy ellenkező, eltérő vallomásai. Istenen kivül nincs egyéb tanúm. Senki sem lehet tanu maga ügyében.* (Km.). Átv. képes kifejezéssel mondjuk elvont, vagy lelketlen tárgyakról is, melyek némi tényekről bizonyságul szolgálnak. *E művek nagy mesteri kezeknek tanúi. E könyük legyenek mély bánatom tanui.* Régiesen *tanó*, pl. „Jóllehet sok hamis tanók jöttek volna." (Münch. cod. Máté. XXVI.).

Képeztetésre hasonlók hozzá: *lapu, gyanú* v *gyanu, ború* v. *boru, gyöpű* v. *gyöpü, csöpű* v. *csöpü* s több mások. Egyébiránt azon *ú, ű* képzőjü főnevek közé tartozik, melyek leginkább a ragozás és képzéskor *v*-re nem változnak, ellenkezőleg mint ezek: *falu falv, odu odv, fenyü fenyv, enyü enyv* stb. Csagataj nyelven *tanuk* am. tanu, ujgur nyelven pedig *tanuk* v. *tanu*, am. tanuság, bizonyíték; és *tanuk-mak* am. tanúz ni, tanuskod-ni. (Vámbéry A.).

TANÚ— v. TANUÁLLITÁS, (tanú-állitás) ösz. fn. Tanúnak v. tanúknak az által, ki azok bizonyitását akarja igénybe venni, a bíróság elé vezetése.

TANÚ— v. TANÁLLITÓ, (tanú-állitó) ösz. mn. és fn. A tanú vagy tanúk által bizonyitni szándékozó cselekvénye, midőn azokat a biró elé vezeti.

TANÚ— v. TANUBIZONYITÁS, (tanú-bizonyitás) ösz. fn. Tanú vagy tanúk vallomása által szándékolt vagy teljesített bizonyitás.

TANÚ— vagy TANUBIZONYSÁG, (tanú-bizonyság) ösz. fn. Bizonyság, melyet valamely esemény, lettdolog mivoltáról, igazlétéről stb. szem-, vagy fültanu ad. Szélesb ért. akármily okmány, mű, jelenet stb., melyből valaminek volta, vagy léte, vagy igazsága stb. kitűnik. *Tanubizonyságot tenni.* „Az isteni gondviselésnek tanubizonyságaihoz igen hozzászokván.... körülöttünk való gondoskodásáról gyakorta vagy egészen elfelejtkezünk, vagy legalább azt eléggé becsülni nem tudjuk.“ (Gr. Teleki József, Ugocsa megye rendeihez. 1790.).

TANÚ— v. TANUESKÜ, (tanu-eskü) ösz. fn. Eskü, melyet az illető hatóság elé idézett tanúk letesznek. V. ö. ESKÜ.

TANÚ— v. TANUIDÉZÉS, (tanú-idézés) ösz. fn. A tanúnak vagy tanúknak a biró által kihallgatás végett irásbeli meghagyás utján maga elé hivása.

TANÚ— v. TANUIRAT, (tanú-irat) ösz. fn. Irat, vagyis okmány, mely bizonyos tény, vagy kérdés alatt levő jog felől bizonyságot nyújt; máskép: *tanúlevél, tanúsitvány.*

TANÚ— v. TANUJEL, (tanú-jel) ösz. fn. Jel, mely bizonyos eseményt illetőleg mintegy tanubizonyságul szolgál. *A mérgezésnek, megfojtásnak, gyilkosságnak tanujelei.*

TANÚ— v. TANUKIHALLGATÁS, (tanú-kihallgatás) ösz. fn. L. TANÚVALLATÁS.

TANÚL, TANUL, (tan-ul) önh. és áth. m. *tanúl-t.* Bizonyos ismeretekben tudóvá, jártassá, s mintegy tanossá lesz; okik, okúl. Önható minőségében áthatólag megfelel neki: *tanit*, régiesen: *tanót* v. *tanút* v. *tanejt* v. *tanét*, azaz, tudóvá tesz, képez, oktat. — Példák önható jelentéssel: *A tanár tanit, a tanitvány tanúl. Jól, szorgalmasan tanúlni. Irni, olvasni, magyarul, németül tanúl. Betanulni valamibe. Maga kárán tanúl* (okúl). *Az okos más kárán tanúl. Egy év alatt megtanula olaszul és francziául. Addig tanulj, mig időd van.* (Km.). *A mint tanulsz, úgy veszed hasznát.* (Km.). „Mely vereségből megtanúla“ (= megokúla). Carthausi Névtelen. (Toldy F. kiadása. 159. l.) „Adja Isten, hogy tanultunk legyen a késértet nehéz napjaiban, s kik egyek voltunk szenvedésben, egyek legyünk működéseinkben is.“ (Deák Ferencz, a képviselőházban. 1861. május 13.) Áthatólag: *A feladott leczkét tanúlni. Mit ember ifjanta tanúl, azt aggottan is nehezen felejti.* (Km.). Midőn áthatólag s tárgyesetes viszonynévvel használtatik, szabatosan *tanol* v. *tanól* volna; azonban a megrögzött szokás a föntebbi alakot áthatólag is használja, s ettől nem igen fog megválni. (Hasonlók *kerül* és *keröl*). Régente azt is jelentette: tudakozik, kérdez, pl. a Müncheni codexben: Szerelmest tanolja vala (Pestinél: tudakozik vala, Erdősynél: megkérdezé) ő töllök a csillagnak idejét“ (Máté. II.); továbbá: tanúbizonyságot v. tanuvallomást tesz, pl. szintén a Müncheni codexben: Ki es (is) mellyet látott és hallott, azt tanólja (testatur) es ő tanóságát senki nem veszi.“ (János. III.); „Semmit sem felelsz mend ezekre, mellyeket ezek te ellened tanólnak.“ (Máté. XXVI.). A régi M. Passióban is: „Semmit nem felelsz-e ezekre, kiket ezek ellened tanólnak.“ (Toldy F. kiadása, 11. l.). „Mert kik öreá tanúlnak vala.“ Ugyanott. (Toldy F. kiadása. 254. l.).

TANÚLÁS, TANULÁS, (tan-ul-ás) fn. tt. *tanúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Önható cselekvés, mely által bizonyos tanokban, ismeretekben mintegy saját erőnk, tehetségünk használásával jártasakká leszünk. Régen am. tanuzás. Szabatosan véve különböznék tőle: *tanolás*, mint *okulás*-tól az *okolás*, *tárolás*-tól a *tárulás*, *terelés*-től a *terülés*. V. ö. TANÚL.

TANÚLÁSI, (tan-úl-ás-i) mn. tt. *tanulási-t*, tb. —*ak*. Tanulásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanulási alkalom, idő.*

TANÚLATLAN, TANULATLAN, (tan-úl-atlan) mn. tt. *tanulatlan-t*, tb. —*ok*. Aki nem tanult, tudatlan, általán vagy bizonyos ismereti szakokban járalan; tapasztalatlan stb. Határozóként am. tanúlatlanul.

TANÚLATLANSÁG, (tan-úl-atlan-ság) fn. tt. *tanulatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Tanulatlan állapot, vagy tulajdonság; tudatlanság, miveletlenség, tapasztalatlanság.

TANÚLATLANUL, (tan-úl-atlan-ul), ih. Tanulatlan állapotban; tudatlanul, ismeretek nélkül; tapasztalatlanul stb.

TANÚLÉKONY, TANULÉKONY, (tan-úl-ék-ony) mn. tt. *tanulékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek hajlama, képessége, tehetsége van rá, hogy tanuljon; könnyen tanuló, jófejű, képzékeny, idomitható. Alkalmazható az oktalan állatokra is. *Az eb a macskánál, a ló a juhnál tanulékonyabb.*

TANÚLÉKONYSÁG, (tan-úl-ék-ony-ság) fn. tt. *tanulékonyság-ot*, harm. szr. —*a*. Tanulásra való hajlandóság, képesség, tehetség, s ezekből álló tulajdonság.

TANÚ— v. TANULEVÉL, (tanu-levél) ösz. fn. Általán minden hiteles iromány, okmány, mely valamit bizonyít; máskép: *tanúirat, tanusitvány.*

TANULGAT, (tan-ul-og-at) gyak önh. m. *tanulgat-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran folytonosan, vagy lassan-lassan, képesint, némi kényelemmel tanúl. Áthatólag: *valamit tanulgat.* V. ö. TANÚL.

TANULGATÁS, (tan-ul-og-at-ás) fn. tt. *tanulgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, folytonos, vagy lassan-lassan haladó, kényelmes tanulás.

TANULMÁNY. (tan-ul-mány) fn. tt. *tanulmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bizonyos tanszakhoz tartozó és tanulás által szerzendő vagy szerzett ismeretek ; különösen egyes emberre vonatkozva, mennyiben valaki tudományos ismeretek megszerzésével tüzetesen foglalkozik, valaki azokat kötelezett vagy kedvencz tana gyanánt sajátjaivá tenni ügyekszik vagy ügyekezett. *A nyelvészet ifjuságától fogva kedves tanulmánya volt.*

TANULMÁNYI, (tan-ul-mány-i) mn. tt. *tanulmányi-t*, tb. —*ak*. Tanulmányt vagy tanulmányokat illető, arra vagy azokra vonatkozó. *Tanulmányi bizottság.* (Studiencommission). *Tanulmányi alaptőke.* (Studienfond). *Tanulmányi tervezet.* (Studienplan).

TANULMÁNYOZ, (tan-ul-mány-oz) áth. m. *tanulmányoz-tam*, —*tál*, —*ott* v. *tanulmányoz-ott*, par. —*z*. Bizonyos tudomány vagy ismeretek szakát kitüzött tanulmány gyanánt üzi, gyakorolja, belé okulni törekszik. V. ö. TANULMÁNY.

TANULMÁNYOZÁS v. TANULMÁNYZÁS, (tan-ul-mány-oz-ás) fn. tt. *tanulmányozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, észműködés, mely által valamit tanulmányozunk. V. ö. TANULMÁNYOZ.

TANÚLÓ, TANULÓ, (tan-ul-ó) mn. és fn. tt. *tanuló-t*. Általán, aki tanúl, bizonyos ismeretekben jártas, vagy művekben ügyes lenni törekszik. Különösen mint főnév, személy, ki bizonyos tanintézetben képezi magát, tanodai növendék. Régen am. tanú.

TANÚLÓ— v. TANULÓÉV, (tanuló-év) ösz. fn. Az élet korszakából egy vagy több év, mely alatt valaki bizonyos ismeretek megszerzésében, illetőleg ügyességben képezi magát; különösen azon évek, melyeket valaki akár nyilvános, akár magán tanodában tölt el. Különbözik : *tanév.*

TANÚLÓ— v. TANULÓINAS, (tanúló-inas) ösz. fn. Inas, ki bizonyos mesterségben, kézmivességben ügyekszik magának képességet szerezni. V. ö. INAS.

TANÚLÓ— v. TANULÓKOR, (tanúló-kor) ösz. fn. Az életnek azon szaka, melyet valaki különösen arra fordít, hogy bizonyos ismeretekben képezze magát, milyen az ifjukor, tanonczkor, diákkor. *Tanulókorában kevéssé hanyag volt, de utóbb kimivelte magát.*

TANÚLÓ— v. TANULÓLEÁNY, (tanúló-leány) ösz. fn. Leánynövendék, ki akár magán, akár nyilvános tanitó intézetben neméhez illő munkásságban, pl. varrásban, vagy szellemi foglalkodásokban oktattatik.

TANÚLÓ— v. TANULÓLEVÉL, (tanúló-levél) ösz. fn. Az illető czéhhatóság vagy mester által kiadott bizonyítvány, a felől, hogy annak kimutatója az illető kézműben gyakorolta magát.

TANÚLÓSÁG, TANULÓSÁG, (tan-úl-ó-ság) fn. tt. *tanulóság-ot*, harm. szr. —*a*. Tanulók testülete, öszvege ; diákság, iskolai ifjuság.

TANÚLÓ— vagy TANULÓSZOBA, (tanúló-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki tanulni szokott ; vagy melyben tanulók laknak, diákszoba.

TANÚLÓ— v. TANULÓTÁRS, (tanúló-társ) ösz. fn. Kik ugyanazon időben és tanintézetben tanulnak, egymásnak tanulótársai ; iskolatárs.

TANULSÁG, (tan-úl-ság) fn. tt. *tanulság-ot*, harm. szr. —*a*. Jelenkori használatban, bizonyos erkölcsi példából, példázatból, vagy eseményből folyó, s mintegy önként ajánlkozó gyakorlati tan. *Meséből kihozott tanulság. Ebből az a tanulság, hogy .... Amit mondottam, a ti tanulságtokra mondottam.* Más jelentéseit régibb korban, l. TANÚSÁG alatt. Képeztetésre hasonló azon szókhoz, melyek igékből *ság ség* képzővel alakultak, mint : *fogság, izzadság, fáradság, gyülölség, nyereség, veszteség, feledség, ijedség, vesződség* stb. Szabatosan véve különbözik tőle főkép a mai nyelvszokásban : *tanúság*, azaz tanutétel, tanúbizonyság, és *tanultság* ; l. ezeket.

TANULSÁGOS, (tan-ul-ság-os) mn. tt. *tanulságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiből gyakorlatilag tanulni lehet, akár elméleti, akár erkölcsi tekintetben. *Tanulságos példák, könyvek, értekezések.* V. ö. TANULSÁG.

TANULT, (tan-ul-t) mn. tt. *tanult-at*. Aki bizonyos tanokban, ismeretekben jártasságot, vagy müvekben ügyességet szerzett. *Tanult ember, katona. Kitanult orvos, gyógyszerész, kézmives. A tanult ember holta után hires.* (Dugonics).

TANULTSÁG, (tan-ul-t-ság) fn. tt. *tanultság-ot*, harm. szr. —*a*. Tanult állapot, vagy tulajdonság, elméleti, tapasztalati müveltség ; tudósság.

TANULVÁGY, (tanul-vágy) ösz. fn. Vágyalom, mely ismeretek szerzésére, észmüvelésre, szóval tanulásra ösztönöz bennünket. Újabb alkatú szó, melyre a régieknél hasonló példát aligha találunk ; azonban a rövidség ajánlatossá tette s többekkel együtt már az életbe is átment. Ilyenek a hasonlóan új szerkezetü *látvágy, tudvágy, bírvágy*, ezek helyett : *tanulásvágy, látásvágy, tudásvágy, bírásvágy.*

TANÚSÍT, TANUSÍT, TANUSIT, (tan-ú-os-ít) áth. m. *tanúsít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mint tanu valamit bizonyít ; értesít, tudósít ; tanukép beváll, erősít valamit. *A házi cselédek köz egyezéssel tanusitják az elkövetett gyilkosságot.* Szélesb ért. valamit fölvilágosít, tudomásra hoz. *Tettei tanusitják jó szivét, baráti hajlamát.*

TANÚ— v. TANUPRÓBA, (tanu-próba) ösz. fn. Próba, vagy helyesebbem bizonyítás, melyet valamely eseményről, lettdologról a hiteles tanuk egyező vallomása nyújt.

TANÚSÁG, TANUSÁG, (tan-u-ság) fn. tt. *tanuság-ot*, harm. szr. —*a*. Bizonyítás, melyet valamely esemény felől valaki mint szemtanu, vagy fültanu ad. *Hamis tanuságot felebarátod ellen ne mondj.* Különböznek : *tanulság* és *tanultság*, noha a régieknél mind a három értelemben találjuk. (Lásd Müncheni cod. 352. l. ‚tanóság' alatt). A régieknél tanulást és tanulási helyet is jelent. Néha oktatás, utasitás értelmében jön elé. „Az napon Idvöziténk nömös tanuságokat ada[h] nekik." Debreczeni Legen-

dáskönyv. (3. l.). „Az gahonáth penigh amint az szegénységnek kioszszam, nagyságodtul tanóságoth várok, pénzen-e vagy mi módon.“ Levél. 1556-ból. (Szalay Ág. 400. m. l.). ‚Tanulság‘ alakban szintén ezen értelemben: „Ha meg kell vennem, avagy nem, ezekről kegyelmed adjon tanulságot ennekem.“ Levél 1557-ből. (Ugyanott). Így gr. Eszterházy Miklós nádornál is: „Azt kivánom azért én, hogy kegyelmed jó tanulsággal az magyarországi atyafiak közzül kettőt, s kettőt viszont az erdélyiek közzül..... bocsátana sietve előnkbe.“ Levél 1644-ből, Rákóczi Györgyhöz. „Mit kellessék velek cselekedni tanulságot adunk róla kegyelmeteknek.“ Levél ugyanattól 1645-ből, Győr megyéhez. „No mikoron immár a gyermök eszös volna, adák ötet tanuságra (tanulási helyre); annak utánna, mikor a tanuságban tudományának miatta verágoznék.“ Nádor-cod. (577, 578. ll.).

TANÚSÁG— v. TÁNUSÁGTÉTEL, (tanúságtétel) ösz. fn. Am. tanubizonyság, vagy szokott jelentésében az egyszerü ‚tanúság‘.

TANÚSÍTÁS, TANUSITÁS, (tan-u-os-ít-ás) fn. tt. *tanúsítás-t*, tb. —*ok*. Tudósító, erősítő bizonyítás.

TANÚSITVÁNY, TANUSITVÁNY, (tan-ú-os-ít-vány) fn. tt. *tanúsitvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TANÚLEVÉL.

TANUSKODÁS, (tan-u-os-kod-ás) fn. tt. *tanuskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tanuként szerepelés. Általán, tanuságtétel, tanubizonyság. V. ö. TANUSKODIK.

TANUSKODIK, (tan-u-os-kod-ik) k. m. *tanuskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Tanuként szerepel. Általán, tanubizonyságot teszen. V. ö. TANUBIZONYSÁG.

TANÚT, l. TANÍT.

TANÚ— v. TANUVALLÁS, (tanu-vallás) ösz. fn. Szóval, vagy irásban tett nyilatkozás, melyet valaki tanuképen terjeszt elé bizonyos lettdologról, mint szemmel látott, vagy füllel hallott felől. V. ö. TANU.

TANÚ— v. TANUVALLATÁS, (tanu-vallatás) ösz. fn. Törvényes eljárás, midőn az illető hatóság, vagy ennek megbizottja a tanukat kérdőre veszi, hogy a tárgyalás alá vett ügyről mindent elmondjanak, mennyiben tudomásuk van felőle. Mai korban e helyett szokottabban és szelidebben *tanukihallgatás* v. *tanúzás* szó használtatik; minthogy a ‚vallatás‘ szóban némi kényszeritési fogalom rejlik, mely a mai birói eljárással össze nem fér.

TANUVALLATÁSI, (tanu-vallatási) ösz. mn. Tanuvallatásra vonatkozó, ahhoz tartozó, azt illető *Tanuvallatási eljárás, eskütétel, irományok.*

TANÚVALLOMÁS, (tanú-vallomás) l. TANÚVALLÁS.

TANÚZÁS, (tan-ú-oz-ás) fn. tt. *tanúzás-t*, tb. —*ok*, harm, szr. —*a*. L. TANÚKIHALLGATÁS; TANUSKODÁS.

TANÜGY, (tan-ügy) ösz. fn. Mindenféle ügy, intézkedés, mely a tanitásra, illetőleg a köztanitás czélszerü rendezésére, előmozditására vonatkozik.

TANÜGYI, (tan-ügyi) ösz. mn. Tanügyre tartozó, tanügyet illető. *Tanügyi bizottság. Tanügyi intézkedések.*

TANVITA, (tan-vita) ösz. fn. Valamely tanban, tudományban bizonyos tételek, állitmányok megvitatása, tudományos vitatkozás.

TANY, NAGY—, falu, KIS—, puszta Komárom m.; helyr. *Tany-ba*, —*ban*, —*ból.*

TANYA, (tany-a v. ta-nya) fn. tt. *tanyá-t*, 1) Azon hely, hol a vándor életet élő emberek, különösen a vadászok, halászok, pásztorok ideiglen megtelepednek, sátort ütnek, kunyhót galyabitnak, majd megint fölszedvén holmijokat odább állanak. *Vadász tanya, halásztanya, csikósok, gulyások, juhászok tanyája. Juhtanya* (Szabó Dávidnál). *Vadak tanyája* a vadászok nyelvén am. tartózkodása. *Vándorló czigányok, szénégetők tanyája. Tanyát ütni valahol. Odább vinni a tanyát.*

„Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bérez, öböl egymásnak,
Itt elhal, odább még csak azután gerjed:
Tanyára tanyáról a hir szava terjed.“
Arany J. (Buda halála).

Tolvajok, zsiványok tanyája. Ráütni a zsivány tanyára. Ringyók tanyája.

„Csikósok oltárja, juhász kápolnája,
Betyárok barlangja, ringyóknak tanyája.
(Orczy a bugaczi csárdáról).

2) Az alföld terjede'mes sikságain, pusztáin elszórt gazdasági telepitvények, aklok, ólak, mezei lakok, csürök, szóval mezőgazdasági épületek, hová az illető gazdák terményeiket betakarítják, hol barmaikat tartják, tenyésztik stb. Máskép: *szállás*; alsó Vágmelléken, nevezetesen a gútai határban: *akol, aklok. Debreczeni, kecskeméti, szegedi, szabadkai, hódmezővásárhelyi tanyák. Tanyára menni. Tanyán lakni, tölteni a nyarat.*

„Nem maradok én a tanyán,
Mert galambom izent reám,
Menjek haza a falura,
Piros pünkösdi búcsúra.“
(Népdal).

Nemzetünk hajdani életmódjából következtetve a *tanya* legeredetibb ősi szavaink egyike, melyhez alaphangban és fogalomban rokonok a sinai *tang* (= aula), a szanszkrit *szthána* (= hely), ez után a persa s több más nyelvben eléforduló *sztana, sztan* képzők, melyek valamely helyet, lakhelyet, különösebben várost, országot stb. jelentenek, mint *gülisztan* (rózsás hely), *márisztán* (kigyós hely); *Hindusztan, Turki-sztan*, v. *Turke-sztan, Kabuli-sztan* stb. Bopp F. szerént (Glossarium. 3-ik kiadás) a szanszkrit *sztána* (alkatrészei: *szthá* am. állni, lenni stb. és *ana* suffixum) am. 1) állás, szállás, tartózkodás, (actio standi, versandi, morandi); 2) hely (locus). Rokonitásba hozza hiberniai nyelven ezen szót: *tan* (a country,

region, territory). Magyar elemzéssel gyökben (*ta* v. *tany*), egyezők a terjeszkedésre vonatkozó *talaj, telek, telep* és többek. Valószinüleg ide tartoznak a Komárom megyei *Kis-Tany* és *Nagy-Tany* helynevek is. B. Szabó Dávid a ‚tó' szótól származtatja : *tonya;* a régi oklevelekben Jerney Nyelvkincsei szerént következő alakokban találjuk : *tune, tana, thone, tanya, tonya,* leginkább ‚halásztelep' (captura piscium, piscina, piscatura) jelentéssel; honnan Jerney szerént a Don folyó torkolatánál feküdt *Tan* (Tanais) várostól, mely a régi világ egyik leghiresebb halásztelepe és szárító hallal kereskedő helye volt, s melynek környékén egykor őseink a Dentumogerek laktak, hozák és kölcsönzék a ‚tanya' nevet." (A Dentumogerek szerénte : Döntő-magyarok; azonban a mongol nyelv után *dontu* egyszerüen am. *dóni*). De magyar nyelven általánosabb jelentése is van (föntebb 1) alatt), mely összevág akár a szanszkrit *szthána* (= hely), akár a magyar *talaj, telep, telek* szók jelentésével.

TANYAGAZDASÁG, (tanya-gazdaság) ösz. fn. Mezei gazdaság neme, melyet az úgynevezett tanyákon üznek.

TANYAI, (tany-a-i) mn. tt. *tanyai-t,* tb. —*ak.* Tanyára vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tanyai épületek, iskolák.*

TANYAOSZTÁS, (tanya-osztás) ösz. fn. Tanyák v. szállások felosztása.

TANYASARAGLYA, (tanya-saraglya) ösz. fn. Saraglyából álló katroczféle rekesz, hová a tanyai juhokat fejéskor és éjszaka bezárják. A székelyeknél : *esztena,* nálunk néhutt : *kosár.*

TANYÁZ, (tany-a-az) önh. m. *tanyáz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Bizonyos helyen tanyát ütve ideiglen megtelepedik, s tartózkodik; szállásoz. *A vadászok erdőben, a halászok a vizek mentében, a pásztorok mezőkön, legelőkön, pusztákon, vagy erdőségekben tanyáznak. A tolvajok rejtekbarlangokban tanyáznak.* V. ö. TANYA.

TANYÁZÁS, (tany-a-az-ás) fn. tt. *tanyázás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Tanyán tartózkodás, ideiglenes lakás, szállásozás. V. ö. TANYA.

TÁNYÉR, fn. tt. *tányér-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* 1) Kisebbféle tál, fióktál; különösen, melyből a rendes teritékü asztalnál az egyes étkezők enni szoktak. *Czin-, fa-, cserép-, ezüsttányér. Leveses, csemegés tányér. Konczoló tányér. Tányérokat váltani. Tányérból enni. Ha ezüsttányéron hoznák, sem kell.* (Km.). *Tál, tányér zördületlen nem marad, de azért együtt maradnak.* (Km. a házasokról). Már némely régieknél is a ‚tál' szótól megkülönböztetve találjuk. „Továbbá kegyelmetek hozzon vele (= magával), tálat, kalánt, tányért, abroszt, kezkenőt (= tányérkendőt), asztalra szőnyegöt, mert it semmi nincsen." Levél 1567-ből. (Régi M. Nyelvemlékek. III. K. Vegyes tárgyu iratok. 60. l.) 2) Tányérhoz hasonló kerek alak, vagy mű. *Nap tányéra, hold tányéra. Magyar nadrág tányéra,* azaz ülepe. *Tányérok a törökzenében.* Ide tartoznak az ily öszvetétes szók : *tányérvirág, tányéralma.* 3) A növénytanban a vaczoknak kifejlett s attól legalább egy vonal által elkülönülni látszó teteje, pl. az atraczélé; latinul : *discus.*

E szó csekély módosulattal több európai nyelvben divatozik, úgymint francziául : *tailloir* (fatányér), olaszul : *tagliero,* svédül : *tallrick,* orosz : *talreka,* itteni szlávul : *tanyjer,* németül : *Teller,* középkori latin nyelven : *talierium.* Adelung a franczia *taillerből* elemezi, minthogy azon az ételeket el szokták metélni, konczolni. — Mivel a *tányér* némely régieknél másképp : *tálnyér,* továbbá a *tál* és *tálnyér* között egyedül terjedelmi különbség van, vagyis a *tál* nagyobb, a *tányér* kisebb nemü tertyedt alakú edény : innen e két szót magyar elemzéssel egy gyökből származtathatjuk. T. i. a *tányér* v. *tálnyér* szó a székelyeknél : *tángyér* (= tálgyér).

„Majt elmenyünk a lakodalmába
Megugratjuk menyasszon korába.
De nem tánczol akkor velünk hëába,
Ajándékot hányunk a tángyérjába."
Székely népköltési gyüjt. (Kríza J.).

Porczollán tángyér az I-ső három székely mesében. A székely szót vevén a magyarban legeredetibbnek : az *n l* helyett áll, (mint *nám* = *lám* és több szóban), a *gy* kicsinzőnek látszik, mint a *rongy* (roncs), *göröngy* (görönes), *varangy* (varanes) szókban; végre az *ny* és *gy* úgy váltakoznak, mint a *varnyu* és *vargyu, bornyu* és *borgyu, sarnyu* és *sargyu, horny* és *horgy* tájdivatos szókban. Mi az *ér* végzetet illeti, ez úgy járult a *tálgy* v. *tálny (tány)* törzshöz, mint *tapos*-ból lett a bodrogközi *tapsér, tapséros,* tenyerestalpas vagy az *alangy*-ból *alangyár,* azaz, alamuszi, aluszékony, alamár. A fenn említett idegen nyelvekben a tálat és tálnyért jelentő szók hangokban különböznek egymástól, pl. a szláv nyelvben ‚tál' Jancsovics szerént *misza, miszka;* minél fogva föntebbi elemzésünk nem látszik minden alap nélkülinek. Egyébiránt legjobban egyezik vele a szláv *tanyjer.*

TÁNYÉRALAKU v. —ALAKÚ, (tányér-alaku) ösz. mn. A tányérhoz hasonló alaku.

TÁNYÉRALMA, (tányér-alma) ösz. fn. Tányérhoz némileg hasonló, aránylag lapos tertyedt alakú almafaj. Sándor J. latinozata szerint : *pomum epiroticum.* Némelyek egynek tartják a pogácsaalmával.

TÁNYÉRLEVELÜFA, lásd : TÁNYÉROSCZERCZIS.

TÁNYÉRNYALÓ, (tányér-nyaló) ösz. mn. és fn. Más asztalához tolakodó, s arról élő; majd itt, majd ott vendégeskedő; magát ételért behizelkedő udvaroncz.

TÁNYÉRNYALÓSÁG, (tányér-nyalóság) ösz. fn. Tányérnyalói vagyis magát ételért behízelgő tulajdonság.

TÁNYÉROS, (tány-ér-os) mn. tt. *tányéros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Tányérokkal ellátott; vagy tányéralakú, szabásu, pl. *tányéros nadrág*, szorosan a testhez álló, s tányérhoz hasonló ülepü.

„Isten hozzád már ezután szép tányéros nadrág,
Karmazsinból varrott csizma, többé hazánk nem lát.“
(Horvát Ádám gúnydala, mely így kezdődik: „Nyártavaszszal Debreczenből Bécs felé utazván“).

TÁNYÉROSCZERCZIS, (tányéros-czerczis) ösz. fn. külön is írhatjuk. A czerczis nemü növény faja; levelei szívesek, kerekdedek; innen a neve; köznépiesen: *tányérlevelü fa, Judás fája*. (Cercis siliquastrum).

TÁNYÉRTALPU, (tányér-talpu) ösz. mn. Tertyedt, széles talpu, lúdtalpu. *Tányértalpu medve;* másképen: *tapséros*.

TÁNYÉRTARTÓ, (tányér-tartó) ösz. fn. Szekrény vagy polcz, hol a tányérokat szokták tartani; tálas.

TÁNYÉRVIRÁG, (tányér-virág) ösz. fn. Másképen: NAPRAFORGÓ: l. ezt. „A tányérvirág is csak addig fordúl a nap felé, míg fiatal; ha megérett, ez is szomorúan hajtja le fejét.“ B. Eötvös J. (Gondolatok).

TAP, azon tompa hangnak utánzása, melyet akár a kezek, akár lábak, illetőleg tenyerek vagy talpak által megilletett, megütött, megnyomott testek adnak. Származékai amennyiben a kéz illetésére vonatkoznak: *tapint, tapogat, taps, tapsol*, menynyiben pedig lábnyomásra: *tapod, tapog, tapos;* átv. ért. *tapad, tapasz, tapaszt, tapasztal* stb. Megfordított alakban: *pat*, melyből *pattant, pattog, pata, patkó* származtak. Rokon hozzá: *csap, csapa* is, pl. a tehenek *csapája*, azaz, lábaik által tapodott ösvény, nyomvonal. Hangváltozattal egyeznek vele: *top, tep, tip*, honnan e származékok: *topog toppan, topán, teper, tepiczkel, tipor, tipeg*. Mint hangutánzók rokonai a szanszkrit *tup*, görög τύπτω, német *tappen, tipper, stampfen, taumeln, tummeln*, mordvin *tapa-* (taposni, ütni), Vámbéry után az Abuskában a csagataj *tapmak* (találni), *talpïr* (ide-oda mozog, szökdel, evicznél), *dipsz-er* (tapos, tipor). Ide tartozik a héber *dábab*, arab *dabbá* (leniter incessit). Továbbá *tapint, tapogat* szók jelentésében a lapp *toppe-* (fogni, megfogni); finn *tapaa-* (hozzákapni, találni); észt *taota-* (fogni, megfogni) stb. (Budenz J.). ‚Tapad‘ értelemben l. TAPAD alatt.

TÁP, (1), (ta-ap) fn. tt. *táp-ot*, harm. szr. *—ja*. Mármár elavult, de ujonnan fölélesztett gyökszó, melyből *tápol, tápla, táplál, táplálék* származtak. Jelent általán mindenféle eledelt, mely az állati testet föntartja s növeli; különösen az ételek velejét, nedvét, mely mint mondják, vérbe megy, különböztetésül az étel salakjától, söprejétől, mely bélsárrá válva a végbélen kitakarodik. Kétségtelenül származott szó, mutatja a hosszú önhangzó; első része *ta* gyök, ugyanaz a *te, tö* gyökkel, mely tömöttet, telit jelent, a második része *(ap)* hozzá járultával a két *a* egybeolvad s hosszuvá lesz. Egyezni látszanak vele a szanszkrit *dai* (Eichofnál am. táplálás), az ételt jelentő latin *daps, dapes*.

TÁP, (2), falu Győr m.; helyr. *Táp-on, —ra, —ról*.

TAPAD, (tap-ad) önh. m. *tapad-t*. Mondjuk ragadós, zsiros, enyves, s hasonló testről, midőn más testet illetve, vagy oda csapódva hozzáragad. *A sár a kerékhez* v. *kerékre tapad. A szurok, enyv, csiriz, a mész a ruhához tapad. A nedves üng hátához tapadt.* Átv. ért. mondjuk személyről, aki más valakihez különösen ragaszkodik. E szónak gyöke az érintésre vonatkozó *tap*. Rokonok Budenz J. szerént a lapp *täppo-* (hozzátapadni, ragadni), finnlapp *doppo-*; Vámbéry szerént az oszmanli *japïs-mak* (tapad-ni). Egyébiránt v. ö. TAP.

TAPADÁS, (tap-ad-ás) fn. tt. *tapadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn egyik test a másikhoz ragad, és pedig nedves, szivós minemüsége következtében. Ragaszkodás. V. ö. TAPAD.

TAPADÉK, (tap-ad-ék) fn. tt. *tapadék-ot*, harm. szr. *—a*. Azon test, mely tapadás által máshoz ragad.

TAPADÉKONY, (tap-ad-ék-ony) mn. tt. *tapadékony-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami könnyen tapad, ragadós. *A szurok, enyv, agyagsár, mész tapadékony testek.*

TAPADÉKONYSÁG, (tap-ad-ék-ony-ság) fn. tt. *tapadékonyság-ot*, harm. szr. *—a*. Tulajdonság, melynél fogva valamely test könnyen tapad; ragadósság.

TAPADÓ, (tap-ad-ó) mn. tt. *tapad-ót*. Aki vagy ami valakihez vagy valamihez tapad. Továbbá am. tapadékony.

TAPADÓS, (tap-ad-ó-os) mn. tt. *tapadós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. L. TAPADÉKONY.

TÁPANYA, (táp-anya) ösz. fn. Nő, ki valamely árva, vagy örökbe fogadott gyermeket táplál és fölnevel.

TÁPANYAG, (táp-anyag) ösz. fn. Általán eledel, mennyiben az embereket s állatokat táplálja, vagyis azoknak tápul szolgál. Átv. ami némely más testek létezését föntartja. *A növények egyik tápanyaga a szükséges nedv. A tűznek tápanyagai a fa, zsir, olaj, s más égékeny testek.*

TAPASZ, (tap-asz) fn. tt. *tapasz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—sza*. Általán minden ragadós, szivós test, melyet más testre ragasztanak. *Sártapasz*, melylyel a falakat, sövényeket stb. bekenik, beburkolják. *Gyógytapasz*, melyet a fájós testre tesznek stb.

TAPASZD, l. TAPAZD.

TAPASZFAL, (tapasz-fal) ösz. fn. Gyúrt sárból rakott, vagy sártapaszszal burkolt fal, milyenek az úgynevezett *fecskefészkek*, vagy *sövényfalak*.

TAPASZKA, (tap-asz-ka) kicsiny. fn. tt. *tapaszká-t*. Kis írtapasz. *Bibircsóra ragasztott angol tapaszka.*

TAPASZOL, (tap-asz-ol) áth. m. *tapaszol-t*. Tapaszszal behúz, beken, beburkol. *Tapaszolni a szoba talaját, a falat. Betapaszolni a kemenczét.*

TAPASZOLÁS, (tap-asz-ol-ás) fn. tt. *tapaszolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamely testet tapaszolnak. V. ö. TAPASZOL.

TAPASZOS, (tap-asz-os) mn. tt. *tapaszos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tapaszszal bevont borított, bekent. *Tapaszos falak. Tapaszos arcz.* V. ö. TAPASZ.

TAPASZOSAN, (tap-asz-os-an) ih. Tapaszszal bevontan, borítottan, bekenten.

TAPASZSZEKRÉNY, (tapasz-szekrény) ösz. fn. Vesszőből font hombárféle szekrény, melyet sárral szoktak betapasztani.

TAPASZT, (tap-asz-t) áth. m. *tapaszt-ott*, par. *tapasz-sz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Tapaszszal beken, burkol. *Falat, kemenczét tapasztani. A repedékeket sárral betapasztani.* Átv. *valakinek betapasztani a száját*, am. hallgatásra birni. *Be lehet az ő száját is néhány forinttal tapasztani.* A régieknél annyit is tett, mint tapint, tapogat, így a Münch. codexben. Luk. XXIV. „Lássátok en kezeimet és en lábaimat mert en magam vagyok. Tapaszjátok és lássátok (palpate et videte), mert szelletnek teste és teteme nincsen.“

TAPASZTAL, (tap-asz-t-al) áth. m. *tapasztal-t*. Eredeti, tulajdon, szoros ért. annyit tenne, mint tapintva, vagy tenyerét tapasz gyanánt bizonyos testre téve észlel, megérez valamit. „Megtapasztalom melleden rózsádat.“ Népdal. (Kisfaludy társ. gyüjt. 1846. évben. 67. lapon). „Egyébaránt is ennyi sok fogyatkozásban legyenek országunknak végházai.... kézzel tapasztalhatja minnyájon kegyelmetek.“ Gr. Eszterházy M. Nádor. (Tör. énelmi Tár. VIII. K. 88. lap). V. ö. TAPASZT. Azonban a bevett szokás széles értelemben használja, s am. saját bel- és külérzékei által valamely dolognak tudomására jut, észrevesz valamit. E szerint tapasztalunk nem csupán érintés, hanem látás, hallás, szaglás, izlés és belérzékek által is. *Aki sokat utazik, sok emberrel társalog, az sokat tapasztal. Azt tapasztaltam róla, hogy szeret iddogálni. Ha még egyszer tapasztalom, hogy káromkodol, legott elbocsátlak. Ezt ne tapasztaljam többé.*

Azon *aszt, eszt* képzőjü igék osztályába tartozik, melyek *al, el* toldalékképzőt vesznek föl, mint: *vigaszt-al, maraszt-al, magaszt-al, nyugaszt-al* (nyugosztal), *engeszt-el*. Ezekben a két alak, olykor némi eltéréssel, rokon jelentésü így a *tapaszt* és *tapasztal* régebben közelálló jelentésüek voltak, de újabb korban értelemkülönbség van közöttük.

TAPASZTALÁS, (tap-asz-t-al-ás) fn. tt. *tapasztalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tudomásnak, illetőleg benyomásnak azon neme, melynek forrását a bel vagy kül érzékekre ható tárgyak teszik. „Mint a fának árnyéka, hol a nap forró sugáraitól oltalmat keresünk, csak estve nő nagygyá: így nőnek tapasztalásaink akkor, mikor reájok nincs többé szükségünk,“ B. Eötvös J. (Gondolatok). Ellentéte: *elmélkedés, elmélés*, mint az elmének közvetlen müködése. Egyébiránt szabatosan véve a tapasztalás jelenti a bel vagy kül érzékek müködését, ami pedig ez által tudomásunkra jut, vagyis ezen müködésnek eredménye: *tapasztalat*, mint az elmélésé *elmélet. Valami tapasztalásból* v. *tapasztalás által tudni. Tapasztalás végett utazni*, azaz, hogy tapasztaljunk valamit. Ellenben nem szabatosak az ily kifejezések: *tapasztalatait feljegyezni*, ‚tapasztalatait‘ helyett. *Örvendetes, fájdalmas tapasztalás*, e helyett: *tapasztalat*, mennyiben ezekben már a tapasztalás által eléidézett eredményről van szó.

TAPASZTALÁSI, (tap-asz-t-al-ás-i) mn. tt. *tapasztalási-t*, tb. —*ak*. Tapasztalást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, abból merített. *Tapasztalási utazás, kutatás, tudomás.*

TAPASZTALÁSILAG, (tap-asz-t-al-ás-i-lag) ih. Tapasztalásképen, mint a tapasztalás mutatja.

TAPASZTALÁSZ, (tap-asz-t-al-ász) fn. tt. *tapasztalász-t*, tb. —*ok*. Bölcselő, tudós, aki elveit, tudományát csak a tapasztalt tényekre alapítja. (Empiricus).

TAPASZTALAT, (tap-asz-t-al-at) fn. tt. *tapasztalat-ot*, harm. szr. —*a*. Tapasztalás által szerzett ismeret, tudomány, vagy érzelem, érzet, melyet a tapasztalás támasztott bennünk. V. ö. TAPASZTALÁS.

TAPASZTALATELVISÉG, (tapasztalat-elvi-ség) ösz. fn. Bölcselet, mely elveiben a tapasztalt tényekre alapíttatik. (Empirismus),

TAPASZTALATHALADÓ, (tapasztalat-haladó) ösz. mn. Tapasztalás, vagyis érzéki felfogás alá nem eső; máskép: *tapasztalattúli*. (Transscendentalis).

TAPASZTALATI, (tap-asz-t-al-at-i) mn. tt. *tapasztalati-t*, tb. —*ak*. Tapasztalatra vonatkozó, abból merített. *Tapasztalati ismeretek, jegyzetek. Tapasztalati és elméleti tudományok.*

TAPASZTALATILAG, (tap-asz-t-al-at-i-lag) ih. L. TAPASZTALÁSILAG.

TAPASZTALATISÁG, (tap-asz-t-al-at-i-ság) L. TAPASZTALATELVISÉG.

TAPASZTALATLAN, (tap-asz-t-al-atlan) mn. tt. *tapasztalatlan-t*, tb. —*ok*. Kinek tapasztalata nincs; bizonyos ismeretekben járatlan; gyakorlati dolgokban ügyetlen; ki az embereket, a világot nem ismeri; idegen. *Tapasztalatlan gyermek, szobatudós. A tapasztalatlan embert könnyü rászedni. Én e városban egészen tapasztalatlan vagyok.* Határozóként am. tapasztalatlanul.

TAPASZTALATLANSÁG, (tap-asz-t-al-atlanság) fn. tt. *tapasztalatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Tapasztalat hiányára mutató állapot vagy tulajdonság; járatlanság, ügyetlenség, mely részint a tapasztalat, részint a gyakorlat hiányából származik.

TAPASZTALATLANUL, (tap-asz-t-al-atlanul) ih. Tapasztalat nélkül; járatlan, ügyetlen módon, gyakorlatlanul; a kül dolgokról keveset vagy alig tudva valamit.

TAPASZTALATTÚLI, (tapasztalat-túli) ösz. mn. L. TAPASZTALATHALADÓ.

TAPASZTALMÁNY, (tap-asz-t-al-mány) fn. tt. *tapasztalmány-t*, tb. —*ok*. Tapasztalt dolog, tapasztalt tény.

TAPASZTALT, (tap-asz-t-al-t) mn. tt. *tapasztalt-at.* 1) Amit magunk tapasztaltunk, aminek kül vagy belérzékeink által tudtára jutottunk. *Ezek többek által tapasztalt dolgok. A tapasztalt* (v. észlelt) *tüneményekről tudósitani a közönséget.* 2) Aki tapasztalás által bizonyos ismereteket, ügyességet szerzett, ki sokat látott, hallott; jártaskeltes; bizonyos életnemben gyakorlott; világban forgott stb. *Tapasztalt tengerész, katona, utazó. Ide tapasztalt ember kell.*

TAPASZTALTAN, (tap-asz-t-al-t-an) ih. Tapasztalás következtében. Tapasztalat ügyességgel felruházva.

TAPASZTALTSÁG, (tap-asz-t-al-t-ság) fn. tt. *tapasztaltság-ot,* harm. szr. —*a.* Tulajdonság, melylyel a tapasztalt ember birni szokott; jártasság, ügyesség, gyakorlottság. V. ö. TAPASZTALT.

TAPASZTÁS, (tap-asz t-ás) fn. tt. *tapasztás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, melyet az gyakorol, ki bizonyos tapaszszal, pl. sártapaszszal valamely testet beken, burkol. *Kemenczetapasztással foglalkodó cseléd.* Régiesen am. tapintás, tapogatás. V. ö. TAPASZT.

TAPASZTÉK, (tap-asz-t-ék) fn. tt. *tapaszték-ot,* harm. szr. —*a.* Azon tapaszanyag, vagyis sár, melyet valamire tapasztottak. *A falnak, kemenczének tapasztéka megrepedezett, lehullott. A régi tapasztékot leverni.*

TAPASZTÓ, (tap-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *tapasztó-t.* Aki sártapaszszal beken, burkol valamit. *Kemenczetapasztó asszonyok. A rongált házfalat nem kömivessel, hanem tapasztóval kitatarozni.* Tréfás átv. ért. *lélektapasztó,* sürü pép, kása, babkása.

TAPASZVIASZ, (tapasz-viasz) ösz. fn. Viasz, melylyel valamely likat, rést, hézagot betapasztanak, betömnek.

TAPAZD, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Somogy m.; helyr. *Tapazd-ra, —on, —ról.*

TÁPCSATORNA, (táp-csatorna) l. TÁPCSŐ.

TÁPCSŐ, (táp-cső) ösz. fn. Cső, melyen a lenyelt táp, vagyis étel-ital a gyomorba lemegy.

TÁPDÚS, (táp-dús) l. TÁPGAZDAG.

TÁPÉ, falu Csongrád, puszta Tolna m.; helyr. *Tápé-ra, —n, —ról.*

TÁPGAZDAG, (táp-gazdag) ösz. mn. Táplálékban bővelkedő.

TÁPHIÁNY, (táp-hiány) ösz. fn. Fogyatkozás a táplálékban.

TAPIA, falu Krassó m.; helyr. *Tapiá-ra, —n, —ról.*

TAPICSKÁL, (tap-ics-kál v. tap-ics-ka-al) l. TAPISKÁL.

TAPICSKOL, (tap-ics-kol) l. TAPISKÁL.

TAPINT, (tap-int) kicsiny. áth. m. *tapint-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Tenyerével vagy talpával könnyeden, gyöngéden érint. Azon hasonló képzésü igék osztályába tartozik, melyek az illető cselekvésnek némileg szelidebb, finomabb módját fejezik ki, pl. *legyint, érint, nyomint, suhint, taszint, hibint* stb.

TAPINTÁS, (tap-int-ás) fn. tt. *tapintás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn tenyerünkkel vagy talpunkkal gyöngéden érintünk valamit. V. ö. TAPINT.

TAPINTÁSI, (tap-int-ás-i) mn. tt. *tapintási-t,* tb. —*ak.* Tapintást illető, arra vonatkozó.

TAPINTAT, (tap-int-at) fn. tt. *tapintat-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* Azon érzet vagy tárgyismeret, mely tapintás által ered bennünk. *Sima, rögös, meleg, hideg, borzalmas tapintat. Selyem, bársony tapintatu test.* Átv. ért. cselekvési ügyesség, különösen másokkal bánás módja, melynél fogva a dolgot kellő helyén találva érintjük, ahhoz czélirányosan nyúlunk, valamiben valaki iránt bizonyos kimélettel járunk el. *Finom tapintat. A dolgok megitélésében helyes tapintata van.*

TAPINTATLAN, (tap-int-atlan) mn. tt. *tapintatlan-t,* tb. —*ok.* Amit nem tapintottak. Személyre viszonyítva, aki cselekvésében a dolgot nem kellő helyén érinti, valaki irányában nem jár el bizonyos kimélettel. Határozóként am. tapintatlanul.

TAPINTATLANSÁG, (tap-int-atlan-ság) fn. tt. *tapintatlanság-ot,* harm. szr. —*a.* Tapintatlan állapot vagy tulajdonság. V. ö. TAPINTATLAN.

TAPINTATLANUL, (tap-int-atlan-ul) ih. Tapintat nélkül, tapintatlan állapotban; tapintatlan módon.

TAPINTATOS, (tap-int-at-os) mn. tt. *tapintatos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Kellő tapintattal bíró.

TAPINTATOSAN, (tap-int-at-os-an) ih. Kellő tapintattal.

TAPINTATOSSÁG, (tap-int-at-os-ság) fn. tt. *tapintatosság-ot,* harm. szr. —*a.* Tapintatos tulajdonság.

TAPINTATTELJES, (tapintat-teljes) ösz. mn. Teljes mértékben tapintatos.

TÁPINTÉZET, (táp-intézet) ösz. fn. Közös étkező asztallal ellátott iskolai növendékek vagy szegények intézete.

TAPINTHATÓ, (tap-int-hat-ó) mn. tt. *tapintható-t.* Amit tapintani lehet.

TAPINTHATÓLAG, (tap-int-hat-ó-lag) ih. Tapintható módon, tapintható állapotban.

TAPINTHATÓSÁG, (tap-int-hat-ó-ság) fn. tt. *tapinthatóság-ot,* harm. szr. —*a.* Valaminek azon minősége, mely szerént azt tapintani lehet.

TAPINTÓ, (tap-int-ó) fn. tt. *tapintó-t.* 1) A zongora vagy orgona billentyüje, melyet a játszó újjai tapintanak. 2) L. TAPINTYÚ.

TAPINTYÚ, (tap-int-ó) fn. tt. *tapintyút.* A bogarak és rovarok fejéből kinyuló fonal vagy csőforma eszköz, csáp, melyeket érző szerveknek tartanak.

TÁPIÓ v. TÁPJÓ, KIS—, NAGY—, igen posványos folyók Pest megyében.

TÁPIÓBICSKE, l. BICSKE alatt.

TÁPIÓGYÖRGYE, falu Pest m.: helyr. —*Györgyé-re, —n, —ről.*

TÁPIÓ-SÁGH, l. SÁGH alatt.

TÁPIÓ-SÁP, l. SÁP, (3) alatt.

TÁPIÓ-SÜLY, l. SÜLY, (4) alatt.

TÁPIÓ-SZECSŐ, falu Pest m.; helyr. —*Szecső-re, —n, —ről.*

TÁPIÓ-SZELE, falu Pest m.; helyr. —*Szelé-re, —n, —ről.*

TÁPIÓ-SZENTGYÖRGY, l. SZENTGYÖRGY alatt.

TÁPIÓ-SZENTKIRÁLY, l. SZENTKIRÁLY alatt.

TÁPIÓ-SZENTMÁRTON, l. SZENTMÁRTON alatt.

TAPIR, fn. tt. *tapir-t*, tb. —*ok*. Amerikában élő szárazföldi állat, mintegy ökörnyi nagyságu, melynek feje és czombjai a disznóéihoz hasonlók, s mozgékony orra mintegy arasznyi hosszú. Jobbára a mocsárokban lakik, s jól tud úszni. (Hydrochaeris tapir).

TAPISKÁL, (tap-is-kál v. tap-is-ka-al) önh. m. *tapiskál-t*. Tipegve tapogva ide-oda mozog. Első része *tapis*, a *tapos* szó módosulata, azonban az *i* némi kicsinzést rejt magában; innen az *is* képző néha át is változik *ics*-re; vagyis az egész másképen: *tapicskál*.

TAPISKÁLÁS, (tap-is-kál-ás) fn. tt. *tapiskálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. — *a*. Tipegve-tapogva ide-oda mozgás.

TÁPJÓ, l. TÁPIÓ.

TÁPKELME, (táp-kelme) lásd helyesebben: TÁPANYAG.

TAPKERÉK, (tap-kerék) ösz. fn. Bizonyos gépekben alkalmazott kerék, melyet emberek vagy barmok rátaposva hajtanak.

TÁPLA, (táp-ol-a) elavult de újra fölélesztett fn. melyből *táplál* és ennek származékai eredtek. Jelent általán mindent, amivel az állatokat táplálják, azaz, tápot, eledelt. Képeztetésre hasonlók hozzá: *tokla, szegle, számla, szemle, csáklya, vizsla*, és a csak származékaikban élő *emle, gyomla*, s némely mások. Újabb korban jött divatba az idegen származatú *koszt* helyett.

TÁPLAHÁZ, (tápla-ház) ösz. fn. Ház, vagyis intézet, melyben bizonyos kialkudott fizetésért táplát (kosztot) adnak. V. ö. TÁPLA; és TÁPINTÉZET.

TÁPLAJEGYZÉK, (tápla-jegyzék) ösz. fn. Tápintézetekben készített vagy készíttetni szokott irásbeli jegyzék a kiszolgáltatott vagy kiszolgáltatandó tápszerekről.

TÁPLÁL, (táp-ol-a-al) áth. m. *táplál-t*. Táppal, táplával, azaz eledellel ellát; továbbá, testét élteti, gyarapítja. *Az égi madarakat, az erdők vadait az Isten táplálja. Ezen eledel igen táplálja a testet. Aki kelletinél többet eszik, nem táplálja magát.* (Km.). Átv. lelki, szellemi életet ad, fentart, vagy igér. *Táplálj minket szent testeddel.* (Egyházi ének). *Táplálja őt a jó remény.*

TÁPLÁLÁS, (táp-ol-a-al-ás) fn. tt. *táplálás-t*, tb. —*ok*. Gondoskodás neme, melynél fogva embert vagy más állatokat táplálunk. V. ö. TÁPLÁL.

TÁPLÁLAT, (táp-ol-a-al-at) fn. tt. *táplálat-ot*, harm. szr. —*a*. Amivel táplálnak, pl. eleség, szüleség, takarmány. Körülbelül megfelel neki a latin *nutrimentum, alimentum*.

TÁPLÁLÉK, (táp-ol-a-al-ék) fn. tt. *táplálék-ot*, harm. szr. —*a*. Minden, ami táplál, tápúl szolgál. Mint gyünév a *táp* és *tápla* szóknál szélesebb értelmű.

TÁPLÁLÉKONY, (táp-ol-a-al-ék-ony) mn. tt. *táplálékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben sok tápanyag van, mi a testet különösen növeli, hizlalja. *A sör táplálékonyabb, mint a bor.*

TÁPLÁLÉKONYAN, (táp-ol-a-al-ék-ony-an) ih. Táplálékony állapotban vagy minőségben.

TÁPLÁLÉKONYSÁG, (táp-ol-a-al-ék-ony-ság) fn. tt. *táplálékonyság-ot*, harm. szr. —*a*. Bizonyos eledelek tulajdonsága, melynél fogva aránylag sok tápanyag van bennök.

TÁPLALEVES, (tápla-leves) ösz. fn. Velős, hizlalékony részekből álló leves, milyet pl. a lábadozóknak szoktak főzni, hogy üdüljenek, erősödjenek.

TÁPLÁLKOZÁS, (táp-ol-a-al-koz-ás) fn. tt. *táplálkozás-t*, tb. —*ok*. Visszaható cselekvés, vagyis gondoskodás, melynél fogva minmagunkat táplálgatjuk.

TÁPLÁLKOZIK, (táp-ol-a-al-koz-ik) k. m. *táplálkoz-tam, —tál, —ott*, par. —*zál*. Önmagát táplálja bizonyos eledelekkel él, hogy egészségét, életét föntartsa. *Némely állatok növényekkel, mások hússal táplálkoznak. Gazdagon, buján, szegényül, szüken táplálkozni.*

TÁPLÁLMÁNY, (táp-ol-a-al-mány) fn. tt. *táplálmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Minden, ami az állati testet táplálja, táplálék, eleség, szüleség, takarmány.

TÁPLÁLÓ, (táp-ol-a-al-ó) mn. tt. *tápláló-t*. 1) Másokat táppal, táplával ellátó. *Szegényeket tápláló úr. Kisdedeket tápláló dajka.* Ez értelembed önálló főnevül is használjuk. 2) Amiben tápanyagok vannak, mitől a test növekszik, gyarapodik, hízik. *Tápláló eledelekkel élni.*

TÁPLÁLÓINTÉZET, (tápláló-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben a szegény szükölködőket eledellel ellátják.

TÁPLÁLÓS, (táp-ol-a-al-ó-os) mn. tt. *táplálós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben aránylag sok tápelem van, mi a testet különösen hizlalja, táplálékony.

TÁPLÁN, puszta Vas m.; helyr. *Táplán-ba, —ban, —ból.*

TÁPLÁNFA, falu Vas m.; helyr. *Táplánfá-ra, —n, —ról.*

TÁPLÁNY, (1), (táp-ol-ány) fn. tt. *táplány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TÁPINTÉZET.

TÁPLÁNY, (2), puszta Győr m.; helyr. *Táplány-ba, —ban, —ból.*

TÁPLÁTLAN, (táp-ol-a-al-atlan) mn. tt. *táplátlan-t*, tb. —*ok*. Kellő tápla vagyis eleség nélkül szükölködő; éhet szenvedő.

TAPLI— v. TAPLYIBISZTRA, l. TAPOLYBISZTRA.

TAPLÓ, (tap-ló vagy tap-ol-ó) fn. tt. *tapló-t.* 1) Némely növényi testek, melyek vagy eredeti tulajdonságuknál fogva, vagy mesterségesen elkészítve könnyen tüzet fognak, egy szikrától is meggyuladnak, s a fogott tüzet fogytig táplálják. *Cserfa-, bükfa tapló,* mely a reves és száraz fabélből válik. „A szív, mint a tapló, könnyebben fog tüzet, ha már egyszer égett.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). *Rongy-, papirtapló,* melyet égékeny testtel beitatva készítenek. *Gombatapló,* mely némely fákon, pl. füzeken termő forradékokból lúg által megpuhítva készül, az úgy nevezett *banyatapló.* 2) Átv. a fataplóhoz hasonló puhaságu, vagy forradékféle kóros kinövés az állati testen, milyen az úgy nevezett vadhús.

E szót kétfélekép elemezhetni. Ha alapul azon faforradékokat veszszük, melyekből taplót főznek, azt vélhetnők, hogy gyöke a tapadásra, ragadásra vonatkozó *tap,* minthogy az ily forradékok egy részről a fákhoz tapadva teremnek, más részről általán véve tapadós, ragadós, nyálkás földszinüek szoktak lenni, s így *tapló* elemezve annyi volna mint *tap-ol-ó,* azaz tapadó. Ha pedig azt veszszük tekintetbe, hogy a taplónak általános kelléke, és lényeges tulajdonsága tüzet fogni, akkor figyelmet érdemel a szanszkrit *tap* gyök, mely égést jelent (calefacere, urere), a görög τύφω égetek, égek; latin *tepeo, tepor, tepidus;* persa *táb-idan* vagy *táf-tan* vagy *taf-tan,* égetni, égni; szintén persa *tábi,* fényesség, világ: *tábisztán,* nyár, (azaz égető, melegitő évszak); orosz *tepl* (calidus), *teplota* (calor. Bopp Ferencz. Az ő véleménye szerént a latin *tempus* is a föntebbi szanszkrit gyöktől származhatott. Glossarium Comparativum. 3-ik kiadás. 163. l.). Ha a gyök ezen jelentését a magyarban is elfogadjuk, akkor ‚tapló‘ annyit tenne mint égő, gyuló; s gyöke a magyarban még rokon a régies ‚gyaponik‘ szó *gyap* gyökével. Egyébiránt más nyelvekben rokon a ‚tapló‘ szóval a finn *taula, takla,* észt *tael, tagel,* liv nyelvbeli *tagl, dagl,* lapp *tuovle,* finnlapp *duovle,* déli vogul *taploch, taplit.* (Budenz J.). A mongolban *uula* v. *ula* (= tapló) a ‚gyúl‘ szóhoz közelít.

TAPLOCZA, CSÍK—, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Taploczá-ra, —n, —ról.*

TAPLÓCZA, JOLSVA—, mváros; KÚN—, falu Gömör m.; helyr. *Taplóczá-ra, —n, —ról.*

TAPLÓNÖVEDÉK, (tapló-növedék) ösz. fn. Taplóforma termés némely fákon s növényeken.

TAPLÓS, (1), (tap-ol-ó-os v. tap-l-ó-os) mn. tt. *taplós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Taplóféle tüzfogó szerrel ellátott, bővelkedő. 2) Átv. kifőzött taplógombához, vagy más fataplóhoz hasonló rostozatú, podvás, vagy rohatag. *Taplós hús,* vad hús, mint kóros kinövés. *Taplós alma,* melynek nedve kiszáradt, s csak rostjai maradtak. *Taplós fabél.*

TAPLÓS, (2), puszta Pest m.; helyr. *Taplós-ra, —on, —ról.*

TAPLÓSODÁS, (tap-ol-ó-os-od-ás) fn. tt. *taplósodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Növényi vagy állati testek állapotváltozása, midőn taplósakká lesznek. V. ö. TAPLÓSODIK.

TAPLÓSODIK, (tap-ol-ó-os-od-ik) k. m. *taplósod-tam, —tál, —ott.* Taplóssá alakúl, taplóvá változik; vagy tapló gyanánt megpuhul, likacsosodik, pl. a csernek, bükknek pudvás bele.

TAPLÓTINÓRÚ, (tapló-tinórú) ösz. fn. A lopvanőszők seregének, illetőleg gombák rendének tinórú neméhez tartozó faj; fölül lókörömforma, barnás, alsó likai igen aprók, és szőkék. Többféle fán terem, s kifőzve tűzfogó taplónak jó. (Boletus igniarius).

TAPLYIHERMÁNY, l. TAPOLYHERMÁNY.

TAPLYILUCSKA, l. TAPOLYLUCSKA.

TAPLYIPORUBKA, l. TAPOLYPORUBKA.

TÁPNEDV, TÁPNEDŰ, (táp-nedv v. —nedü) ösz. fn. A bevett táplálékból az állati test belső részeiben képződött fehéres, tejhez hasonló nedv, mely különösen a vérbe megy által. (Chylus).

TAPOD, (tap-od) gyak. áth. m. *tapod-tam, —tál, —ott.* Talpával nyom, üt, taszít valamit. *Eltapodni, letapodni, kitapodni, megtapodni, összetapodni bizonyos testeket. A barmok letapodták a gabonát. A kis gyermeket eltapodták a lovak.*

„Király, ne tapodtasd magad önkint porba.“
Arany J.

TAPODÁS, (tap-od-ás) fn. tt. *tapodás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn talpunkkal nyomást, ütést teszünk. Gyakorlatosan: *taposás.*

TAPODAT, (tap-od-at) fn. tt. *tapodtat,* a képzőbeli *a* kiugratásával e helyett: *tapodatot,* mint általában e minőségü igeneveknél. Lábnyomat, annyi hely vagy tér, mennyit a talp elfoglal. *Tapodatnyi földet sem birok. Egy tapodtat sem eresztlek tovább.*

TAPODÓ, (tap-od-ó) mn. és fn. tt. *tapodó-t.* Talpával nyomot vagy nyomokat csináló. Gúnyosan: *útczatapodó, kövezettapodó,* henyék módjára dologtalanul csavargó, ingyenélő.

TAPODÓKA, (tap-od-ó-ka) kicsinző fn. tt. *tapodóká-t.* A barkó szójárásban am. lépcső.

TAPOG, (tap-og) gyak. önh. m. *tapog-tam, —tál, —ott.* Ide-oda tapva lép, mozog. Gyakran *tipeg* szóval ikerítve jön elé. *Tipeg-tapog, mint a tojó galamb.* (Km.). Különböznek tőle: *tapod* és *tapos,* mint áthatók. V. ö. TIPEG, TOPOG.

TAPOGÁS, (tap-og-ás) fn. tt. *tapogás-t,* tb. *—ok.* Tipegés, tapogás.

TAPOGAT, (tap-og-at) gyak. áth. és önh. m. *tapogat-tam, —tál, —ott,* par. *tapogas-s.* Tenyerével vagy talpával ismételve, vagy gyakran folytonosan illet, érint, nyomdos valamit, különösen midőn keres, kutat, vagy sötétben, homályban megkülönböztetni, megtudni, megérezni akar holmit. *A fájós testet gyöngéden tapogatni. Kinek hol fáj, ott tapogatja.* (Km.). *Talpával tapogatja a földet, ha nem ingoványos-e? Megtapogatták a hátát,* tréfásan am. megverték. *A vak és sötétben járó tapogatni szokott.* Halászok nyelvén am. burítónemü kosárral a vizekben halat keres. *A tavak-*

ban, erekben tapogatni szoktak a halászok. Átv. valamely titkos rejtélyes dolognak nyomát keresi. *Jól tapogat. Itt roszúl tapogatsz. Végre kitapogattam,* nyomára jöttem, kikutattam.

TAPOGATÁS, (tap-og-at-ás) fn. tt. *tapogatás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Tenyérrel vagy talppal gyakorlott érintés, illetés, nyomkodás; kutatás, keresés. *Vakok tapogatása. Szemtelen tapogatás. Holmi titkok kitapogatása. Nehéz ott a tapogatás, hol nem fáj.* (Km.). *Halászok tapogatása.* V. ö. TAPOGAT.

TAPOGATÓ, (tap-og-at-ó) mn. és fn. tt. *tapogató-t.* 1) Aki tapogat. 2) Halfogó kas, melylyel az erekben és tavakban szoktak halászni. 3) A rovarok érző csápja, tapintyú.

TAPOGATÓDZÁS, (tap-og-at-ó-od-oz-ás) fn. tt. *tapogatódzás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* A sötétben keresgélőnek, vagy vaknak ide-oda motozó tapogatása. V. ö. TAPOGATÓDZIK.

TAPOGATÓDZIK, (tap-og-at-ó-od-oz-ik) gyak. k. m. *tapogatódz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*zál.* Vakon, vagy sötétben tenyereit ide-oda rakosgatva vizsgálódik, hogy tájékozhassa magát, vagy valamire akadjon. Ez igének visszaható értelme is van, mennyiben a tapogatódzó gyakran megütődik, bele ütközik valamibe.

TAPOGATÓZÁS, (tap-og-at-ó-oz-ás); TAPOGATÓZIK, (tap-og-at-ó-oz-ik) lásd: TAPOGATÓDZÁS; TAPOGATÓDZIK.

TAPOLCSÁN, faluk Borsod és Sáros m.; helyr. *Tapolcsán-ba,* —*ban,* —*ból.*

TAPOLCSÁNY, KIS—, mezőváros Bars, NAGY—, mváros Nyitra m.; helyr. *Tapolcsány-ba,* —*ban,* —*ból.*

TAPOLCZA, (1), patak Veszprém m. és meleg ásványos forrás Borsod megyében.

TAPOLCZA, (2), mváros Szala, falu Baranya, puszták Borsod és Abauj m.; helyr. *Tapolczá-ra,* —*n,* —*ról.*

TAPOLCZAFŐ, falu Veszprém m.; helyr. *Tapolczafő-re,* —*n,* —*ről.*

TAPOLY, folyó Sáros és részben Zemplén megyében.

TAPOLYA, falu Zemplén m.; helyr. *Tapolyá-ra,* —*n,* —*ról.*

TAPOLY-BISZTRA, falu Sáros m.; helyr. —*Bisztrá-n,* —*ra,* —*ról.*

TAPOLY-HERMÁNY, falu Sáros m.; helyr. —*Hermány-ba,* —*ban,* —*ból.*

TAPOLY-LUCSKA, falu Sáros m.; helyr. —*Lucská-n,* —*ra,* —*ról.*

TAPOLY-NÉMETFALU, falu Sáros m.; helyr. —*Németfalu-ba,* —*ban,* —*ból.*

TAPOLY-PORUBKA, falu Sáros m.; helyr. —*Porubká-n,* —*ra,* —*ról.*

TAPOR, göcseji tájnyelven am. tipor; l. ezt.

TAPORJÁNFÉREG, (taporján-féreg) ösz. fn. Erdélyi tájszó, am. medve. *Vigyázz, hogy a taporjánféreg meg ne egye az ünőket.* Valószinű, hogy a *taporján* törzse *tapor,* s gyöke *tap,* a medvének nehézkes tapodásától, s talpas tulajdonságától; s hasonló hozzá a Bodrogközben divatozó *tapséros,* mely am. tenyerestalpas. Alakja sajátságos kinövésre mutat, valamint a *tátorján, burján, bojtorján* szóké is. Eredetileg ‚tapor' igétől, s utóhangzás nélkül: *tapori* (azaz taporó) mint *ugri* (= ugró), a nyúlnak tréfás *ugri-füles* nevében.

TAPOS, (tap-os) gyak. áth. m. *tapos-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*s.* Valamit többször tapva, azaz, talpával nyomva, illetve gyúr, összevúz. *Sarat taposni. Szőlőt, káposztát taposni. Eltaposni a férgeket.* V. ö. TAP, TAPOD. Képeztetésre olyan mint *futos.*

TAPOSÁS, (tap-os-ás) fn. tt. *taposás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Nyomdosás, zúzás, melyet valaki bizonyos testen talpával teszen.

TAPOSHÁZA, puszta Zala m.; helyr. *Taposházá-n,* —*ra,* —*ról.*

TAPOSÓ, (tap-os-ó) mn. és fn. tt. *taposó-t.* Aki valamit talpával nyomdos, gyúrogat, csömöszöl. *Útczataposó iparlovag. Sártaposó, káposztataposó, szőlőtaposó.*

TAPOSÓKÁD, (taposó-kád) ösz. fn. Kád, melyben szüretkor a must kinyomása végett szőlőt taposnak.

TAPOSÓKERÉK, (taposó-kerék) ösz. fn. Az erőművezetben kerék, melyet (rendszerént ló- vagy ökör-)taposás által hoznak mozgásba.

TAPOSÓKORONG, (taposó-korong) ösz. fn. Korong, melyet taposás által forgatnak.

TAPOSÓZSÁK, (taposó-zsák) ösz. fn. Zsák, melyben szüretkor a kádban szőlőt taposnak.

TAPOTA, (tap-ot-a) fn. tt. *tapotá-t.* Erdélyi szó, s am. járáskelés. Gyöke *tap,* s törzse *tapod,* melyből lett *tapodó, tapoda,* s a *d*-nek megkeményedésével: *tapota.* Hasonló képeztetésű: *serteperte,* e helyett *sei deperde,* azaz, serdülveperdülve ide-oda járó. Ilyenek továbbá: *hahota, szunyáta, cselefinta* s némely mások.

TAPOTÁL, (tap-ot-a-al) önh. m. *tapotál-t.* Gúnyosan szólva, ideoda járkál, tapossa a földet. Hasonló hozzá: *sertepertél.* V. ö. TAPOTA.

TAPOTÁLÁS, (tap-ot-a-al-ás) fn. tt. *tapotálás-t,* tb. —*ak,* harm. szr. —*a.* Ideoda, ki- s bejárás, földtapodás.

TAPS, (tap-s) fn. tt. *taps-ot,* harm. szr. —*a.* Azon hang, melyet az öszvecsapott tenyerek adnak. *Tapssal jelt adni. Tapsra tánczolni, ugrani.* Átv. tetszésnek, helybenhagyásnak, örömnek jele. *Tapsokkal fogadni valakit. A nép örömtapsai között bevonulni a városba. Tapsokat aratni. Tapsra vágyni.* Gyöke *tap,* mint hangszó egyezik *csap* szóval.

TAPSÉR, fn. tt. *tapsér-t,* tb. —*ok.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; gallérait elrugja; virága sugárzó, néha középen meddő; szirmai behajlottak, csorbák; gyümölcse körkörös, lapos, hártyakarimás; kicsipett vagy csorbavégű magvai hártyaformák. Egyik faja az úgy nevezett

medvetapsér v. *medvetalp*, s nevét ezen hasonlattól kapta, mennyiben a medve talpa széles lapos. Diószegi—Fazekasnál : *tapsír*. V. ö. TAPSÉROS.

TAPSÉROS, mn. tt. *tapséros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Bodrogközben am. tenyerestalpas. *Tapséros medve*. Ez értelemből kitűnik, hogy törzsöke *tapsér* is mintegy talpast jelent, a *tap* gyöktől, és *tapis* v. *tapos* törzsöktől. V. ö. TAPISKÁL ; TAPORJÁNFÉREG, és TAPSI.

TAPSI, fn. tt. *tapsi-t*. Bérczy Károly Vadászműszótárában am. a nyul füle (Löffeln). Vagy a ‚tapséros' szóból rövidült, vagy pedig úgy tekinthető, mint a ‚tepsi' szónak mély hangu módosulata, valamint ‚tapszia' is.

TAPSIFÜLES, (tapsi-füles, mintegy : tapsérfüles) ösz. fn. A székelyeknél tréfásan am. nyúl, vagy tapsér, tapséros, azaz, széles füleitől, vagy a ‚tepsi' szótól ; v. ö. TAPSI. Túl a Dunán némely cserháti vidékeken szintén tréfásan : *kurtadisznó* ; több helyütt : *ugrifüles*.

TAPSIKOL, (tap-s-ik-ol) gyak. önh. m. *tapsikol-t*. Mátyusföldön, Érsekujvár tájékán am. tapsolgat. Képeztetésre hasonló hozzá : *dávorikol*, azaz, jó kedvében, mulatságában kiáltoz, kurjongat. Mindkettőben az *ik* a gyakorlatos *og*-nak kicsinző módosulata ; *tapsogol*, *dávorogol* ; ilyen a *karika* (guroga), *taliga* (tologa) is.

TAPSIKOLÁS, (tap-s-ik-ol-ás) l. TAPSOLÁS ; és v. ö. TAPSIKOL.

TAPSÍR, l. TAPSÉR.

TAPSOL, (tap-s-ol) önh. m. *tapsol-t*. Tenyereit öszvecsapva *taps* hangot hallat. *Jeladásul tapsolni*. Különösen jó kedvből, örömből, valamit helyeselve üti tenyereit öszve. *Tapsolnak a tánczoló legények*.

„Szólt a duda, tapsolt a táncz,
A sarkantyúk pengének."
Kisfaludy S. (Csobáncz).

Tapsolni a színésznek. Kitapsolni a színészt. Beszédét, játékát megtapsolta a közönség. Tapsoljatok! V. ö. TAPS.

TAPSOLÁS, (tap-s-o-l-ás) fn. tt. *tapsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tenyereknek öszvecsapása, s ez által nyilvánított örvendezés, tetszés, helybehagyás, megdicsérés.

TAPSOLGAT, (tap-s-ol-og-at) gyak. önh. m. *tapsolgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tapsolgas-s*. Gyakran, ismételve, folytonosan tapsol.

TAPSOLGATÁS, (tap-s-ol-og-at-ás) fn. tt. *tapsolgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, folytonos, ismételt tapsolás.

TAPSOLÓ, (tap-s-ol-ó) mn. és fn. tt. *tapsoló-t*. Aki bizonyos kedélyi kitörésből, vagy némi más jelül tenyereit öszvecsapja. Különösen személy, ki nyilvános helyen valaki vagy valami iránt ezen jellel szokta tetszését nyilvánítani. *Bérbe fogadott, ingyenjegyes színházi tapsolók. Bizonyos párthoz tartozó népgyülési tapsolók* ; újabb kifejezéssel : *tapsoncz*.

TAPSONCZ, (tap-s-oncz) fn. tt. *tapsoncz-ot*. L. TAPSOLÓ.

TAPSONY, falu Somogy m.; helyr. *Tapsony-ba*, —*ban*, —*ból*.

TAPSVIHAR, (taps-vihar) ösz fn. Zajos tapsolás (a szinházakban s hasonló mutatványok alkalmával).

TÁP-SZENTMIKLÓS, falu Győr m. ; helyr. —*Szent-Miklós-on*, —*ra*, —*ról*.

TÁPSZER, (táp-szer) ösz. fn. Általán eledel, amennyiben az emberek s állatok táplálására szolgál.

TAPSZIA, (tap-szi-a) fn. tt. *tapsziá-t*. A székelyeknél jelent kerekded kalácsnemet. Alkalmasint a *tepsi* v. *tepszi* szótól származott, ennek mély hangokra változtával. V. ö. TEPSI.

TÁPSZIVÓ, (táp-szivó) ösz. fn. A növénytanban a gyökérnek fejbőr nélküli vége, melynél fogva a tápszert magába szívja. (Spongiola).

TAPÚL, (tap-úl) önh. m. *tapul-t*. Tájdivatosan olyformát jelent mint lapúl, vagyis lapulva mozog. *Tapúl a féreg a fűbe*. (Idősb Mándy P.).

TÁPVEVŐ, (táp-vevő) ösz. fn. Vadász nyelven így hívják a farkas száját. (Graser).

TÁPVÍZ, (táp-víz) ösz. fn. Valamely gépezetben tápúl (pl. gőzfejlesztés végett) szolgáló víz.

TAR, (1), elvont gyök, melyből több családot képező szók eredtek, 1) melyek *kinövés*-re, *magasság*-ra vonatkoznak, mint : *tarj*, *taré* v. *taraj*, *tarkó*, *tarjag* v. *tarju*. Rokon hozzá azon *sar*, melyből *sarju*, *sarang*, *sarjadzik* eredtek, továbbá *szaru*, *szár* stb. 2) Melyekben alapfogalom az időbeli terjedség, mint: *tart*, és ettől : *tartós*, *tartósság*, öszvetételekben : *el-*, *kitart*. Egyeznek vele a török *dur-mak* (demeurer, rester, sejourner, habiter), szanszkrit *dhar*, *dhru*, görög *θρόω*, *τηρέω*, latin *duro*, német *dauern*, szláv *trwá*. 3) Melyek *erős* fogásra vonatkoznak, mint, *tart* valamit akár kézben akár talapul, támul szolgálva ; öszetételekben : *föl-* és *föntart*, *megtart* ; származékokban : *tartogat*, *tartóztat*, *tartozik* (mintegy más által tartatik) stb. Ez értelemben egyeznek vele a kalmuk *dari* (haltend, habend), szanszkrit *tra* v. *trá* (servare), latin *servat*, hellen *τηρέω*, szláv *drzsi*. Ide sorozható a *tart* ige ‚táplál', ‚ellát' értelemben is. 4) Egyik alapfogalma a térbeli mozgás, pl. *Budára tart*, *hegynek tart*. Rokona magas hangon : *tér* és *ter* (*terjed*, *terjeszt* stb. szókban). Mennyiben még némely más osztályu szók gyöke is, pl. tartani valakitől vagy valamitől, l. az illető szók rovatai alatt.

TAR, (2), mn. tt. *tar-t*, tb. —*ok* v. —*ak*. Szabatosan véve jelent oly testet, vagy földterületet, melyről a rajta nőtt szőrt, hajat, gyapjat, illetőleg növényeket levágták. Szabó Dávid szerént : kopasz, kopár, csupasz, meztelen csóré, gulacs (gulács). Közelebbi származékai : *tarol*, *tarló*. Ami tehát tar, annak szárai, szőrei stb. csonkitott állapotban vannak, pl. *tar fej*, melyről a hajat rövidre lenyírták, vagy tövig leborotválták ; *tar mező*, melyről a füvet lekaszálták ; *tar szántóföld*, melyről a gabonát learatták ; *tar hegy*, melyről az erdőt, fákat kivágták.

Tar gyermeknek még megnől a haja. (Km.). Némileg különbözik tőle : *kopasz*, melyről a haj, szőr, vagy növény tövestül kiveszett, vagy lekopott, elszáradt, honnan ezt *szár*-nak is mondják, pl. *Szárhegy*. Azonban széles ért. ‚tar' használtatik egész ‚kopasz' helyett is, mintha t. i. valaminek szőrét, szálát letarolták volna, pl. *tar-búza*, melynek szálkája, vagyis szakála nincsen : *tar varju* stb. Mint főnév jelent beretvált fejü embert, milyenek a törökök. *Elment a tarra csatázni.* Ilyenek valának a hajdani kunok, tar kunok is. *Tar* összeüt hangokban *ort* v. *irt* szóval; gyökül megvan a jakut *taragai* szóban (mely = kopasz), és persa *tar-ás-idan* igében is, mely am. a latin *radere ;* evellere pilos ; honnan *tarás* v. *tarása*, quod rasum est, radendo decidit ; ramentum. (Vullers).

TAR, (3), fn. tt. *tar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A szarvasmarhának azon nyakrésze, mely a lapoczkák fölött emelkedik, máskép : *tarj* v. *tarja*. Így nevezik a mészárosok az innen levágott konczot is. A lónál ugyanezen rész *mar* v. *mor*, *marj*, v. *morj*, az embernél pedig *tarkó*. *Tarafarás*, régi kifejezés, eléjön Mártonfalvi Györgynél, Kreszneries szerént latinul : nimis ornatus. *Tarát farát ékesíti.* (Faludi). V. ö. TARAFARÁS. A magasságot, emelkedést, kinövést jelentő *r* gyökhangu szók osztályába tartozik. V. ö. R, gyökhang.

TAR, (4), falu Heves m.; helyr. *Tar-ra*, —*on*, —*ról*.

TÁR, (1), fn. tt. *tár-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Szabó D. szerént kincs, álló jószág; továbbá Sándor I. szerint a régieknél am. rakásba gyüjtött holmi, vagyon, kincs, innen *tárház*, melyben a vagyont őrzik ; *tárnok*, *kir. tárnok*, a királyi kincsek őre ; *társzekér*, nagy szekér, melyen a hadi szereket hordják. Ezen jelentés van a mongol *tavar* (le bien, les effets, les hardes) szóban is. 2) Azon helyiség, szekrény, épület, ház, terem, melyben holmit tartanak, őriznek, összegyüjtenek. *Kincstár, fegyvertár, pénztár, levéltár, könyvtár, raktár, képtár ;* továbbá könyv, mely bizonyos gyüjteményt tartalmaz. *Törvénytár, tudománytár, ismeretek tára, szótár* stb. Egyezik vele a kalmuk *dari* (haltend, habend), pl. *altan-dari* aranyat tartó ; továbbá az arab s persa *dár* am. (ház), chaldeai *dór* (lak), mongol *tar* am. kosár, kenyeres kosár (corbeille, panier. Kowalewszky).

TÁR, (2), (ta-ar v. to-ar) áth. m. *tár-t*. Általán valamit kiterjeszt, szétvet, elválaszt, s az által némi nyilást, vagy öblöt képez. *Karjait kitárni. Tárt karokkal fogadni valakit. Mellen széttárni a dolmányt. Kitárni a könyvet.* Különösen kaput, ajtót, ablakot nyit. *Kaput ajtót tárjatok a kedves vendégnek. Tárva nyitva hagyni az ajtót. Az ablak mindkét szárnyát kitárni. Vitorlát tárni.*

Ez igében alapfogalom a távolodásé, mennyiben tárás által az illető test előbbi helyzetétől eltávolíttatik, s rokonok hozzá : *tát, tág, táv*; vékony hangon : *tér*, s közös gyökük a távolodásra vonatkozó *ta, to, te*. V. ö. TA, gyök.

TÁR, (3), mn. tt. *tár-at*. Ugyanaz a föntebbi igeszóval, melléknévi használattal, vagyis am. nyilt, kitárt. *Tár kapu. Tár a kapu.* (Szabó D.).

TARA, (1), am. tarja e kifejezésekben : *tarafarás, és tarát farát ékesíti.* L. TAR, (3) ; és TARAFARÁS.

TARA, (2), fn. tt. *tará-t*. A kereskedőknél igen gyakran eléforduló szó, s jelenti azon pénzlevonást, mely valamely begöngyölt avagy bármely módon elhelyezett portékának árából, mint a göngyöleg, zsák, hordó stb. sulya alku vagy szokás szerént elesik. A kereskedelmi szótárban magyarul *göngysuly, buroksuly, burok* nevezetekkel magyaríttatik. Az utolsó leginkább fogadható, mert különösen a kereskedelmi irály szereti a rövid szókat. ‚Tara' eredetileg arab szó, t. i. arabul *thara* v. *tarah* v. *tara* am. tova, és *taraha* ige am. elvetni, eltávolítni.

TARACZ, folyóvíz Máramaros megyében.

TARACZK, (1), (tar-acz-k) fn. tt. *taraczk-ot*, harm. szr. —*ja*. A buzák neme alá sorolt növényfajnak népies neve ; füzérkéi négy-nyolcz viráguak ; csészepolyvái láncsaformák, hegyesek ; levelei laposak, simák ; gyökere szétterjedő ; máskép szintén köznépiesen : *perje, lábas perje, búzalevelü fű, ebgyógyító fű*, növénytani néven : *taraczk búza.* (Triticum repens). Magyar elemzéssel, minthogy gyökerei rendkivül *szétterjednek*, elágaznak, valószinű, hogy innen kapta nevét, s vékonyhangon am. *tereczk*. A *k* csak toldalékhang, mint a *viaszk, tövisk*, s némely másokban. Hangokban egyezik a latin *taraxacum* szóval ; de amely Páriz-Pápainál am. erdei vad saláta ; Diószegi—Fazekasnál pedig *leontodon taraxacum* am. pongyola pitypang.

TARACZK, (2), fn. tt. *taraczk-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Mozsárálgyu, melynek aránylag tertyedt öblü szája van, tehát vagy erről neveztetett, vagy pedig a *szakálas* álgyunak ellentétül am. tar vagyis szakálatlan álgyu. Ilyenforma jelentésben jön elé Molnár Albertnél is : colubrina, eine Feldschlange, ein langes Geschütz. 2) Erdélyben különösen Toroczkón am. vassalak (Kríza J.), *toroczk ?*

TARACZKBÚZA, (taraczk-búza) ösz. fn. L. TARACZK, (1).

TARACZKGRÁNÁT, (taraczk-gránát) ösz. fn. Taraczkból lött v. lövésre készített gránát. V. ö. TARACZK, (2).

TARACZKGYÖKÉR, (taraczk-gyökér) ösz. fn. A taraczkféle kártékony növénynek szétágazó, aránylag hosszú száru gyökere.

TARACZKOS, (tar-acz-k-os) mn. tt. *taraczkos-t* v. —*at*, tb —*ak*. Taraczkneműnövénynyel bővelkedő, perjés. *Taraczkos szántóföld.*

TARACZKOZ, (taraczk-oz) önh. és áth. m. *taraczkozstam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Taraczkból lődöz.

TARACZKÖZ, falu Máramaros m.; helyr. *Taraczköz-re*, —*ön*, —*ről*.

TARACZKÜTEG, (taraczk-üteg) ösz. fn. Taraczkokból álló üteg; v. ö. TARACZK, (2), és ÜTEG.

TÁRAD, (tár-ad) önh. m. *tárad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. L. TÁRÚL.

TARAFARÁS, (tara-farás) iker. mn. tt. *tarafarást* v. —*at*, tb. —*ak*. Tulságosan cziczomázott, piperézett. *Tarafarás kaczki menyecske.* E szónak egyik alkatrésze a nyaktájat jelentő *tar* (tarkó), a másik pedig *far*, minthogy e részeket leginkább szeretik ékesgetni, vagy kitüntetni. Így értendő Faludinak gúnyköltemenyében ezen verssor : *tarátfarát ékesíti, vitorláit kifeszíti.*

TARAGLYA, l. SARAGLYA.

TARAGY, l. TARJAG.

TARAJ v. TARÉ v. TARÉJ, (tar-aj v. tar-é v. tar-é-j) fn. tt. *taraj-t* v. *taréj-t* v. *taré-t*, tb. *taraj-ok* v. *taréj-ok* v. *taré-k*. Némely madaraknak, különösen a tyúkok neméhez tartozóknak fejét ékesítő húsos kinövés. *Kakas, jércze, fürj taraja. Csipkés, piros taraj.* Átv. ért. az ily tarajhoz hasonló ékesség, növénysarj, vagy szer. *Sisak taraja. Sarkantyú taraja*, csipkézett pengője. *Ugyan megnőtt a taraja* v. *taréjt emel*, (km.). am. rátartja magát, fennhéjázik. *Alább ereszti tarajját*, (km.). meghunyászkodik, megalázza magát. A növénytanban valamely szerven kifejlett fogasolt, majd kemény, majd puha szárnyforma pótlék, milyen van az espárczet (onobrychis, Diószegi—Fazekasnál : hedysarum onobrychis) magván.

E szónak gyöke, ha a magyar nyelvből elemezzük : *tar*, és azon *r* gyökhangu szók osztályába tartozik, melyek az állati testeknek magasabb részeit, vagy kinövéseit (mintegy sarjait) jelentik, mint a szarvasmarha *tarja*, és *szarva*, az embernek *tarkója*, a lónak *marja*, a disznónak *orrja*. V. ö. R, gyökhang. Az oszmanli-törökben Vámbéry szerént *tarak* am. fésü, és taraj, továbbá *daruk* és *durug* am. csúcs; a csuvasban *tereké* am. taraj. A persában *tark* v. *terk*, az arabban *terk* v. *terke* am. sisak. — Tájszólások szerénti változattal : *taré* v. *taréj* is, mint *hé héj haj, paré paréj paraj, gané ganéj ganaj, karé karéj karaj.*

TARAJFÜRT v. TARÉJFÜRT, (taraj— v. taréj-fürt) ösz. fn. Diószegi—Fazekas szerént növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája öt szirmú, csészéje három levelü, sziromforma; himszálait tövön egy ránczos pót foglalja öszve; tokja derekán nyílik. (Celosia). Különösen *tarajos* v. *taréjos bársonyvirág*, a népies neve azon fajának, melyet a növénytanban *üstökös tarajfürt*-nek hívnak, ennek tarajhoz hasonló füzérjeiről (Celosia cristata).

TARAJKA, (tar-aj-ka) fn. tt. *tarajká-t*. Újabban a franczia ‚cocarde' (kokárda) magyarítására használt szó, minthogy ez is a franczia *coq* (am. kakas) szótól származik, azon hasonlóságnál fogva, mely a kokárda és kakastaraj között van.

TARAJOS, (tar-aj-os) mn. tt. *tarajos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek taraja van, akár tulajdon, akár átv. értelemben. *Tarajos madarak, kakasok. Tarajos sisak, fejkötő. Tarajos sarkantyú, virágfürt.* V. ö. TARAJ.

TARAJOSBÁRSONYVIRÁG, (tarajos-bársonyvirág) ösz. fn. L. TARAJFÜRT alatt.

TARAJOSFINTOR, (tarajos-fintor) ösz. fn. A fintorok neme alá tartozó növényfaj; füzérjei tömöttek, négy szögük, a sürü szíves, fogas, egymást hátaló murváktól, levelei ellenesek, szálasak; bokrétája felső ajaka pirosló, sárgaszélü, az alsó belül sárga, kivül vörös. (Melampyrum cristatum).

TARAJOZ, (tar-aj-oz) áth. m. *tarajoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tarajjal ékesít, ellát. *Tarajozni a sisakot, fejkötőt, sarkantyút.*

TARAJOZÁS, (tar-aj-oz-ás) fn. tt. *tarajozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit tarajféle művel ékesítnek, vagy ellátnak. V. ö. TARAJ.

TARAK, fn. tt. *tarak-ot*, harm. szr. —*ja*. A Tájszótárban am. kis bőrtarisznya; alkalmasint am. tárka. V. ö. TARISZNYA.

TÁRAL, másképen : TÁROL, áth. m. *tárol-t* v. *tárl-ott*, htn. *tárol-niv. tárl-ani.* (Szabó D.) Am. az egyszerü *tár* ige; l. TÁR, (2).

TÁRAN, l. TÁRON.

TARÁND, fn. tt. *taránd-ot*, harm. szr. —*ja*. L. NYARGALÓCZ v. IRAMSZARVAS.

TARÁNDCSŐBIBIRCS, (tarand-cső-bibircs) ösz. fn. A csőbibircsek neme alá tartozó cserjés növényfaj; lombja igen ágasbogas; ágai bókolók, tövön likasak; lakik hideg éghajlat alatt, a havasokon. A tarandszarvasok eledele. (Cladonia rangiferina).

TARANGY, (tar-angy) fn. tt. *tarangy-ot*, harm. szr. —*a*. Rútság, undokság a testen, vagy viseleten, másképen : *torongy*. Származéka : *tarangyos* v. *torongyos*. Gyöke *tar* egyezik *tor* gyökkel *torhad, torhaszt* szókban. Mi alakját illeti, olyan mint *varangy, göröngy, rongy.*

TARANGYOS, (tar-angy-os) mn. tt. *tarangyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tisztátalan, rút, mocskos, undok testü vagy viseletü; másképen : *torongyos*. Hasonló hozzá : *toprongyos.*

TARANY, falu Somogy m.; helyr. *Tarany-ba*, —*ban*, —*ból.*

TARÁNY, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Nyitra m.; helyr. *Tarány-ba*, —*ban*, —*ból*,

TARAS, falu Torontál m.; helyr. *Taras-on*, —*ra*, —*ról*; másképen : TARRAS.

TÁRÁS, (tár-ás) fn. tt. *tárás-t*, tb. —*ok*, harm. szr —*a*. A ‚tár' ige származéka, s am. nyitás, kinyitás.

TARASZOL, áth. m. *taraszol-t*. Hont megyében és Csalóközben am. a szénát, szalmát szétszórja. Talán azonos *doroszol* v. *csoroszol* szókkal. Hasonló hozzá törzsben a persa *turus* és *tiris* (instrumentum ferreum hortulani; ligo, rutrum vel sarculum); továbbá a szláv *traszjem* (= rázok) és reszketek; mely ismét egyezik a szanszkrit *trasz* igetörzszsel, (mely am. tremere).

TÁRASZT, (tár-aszt) áth. m. *tárasztott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *tárasz-sz*. Eléjön Szabó Dávidnál. L. TÁR, (2).

TARÁTA, (tar-át-a) mn. tt. *tarátá-t.* Túl a Dunán, Veszprémben, Vasban, Szalában mondják házról, udvarról, melyet elpusztulni hagytak, és se az udvurnak kerítése, se a háznak födele nincsen, mintha kifosztották volna. Ezen jelentésénél fogva okszerüleg állíthatni, hogy gyöke azon *tar*, melyből a *tarol* is származott, t. i. a taráta ház olyan, mint a letarolt mező, szántóföld. Alakra hasonló a *szunyáta* melléknévhez, s valamint ennek törzse *szúnyad*, hasonlóan amazé az elavult *tarad* (tarúl), melyből lett *taradó, tarada, tarata*, megnyújtva : *taráta*, mint *szunyada, szunyáta.* Rokonítható *torhad, torhadt* szókkal is.

TARATTYÚ, TARATYU v. TARATYÚ, (tar-aty-ú, azaz tar-at-ó, tar-at-ú) fn. tt. *tarattyú-t.* Holmi ócska, ringyrongy eszközök, kopott szerszámok, ruhák, milyeket a zsibárusok szoktak árulni.

„Az igaz barátság ritka mint a fekete hattyu ;
A hamis nem tisztán fogontatik, mint a fattyu,
Azért elfutamik mellőled mint egy rosz tarattyu.“
Pesti Gábor meséi. (XCIV. mese).

Némelyek szerént hason jelentésü volna ‚csoroszlya‘ szóval is. Alapfogalomban és hihetőleg gyökben is egyezik *taráta* szóval; v. ö. TARÁTA. Mi alakját illeti, olyan, mint *pattantyú, sarkantyú, csikoltyu, pergetyű* és több mások, melyek részesülőkből alakultak. T. i. magyar elemzéssel törzse az elavult *tarat*, azaz, mintegy tarrá, kopaszszá, romlottá, fosztorrá tesz, vagy ‚taratik‘ alakban : fosztorrá lesz. A *ty* kettőztetése fölösleges, mint az *ergettyű* (eregető), *szivattyú* (szivató) szókban is. Alkalmasint esetleges találkozás, hogy alaphangokra nézve hasonló hozzá a német *Trödel*, melynek törzse némely nyelvészek szerént *tragen* volna.

TARATTYÚBOLT, (tarattyú-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben tarattyúárukat adnak, vesznek.

TARATTYÚHÁZ v. —KAMRA, (tarattyúház v. —kamra) ösz. fn. Ház, kamra, melyben holmi ócska szereket tartogatnak. V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚLÁDA, (tarattyú-láda) ösz. fn. Láda, melybe holmi ócska szereket, rongyokat, kopott viselt szerszámokat berakni szoktak. V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚS, (tar-aty-ú-os) fn. tt. *tarattyús-t*, tb. —*ok*. Zsibárus, ki tarattyúféle árukkal kereskedik. Összetételekben am. tarattyúkkal ellátott, tarattyúkat tartalmazó. *Tarattyús bolt. Tarattyús kamra.* V. ö. TARATTYÚ.

TARATTYÚSÁG, (tar-aty-ú-ság) fn. tt. *tarattyúság-ot*, harm. szr. —*a*. Mindenféle tarattyú egymásra halmozva, öszvegyüjtve, vagy áru gyanánt kirakva.

TARATYÚ, l. TARATTYÚ.

TARÁZ, (tar-a-az) áth. m. *taráz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tarrá tesz valamit ; különösen a gabonafejeket veri, hogy a szem kihulljon belőlök. *Megtarázza a búzát.* (Kresznerics). Ez értelemben közel áll *taráta* szóhoz.

TÁRBÉR, (tár-bér) ösz. fn. Bér, melyet bizonyos tárért, mint lerakó helyiségért fizetnek, pl. melybe a gyapjút, gabonát, gubacsot stb. berakják.

TARBÚZA, (tar-búza) ösz. fn. Búzafaj, melynek fejei nem szálkásak v. nem szakálasak, hanem olyanok, mintha le volnának tarolva. Molnár A. szerint *triticum mutilum.*

TARCS, (1), l. TARCZ ; és TARTS.

TARCS, (2), puszta Veszprém m. ; helyr. *Tarcs-ra, —on, —ról.*

TARCSA, faluk Moson és Vas m.; puszták Baranya és Heves m., erdélyi puszta Kolos m.; CSÍK—, falu Pest, ÉR—, Bihar, ERDŐ—, Nógrád, KIS—, Pest, KÖRÖS—, Békés m.; helyr. *Tarcsá-ra, —n, —ról.*

TÁRCSA, (tár-csa) fn. tt. *tárcsá-t.* Azon kiczirkalmazott kör, vagy kerek tábla, melyre a czéllövészek irányoznak. Egyezik vele a régiektől ugyanezen értelemben használt *tárgy*, t. i. e két szó között oly alaprokonság van, mint a *varangy* és *varancs;* a *göröngy* és *göröncs* között.

TARCSAFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben ; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

TARCSAHÁGÓ, erdélyi hegy Kolos m.; helyr. —*hágó-ra, —n, —ról.*

TÁRCSALÖVÉS, (tárcsa-lövés) ösz. fn. Gyakorlás a lövésben, melyet tárcsára irányoznak.

TARCSÁNY, puszta Hont m. ; helyr. *Tarcsány-ba, —ban, —ból.*

TÁRCSÁZ, (tár-csa-az) önh. m. *tárcsáz-tam, —tál, —ott.* Tárcsára v. tárcsákra irányozva lődöz.

TARCZ, (tar-cz) fn. tt. *tarcz-ot.* Hajósok nyelvén azon kötelek, melyekkel az árboczok s annak részei elülről feszittetnek s visszatartatnak, hogy a hajó erős hánykódásakor hátra ne bukjanak. (Német nyelven : *Stag.* Kenessey Albert).

TARCZA, folyó Szepes, Sáros és Abaúj megyékben.

TÁRCZA, (tár-cza) kicsinző fn. tt. *tárczá-t.* Könyvhöz hasonló alakú tokerszény, melyben pénzt, holmi jegyzeteket, irományokat stb. szoktunk magunkkal hordani. *Pénzes tárcza. Jegyzékek tárczája. Börből, kemény papirból, selyemből való tárcza. Himezett tárcza. Hivatalos tárcza.* Átv. *miniszteri tárcza*, am. miniszteri hivatal, mintegy a hozzá tartozó okmányokkal együtt. *Átvenni a pénzügyi, hadügyi tárczát.* Helyesen alkotott, s általánosan divatba jött újabb kori szó. V. ö. TÁR, fn., melyből *cza* kicsinyzővel képeztetett.

TARCZAL, mváros Zemplén m.; helyr. *Tarczal-ra, —on, —ról.* v. —*ba, —ban, —ból.* A Névtelen Jegyző szerént Tarczal városa vagyis az ezt északról fedező hegy *Turzol* kún vezértől vette nevezetét, kit Árpád a föld kikémlése végett küldött, és a föntebbi hegyre legelső lovagolt fel. *Turcsighol* a mongolban csakugyan azt teszi : kémlés végett küldött követ (un envoyé pour faire une reconnaisance); a torokhangok a szók közepén a mongolban,

különösen a kalmuk s más szójárásban számtalanszor kiesnek; így *khagán* másképp : *khán; baghatur*, a mandsuban *batoru*, magyarul : *bátor; daghari* (seb a lovak, öszvérek stb. hátán), a mandsuban *darin*, magyarul : *tár;* tehát *Turcsighol* is másképp : *Turczol* (a *cz* rendszerént csak *i* előtt *cs*) tökéletesen egyezik a Névtelen Jegyző *Turzol* szavával, sőt még jelentésében az egyén feladatával vagy foglalkodásával is.

TÁRCZÁS, (tár-cza-as) mn. tt. *tárczás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tárczával ellátott. *Tárczás miniszter.*

TÁRCZANÉLKÜLI, (tárcza-nélküli) ösz. mn. Akinek v. minek tárczája nincs *Tárczanélküli miniszter.*

TARD, falu Borsod, puszta Somogy m.; helyr. *Tard-ra*, —*on*, —*ról.*

TARDONA, falu Borsod m.; helyr. *Tardoná-ra*, —*n*, —*ról.*

TARDONYA, puszta Heves m.; helyr. *Tardonyá-ra*, —*n*, —*ról.*

TARDOS, faluk Komárom és Szabolcs m.; helyr. *Tardos-ra*, —*on*, —*ról.*

TARDOSKEDD, falu Nyitra m.; helyr. *Tardoskedd-re*, —*én*, —*ről.*

TARÉ, (tar-é) fn. tt. *taré-t;* és TARÉJ, (tar-é-j) tt. *taréj-t*, tb. —*ok*. L. TARAJ.

TARÉJFÜRT, l. TARAJFÜRT.

TARÉJOS, (tar-é-j-os); TARÉJOZ, (tar-é-j-oz) l. TARAJOS; TARAJOZ.

TARÉK, régies, Sándor I. följegyzette fn. tt. *tarék-ot*. Az oszmanli ‚tarak' szóra emlékeztet. L. TARAJ.

TARÉS, (tar-é-s) mn. tt. *tarés-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. TARAJOS.

TARFEJÜ v. —FEJŰ, (tar-fejü) ösz. mn. Kinek fejéről a haj le van beretválva, tarolva, vagy tövig lenyírva. *Tarfejü törökök, sinaiak.* Szabatosan véve különbözik tőle : *kopaszfejü*, kinek haja elment, tövestül kihullott. V. ö. TAR, KOPASZ.

TARGANCZ, TARGONCZ, fn. tt. *targancz-ot* v. *targoncz-ot*. L. TARGONCZA.

TARGANCZA v. TARGONCZA, (tol-og-oncz-a?) fn. tt. *targonczá-t*. Egyik végén kerékkel ellátott, saráglyás dereku, vagyis fenekü jármü, melyet két nyélnél fogva ember tol, vagy maga után húz. Némely tájakon am. taliga. Egy eredetü vele, de abban különbözik tőle *talicska*, hogy ennek ládája van, melybe a terhet rakják. Magyar elemzéssel mindkettőnek gyöke *tal* vagy *tol*, s mindegyik kicsinző képzővel alakult. Azonban figyelmet érdemel a mongol *tergen* szó, mely szekeret jelent; ehhez járulván a kicsinző *cza* képző, s az egész szó mély hangu önhangzókat vevén fel, lett legegyszerübben : *targoncza*. Gyarmathi Sámuel a német *tragen*, különösebben *Tragkarren* szóval egyezteti. Némely tájkiejtésben : *tarboncza, torboncza.*

TARGONCZÁS, (targoncza-as) fn. tt. *targonczás-t*, tb. —*ok*. Gyalog fuvaros, teherhordó, ki holmit targonczaféle jármüvön szállít, tologat ideoda. *Pesti, gőzhajói targonczások.* V. ö. TARGONCZA és TALIGÁS.

TARGONCZÁZ, (targoncza-az) önh. m. *targonczáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Targonczát tologat, azzal fuvaroz, terhet hord. Hasonlók hozzá : *talicskáz, kocsiz, szekerez, hajóz*, mint jármüvekre vonatkozók.

TARGONCZÁZÁS, (targoncza-az-ás) fn. tt. *targonczázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Targonczával üzött fuvarozás, teherhordás.

TÁRGY, (tár-gy) fn. tt. *tárgy-at*, harm. szr. —*a*. 1) Régen jelentette azon czélpontot, vagy czélul kitett köralaku testet, melyre a lövészek irányozni szoktak. Molnár Albertnél : meta, das Ziel, Schiesszscheibe. Szabó Dávidnál is am. czél. *Tárgy közepe* (centrum metae. Pázmán Kal. 607. l.). Innen *tárgyalni valamit*, am. czélba venni, mint Dugonics közmondásai közt olvasható 2. R. 136. l. *Ha madárra tárgyalsz, ijadat ne pöngesd.* 2) Újabb korban átv. ért. minden lény, melyre gondolkozásunkat, vagy érzékeinket, vágyainkat, vagy akaratunkat irányozzuk, szóval amit bizonyos tekintetben figyelemre, szemügyre veszünk, s mintegy czélul tüzünk ki magunknak, (latinul : objectum, németül : Gegenstand). Ennél fogva, *beszéd, értekezés, tanácskozás tárgya*, amiről beszélünk, értekezünk, tanácskozunk; *szeretet tárgya*, bizonyos személy, vagy dolog, kire vagy mire szeretetünket irányozzuk; *más tárgyat tüzni ki vitatkozásra : némely tárgyakra irányozni, másokról elvonni a gyermek figyelmét.* Elemzésére nézve legközelebb áll hozzánk *tárt* vagyis tárult dolog, kitárult valami, t. i. ami valamely czélból előnkbe tárul, vagy mit előnkbe tártak. Azonban minthogy e szónak eredeti tulajdon értelme czéltáblára látszik vonatkozni, az sem valószinütlen, hogy elemezve *tál-gy*, azaz czéltányér. Második jelentése átvitt v. képes alkalmazásu. V. ö. TÁRCSA. Egyébiránt ha a latin *meta* és *meo* észjárásból indulunk ki, s a tárgyat szükebb értelemben oly czélpontnak veszszük, melyet menve futva kell elérni; úgy a *tart* igének azon jelentéséből is értelmezhetnők, melynél fogva *valahova tartani, neki tartani a hegynek, Budára tartani*, am. valahova menni, neki menni a hegynek, Buda felé menni, mi szerint a *tárgy* oly pontot jelentene, melynek neki kell tartani, és így eredetileg rövid hangzóval bírt.

TÁRGYAL, (tár-gy-al) önh. és áth. m. *tárgyal-t*. 1) Bizonyos kitüzött pontra irányoz, mint lövész. *Ha madárra tárgyalsz, ijadat ne pöngesd.* (Km.). *Pontosan, hibásan tárgyalni.* 2) Átv. mint értekező, vitatkozó, biráskodó, tanácskozó bizonyos dolgot tüz ki müködéseül. *A pörösfelek tárgyalják a biró előtt megindított ügyet. A törvényszék tárgyalja a bevégzett pört. Tárgyalni az országgyülés, a tanács elé terjesztett ügyet.* Latinul : *tractat, pertractat.* V. ö. TÁRGY.

TÁRGYALAP, (tárgy-alap) ösz. fn. Valamely tárgyhoz vagyis tárgyalás végett fölvett alapszó vagy alapmondat.

TÁRGYALÁS, (tár-gy-al-ás) fn. tt. *tárgyalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Czélzás, irányozás, bizonyos czélpont felé. 2) Átv. működés a vitatkozás és határozás alá kitüzött dolog körül. Törvénykezésekben : *szóbeli*, vagy *irásbeli tárgyalás*. V. ö. TÁRGYAL.

TÁRGYALAT, (tár-gy-al-at) fn. tt. *tárgyalat-ot*. harm. szr. —*a* v. —*ja*. Tárgyalás elvont értelemben, tárgyalás eredménye.

TÁRGYALATI, (tár-gy-al-at-i) mn. tt. *tárgyalati-t*, tb. —*ak*. Tárgyalásra vonatkozó, azt illető. *Tárgyalati igazság.*

TÁRGYAZ, (tár-gy-az) áth. m. *tárgyaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Átv. 1) Bizonyos dolgot alap vagy czél gyanánt foglal magában; valamit tartalmaz. *Ezen könyv hazánk természetrajzi leirását tárgyazza.* 2) Bizonyos czélt elérni törekszik. *Amit tárgyazott, el nem érheté.*

TÁRGYAZÁS, (tár-gy-az-ás) fn. tt. *tárgyazás-t*, tb. —*ok*. 1) Tartalmazás. 2) Bizonyos czélra törekvés. V. ö. TÁRGYAZ.

TÁRGYAZAT, (tár-gy-az-at) fn. tt. *tárgyazat-ot*, harm. szr. —*a*. Ami bizonyos működésnek, cselekvésnek, törekvésnek alapját teszi. (Substratum).

TÁRGYBELI, (tárgy-beli) ösz. mn. Bizonyos tárgyat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Több tárgybeli pert kell benyujtanom. Ez ismét más tárgybeli ügy, mint az előbbiek.*

TÁRGYESET, (tárgy-eset) ösz. fn. Nyelvtani ért. a szónak azon viszonybeli állapota, illetőleg változata,melybe jön, midőn bizonyos cselekvésnek, illetőleg át- v. kihatásnak mintegy kitűzött czélját, tárgyát képezi. (Accusativus). Némelyek *szenvedő eset*-nek hívják. A tárgy v. szenvedő eset tehát szabály szerént ki- vagy átható igével jár, s annak mintegy hatása alá van vetve, pl. *embert látok, kenyeret szelek.* De minthogy széles értelemben nem csak az átható, hanem az önható, sőt középigék is gyakran kihatói erőre vonatkoznak, innen tárgyesetes nevet ezek némelyike is vonzhat, pl. *megülöm a lovat, megfutom a pályát, e világot lakom* (Simai Kristóf). „Most élem gyöngyvilágom, míg virit ifjúságom.“ (Népdal). Nyelvünkben a tárgyeset raga önhangzók, továbbá *l, n, r* és *s, sz, z, zs* mássalhangzók után rendszerént *t*, egyéb mássalhangzók után alhangu szókban : *at, ot*, felhanguakban : *et, ét, öt*. — E szótárban minden egyszerü — nem összetett — névnél ki van téve, hogy az elszámlált 6 rag közöl melyik járul az egyes számbeli névhez. A többes számhoz az általános népnyelvben és az összes irodalomban alhangú nevek után mindig *at*, fenhangúak után *et*, pl. *házak-at, templomok-at, utczák-at; hegyek-et, gyöngyök-et, csengetyük-et;* dunántuli s némely más szójárásban előfordul *ot, öt* is; de az irodalom csak az általánosb szójárást követi.

Érdekesnek véljük megérinteni : nyelvbölcseleti tekintetben mit tartanak a tudósok általában a tárgyesetről. T. i. azt tanítják róla, hogy eredetileg a ‚hová‘ viszonyt fejezi ki. „Valamely dolognak egy más dologra vonatkozása az időben, tevékenységénél vagy állapotánál fogva háromféle módon történhetik. A vonatkozás lehet a kiindulási pont : a ‚honnan‘; a czélpont : a ‚hová‘; a nyugpont : a hely, a ‚hol‘ ... A tárgyeset (accusativus) eredetileg a czélt fejezi ki, a mozgást vagy irányt, a végpontot mind a térben mind az időben is .... Ez legáltalánosabb és legelvontabb jelentésében a szenvedő tárgy esete, azon tárgyé, melyre a tevékenység, mint czéljára kihat ... A tárgyeset jellemző betühangja a szanszkritban, zendben és latinban *m*, a görögben *n*.“ (System der Sprachwissenschaft von K. W. L. Heyse). S egyszersmind megjegyzi, hogy Pott szerént (Etymologische Forschungen) a tárgyeseti *m* az ossét nyelvben (kaukázi nép Oroszországban) mint utóljáró *ma* ‚ho-*va*‘ értelemben csakugyan létezik.

Schleicher Ágoston „Compendium der indogermanischen sprachen“ czimü munkájában e nyelvekről ezt tanítja : „Az egyes szám tárgyesetének jegye mássalhangzón végződő törzs után *-am*, önhangzón végződő után majd mindenütt *-m*, mely az *am* rövidülésének tekinthető. A köznemü törzsek (die neutralen stämme) némely kivétel alá esnek (t. i. azok rendszerént nem különböznek az alanyesettől).

Ezen *-am, -m*, — folytatja Schleicher — rokonnak látszik a törzsképzésekben gyakorta használt *-m* elemmel, ennél fogva kell lenni oly *névmási törzs*-nek, melynek *m* a fő eleme. Ilyen létezik a régi hinduban, és némi változásokkal ekként hangzik : *ama-* (alanyesete : *áma-sz* [= magyar *emez*], *amu-* (= *ama*, pl. az egyesi hímnemü tárgyesetben : *amú-m*) és *ami-* (= *ama*, pl. a többesi himnemü instrumentalisban : *amí-bhis*) és mutatói functióval bír. (A magyar jelentést, mely Schleichernél németül van kitéve, mi irtuk, nem Schleicher). „Ezen törzseknek alkalmasint *am* névmási gyök szolgál alapul.“ stb. Bopp Ferencz szintén azt tartja (e szóval : wie ich nicht zweifle) hasonlító nyelvtanában, hogy a tárgyeset *m*-je, melyet a köznemüek (neutrumok) már az alanyesetben (nominativusban) is fölvesznek, névmási eredetü, sőt némely névmási törzsek tárgy- (és egyszersmind alany-) esetéről is, mely *t, d*, úgy vélekedik, hogy ennek eredete szintén a szanszkrit *ta* (= er, dieser, görögül *το*, góthul *tha* stb.) névmási törzsben keresendő, pl. a szanszkrit *ta-t*, latin *is-tu-d*, góth *thatta*. Ha a magyar tárgyeseti *t* rag eredetét nyomozzuk, azt igen egyszerüen a *tova* (régiesen és tájdivatosan ma is : *ta, toa*) vagy, ha inkább tetszik, az *oda* szóban találjuk fel, melyek épen a ‚hova‘ viszonyt fejezik ki, mely Heyse, Pott s némely mások szerént a tárgyeset jelleme; de amelyekben ha Schleicher és Bopp nézeteit fogadjuk el, a mutatás fogalma is megvan.

Némely más nyelvekből még följegyezzük az érdekesbek tárgyeseteit.

Az ismeretes nyelvek között legtökéletesebben egyezik a magyar tárgyeseti raggal a héber *ét, et* (אֵת, -אֶת), de amely a neveknek elébe tétetik és

csak határozott főneveknél (bei bestimmten Substantiven) használtatik, ilyen határozott főnevek, melyek névmutatóval jelölvék, továbbá tulajdonnevek stb. Ezen *ét* eredetére nézve Gesenius (Lehrgebäude. §. 177.) azon nézetben van, hogy az valamely elavult névmás, mely mutató természetü volt s alanyesetek előtt is állhatott és áll is gyakran a régi könyvekben. Ugyanő azt is megengedi, hogy az rokon lehet *és* v. *jés* (יֵשׁ), arami nyelven : *it* szóval, mely am. ott v. itt levő (da vorhanden).

A szïrjän nyelvben a tárgyeseti rag : *ösz, esz,* de csak az élő lények neveinél, pl. *pi-ösz,* fiút, *mamösz,* anyá-t, *bátj-esz,* atyá-t, *verösz-ösz,* férj-et ; más neveknél a tárgyeset hasonló az alanyesethez, pl. *nim,* név és nev-et, *zarni,* arany és aranyat, *ki,* kéz és kezet. Az *sz* és *t* közel rokon hangok levén *ösz, esz* mint látjuk hasonló a magyar *at, et, ot, öt* raghoz.

A tatár nyelvekben a tárgyeseti rag csaknem mindenütt *ni, nï* (Kasem-Beg), pl. *er-ni* férfi-t, *kapu-nï* kapu-t, *arszlan-nï* orozlánt-t ; az oszmanliban csak *i* v. *ï* van, pl. *er-i, kapu-ï, arszlan-ï.* A *ni* az árja nyelvbeli különösen a görög *n* raggal egyezik ; és ha a mutatást veszszük alapul, mind a *ni* szócska, mind az *i* gyökelem, pl. *i-hol, i-ly, i-tt* szókban mint mutatásra vonatkozók, feltaláltatnak a magyar nyelvben is.

A mandsu nyelvben a tárgyeseti rag : *be,* pl. *bandan-be,* pad-ot, *taili-be,* tál-at, *boszo-be* vászn-at, szövet-et. Ezen *be* egyezni látszik az *eléb-e, feli-be, közi-be,* szók *be* végzetével, mely teljességgel nem a beható *be* rag, hanem a *to-va, ho-va* szókban levő mély hangu végzetnek megfelelő magas hangu *ve,* mely néha *je*-re is változik, mint *elé-je, fölé-je.*

A mongol nyelvben mint a többi függő (obliquus) eset úgy a tárgyeset is kétféle : egyszerü és birtokos. Az egyszerü tárgyeset raga vagyis végzete önhangzók után : *ji,* mássalhangzók után *i,* pl. *üge-ji,* igé-t, *ere-ji,* férfi-t, *erdem-i,* érdem-et, *bajan-i,* vagyon-t. A birtokos tárgyeset (accusativus possessivus) egyszersmind a személynévmások birtokát is kifejezi, s képzője Schmidt szerént önhangzók után : *ben,* mássalhangzók után *jen,* pl. *ügeben,* igém-et, igéd-et, igéjé-t, igénk-et stb. *bajanjen,* vagyonom-at, vagyonod-at stb. (A *ben* első része *be,* mint látjuk, a mandsuból van átvéve. Az *n* pedig mindkét képzőnél a *gen* szót pótolja, mely a többi függő esetben egészen is eléjön, és *egün-ü* [= övé] szóból módosult, úgy, hogy Kowalewszkinél *jü-gen* is mint tárgyeseti végzet szintén teljes alakban eléjön, a kalmukban is *bén, jén* alakokban a hosszú *é* világosan összehúzásra mutat).

A finnben (szuómiban) azt tartják, hogy tárgyeseti rag nincsen, hanem más módon fejezi ki a tárgyesetet, még pedig háromféleképen, t. i. egyszer az egyes birtoki (vagyis sajátító, ú. m. *-n*), másszor a nevező (vagyis alanyeset), harmadszor a határozatlan (*ta, tä* v. *a, ä*) által. (Fábián István).

A japáni nyelvben a tárgyeseti rag : *vo,* pl. *fito-vo,* férfi-t, *onago-vo,* nő-t. Egyezik hangokban a *ho-va, to-va* szók utóbbi (*va*) részével.

A mai sínai nyelvben a tárgyeset egyik jegye : *pa,* de amely a névnek elébe jön, pl. *pa dsin* (mint a héberben az *ét*) ember-t, *pa kin* arany-at ; egész mondatban : *pa dsin kien liao* embert látott (*liao* multat jelent). Valamint föntebb az árja nyelvekben az *m,* úgy a mandsu, japáni, sínai nyelvekben is a *b, v, p* mint ajakhangok alkotják a tárgyesetet.

Érdekes még a persa tárgyeseti végzet, mely rendesen : *rá,* de amely néha a tulajdonító eset raga is, pl. *zen-rá* asszony-t v. asszony-nak, *dsán-rá* lelk-et v. lélek-nek ; *dsá-rá* hely-et v. hely-nek. Ezen *rá* (را) végzetről a nyelvtudósok azt tartják, hogy az *ráh* v. *rái* (راه v. راى) névtől származott, mely annyi mint *út.* (Joannis Augusti Vullers Lexicon Persico-Latinum Etymologicum. Tomus II. pag. 1.).

Végül megjegyzendő, hogy a melléknév magyarban a tárgyeseti ragot mint más eseti ragokat is ha a főnév előtt áll, föl nem veszi, vagyis valamint Kazem-Beg szerént a töröktatár nyelvben, de több más, kivált altaji nyelvben is, a főnév raga a reá vonatkozó s előtte álló melléknévhez is tartozik, pl. *jó embert, jó embereket* stb. Ezen sajátságon kivül nem létezik név a magyar nyelvben, mely a tárgyeseti ragot nélkülözné. Mindazáltal némely kifejezésekben elhagyható, de mindenkor ki is tehető. Ilyen esetek 1) az egyes első vagy 2-ik személyraggal használt főnevek, pl. *könyvemet, könyvem elvitték ; pénzedet, pénzed ellopták.* A többesi személyragok már nem szeretik nélkülözni a tárgyeseti ragot, legalább az irodalom nem igen él ezekkel : könyveink elvitték, pénzeitek ellopták. — Hasonló módon használtatik 2) *engemet* és *engem, tégedet* és *téged ;* de már *mink* v. *bennünk* és *titek* v. *bennetek* tárgyesetileg nines szokásban, noha *tibennnetek,* e helyett : *tibenneteket,* előfordul a régi Halotti Könyörgésben. 3) Régiesen szokásban volt és a nép nyelvén néhutt ma is szokásban van, hogy a határtalan módu ige mellett csak alanyeset áll, pl. *fa-vágni, szőlő-kapálni, széna-gyüjteni, ruha-venni* stb. (Vass József). A székelyeknél is eléjönnek : *búza-virág-szedni, zab-aratni, csidma-venni, szerencse-próbálni* stb. (Kríza J. gyüjteménye). De, mint érintők, még a népnyelvben is általánosabban használják : *fát vágni, szőlőt kapálni, szénát gyüjteni* stb. 4) Régi iratokban találjuk azt is, hogy részesülők és állapotjegyzők mellett szintén csak alanyeset áll : „A vár tharthására való kőcségemmel egyethemben szám vetvén.“ Levél 1546-ból. (Szalai Ág. 400 m. l.). „Ez levél látván siessön ide be.“ Levél 1554-ből. (Ugyanott). A Müncheni codexben is számtalanszor eléjönnek a mondottakhoz hasonló kifejezések : *tanács tartván* (118. l.), *ő keze kinyojtván* (46. l.), *ajtó betévén* (26. l.), *térdek hajtván* (119. l.) ; *ő míg e beszéllette* (adhuc eo loquente. 51. l.). Ma is mondjuk közbeszédben : *e tudva, a mondó vagyok,* ezek helyett : ezt tudva, azt mondó vagyok.

TÁRGYESETI, (tárgy-eseti) ösz. mn. Tárgyesetre vonatkozó, ahhoz tartozó, azt illető. *Tárgyeseti rag. Tárgyeseti viszony.*

TÁRGYI, (tár-gy-i) mn. tt. *tárgyi-t*, tb. —*ak*. Valamely tárgyat illető, ahhoz tartozó. Leginkább öszvetett szókban használtatik: *ismerettárgyi, pertárgyi* stb. Magában am. tárgyilagos; l. ezt.

TÁRGYILAG, (tár-gy-i-lag) ih. Mint kivülünk létezőt, saját személyünktől különbözőt véve, (objective); mely értelemben ellentéte: *alanyilag* (subjective).

TÁRGYILAGOS, (tár-gy-i-lag-os) mn. tt. *tárgyilagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kivülünk valóban létező, amit közvetlenül vagy közvetőleg érzékeink és tapasztalat vagy észlelet által fogunk fel; ami felfogásunk után magával a tárgygyal megegyezik, aminek alapja önmagában a tárgyban (és nem csak bennünk) van, pl. *tárgyilagos igazság;* különböztetésül az *alanyi igazság*-tól, mely az alany vagyis személy gondolatának magával megegyezését jelenti.

TÁRGYILAGOSAN, (tár-gy-i-lag-os-an) lásd: TÁRGYILAG.

TÁRGYILAGOSSÁG, (tár-gy-i-lag-os-ság) fn. tt. *tárgyilagosság-ot*, harm. szr. —*a*. Vonatkozás valamely kivülünk valóban létező tárgyra; valamely kívülünk létező tárgynak tulajdonsága önmagában véve.

TÁRGYI RAGOZÁS, az igeragozásnak a magyar nyelvben sajátságos módja, mely által az igében kifejezett átható cselekvés bizonyos, meghatározott dologra vagy személyre irányúl, pl. ha azt mondom: *pénzt kérek*, ezzel nincs kifejezve, hogy micsoda pénz az, melyet kérek; ellenkezőleg mint ha azt mondom: *az igért pénzt kérem;* ez utóbbi kifejezésben bizonyos meghatározott nemü vagy mennyiségü pénzt értek, s ezt a magyar majd valamennyi időben, számban és személyben másképen fejezi ki, mint az első példában. A két ragozás közti különbség megjelölésére a nyelvtanokban rendszerént e szókat használják: *határozatlan* és *határozott tárgyu ragozás*. Azonban a határozatlan tárgyu ragozás teljesen egyezik az önható vagyis semmi tárgyra ki nem ható vagy másképen *alanyi igék* ragozásával; azért egyik társunk ezt *alanyi*, a másikat pedig *tárgyi* (ige-) ragozásnak nevezte; melyektől ismét különbözik az *alanytárgyi* vagyis szenvedő (másképen az *ik* végzetről *ikes*) igeragozás, melyekben maga az alany (úgynevezett személy) van tárgyi viszonyban, pl. ha azt mondom: *kéretem*, engemet kér más valaki, tehát a kérés hozzám irányúl. Ez utolsó viszony, más nyelvekben is megvan egy vagy más módon, egy vagy más alak által különböztetve; de a tárgyi vagyis határozott tárgyu igeragozás, részint oly terjedelemben, mint azt a magyar nyelvben találjuk, részint annál fogva, hogy a magyar tárgyi ragozásban a személyragok is rendszerént különböznek más igeragozási személyragoktól, az ismeretes nyelvek között csak a magyar nyelv sajátja. Lássunk egy példát.

A mutató módban.

Határozatlan tárgyu ragozás.	Határozott tárgyu ragozás.
Jelen idő.	
kér-ek, kér-sz, kér, *kér-ünk, kér-tek, kérnek,*	*kér-em, kér-ed, kér-i,* *kér-j-ü-k*, (= kér-i-ük), *kér-i-tek, kér-i-k.*
Első v. függő mult:	
kér-é-k (= kér-e-ek), *kér-é-l* (= kér-e-el), *kér-e,* *kér-é-nk, kér-é-tek, kér-é-nek,*	*kér-é-m* (= kér-e-em), *kér-é-d* (= kér-e-ed), *kér-é* (= kér-e-e, régiesen: kér-e-je), *kér-ő-k* (= kér-e-ük), *kér-é-tek, kér-é-k).*
Második v. független mult:	
kér-t-em, kér-t-él (v. kér-t-el), *kér-t,* *kér-t-ünk, kér-t-etek, kér-t-enek* v. *kér-t-ek,*	*kér-t-em, kér-t-ed, kér-t-e,* *kér-t-ük, kér-t-étek,* (= kér-t-e-etek), *kértek* (= kér-t-e-ek).

Hy szellemben megyen ez minden módban és időben.

Látható, hogy a határozott tárgyu ragozás két különbséget tüntet fel, mely is észlelhető 1) a személyragokban, pl. a jelen időben egyik ragozásban: *ek, sz, —, ünk, tek, nek,* a másikban: *em, ed, —, ük, tek, k;* 2) az igető és személyragok között az egyes első és második személy kivételével, a többi négy személynél, még egy új elemben, mely *i, j* és *e* hangokban jelenik meg. A *j* az *i*-vel azonos levén, az *é* pedig a két *e-e*, s az *ö* az *e-ü* egybeolvadásából keletkezvén, ki nem látja? hogy ezek semmi mások mint azon mutatóhangok, melyek közől az *e* mint önálló szócska él a magyar népnyelv nagy részében (itt e, ezen helyen e), az *i* hang pedig amazzal egyezik és kétségtelen gyök az *i-hol* (v. *e-hol*), ide (régen: *e-de*), *i-ly* v. *i-lyen* (régen: *e-lyen*), *e-z* és több közel mutató szóban, melyeknek alhangokkal rendszeresen megfelelnek a távolmutató *a-hol, o-da, o-ly* v. *o-lyan, a-z* stb. szók. Tehát azon harmadik elem, mely felhangu ragozásnál *e* és *i* v. *j*, alhangú ragozásnál pedig *a* és *j* hangokban tünik elé, elvitázhatlanul a tárgyi vagyis határozott tárgyu igeragozásban a tárgyra mutatást fejezi ki, s legegyszerübben *a* és *e* mutató szócskákban ma is él, mint föntebb is érintők, a népnyelv nagy részében, t. i. a Dunán inneni és Dunán túli némely vidékeken. — Hogy a tárgyi ragozás multi alakja az első személyekben is használtatik részesülőként, íme példák a régiségből: „Hogy vagy az Szaniszló mestert avagy valakit egyebet külgyen ő n(agysága), ki láthnája meg az én *dicsértem* malomhelyth.“ Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400. m. l.). — „Hoztad jegyruhádat vigyed meg helyébe.“ (Istvánfi Pál a XVI. században). S alhangu ragozásnál is ugyanezen elemeket találjuk rokon alhangokban, pl.

Határozatlan t. ragozás.	Határozott t. ragozás.
Jelen idő:	
ad-ok, ad-sz, ad, *ad-unk, ad-tok, ad-nak,*	*ad-om, ad-od, ad-ja,* *ad-j-uk* (= ad-i-uk), *ad-j-átok* (= ad-i-atok v. ad-j-á-tok), *ad-j-ák* (= ad-ia-ak).
Függő mult:	
ad-ék (= ad-a-ek), *ad-ál,* *ad-a,* *ad-á-nk, ad-á-tok, ad-á-nak.*	*ad-á-m, ad-á-d, ad-á,* *ad-ó-k, ad-á-tok, ad-á-k.*

Látjuk, hogy a különbséget csak az alhangu ragozás természete hozza magával, ú. m. *e* helyett van *a*, s *i* v. *j* helyett van *ja*; az *á* pedig itt az *a-a*, az *é* az *a-e*, és az *ó* az *a-u* egybeolvadása; de az elemek ugyanazok, ú. m. a mutató *a* és *i*, de az *i* itt rendesebben *j*-vé, sőt az alhanguság nyomatosabb megjelölése vagy ha tetszik, a harmadik személynek is kifejezése végett *ja*-vá is változván.

Az önható és közép (ikes) igék, mennyiben áthatólag is használjuk, határozott tárgyra vonatkozva szintén a föntebbi módon ragoztatnak, pl.

önható igével:

jár-ok, jár-sz, jár, *jár-unk, jár-tok, jár-nak,*	*jár-om, jár-od, jár-ja,* *jár-j-uk, jár-j-átok, jár-j-ák.*
jár-t-am, jár-t-ál, jár-t, *jár-t-unk, jár-t-atok, jár-t-ak* v. *jár-t-anak,*	*jár-t-am, jár-t-ad, jár-t-a,* *jár-t-uk, jár-t-á-tok, jár-t-ák.*

közép igével:

ész-em, ész-él, esz-ik, *ész-ünk, ész-tek, ész-nek,*	*ész-em, ész-éd, ész-i,* *ész-sz-ük* (= ész-j-ük), *ész-i-tek, esz-i-k.*
ett-em, ett-él, ett v. *evett,* *ett-ünk, ett-etek, ett-ek* v. *ett-enek,*	*ett-em, ett-ed, ett-e,* *ett-ük, ett-é-tek, ett-é-k.*

Még némely körülmény érdemel figyelmet. A tárgyi ragozásban a magyar nyelvérzés oly erős, hogy a többesi első és harmadik személyben a lényeges *n* hangot, mely a mutató elemnek rövidségére válhatnék, egészen kihagyja, sőt a második mult többes első személyében egyedül csak azon *n* kihagyásával fejezi ki a tárgy határozottságát: *kér-t-ük*, *ad-t-uk*, *jár-t-uk*, *ett-ük*, ezek helyett: *kér-t-i-ük* v. *kér-t-j-ük*, *ad-t-j-uk*, *jár-t-j-uk*, *ett-j-ük*. Lehető, hogy a jobb hangzás is okozta a kihagyást. Lényegesnek mondottuk az *n* hangot, mert a többesi *ünk* (régiesen és tájdivatosan: *enk*) szokott kifejezéssel az *én* (v. *en*) többesét jelöli. (A legrégibb két halotti beszédben levő *muk*-ban az *m* szintén az *n* módosulata). A többesi harmadik személyben is a *nak nek* v. *anak enek* (kérnek, ad-nak, *kért-enek*, *adt-anak*) nem más mint *ön* (= ő) többese: *önök*, mert tudjuk, hogy az *ön* szó régi iratokban gyakran fordul elé *ő* helyett, pl. a Müncheni codexben: *önbenne* = ő benne (Máté. IX.);

„Tulajdon önnébe (övébe) jött, és önnéi (övéi) nem fogadták.“ (Ján. ev. I.). Másik körülmény, hogy több magyar vidék az első mult többesi első személyében a határozott tárgyu ragozás helyett is határozatlan tárgyu ragozást használ, pl. *kérénk őt*, e helyett is: *kérők őt*; így az óhajtó módban is *kérnénk őt* e helyett is: *kérnők őt*. Nem így a régi iratokban és a mai székely szójárásban is, mely a két alakot szabatosan használja. Egyébként a magyar nyelvérzés oly kényes, hogy az idegenek nem tökéletes jártasságát a magyar nyelvben a tárgyi ragozás (másikon a hangsuly illetőleg ezen alapuló szórend) elleni vétségen ismeri föl. Ez okból

Czélszerünek láttuk röviden elszámlálni azon eseteket, melyeken az áthatható vagy áthatólag is használt igék tárgyi ragozása alapszik. Ú. m.

1) Midőn azok oly tárgyesetre vonatkoznak, mely határozott névmutatóval áll, pl. *a házat megtartom, a szőlőt pedig eladom* (értvén bizonyos tudvalevő, tehát határozott házat és szőlőt). Ezen szabály ellen találunk ugyan példát, de csak fölötte ritka esetben a régieknél, továbbá a közmondatokban, népdalokban és igen kitünő költőinknél is mint Vörösmartynál, Aranynál; mindazáltal valamennyi hason példában a tárgy mindig határozott és csak a névmutató maradt ki. Példák:

„Szép orczáját csókolom
Mennyországot gondolom.“ (A mennyországot).
Székely népdal.

Katalin verses legendájában is:

„Neked adom mennyországot.“
(Toldy F. kiadása. 198. l.).

„Bort megissza magyar ember.“ (A bort).
Vörösmarty. (Fóti dal).

„Visszavonást nézem köztetek én búval.“ (A visszavonást).
Arany János. (Buda halála).

„Igen köti ebet az karóhoz.“ (az ebet).
Versezet a XVI. századból. (Thaly K. gyüjt.).

„Legjobb futót is eléri az öregség.“ (A legjobb futót).
Közmondat. (Erdélyi J. 6098.).

E példákat senkinek sem tanácsoljuk. Bízzuk azokat a nép és az említettekhez hasonló kitünő irók nyelvérzésére.

A visszahozó névmások akár állanak névmutatóval, akár nem, tárgyi ragozást nem kivánnak. *Akit, akiket, amelyet* stb. *látsz.*

2) Midőn azok tulajdonnevek tárgyesetére vonatkoznak. *Budát látom. Hunyadit tisztelem. Jánost nem ismerem.* Ide tartozik az ‚Isten‘ név is, melyet névmutatóval is szokás használni: *Istent emberi szem nem láthatja* v. *az Istent* stb.

3) Midőn azok harmadik személyi névmás tárgyesetére (*őt, őket*, hová tartozik *Önt* is) vonatkoznak. *Ismerem őt* vagy *őket. Önt még fogom látni.* Az első

személyi névmás tárgyesete nem kiván tárgyi ragozást. *Szeretsz-e engemet? Ő szeret engemet, minket.* A második személyi névmás pedig mind az egyesben mind a többesben *l* hangot (néha főleg több mássalhangzói torlat kikerülése végett *al, el* szótagokat) vesz föl az igető után, midőn a hatás az egyes első személytől ered, azonban szintén tárgyi ragozás nélkül : *lát-l-ak, szeret-l-ek, látt-al-ak, szerett-el-ek, látná-l-ak, szeretné-l-ek* (tégedet v. téged és titeket).

A személynévmásokat, mint az imént láttuk, tetszés szerént kiírhatjuk vagy mondhatjuk, de ha a hangsuly ezeken fekszik, akkor azok az ige elébe jövén el nem hagyhatók : *téged szeretlek* (azt értjük alatta : nem mást, de ekkor ‚szeretlek' első tagán nincs hangsuly).

4) Midőn azok személynévmások tárgyesetére, vagy birtokos személyragokkal egyesült főnevek tárgyesetére vonatkoznak, pl. *(én) lovamat, (te) lovadat, (ö) lovát, (mi) lovunkat* stb. *ellopták.* A tárgymutató itt is tetszés szerént kitétethetik : *az (én) lovamat,* v. *a lovamat, a (te) lovadat* v. *a lovadat* stb. A régiek a tárgymutatót gyérebben használták, mint ma használjuk. „Ha ki szeret engemet *en beszédimet* tartsa és *en atyám* szereti ötet." (Münch. cod. János XIV.). „Szeressétek *tü ellenségeteket.*" (U. o. Lukács. VI.). „És ki elveszi teneked *szolgádat.*" (U. o.). „És leszen *tü érdemtek* nagy." (U. o.). „Vesd ki először a gerendát *te szemedből,* és oztán látod a kalászt kivetned *te atyádfia* szeméből." (U. o.). Így a birtokos névmások előtt is. „A beszéd, kit hallottatok, nem *enyém* de *övé,* ki eresztett engemet : *atyáé.*" (Ugyanott). „És ki elveszi mely *tied.*" (Lukács. VI.). „Mendeneket, melyeket vall (bír) *atyám, enyéim.*" (János XVI.). „Kiket adtál ennekem, e világon, *tieid* valának." (U. o. XVII.).

5) Midőn a mutató főnévi névmások tárgyesetére vonatkoznak, pl. *ezt a házat* v. *ezen házat vetted meg, nem amazt.* Többnyire az *azt* v. *azokat* szók, ha nem rajtok fekszik a hangsuly, kihagyatnak, pl. *tudom (azt), hogy . . . . , halljuk (azt), hogy . . . . Mind láttátok (azt* v. *azokat).* Ha a mutató főnévmás csak hasonlóságot jelent, akkor az ige nem kiván tárgyi ragozást, pl. *ha te kalapot veszesz, én is azt* (azaz, hasonló dolgot) *veszek;* egészen mást jelentene : *én is azt* (ugyanazt) *veszem.*

6) A milységet jelentő névmásoknál arra kell tekinteni, ha van-e határozott névmutatójok vagy sem, pl. *olyan embert szeretek* vagy *az olyan embert szeretem.*

7) Tárgyi ragozást kivánnak még az *ik* végzetü sorszámnevek, illetőleg névmások, ú. m. *egyik, másik, második, harmadik, tizedik; valamelyik; mindenik* stb.; azon számnevek a névmutatót is elfogadván, pl. *(az) egyiket látom, de (a) másikat nem találom, (a) huszadikat sem bírjuk;* kivétel : *mindeniket ismerjük.* Ide tartozik *egymás* szó is. *Egymást szeressétek.*

8) ‚Beéri' ige midőn azt jelenti : megelégszik valamivel, vagy elégnek talál valamit, bár segitő raggal, mindig tárgyi ragozással használtatik, pl. *beéri száz forinttal, ezen eleséggel e hónapban be nem érjük.*

Több részletesség a nyelvtanokba tartozik.

TÁRGYISÁG, (tár-gy-i-ság) fn. tt. *tárgyiság-ot,* harm. szr. —*a.* L. TÁRGYILAGOSSÁG.

TÁRGYLAGOS, tár-gy-lag-os) l. TÁRGYILAGOS.

TÁRGYLAGOSAN, (tár-gy-lag-os-an) l. TÁRGYILAG.

TÁRGYLAGOSSÁG, (tár-gy-lag-os-ság) lásd: TÁRGYILAGOSSÁG.

TÁRGYMUTATÓ, (tárgy-mutató) ösz. fn. 1) Mutató lajstrom a könyv elején vagy végén, melyben a tárgyalt dolgok czime, sora, lapszáma stb. föl van jegyezve. 2) A tárgyi ragozásban azon elem, mely azt mutatja, hogy az ige hatása a tárgyesetben bizonyos meghatározott dologra vagy személyre vonatkozik. V. ö. TÁRGYI RAGOZÁS.

TÁRGYÜGYELŐ, (tárgy-ügyelő); TÁRGYSZERŰ v. —SZERÜ, (tárgy-szerü) ösz. mnevek; l. TÁRGYILAGOS.

TÁRGYSZERÜSÉG, (tárgy-szerüség) ösz. fn. L. TÁRGYILAGOSSÁG.

TARH, fn. tt. *tarh-ot,* harm. szr. —*a.* Molnár A. szótárában am. a szokottabb *tarhó.* L. TARHÓ.

TARHAJÓ, (tar-hajó) ösz. fn. Letarolt v. leszerelt hajó, vitorlakészülékétől akár önkéntesen, akár viharban és csatázásban megfosztott hajó.

TÁRHÁZ, (tár-ház) ösz. fn. Rakhelyül szolgáló ház, épület; különösen, eleség-, vagy élettár. *Apránként elfogy a tömött tárház is.* (Km.). Némelyek, mint TÁR szónál érintők azon nézetben vannak, hogy ‚tárház' szóban is ‚tár' kincset jelent; azonban ezt nem mernők egész általánosságban elfogadni, mert a régieknél is ‚tárház' mindennemü rakhelyet jelentett, vagyis olyan épületet, mely holminek eltartása végett tárul szolgált. Pl. Thúry György halála után maradott marháinak (ingóságainak) ‚regestrum'-ában 1571-ben : „Az Kanizsai tárházba találtatott marha : Egy subában (zsáktarisznya) vagyon paplan 1. Egy vörös bárson heoz ber (hiúz bőr) suba 1. Veress kamuka nest suba 1. Fejér kamuka dolmán 1." stb. (Századok. 1870. év. 724. lap).

TARHELY, (tar-hely) ösz. fn. Letarolt vagy kopasz hely.

TARHÓ, fn. tt. *tarhót.* Szabó Dávidnál aludt téj. A Tájszótár szerént Kecskemét vidékén felforralt tejből beoltva készült nyári hüvösítő eledel; az alföldi gulyásoknak úgy szólván fagylaltja. *Kinek a kása megégette a száját, a tarhót is megfújja.* (Km.). Szabó Dávidnál eléjön *tarh* és *taroh* alakban is. Egyezik vele a mongol *tarak* (le caillé, le lait caillé, Schmidt szerént : gesäuerte Milch nach Abkochung derselben); azonban kivált *taroh* alakban rokon a *turó* szóval is.

TARHÓMAG, (tarhó-mag) ösz. fn. Tarhóból vagyis oltott tejből bizonyos adag, melyet új beoltásra használnak.

TARHONYA, fn. tt. *tarhonyát*. Tojással vagy a nélkül is készített, s megreszelt vagy apróra vagdalt vagy morzsolt tészta, melyet megszárítva sokáig eltartanak, s leginkább gazdasági tanyákba hordják, minthogy itt nem mindenkor van idő és alkalom friss tésztát készíteni; hamarjában megfőzik, s levesben vagy tejjel, zsirral, paprikás hússal stb. szokták enni, ezért különösen a pusztai és tanyai lakosok eledele. Szabó Dávid szerént aludt- v. savanyótejjel készült étek. Eredetére nézve úgy véljük, hogy a *tarhó*-ból származott, minthogy nem csak morzsáinál fogva hasonló a tarhóhoz, mely turóssá összefutott tejrészekből áll, hanem, mint láttuk, valóban aludt tejjel vagyis tarhóval is készül; vagy pedig egészen a keleti nyelvekből vétetett át, jelesül Zenker szótára szerént a persa *tárkháne* (ﺧ betü alatt) így értelmeztetik: eine Suppe oder Brei von sauerer Milch mit Graupen; továbbá a török-persa *tarkháne* (ﺧ betü alatt): geschrotenes Getreide in Milch gekocht und gewürzt (mind két esetben mint Szabó D. is értelmezi).

TARHUDI, (tar-hud-i, azaz tar-ud-ó v. tor-h-ad-ó) mn. tt. *tarhudi-t*, tb. —*ak*. Ferenczi János szerént a székelyeknél am. *rőkönyödött* v. rőkönyösödött. V. ö. TARHUDIK.

TARHUDIK, (tar-h-ud-ik) k. m. *tarhud-tam*, —*tál*, —*ott*. Rőkönyödik v. rőkönyösödik. Úgy látszik inkább *torhad* igével rokonítható, mint *tarhó* főnévvel.

TARHUDT, (tar-h-ud-t) mn. tt. *tarhudt-at*, tb. —*ak*. Mondják fűről, melynek szára megrőkönyödött, elszáradt, s leveleitől fosztva mintegy tarrá lett; vagy eltorhadt. V. ö. TARHUDIK.

TARHUSZIK, (tar-h-usz-ik) k.; a jelen időn kivül, a többi időt *tarhudik* igétől kölcsönzi. Jelentésére nézve is l. TARHUDIK.

TÁRI, (tár-i) mn. tt. *tári-t*, tb. —*ak*. Tárba vagy tárhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tári szekrények, portékák, szerek. Tári számvite!*. Leginkább összetételekben használják, pl. *takaréktári könyvecske; könyvtári szolga*.

TARISZNYA, fn. tt. *tarisznyát*. Zsáknemű, különféle kelméből készült táska, melyben a hazulról távozók, vagy utasok holmit, különösen eleséget szoktak vinni magukkal. Több vidéken a köznépnél a rendes öltözékhez tartozik, mely nélkül templomba sem mennek. *Hátas tarisznya*, melyet hátra fektetve viselnek. *Oldaltarisznya*, mely oldalon lóg. *Börtarisznya, vászontarisznya, szörtarisznya, posztótarisznya, kittöltarisznya, vadásztarisznya, koldústarisznya. Add ide a tarisznyámat, hadd öltözzem föl. Koldústarisznyát akasztottak a nyakába.* (Km.). *Néha a zsiros tarisznyából is hull ki vajas pogácsa.* (Km.). *Vén tarisznya*, gúnynév am. banya. A népmesékben gyakran van szó bűvös tarisznyáról, melyből birtokosa mindenféle eleséget nagy bőségben állit elé.

Németül: *Tornister*, melyről Adelung azt jegyzi meg, hogy némelyek az olasz *canestro*-tól (latinul: canistrum) származtatják, de szerénte is hihetőbb, hogy a magyar *tarisznya*-ból van átvéve, s gyöke *tár*. Ha e véleményt elfogadnók, akkor elemezve talán *tár-icz-nya* v. *tár-icz-ka*, azaz ‚táracska' volna. A *k, ny* hanggá úgy változott, mint *izény* v. *iszény* (= *izék*) szóban. Egyébiránt rokonok még lengyel nyelven: *taisztra*, idevaló szláv nyelven: *tarnyisztra*, persa nyelven: *talisza* (hippopera). A régieknél, pl. Thúry György ingósági lajstromában (Századok. 1870. 724. 725. ll.) eljön: *tanizra, taniztra, tanyzra* alakokban. Gyökre rokonok hozzá: *torba*, a magyar lovas katonák táskáját jelentő *tarsoly*, a Tájszótárba följegyzett *tarak*, azaz, bőrből varrt kis tarisznya, mely hangátvetéssel am. *tárka*, mint *kupak kupka* (kis kúp), *sipak sipka, csutak csutka, bicsak bicska*.

TARISZNYÁS, (tar-isz-nya-as) mn. tt. *tarisznyás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tarisznyával ellátott, fölszerelt. *Tarisznyás utasok, pásztorok*.

TARISZNYASZÍJ, (tarisznya-szíj) ösz. fn. Szíj a tarisznyához varrva, fűzve vagy kötve, melylyel azt nyakba vagy vállra akasztják.

TARISZNYÁZ, (tar-isz-nya-az) áth. m. *tarisznyáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tarisznyával ellát, fölszerel. Átv. tréfás ért. *eltarisznyázni az időt*, am. csavarogva, henyén eltölteni, mennyiben t. i. a csavargók, s hazulról elmenők tarisznyát szoktak magokkal vinni.

TARITARKA, (tari-tarka) iker. mn. Igen tarka, nagyon czifra. L. TARKABARKA.

TARITUPPOS, (tari-tuppos) iker. mn. Marczal mellékén am. púpos hátú. Szabó Dávidnál: *tárituppos*, és szerénte am. fardagályos, párna módra púpos. Első alkatrésze a kinövést jelentő *tar*, mint a *tarj, tarkó, taraj* szókban; a *tuppos* gyöke *tupp* pedig rokon a szinte púposságra vonatkozó *csup, kúp, hup, púp* gyökök illetőleg szókkal.

TÁRIVÁRI, (tári-vári) ikerített mn. Tájdivatosan mondják házról, udvarról, kertről, mely mindenünnen tárvanyitva áll.

TARIZSA, puszta Borsod m.; helyr. *Tarizsá-ra*, —*n*, —*ról*.

TARJ, (tar-j) fn. tt. *tarj-at*. A szarvasmarhának első lapoczkáji fölött levő hús. A lónál ugyanezen rész *mar* v. *marj*, vagy tájdivatosan: *mor, morj*. Néhutt utóhanggal: *tarja* és *torja*. Alapfogalomban azon szók osztályába tartozik, melyek emelkedésre, magasságra, kinövésre vonatkoznak, mint: *tarkó, taraj* stb. V. ö. R. gyökhang.

TARJA, (tar-j-a) fn. tt. *tarját*. L. TARJ.

TARJAG, (tar-j-ag) fn. tt. *tarjag-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Mérges fakadék, vagy bibircsó, vagy csomó az állati testen, különösen a szarvasmarhákon. Szegedi tájszólással: *taragy* v. *táragy*. (Nátly József). V. ö. TÚR, fn. 2) A lopvanőszök seregéből való növénynem, mely a fák kérgén vagy a köveken tenyészik, s leveletlen ripacs- és szömörcsféle kicsucsorodásokból áll, és némileg az állati tarjaghoz hasonló. (Verrucaria). Minthogy a tarjagot máskép *sarjuzás-*

nak is mondják, valószinü, hogy gyöke a kinövésre vonatkozó *tar* v. *sar, sarj.*

TARJAGOS, (tar-j-ag-os) mn. tt. *tarjagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Amin tarjagféle fakadékok, bibircsók, mérges kelevények vannak. *Tarjagos ökör.*

TARJAGOSSÁG, (tar-j-ag-os-ság) fn. tt. *tarjagosság-ot*, harm. szr. *—a*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamely állat testén tarjagféle kifakadások vannak.

TARJAGOZÁS, (tar-j-ag-oz-ás) fn. tt. *tarjagozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn az állati bőr tarjagozik. V. ö. TARJAGOZIK.

TARJAGOZIK, (tar-j-ag-oz-ik) k. m. *tarjagoztam, —tál, —ott*, par. *—zál*. Tarjagféle fakadékok támadnak a testén. *Tarjagozik az igás ökör nyaka, tarja.*

TARJÁN v. TARJÁNY, mváros Borsod megyében; falu Komárom, puszta Győr m.; GYÖNGYÖS—, falu Heves, KŐRÖS—, Bihar, SALGÓ—, Nógrád m.; helyr. *Tarján-ba, —ban, —ból.* Mongol és kalmuk nyelven *tarjan* am. gabona és szántóföld; vajjon a föntebbi helységek nem gabonatermő tulajdonságuktól kapták-e nevöket? Biborban született Constantinnál személynév, t. i. a magyar fajhoz tartozó hét s a khazároktól elszakadt kabarokkal együtt nyolcz fő nemzetség közt a *Tarján-é* (*τοῦ ταριάνου*) is említetik (*Ghazar* v. *Ghadzar* is a mongol és kalmukban am. föld, hely; vidék, tartomány. A magyarban szinte voltak és ma is vannak ilyetén személynevek: *Búza, Ország.* Továbbá ugyanott *Khabar* am. orr, orrmány, hegyfok, és *Kara* am. fekete, szintén mongol szók, az utóbbi megvan a mandsu és tatár nyelvben is. A többi nemzetségfőnök neve is igen csekély, de rokon hangváltozással szintén a mongolból értelmezhető, pl. *Neké* görögösen: *νέκη*, a mongolban *jeke* am. nagy; *Kurtu-germatu* a mongolban: *khurdun-gere-metu* azt teszi: gyors mint a fény).

TARJÁNKA, puszta Heves m.; helyr. *Tarjánká-ra, —n, —ról.*

TARJÁNY, mváros Borsod m.; helyr. *Tarjány-ba, —ban, —ból.*

TARJU, (tar-j-u) fn. tt. *tarjut*. L. TARJAG 1).

TARJUMOGYORÓ, (tarju-mogyoró) ösz. fn. Sándor J. szerint am. radix serophularia. L. TÁKAJAK, és VARJUMOGYORÓ.

TARKA, (tar-ka v. tar-og-a) mn. tt. *tarkát*. Különféle, kivált egymástól elütő foltokkal, pettyekkel, csíkokkal, koczkákkal czifrázott szinezetü. *Tarka virág, tarka toll, tarka madár, tarka pók, tarka gyík, tarka récze, tarka tojás, tarka ló, tarka kutya, tarka kigyó. Tarka szövet, kezkenő, ruha. Tarkára festeni, himezni valamit. Tarka, mint a szárcsamony, mint a pulykatojás. Nem csak egy tarka kutya van a világon.* (Km.). *Poczi poczi tarka, se füle se farka.* (Km.). „Egy kis tarka madár víg kedvében szép gyümölcsös kertnek ment röptében.“ (Faludi). Átv. ért. különféle elemekből álló. *Tarka népgyülekezet, sereg.* Képes kifejezéssel, a maga nemében furcsa, czifra. *Tarka gondolatok. Tarka beszéd. Tarka hír*, melynek részletei egymástól különböznek.

„Bámulva kergetjük álmunk tarka képét.“
Berzsenyi.

Tarka ember, a székelyeknél am. szembe szépet mondó s háta mögött megszóló. (Ferenczi János).

E szónak gyöke alkalmasint a metszésre, sarolásra, irtásra vonatkozó *tar*, melyből *tarol, tarló* is származtak, mennyiben t. i. a tarka testen némely foltok úgy tünnek elé, mintha azok szőre, haja, illetőleg szine el lenne koptatva, letarolva. A *ka* képző kétféleképen elemezhető, vagy maga az egyszerü kicsinyítő *ka*, mintha volna *tar(ocs)ka*, ezen hasonlat szerént, *fehérke, piroska;* vagy az elavult gyakorlatos ige *tarog* részesülője, *tarogó, taroga*, öszvehúzva: *tarka*, mint *bugyoga bugyka, csacsoga csacska, czinege czinke* s több mások. E tekintetben hasonlók hozzá a szintén szinekre vonatkozó *hóka* = hópetytyes, *róka riska* = vörös, *szőke, sárga.* Körülbelül egy értelmü vele az *iromba*, melynek gyöke *ír*, metszésre, rovásra vonatkozik. Szláv nyelven: *strakati, tarkavi.* Budenz J. szerént az osztyák-szurguti tajszólásban *tárach* am. szürke. A mongolban *tarilan* szintén am. tarka (bigarré, bariolé, tacheté) gyökben egyezik a magyar ‚tarka‘ szóval.

TARKABARÁT, (tarka-barát) ösz. fn. Lásd: SZESZTRABARÁT.

TARKABARKA, (tarka-barka) ikerített mn. Különféle szinezetü. *Tarkabarka, mint a szarka farka.* (Km.). Ez iker szóban a második alkatrész *b* betüje inkább csak hangjáték, mint a „Farkas nemzetség“ czimü népmesében eléforduló példákból is kitünik: *„farkas-barkas* az is szép, *róka-bóka* az is szép, *örömbőröm* az is szép, *nyúlom-búlom* az is szép, *kakasbakas* az is szép, *tyúkombúkom* jaj be rút!“ V. ö. IKERSZÓ.

TARKABARKÁZ, (tarka-barkáz) iker. áth. Tarkabarkára fest, hímez, farag.

TARKABOGÁCS, (tarka-bogács) ösz. fn. A bogácsok neméhez tartozó növényfaj, melynek fészke pikkelyei hosszú, válús tövisekkel kitoldott hegyüek, váluszélei tövön tövisprémesek, levelei szárölelők, fehér csikokkal tarkák, de van tiszta zöld levelü is. (Carduus marianus). Máskép köznépiesen: *tarkatövis.*

TARKACSÍKOS, (tarka-csíkos) ösz. mn. Különféle szinü csikokkal czifrázott. *Tarkacsikos szövet, ruha.*

TARKAFOLTOS, (tarka-foltos) ösz. mn. Tarka szinü foltokból öszvetoldott, vagy olyan pettyekkel pontozott. *Tarkafoltos ócska nadrág.*

TARKAGÉM, (tarka-gém) ösz. fn. Kisebb faju gém, fején három bóbitatollal és tarka tollazattal. (Ardea nycticorax).

TARKAGYÉK v. —GYÍK, (tarka-gyík) ösz. fn. Babos, pettyes bőrü gyíkfaj, sárgyík. (Stellio).

TARKAICZA, puszta Bihar m.; helyr. *Tarkaiczá-ra, —n, —ról.*

TARKÁL, (tar-og-a-al) m. *tarkált*; TARKÁLÁS, l. TARKÁZ; TARKÁZÁS.

TARKÁLLIK, (tar-ka-all-ik) k. m. *tarkáll-ott*, htn. —*ani*. Tarka szinezetben tünik elé. *Tarkállik a különféle virágokkal himezett mező.*

TARKAKÍGYÓ, (tarka-kígyó) ösz. fn. Többféle szint játszó kígyófaj. (Cenchris).

TARKÁN, (tar-ka-an) ih. Tarka szinekkel, különféle szinre pettyezve, csíkozva.

TARKÁNY, falu Bihar m.; helyr. *Tarkány-ba, —ban, —ból.*

TÁRKÁNY, falu Komárom m.; FELSŐ—, Borsod, KIS—, Bihar és Zemplén, MEZŐ—, Heves, NAGY—, Zemplén m.; helyr. *Tárkány-ba, —ban, —ból. Darkhan* a mongolban mívest, müvészt jelent, pl. *altacsi darkhan* arany míves. Ha a mongolból származtatható (mint több más helynév is, pl. Tarczal, Tarján, Tokaj), akkor az eredetileg valamely személynév (mint birtokos neve). Így származott a magyarban kivált a szentek nevéről igen számos helynevezet.

TARKAPEJ, (tarka-pej) ösz. mn. és fn. Barna foltokkal pettyegetett, tarkázott pej. L. PEJ.

TARKAPÓK, (tarka-pók) ösz. fn. Pettyegetett szinü pókfaj. (Stellio araneus).

TARKÁS, (tar-ka-as) mn. tt. *tarkás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Imittamott, helylyelközzel tarka. *Tarkás búzaföld*, melyen ittott pipacsok vöröslenek, búzavirágok kéklenek.

TARKASÁG, (tar-ka-ság) fn. tt. *tarkaság-ot*, harm. szr. —*a*. A tarka szinezetü testnek vagy sokaságnak állapota, vagy tulajdonsága. *E ruha tarkasága miatt nem tetszik.*

TARKÁSÍT, (tar-ka-as-ít) áth. m. *tarkásít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Tarkássá tesz, hímez, pettyez. V. ö. TARKÁS.

TARKÁSÍTÁS, TARKÁSITÁS, (tar-ka-as-ít-ás) fn. tt. *tarkásitás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit tarkássá tesznek.

TARKATÖVIS, (tarka-tövis) lásd : TARKABOGÁCS.

TARKÁZ, (tar-ka-az) áth. m. *tarkáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tarkára fest, hímez, pettyez, foltoz, ír, metél; czifráz. *A szövetet különféle szinü virágokkal, csikokkal, pettyekkel tarkázni.*

TARKÁZÁS, (tar-ka-az-ás) fn. tt. *tarkázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami tarkává tétetik.

TARKÍT, (tar-ka-ít) áth. m. *tarkít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamit tarkává tesz. Szabatosan véve némileg különbözik tőle *tarkáz*, mennyiben ez gyakorlatos, és részletekre terjedő, amaz pedig egyszerű s általános cselekvésre vonatkozik.

TARKÍTÁS, TARKITÁS, (tar-ka-ít-ás) fn. tt. *tarkitás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által tarkává teszünk valamit.

TARKÓ, (1), (tar-kó v. tar-og-ó?) fn. tt. *tarkó-t*. A fejnek hátsó alrésze a nyakcsigolya táján, a fülek közötti vonalon. Körülbelül azon rész, melynek szarvasmarhánál *tar* v. *tarj* a neve. *Tarkón ütni, találni valakit.* Máskép : *nyakszirt*. Gyöke magyar elemzéssel a kidudorodást, kinövést jelentő *tar*, rokonai *taraj* v. *taré, szaru* stb. V. ö. R, gyökhang. Egyébiránt rokon vele a mongol *taraki* v. *tariki* (cerveau, cervelle); és *terigün* (la tête), persa *tárek* (Gipfel, Wirbel des Kopfes), kicsinző fn. *tár* (Spitze, Gipfel) szótól, mely ismét a magyar *taré* v. *taraj* szóhoz áll közelebb. Budenz J. szerént az észt *turi, turik* (nyakszirt), finn *turja*, lapp *csorge* (apex); ugyanő ezeket *taraj* v. *taréj* szóval is rokonítja.

TARKÓ, (2), (tar-k-ó) fn. tt. *tarkót*. Tarka kutya neve. *Tarkó ne!*

TARKÓDÖFÉS, (tarkó-döfés) ösz. fn. Döfés, melyet a tarkón, különösen a vadászok az állatok tarkóján ejtenek.

TARKÓGÖDRÖCSKE, (tarkó-gödröcske) ösz. fn. Mélyedés a fej alsó részén, vagyis a nyakcsigolya fölött.

TARKÓHAJ, (tarkó-haj) ösz. fn. Haj, mely a tarkót takarja. V. ö. TARKÓ.

TARKÓIDEGÉK, (tarkó-idegék) ösz. fn. Idegek a tarkóban. (Nervi cervicales)

TARKÓIZOM, (tarkó-izom) ösz. fn. Izmok, melyek a tarkó táján nyúlnak el, s arra szolgálnak, hogy a nyak különféle irányban mozoghasson.

TÁRKONY, fn. tt. *tárkony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az ürmök neme alá tartozó egyes levelü növényfajnak közönséges neve; levelei láncsásak, kopaszak, elülhátul hegyesek, fészkei gömbölyüdedek, kocsányosak, felállók. Konyhai fűszerül használják. *Bárányhús tárkonynyal.* Növénytani néven: *tárkonyüröm.* (Artemisia dracunculus). Valószinüleg a latin *dracunculus* után alakult, valamint a német *Dragun*, és török-persa *tarkhun* szók is.

TÁRKONYÜRÖM, (tárkony-üröm) ösz. fn. L. TÁRKONY.

TARKŐ, falu Sáros m.; helyr. *Tarkő-n, —re, —ről.*

TÁRKÖNYV, (tár-könyv) ösz. fn. Számviteli könyv valamely tár, árutár, magtár, raktár stb. helyiségeiben, a beadott s kivett portékákról, gabonáról stb.

TARKÖR, (tar-kör) ösz. fn. tt. *tarkör-t*, tb. —*ök*. Növénynem az együttnemzők seregéből és nősözvegyek rendéből; vaczka kopasz; fészkének pikkelyei kétsorosak, egyenlők; bóbitája a karimán levő magvaknak nincs, innen a neve. (Doronicum).

TARKÚL, (tar-ka-úl) önh. m. *tarkúl-t*. Tarka szinezetüvé alakúl, tarkává lesz. *Virágzás idején tarkúlnak a mezők, kertek.* V. ö. TARKA.

TARKÚLÁS, TARKULÁS, (tar-ka-ul-ás) fn. tt. *tarkúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szinváltozás, vagy módosulás, vagy vegyülés, midőn valami tarkává leszen.

TÁRLAL, (tár-ol-al) áth. m. *tárlalt*. Am. az egyszerű *tár, nyit*. Eléjön Szabó Dávidnál. L.: TÁR, (2).

TARLASZT, (tar-ol-aszt) áth. m. *tarlaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *tarlaszsz*. L. TAROL.

TÁRLAT, (tár-ol-at) fn. tt. *tárlat-ot*, harm. szr. —*a*. Valamely tárban, teremben köz szemléletre rendezett kiállitás, illetőleg az így kiállított tárgyak együtt véve. *Műtárlat.*

TÁRLATI, (tár-ol-at-i) mn. tt. *tárlati-t*, tb. —*ak*. Tárlatba v. tárlatból való, arra vonatkozó. *Tárlati képek, festmények.*

TARLÓ, (tar-ol-ó) fn. tt. *tarlót*. Az általános magyar nyelvben, sőt régibb magyar munkákban is, mint Molnár Albertnél, am. lekaszált, learatott, levágott fűnek, nádnak, gabonának stb. földben maradt csonka szára. *Búza-, árpa-, zabtarló. Kukoricza-tarló. Nádtarló, kákatarló. Letiporni, fölhasítani a tarlót. Tarlóra hajtani a barmot.*

„Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyönge vagy még a sarlóra."
(Népdal).

Árva vagyok árva, mint a nyári tarló. (Népd.).

E szónak törzsöke tehát *tarol*, melynek részesülője szenvedő értelemben vétetik, azaz, oly valami, amit letaroltak; hasonló alkatuak: *legelő* amin legelnek, *kaszáló*, amit kaszálnak, *szántó*, amit szántanak stb. Tájdivatos kiejtéssel: *talló* v. *tarró*, *taró*, mint *sarló*, *salló*, *sarró*. Az oszmanli törökben Vámbéry szerént *tarla* am. szántóföld. Megengedjük, hogy a magyar ‚tarló' Vámbéry azon idézete után is: „rus Bissenorum, quod vulgo dicitur Besseneu thorlou", régen szántóföldet jelenthetett, de ezen jelentés, legalább tudtunkra, ma már a magyar élő nyelvben nem létezvén, még régibb szótárainkban, pl. Molnár Albertében sem találtatván, mind ama régi *thorlou*, mind az oszmanlï török *tarla* inkább a mongol-kalmuk *tarja* v. *tarjan* szóval rokonítható, mely am. gabona, és szántóföld (Kowalewszki, Jülg), és e nyelvekben több társa és származéka is van, pl. *tari-khu* (semer; labourer une terre, mely tehát legalább gyökben inkább a *termel*-ni igéhez hasonlít), *tarja-csi* (földmives) stb. S ezekkel egyezik a csagataji *tarik* (szántóföld), *tari-mak* (magot vetni), *tarandsi* (folmíves). Sőt *tarla* szó Zenker szótárában egy helyütt arab szónak van jelezve (elif nélkül), e szerént „Besseneu thorlou" arab-török kifejezés is lehet.

TARLOTT, (tar-ol-ott) mn. tt. *tarlott-at*. Amit letaroltak, minek ágait, szárát lemetszették. *Tarlott nádasok.*

„Hervad már ligetünk, s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög."
Berzsenyi.

TARLÓVIRÁG, (tarló-virág) ösz. fn. Népies neve a tisztes hunyásznak; l. ezt.

TARLÓZ, (tar-ol-ó-oz) önh. m. *tarlóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A tarlón elmaradozott gabonafejeket öszvegyűjti; továbbá a barom által letört tarlószálakat gereblyével öszvehárítja, s betakarítja. Átv. az ismeretek mezején, bizonyos könyvekből holmit kiszedeget, gyüjtöget, vagy mások által föl nem jegyzett egyes adatokat öszveszedeget.

TARLÓZÁS, (tar-ol-ó-oz-ás) fn. tt. *tarlózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az aratók után elmaradozott gabonafejek öszvegyüjtése. Átv. az ismeretek nagy mezején, némely csekélyebb részletek és adatok keresése, kutatása.

TARLÓZAT, (tar-ol-ó-oz-at) fn. tt. *tarlózat-ot*, harm. szr. —*a*. Amit valaki a tarlón öszveszedegetett. Átv. ért. bizonyos szakhoz tartozó egész művekből egyes érdekesb részletek és adatok gyüjteménye.

TARLÓZÓ, (tar-ol-ó-oz-ó) mn. és fn. tt. *tarlózó-t*. Aki tarlóz. *Tarlózó gyermekek, szegények.* V. ö. TARLÓZ.

TARNA, (1), falu Ung m., KIS—, NAGY—, Ugocsa m.; helyr. *Tarná-ra*, —*n*, —*ról*.

TARNA, (2), folyó Heves megyében, mely a Mátráról lerohanó patakokból gyül össze, s a parádi kies völgyet végig futván Verpelétnél a nagy síkságra ér.

TÁRNA, (tár-na talán csak: tar-na?) fn. tt. *tárnát*. Bányászok nyelvén, a bányahegy belsejében részint a bányaakadályok elháritása, részint a szállitás könnyebbitése, vagy más bányászati czélokból vízszintes irányban vezetett üreges menet; másképen: *alag*, s az idegen nyelvü ‚Stollen' után: *istály*. Ellentéte: *akna*, mely függőleges irányban vezettetik, németül: Schacht. A tárnák legfontosbika az *öreg-* v. *főtárna* (Erbstollen), mely a hegységben levő minden épitmények alatt vonúl el, s ez által a bányamivelést általában könnyíti és lehetségesíti.

TARNA-BOD, falu Heves m.; helyr. —*Bod-ra*, —*on*, —*ról*.

TARNA-ÖRS, falu Heves m.; helyr. —*Örs-re*, —*ön*, —*ről*.

TARNA-MÉRA, falu Heves m.; helyr. —*Méra-ra*, —*n*, —*ról*.

TARNA-SZENTMIKLÓS, falu Heves m.; helyr. —*Szent-Miklós-ra*, —*on*, —*ról*.

TARNICS, fn. tt. *tarnics-ot*, harm. szr. —*a*. Növénynem az öthimesek seregéből és kétanyások rendéből (Gentiana), melynek több fajai között gyógyerejéről különösen ismeretes a *sárga tarnics*, (gentiana lutea), melynek virágai gyürüsek, gyürüi bogernyő szabásuak, bokrétáji többnyire ötmetszetük, kerekformák, pettyegetett sárgák; másképen köznépiesen: *danczia, enciána* (mindkettő a ‚gentiana, szóból), *keserűgyökér*. Másik ismertebb faja a *kornis tarnics* (gentiana pneumonanthe), virágai kocsánosak, ellenesek; bokrétáji harangformák, ránczoltak, ötmetszetük; levelei szálasak, tompák; virágzata kék, belül homályos sárgával vagy fejérrel pettegetett; köznépiesen: *kornisfű*. Van még a tölcséres bokrétájuaknak egy ismeretes faja, melynek köznépiesen *földepe, kis czentauria, százforintosfű, kis ezerjófű*, a növénytanban pedig *földepetarnics* a neve. (Gentiana centaurium).

TARNÓ, faluk Sáros és Turócz m.; helyr. *Tarnó-ra*, —*n*, —*ról*.

TARNÓCZ, mváros Liptó, faluk Nógrád és Ung m.; helyr. *Tarnócz-ra, —on, —ról.*

TARNÓCZA, puszták Heves és Fehér m. ALSÓ—, FELSŐ—, BELSŐ—, KÜLSŐ—, puszták, Somogy m.; helyr. *Tarnóczá-ra, —n, —ról.*

TARNÓDHÁZA, puszta Vas m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

TÁRNOK, (1), (tár-nok) fn. tt. *tárnok-ot*, harm. szr. *—a.* Hajdan a királyi kincstár őre. (Tavernicus). Utóbb az ország zászlós urainak egyike s a nádor és országbiró után és távollétökben a kir. helytartó tanács és az országgyülésen a főrendi tábla harmad-, és a tárnokszék rendeselnöke; az elnökségek a nádor akadályoztatása esetében a gyakorlatban úgy osztattak meg az országbiró és tárnok között, hogy amaz rendszerént a Hétszemélyestáblán, illetőleg Curiai ülésekben, a tárnok pedig a Helytartótanácsnál elnökölt. Bövebb címe: *királyi főtárnokmester.* (Tavernicorum regalium magister).

TÁRNOK, (2), faluk Pozsony és Szala, puszták Pozsony és Fehér m.; helyr. *Tárnok-ra, —on, —ról.*

TARNÓKA, falu Zemplén m.; helyr. *Tarnóká-ra, —n, —ról.*

TÁRNOKI, (tár-nok-i) mn. tt. *tárnoki-t*, tb. *—ak.* Tárnokra vonatkozó; tárnok alatt álló. *Tárnoki szék. Tárnoki városok.* V. ö. TÁRNOKSZÉK.

TÁRNOKMESTER, ösz. fn. L. TÁRNOK, (1).

TÁRNOKSZÉK, (tárnok-szék) ösz. fn. Az 1848-diki alkotmányváltozás előtt a tárnok elnöklete alatt időnként működő hatóság, illetőleg törvényszék, mely több királyi város ügyeiben rendelkezett, illetőleg itélt. Más királyi városok a *személynöki szék* alá tartoztak.

TARÓ v. TARRÓ, tájdivatos kiejtés, helyesen l. TARLÓ.

TARÓD-CSENCS, falu Vas m.; helyr. *Taród-Csencs-re, —én, —ről.*

TARÓDFA, l. TARÓTFA.

TARÓDHÁZA, l. TARRÓDHÁZA.

TÁROGAT, (tár-og-at) gyak. áth. m. *tárogattam, —tál, —ott*, par. *tárogass.* 1) Gyakran, ismételve tár, nyitogat valamit. *A járókelők tárogatják az ajtót.* 2) A ‚tárogató' nemü hangszeren játszik. V. ö. TÁROGATÓ.

TÁROGATÁS, (tár-og-at-ás) fn. tt. *tárogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gyakori tárás, nyitogatás. Továbbá a tárogató síp billentyüjének nyitogatása.

TÁROGATÓ, (tár-og-at-ó) fn. tt. *tárogató-t.* Hajdani, billentyükkel ellátott, s éles harsogásu tölcséres tábori síp. *Harsog a tárogató, riad a trombitaszó.* (Harczi dal). Jelennen a nép több helyen a klarinétet nevezi tárogatónak. Érsekujvár vidékén: *tárigatyú.*

TÁROGATÓIZOM, (tárogató-izom) ösz. fn. Arczizom, mely a tárogató, és általán a fuvószerek hangoztatásakor működik, vagyis a pofákat kifeszíti.

TAROH, fn. tt. *taroh-t* v. *tarh-ot.* L. TARHÓ.

TÁROGATÓSÍP, ösz. fn. L. TÁROGATÓ.

TAROK, fn. tt. *tarok-ot*, harm. szr. *—ja.* Kártyajáték neme, mely teljesen 78 kártyalapból áll, s köztök 22 ütő- v. tarokkártya, 21 számmal jelölve, s a 22-ik neve *Skűz* (Excüse). Olaszul: *tarócco*, többese: *tarocchi*, francziául: *tarots.* Egyiptomból származottnak vélik.

TAROKOZ, TAROKKOZ, (tarok-oz) önh. m. *tarokoz-tam, —tál, —ott.* Tarokot, tarokkártyát játszik.

TAROL, (tar-ol) áth. m. *tarolt.* Fűnek, gabonának, s más vékonyabb sarjú növényeknek szárait lemetszi, aratja, kaszálja stb. *A szénát kaszával, a buzát sarlóval letarolni. Nádat, kákát tarolni. Az erdőt letarolni*, minden fáit kivágni. Továbbá, az állati testen nőtt sarjakat, azaz, szőrt, hajat lenyírja. *A törökök letarolják hajaikat. Hajdan a pogány kunok is tarolták fejeiket.* Egy eredetü s rokon jelentésü vele: *sarol, sarabol.* V. ö. SAROL, és TAR.

TÁROL, (tár-ol) áth. m. *tárolt* v. *tárlott*, htn. *tárolni* v. *tárlani.* Am. az egyszerü *tár, nyit.* Eléjön Szabó Dávidnál. L. TÁR, (2).

TAROLÁS, (tar-ol-ás) fn. tt. *tarolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Bizonyos növényszárak lemetszése, learatása, kaszálása, kivágása stb. V. ö. TAROL.

TÁROLÁS, (tár-ol-ás) fn. tt. *tárolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Nyitás, tárás, tárasztás.

TÁRON, (tár-on) ih. Nyitva, tárva. *Táron van az ajtó.* (Szabó D.).

TARORJA, (tar-orja) ösz. fn. A két főbb hímesek seregébe és födetlen magvúk rendébe sorolt növénynem; bokrétájának felső ajaka nincs, tarkója pedig meghasadt. (Teucrium). Fajai sokfélék, s közöttök főleg ismeretes a *gamandor tarorja* (t. chamaedrys); köznépiesen másképen csak *gamandor* v. *zsuzsánka* v. *kis cserelevelü fű* v. *kis sarlós fű.* Más ismertebb faja az *életillat-tarorja* (t. marum), köznépiesen: *életfüve, engem szagolj, márum fű.*

TAROS; TAROSKEDD; l. TARROS; TARROSKEDD.

TARÓTFA, falu Vas m.; helyr. *Tarótfá-ra, —n, —ról.*

TARPA, mváros Bereg m.; helyr. *Tarpá-ra, —n, —ról.*

TARRAS, falu Torontál m.; helyr. *Tarras-ra, —on, —ról.*

TARRÓDFA, l. TARÓTFA.

TARRÓDHÁZA, falu Vas m.; helyr. *Tarródházá-ra, —n, —ról.*

TARROS, falu Baranya m.; helyr. *Tarros-ra, —on, —ról.*

TARROSKEDD, falu Nyitra m.; helyr. *Tarroskedd-én, —re, —ről.*

TÁRS, fn. tt. *társ-at*, harm. szr. *—a.* Általán személy, ki bizonyos életmódnak, állapotnak, üzletnek, vállalatnak, cselekvésnek gyakorlatában részesünk. Számos összetétel alkatrésze. *Hitves-* v. *házastárs, polgártárs, paptárs, vitéztárs, embertárs, tanulótárs, játszótárs, utitárs, lakó-* v. *laktárs, kenyerestárs, asztal-*

társ, kereskedőtárs, adóstárs, legénytárs, leánytárs, örököstárs, szolgatárs, tiszttárs, birótárs, vőtárs, vetélytárs, kezestárs, mulatótárs, hálótárs, bajtárs. Hű, hűtelen, nyájas, mogorva társ. Társul adni, társul fogadni. Társul állani, szegődni. Kinek társa van, ura van. (Km.). *Szerelem, uraság nem tűrnek társat.* (Km.). *Nem jó társ az, ki mindent maga hörpent fel.* (Km.). Különösen, ki bizonyos vonzalomnál fogva belsőbb viszonyban él velünk. *Amilyen a társa, olyan ő maga.* Innen jelent átv. ért. hasonló külsejüt, alakút is. *Ez annak társa,* azaz, hasonló mása. *Nem találom társát,* vagyis párját.

Valószinű, hogy e szó gyöke azon *tár,* mely házat, vagy lakot jelent, miszerint *társ* annyi mint velünk egy tárban v. házban lakó, lakrészes; valamint a német *Kamerad,* franczia *camarade,* olasz *camerata,* a latin *camera* szótól származnak, és Heyse által *Stubengenosz* szóval értelmeztetnek. Ez elemzéssel egyezik a *pajtás,* ha t. i. törzseként *pajta* tekintetik, mely a héber *bajit* v. *beth,* arab *bejt,* házat jelentő szókkal egyezik; tehát e szerént *pajtás,* tulajdonképen am. velünk egy pajtában (házban) lakó. (E szót azonban némelyek *baj-társ*-ból eredettnek vélik. Lásd végül a török *dás-t*). A föntebbihez hasonló észjárással képeztettek : *ágyas,* ki mással egy ágyban hál; *házas,* ki egy másnemü személylyel egy házat tart; *kenyeres,* ki mással egy kenyéren él. Egyébiránt alakra egyeznek vele : *hárs, nyárs, birs, gyors, örs, nyers.* Tájdivatosan : *társ,* melylyel egyezik a török *dás,* innen *joldás* am. uti társ.

Mennyiben a *társ* üzleti, kézmüi dolgozó részest, vagyis mesterlegényt jelent, hasonló hozzá a szláv *tovaris.*

TÁRSADALMAS, (társ-od-al-om-as) mn. tt. *társadalmas-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Társalkodni szerető, nyájas, nem magába vonult. *Társadalmas életmód.*

TÁRSADALMI, (társ-ad-al-om-i) mn. tt. *társadalmi-t,* tb. —*ak.* Társadalmat illető, érdeklő, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Társadalmi viszonyok, erények, bűnök.* V. ö. TÁRSADALOM.

TÁRSADALOM, (társ-od-al-om) fn. tt. *társadalmat.* Bizonyos erkölcsi kötelékekkel öszvefüzött emberek sokasága, legszélesb értelemben véve, különböztetésül a vad állapotban, egymástól szétszakadozva élő emberek sokaságától. *Polgári, egyházi társadalom.* Különbözik tőle a szükebb jelentésü társaság, vagyis a társadalom egyes tagjaiból álló kisebb nagyobb csoport, vagy felekezet. A magába zárkozott polgár társadalomban él, ha bár nem társaságban. A remete is tagja a társadalomnak, ámbár a társaságoktól elvonja magát.

TARSÁG, (tar-ság) fn. tt. *tarság-ot.* Tar állapot, vagy tulajdonság. V. ő. TAR, (1).

TÁRSAL, (társ-al) elvont igetörzs, mely csak származékaiban, ú. m. *társalog, társalkodik, társaltat,* divatozik. E tekintetben hasonlók hozzá a *hizeleg, szédeleg, émeleg, andalog* igék mint *hizel, szédel, émel, andal* törzsökei.

TÁRSALG, lásd : TÁRSALOG, és TÁRSALKODIK.

TÁRSALGÁS, (társ-al-og-ás); TÁRSALGÁSI, (társ-al-og-ás-i); TÁRSALGÓ, (társ-al-og-ó) lásd : TÁRSALKODÁS; TÁRSALKODÁSI; TÁRSALKODÓ.

TÁRSALKODÁS, (társ-al-kod-ás) fn. tt. *társalkodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Két vagy több társnak egymással folytatott személyes közlekedése, beszélgetése, mulatása, időnkénti öszvejövetele nem annyira valamely komoly ügyek tárgyalása végett, mint nyájas vonzalomból. Tetszetősb alakban : *társalgás.*

TÁRSALKODÁSI, (társ-al-kod-ás-i) mn. tt. *társalkodási-t,* tb. —*ak.* Társalkodást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Társalkodási ügyesség. Társalkodási nyelv.* (Conversations . . . .).

TÁRSALKODIK, (társ-al-kod-ik) k. m. *társalkod-tam,* —*tál,* —*ott.* Némi nyájas vonzalomnál fogva egy vagy több társsal személyesen közlekedik, mulat, beszélget, eszméket cserél stb. *Inkább szeret magán lenni, mint társalkodni. Hozzá nem illő emberekkel társalkodik. Müvelt, becsületes emberekkel társalkodni.* Régiesen am. szövetkezik : „Mind ezök öszvetársolkodván.“ Nádor-codex. 473. l.

TÁRSALKODÓ, (társ-al-kod-ó) mn. és fn. tt. *társalkodó-t.* Aki másokkal társalkodni szokott, vagy szeret; nyájaskodó. Mint főnév jelent személyt, ki különösen, és rendszerént valakinek mulatótársa, s bizonyos lekötelezettségnél fogva körülötte van.

TÁRSALKODÓNŐ, (társalkodó-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki rendes társalkodó vagyis mulató társa valakinek, különösen valamely úrhölgynek.

TÁRSALKODTAT, (társ-al-kod-tat) miv. m. *társalkodtad-tam,* —*tál,* —*ott,* par. *társalkodtass.* Lásd : TÁRSALTAT.

TÁRSALOG, (társ-al-og) gyak. önh. m. *társalkod-tam,* —*tál,* vagy *társalg-ottam,* —*ottál,* —*ott;* htn. *társalog-ni* v. *társalg-ani.* L. TÁRSALKODIK.

TÁRSALOM; TÁRSALMI, lásd : TÁRSADALOM; TÁRSADALMI.

TÁRSALTAT, (társ-al-tat) áth. illetőleg miv. m. *társaltat-tam,* —*tál,* —*ott,* par. *társaltass.* Eszközli, engedi, hogy társalogjon. „Vele ne társaltasd fiadat.“ Szabó D.

TÁRSAS, (társ-as) mn. tt. *társas-t* v. —*at,* tb. —*ak.* 1) Kinek társa van, ellentéte : *társtalan.* 2) Társakból s különösen egyenlő jogu társakból álló; magában társakat foglaló; társasággal járó. *Társas kereskedés. Társas kör. Társas egyház. Társas kocsi.* 3) Nyájas társakkal lenni, mulatni kedvelő, társaságos.

TÁRSASÁG, (társ-a-ság) fn. tt. *társaság-ot,* harm. szr. —*a.* 1) Széles ért. több személyek serege, csoportozata, kik bizonyos viszonyban egymással öszvekötve élnek, milyen a polgári, vallási társaság általán véve. 2) Különösen testület, melyet oly személyek képeznek, kik valamely köz czélra

bizonyos szabályok szerint egyesültek. *Tudományos, szépmüvészeti, kereskedelmi társaság. Agarász-, vadásztársaság.* 3) Több személy öszvejövetele, együttléte, barátságos beszélgetés, mulatás, értekezés stb. végett. *Társaságba menni. Többek társaságában utazni. Játszók, zenélők, tánczolók társasága. Elvonni magát a társaságtól.* Némileg különbözik : *társulat;* l. ezt.

E szóba a közép *a* kiejtési könnyebbség végett toldatott be, a Müncheni codexben is csak *társság* áll : „Alajtván ke(dég) ő neki a társág (társság) között voltát.“ Lukács. II.

Hasonló módon furakodott közbe *gyorsaság, bölcseség, nyerseség,* mint két mássalhangzóval végződő törzs szókba az *a* és *e*, ezek helyett : *gyors-ság, bölcs-ség, nyers-ség.*

TÁRSASÁGBELI, (társaság-beli) ösz. mn. Ami bizonyos társaságban lenni szokott, vagy arra vonatkozik, ahhoz tartozik, azt illeti. *Társaságbeli rendtartás, illedék. Társaságbeli tagok, személyek, részvényesek.* V. ö. TÁRSASÁG.

TÁRSASÁGI, (társ-a-ság-i) mn. tt. *társasági-t*, tb. —*ak*. Társaságot illető, arra vonatkozó. *Társasági viszonyok, szabályok.*

TÁRSASÁGOS, (társ-a-ság-os) mn. tt. *társaságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mások társaságában lenni, mulatni szerető; nyájasságra hajlandó, barátságos. *Társaságos finom udvari ember.* Ellentétei : vad, magányos, zárkozott, mogorva, emberkerülő, társaságtalan.

TÁRSASÁGTALAN, (társ-a-ság-talan) mn. tt. *társaságtalan-t*, tb. —*ok*. Ki a társaságot nem szereti, kerüli, magába vonult, hozzáférhetlen. Határozóként am. társaságtalanul, magába vonultan.

TÁRSASBIRÓSÁG, (társas-bíróság) ösz. fn. Több bíróból vagy birótagból álló törvényszék, melynek minden tagja egyenlő szavazattal bír, és melynek kebelében érvényes birói határozat hozatalára több birótag, (pl. 3, 5, 7) szavazata kivántatik. Ellentéte : *egyes bíróság.*

TÁRSASBIRÓSÁGI, (társas-birósági) ösz. mn. Társasbíróságot illető, arra vonatkozó. *Társasbirósági eljárás. Társasbirósági illetékesség.*

TÁRSASEGYHÁZ, (társas-egy-ház) ösz. fn. 1) Egyenjogu társak egyesületéből álló egyház, t. i. melynek tagjai egyenlő jogokkal és kötelességekkel bírnak. Ilyeneknek tekintendő a protestansok egyházi rendszere vagy szervezete. Különösebben így szokták hívni a társaskáptalant is; l. ezt.

TÁRSASÉLET, (társas-élet) ösz. fn. Élet, melyet valaki társaságban tölt. Különösen családi és társadalmi élet.

TÁRSASÍT, TÁRSASIT, (társ-as-ít) áth. m. *társasít-ott*, par.—*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valakit bizonyos társsal, vagy társakkal viszonyba hoz, egyesít; párosít. *A köz érdek társasítani szokta az embereket.* Rövidebben : *társít.*

TÁRSASÍTÁS, TÁRSASITÁS, (társ-as-ít-ás) fn. tt. *társasítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által két vagy több személy egymásnak társaivá tétetnek. V. ö. TÁRSASÍT.

TÁRSASKÁPTALAN, (társas-káptalan) ösz. fn. Káptalan, melynek tagjai nincsenek közvetlenül valamely püspök vagy érsek alatt; ellentétben a püspöki v. érseki káptalannal; mindazáltal amazok élén is valamely főnök (rendszerént prépost) áll.

TÁRSASKERESKEDÉS, (társas-kereskedés) ösz. fn. Társaságban üzött kereskedés.

TÁRSASKOCSI, (társas-kocsi) ösz. fn. Bérkocsi nagyobb városokban, melyen többen — kiki csak saját személyeért fizetvén — a kocsizást társaságban élvezik. (Omnibus-kocsi).

TÁRSASKÖR, (társas-kör) ösz. fn. Társasági, több hasonló jogu tagból vagy személyből álló öszszejövetel.

TÁRSASNÉV, (társas-név) l. MELLÉKNÉV.

TÁRSASSZERZŐDÉS, (társas-szerződés) ösz. fn. Valamely társaság létesitése végett kötött szerződés.

TÁRSASÚL, TÁRSASUL, (tár-as-as-úl) önh. m. *társasúl-t*. Társas állapotba lép, egy vagy több társsal szövetkezik, egyesül; rövidebben : *társúl.*

TÁRSASULÁS, (társ-as-ul-ás) fn. tt. *társasulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Társas viszonyba lépés. V. ö. TÁRSASÚL.

TÁRSASVISZONY, (társas-viszony) ösz. fn. Társaságra vonatkozó, társaságot illető viszony.

TÁRSATLAN, (társ-atlan) mn. tt *társatlan-t*, tb. —*ok*. L. TÁRSTALAN.

TÁRSELLENES, (társ-ellenes) ösz. mn. Társas viszonyokat, egyesületeket ellenző, akadályozó; különczködő. *Társellenes magánélet. Társellenes elvek, tanok*, melyek a társaság czéljával nem egyeznek.

TÁRSFÉL, (társ-fél) ösz. fn. Ki velünk bizonyos czélra alakult egyesületben, vállalatban stb. közösen müködik, részt vesz.

TÁRSFÉLTÉS, (társ-féltés) ösz. fn. Féltékenységi állapot valamely társ irányában.

TÁRSHAJÓZÁS, (társ-hajózás) ösz. fn. Együtt útazó hajók öszvege, pl. a kereskedelmi hajók védelmére azokkal járó hadi hajók, a flotta körül lőszerrel, élelmi czikkekkel, kórodákul járó hajók stb. (Convoi).

TÁRSI, (társ-i) mn. tt. *társi-t*, tb. —*ak*. Egy vagy több társat illető, arra vonatkozó. *Társi viszonyok.*

TÁRSÍT, (társ-ít) áth. m. *társít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Társsá tesz, társ gyanánt valakihez köt, társi viszonyba helyez. *A vadúl elszórt embereket polgári szerkezet által társítani. Férfit és nőt házasság által társítani.* „Ime uram jó Jézus Krisztus en is ilek (ülök) teveled az földre, es társittom en magamat teveled.“ Régi Magyar Passio. (Toldy F. kiadása. 98. l.). „Mely örömmel őhozjá társittanád magadat. (Ugyanott. 115. l.).

TÁRSÍTÁS, TÁRSITÁS, (társ-ít-ás) fn. tt. *társítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely

által valakit egy vagy több személynek társává tesznek.

TÁRSNŐ, (társ-nő) ösz. fn. Széles ért. oly nő, ki valakinek bizonyos viszonyban társa, különböztetésül az idegen, velünk öszveköttetésben nem levő nőtől. Különösen, nőszemélynek nőtársa. *Felesége két társnővel elutazott.* Végelemzésben egy jelentésü vele a fordított *nőtárs.*

TARSÓ, palóczos kiejtéssel am. tarsoly; l. ezt.

TÁRSODIK, (társ-od-ik) k. m. *társod-tam, —tál, —ott.* Eléjön Szabó Dávidnál. L. TÁRSÚL.

TÁRSOK, (társ-ok) ösz. fn. Oly ok, mely bizonyos eredmény, vagyis okozat eléállításában más okkal egyesülve működik, pl. a sok virasztás és megfeszített munkásság, mennyiben az egészséget rontják, az illető okozatra nézve társokok. *Ti bolond tanácstok által társokai vagytok szerencsétlenségemnek.*

TARSÓKA, (tarsoly-ka, palóczos ejtéssel) kicsinző fn. tt. *tarsókát.* 1) Széles ért. a négy főbb hímesek seregéből és táskások rendéből való növénynem, melynek magtokjai vagyis táskáji laposak, vagy visszás, öszvenyomott éles végüek, vagy kerekded, csorba végü hártyakarimásak; kopácsai csónakosak, ormosak. (Thlaspi). 2) Különösen népies nyelven azon faja, melyet növénytani néven *pásztortáskatarsóká*-nak hívnak, minthogy magtokja némileg ahhoz hasonló; máskép köz nyelven : *paperszény, békatarsoly, szükés, vérállatófű, porczogófű, vadmustár.* (Thlaspi bursa pastoris). Még némely fajai : *vetési tarsóka* (thl. arvense), köznépiesen : *nyűfű, nagy borsocska, temondád, vadmustár; hagymaszagu tarsóka* (thl. alliaceum), köznépiesen : *foghagymaszagu tarsolyfű; mezei tarsóka* (thl. campestre), köznépiesen : *palaczkfű, temondádfű, vadmustár.*

TARSOLY, fn. tt. *tarsoly-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Hajdani széles ért. táska, tarisznya, vagy erszény, máskép tájdivatosan : *tassoly, tasoly.* Így a Münch. cod. Luk. XXII. „De ma kinek zsákja vagyon felvegye, azonképpen is *tassolyt*“ (peram). „Gyakran fú körmébe, mert nincsen pénz *tasolyába*“ (Tinódi). 2) Különösen, legújabb korig a magyar huszárok öltözékéhez tartozott disztáska, mely derékra övezett szíjazatról térdhajlásig fityegett alá (a szablyával együtt), s eredetileg pénz, élelmi- és lőszerek hordására szolgált. Thúri György hagyatékában eléjön : „Egy szablya tarsoly, egy ezüst gomb rajta.“ (Századok. 1870. év. 724. l.). „Tarsolyában sok gyöngy vala, mátkájának számára.“ (Kisfaludy S. Csobáncz). „Nyissa föl tarsolyom száját, s olvassa ki a bor árát.“ (Huszárdal).

Mi e szónak eredetét illeti, törzsben hasonló hangzatu és rokon értelmü kivált a tájdivatos ‚tassoly‘ alakban vele : *táska,* melylyel ismét egy a középkori latin *tasca,* német *Tasche,* svéd *taska,* a hollandi *tas* v. *tash,* a lengyel *tasz,* és csch *tasska.* Minthogy pedig a magyar *tarsoly*-ban nyilván *r* is hangzik, mi amazokban nincsen, ennélfogva inkább *tarisznya* szóval rokonítható, s ekkor közös gyökük lehet *tár,* úgy hogy talán *táska* is am. *táraska* v. *táracska.* V. ö. TARISZNYA. A *tassoly* v. *tasoly* szó hangváltozattal úgy módosult, mint a *borsó-, korsó-, társ-, orsó*-ból lett tájdivatos ejtéssel : *bossó, kossó, táss, ossó.* Ide sorozzuk még Vámbéry után a csagataji *turszuk* nevet, mely szerénte am. bőredény vagy tömlő, melyben a kimiszt (kanczatéjből készített italt) tartják.

TARSOLYFŰ, (tarsoly-fű) ösz. fn. L. TARSÓKA alatt.

TARSOLYGYÁRTÓ, (társoly-gyártó) ösz. fn. L. TARSOLYOS, (2).

TARSOLYOS, (1), (tarsoly-os) mn. tt. *tarsolyos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Tarsolylyal ellátott. *Tarsolyos huszár.*

TARSOLYOS, (2), (tarsoly-os) fn. tt. *tarsolyos-t,* tb. *—ok.* Tarsoly készitő mesterember. Ma szokottabban : *bőröndös.*

TÁRSPOHÁR, (társ-pohár) ösz. fn. Áldomás, melyet valamely társulat új tagjának beavatásakor isznak az illető társak. *Nem tanácsos az ellenséggel társpoharat inni.* (Km.). Különösen a mesterlegényeket beavató ilyetén áldomás.

TÁRSROKONSÁG, (társ-rokonság) ösz. fn. Rokonság, vagyis szorosabb viszony, mely bizonyos személyek mint társak között létezik.

TÁRSTALAN, (társ-talan) mn. tt. *társtalan-t,* tb. *—ok.* Akinek v. minek társa nincsen, társ nélkül való. Határozóként am. társ nélkül.

TÁRSUL, (társ-ul) ih. Társként, úgy mint társ. *Társul venni, fogadni, tekinteni. Társul állani, szegődni.*

TÁRSÚL, (társ-úl) önh. m. *társúl-t.* Bizonyos egyesületnek társává leszen, vagy társ gyanánt egy valakihez csatolja magát, társas viszonyba lép.

TÁRSÚLÁS, TÁRSULÁS, (társ-úl-ás) fn. tt. *társulás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Társas viszonyba vagy állapotba lépés.

TÁRSÚLAT, TÁRSULAT, (társ-úl-at) fn. tt. *társulat-ot.* Bizonyos szabályok szerint alakult egyesület, melynek tagjai valamely czélra önakarattal állának valamely társas viszonyba. ‚Társaság‘ és ‚társulat‘ közt azon finom különbség létezik, hogy ez utóbbiban a társak egymással előre kitűzött elv vagy terv szerént saját akaratjokból s ösztönzésökből lépnek társi viszonyba; ellenben a társaság sokszor véletlenül, legalább előleges összebeszélés és értekezés nélkül és nem önkéntesen, hanem vagy a sors utján, vagy rendszerént választási alakban létesül és áll fenn. Innen szabatosan : *polgári társaság,* melyben polgárok születés, vagy bevándorlás utján vesznek részt; *tudományos társaság,* melybe a tagok a tudományok körében szerzett érdemeikért választatnak; *biztositó társulat,* melybe részvény vásárlása által akárki beléphet; *kertészeti, zenészeti* s egyéb *művészeti társulat,* melynek akárki tagjává lehet, ha az azért megszabott évi vagy havi díjt fizeti stb.

TÁRSÚLAT— v. TÁRSULATFŐ, (társulatfő) ösz. fn. Választott feje vagy elüljárója valamely társulatnak.

TÁRSÚLATI, TÁRSULATI, (társ-úl-at-i) mn. tt. *társulati-t*, tb. —*ak*. Társulatra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Társulati rendszabályok, pénztár, viszonyok, tagok.*

TÁRSULATILAG, (társ-úl-at-i-lag) ih. Közös társulatba lépés által.

TÁRSZÁMLA, (tár-számla) ösz. fn. A tárkönyvben lévő, vagy tárkönyvből kivont egyes számla.

TÁRSZEKÉR, (tár-szekér) ösz. fn. Tábori szekér, melyen a hadsereg számára különféle podgyászt s hadszereket szállítanak. Szélesb ért. a hadi szekerekhez hasonló, ponyvával terített nagy fuvarosszekér, milyenek pl. a gyapjuszállító cseh, vagy morvai szekerek.

TART, (1), (tar-t) áth. m. *tart-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Kézzel, vagy közvetőleg kézbe vett eszközzel valamit fog, s bizonyos helyzetben, állapotban maraszt. *Olvasáskor kézben tartani a könyvet. Gabonaméréskor zsákot tartani. Elfáradt a kezem, nem tarthatom tovább a terhet. Tenyerét tartja, hogy adjanak bele valamit*, azaz, bizonyos távolságra és magasságra kinyújtja. *Lovat kantáron, féken tartani. Tartsd a gyeplőt. A tüzes vasat fogóval tartani. Erősen, feszesen, sokáig tartani valamit. Az irományt közel tartani a szemhez. A gyertyavilágot odatartani az irónak. A piritani való kenyeret, szalonnát tűzre tartani. Valakit kézen, karján, ölben tartani.* 2) Bizonyos irányba helyez és maraszt. *Kezét föltartani, kitartani, letartani. Ujjait vizbe tartani. Tenyerét arczára tartani. Fejét, derekát, egyenesen tartani. Száját tátva tartani. Neki tartották a puskát.* Átv. értelemben sokféleképp fordúl elé. 1) Akadályozza, eszközli, hogy valami a rendes helyzetből, állapotból ki ne mozduljon, ki ne törjön, ki ne hágjon, hogy veszteg maradjon. *A szilaj fivkat féken, zabolán, fegyelem alatt tartani. Az elitélteket fogva tartani. Alig birta haragját, boszuságát tartani. Nem tarthatta a nevetést. A vizeletet nem jó sokáig tartani.* 2) Valamit eredeti mivoltában vagy bizonyos állapotban, helyen stb. megőriz. *A házat, kertet, bútorokat jó, ép karban tartani. Titokban tartani valamit. A mondottakat eszében tartani, megtartani. Az ételt melegen, az italt hidegen tartani. Pénzét ládában, gabonáját vermekben tartja. A bort hordókban, és palaczkokban tartani. Isten tartsa őt sokáig.* 3) Mint birtokos bír, használ valamit. *Lovakat, ökröket, juhokat tartani. Fényes házat, sok cselédet tartani.* „Ehféle regestomtétel mentül először (legelőször) Syria országnak tiszttartójától kezdeték, kiben tartatik Zsidóország is“ azaz foglaltatik. (Debreczeni Legendásk. 38. l.). Innen a ‚tartomány‘ nevezet, mely csak részét teszi valamely országnak vagy birodalomnak. 4) Táplálás, nevelés végett magához fogad. *Katonákat, szegényeket tartani. A vendégeket jól tartani. Árva gyermekeket, tanulókat tartani. Étellel, ruházattal tartani. Örökben tartani. Föltartani*, a székelyeknél Szabó Elek szerént am. fölnevelni. Pesti Gábornál : „Egy paraszt ember tartott vala fel egy kigyót.“ Pesti G. meséi. (XXVI. mese). 5) Valamit véghez viszen, létesít, teljesít. *Gyűlést, törvényszéket, ülést, tanácsot tartani. Beszédet tartani. Szavát* v. *az adott szót, igéretet, fogadást megtartant. Az Isten parancsait, a törvényeket, a böjtöt megtartani. Innepet tartani. Rendet, fegyelmet tartani.* „Te parancsolatidat nem hallgattuk, sem tartottuk, sem töttük miként parancsoltál vala minekönk.“ (Bécsi cod. Dániel. III.). 6) Valami felől véleményét, itéletét, nézetét kimondja, kijelenti, vagy valaminek becsét meghatározza. *Jónak, rosznak, szépnek, rútnak, hasznosnak, károsnak tartani valamit. Nagyra tartja* v. *rátartja magát*, saját érdemeit túlbecsüli, kevély, fenhéjázó. *Föltartja az orrát, mint az érsek disznaja.* (Km). *Mire tartja kend az árát a buzának? Ne tartsa kend olyan nagyra, szebb is van, jobb is van a faluban.* (Népd.). *Magasra tartja a borát. Sokat tart rá. Becsületére mit sem tart. Szégyennek, gyalázatnak tartom. Azt tartom, jobb lesz hallgatni. Mit tartsunk az oly emberről?* 7) Visszahatólag : *magát tartani*, szilárd állásban maradni. *Tartja magát mint az üres zsák.* (Gúnyos km.). *Valamihez tartja*, azaz, alkalmazza *magát. Ahhoz tartsd magad, amit mondottam. Magát a víz szinén fenntartani. Visszatartani magát* = tartózkodni *valamitől.* 8) Valamit szenvedve tür, kiáll. *Jajgatás nélkül kitartotta a huszonöt botot. Kitartja a koplalást, fáradságot, munkát.* 9) Figyelemre vesz. *Szemmel tartani valakit*, v. *szem előtt tartani valamit.* 10) *Ellent tart*, a Nádor-codexben am. ellent áll.

Alapfogalomban a cselekvő erőnek oly működését fejezi ki, mely az ellenerőt különös megfeszítéssel lefogni, s egyensulyba helyezni törekszik; minélfogva azon *r* gyökhangu szók osztályába sorozható, melyek erőkifejtésre vonatkoznak. V. ö. R, gyökhang. Alaphangban és érteményben egyeznek vele a szanszkrit *dhar* és *trá* gyökök, persa *dár* törzs, hellen τηρέω, a latin *servo*, és a szláv *derzsim*, v. *drzsim*. V. ö. TAR, elvont gyök.

TART, (2), önh. m. *tart-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. 1) Helyből mozgást jelentő (ra, re, nak, nek stb.) ragokkal am. bizonyos czélpont, kitüzött irány felé halad, megy, mozog. *Jobbra tarts, balra tarts. Hegynek, völgynek tartani. Torony iránt* v. *irányában tartani. Lefelé, fölfelé tartani. Egyenest az ellenségnek tartani.* „Harmincz nemes Budára tart.“ (Garay, Kont). *A hajóval* vagy *magát széloldalt tartani*, a hajósoknál a szélirányt megközelitő vonalban vitorlázni. 2) Segitő (val, vel) raggal am. szövetségben, barátságban lenni; továbbá : egy véleményben lenni. *Valakivel tartani. A francziákkal tartani. Én az előttem szólóval tartok.* 3) Szabó Dávidnál eléjön : *valaki mellett tartani*, és *hozzám tarts.* 4) Távolitó (tól, től) raggal am. félni. *Valakitől* v. *valamitől tartani. Tartok tőle, hogy nem jól üt ki a makacskodás.* Ez értelemben egyezik vele a persa *tarsz-idan* v. *tarsz-iden* (timere).

TART, (3), (tar-t) önh. m. *tart-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Folytonosan, vagy bizonyos időhatárig létezik, s mintegy időről időre halad, hu-

zódik, marad. *Éghajlatunk alatt a tél néha négy hónapig is tart. A színi eléadás három óráig tartott. Meddig tartott az egyházi szertartás? Beszéde alig tartott egy óranegyedig. Addig tart a barátság, míg zsiros a konyha.* (Km.). *Míg pénzem tart, itt maradok.* 2) Különösen ép, romlatlan állapotban marad, vagy folytatja lételét bizonyos ideig. *Egy pár csizma egy évig tart neki. Köpenye tíz évig tartott. Már e világ nem tart sokáig. Eltart a föld, csak legyen mit ennünk.* (Km.). *A kötél huzósan tart.* (Km.).

Nem csak hangra, hanem alapfogalomra is az átható *tart* igével annyiban egyezik, mennyiben mindegyik bizonyos állapotnak folytonos maradására, illetőleg létezésére vonatkozik, azon különbséggel, hogy az önhatólag vett *tart* azt jelenti, hogy valami bizonyos állapotban *marad;* ellenben az átható *tart* am. bizonyos állapotban *maraszt.* Egyébiránt gyökre és alaphangra egyeznek ezen önható ‚tart' szóval a latin *duro,* a német *dauern,* a szláv *terwá* v. *trwá* stb. V. ö. TAR, elvont gyök.

TÁRT, (tár-t) mn. tt. *tárt-at.* Ami tárva, nyitva áll. *Tárt kapun, ajtón ki- s bejárni.* Továbbá, egymástól szétálló. *Tárt karokkal fogadni valakit.* Néha am. tág, széles. *Tárt út, tárt nyilás az erdőn.*

TARTALÉK, (tar-t-al-ék) fn. tt. *tartalék-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* 1) Támasz, gát, akadály, mely valamit az esés, rohanás ellen föntart. *Víz tartalékja.* (Szabó D.). 2) Akármely eszköz, mely valamit vagy valakit tartóztat, bizonyos helyen vagy irányban maraszt, pl. a kötőfék a lónak tartaléka. *Minden tartalék nélkül rohanni.* (Szabó D.). 3) Különösen erkölcsi akadály, mely valakit bizonyos cselekvéstől mintegy visszahúz, visszatart; másképp: *tarts. Véleményét tartalék nélkül kimondani.* 4) Valamely egészből oly rész, melyet a többivel jelenleg nem használunk, hanem félretéve más alkalomra, vagy időre s véletlen esélyekre tartjuk föl. *Tartalékbor, tartalékgabona, tartaléksereg, tartaléktőke.*

Ezen szóban az *al-ék* végzet összetett képzőnek tekinthető, s hasonlók hozzá: *mártalék, toldalék, ázalék, főzelék, függelék* stb.

TARTALÉKKÖTÉL, (tartalék-kötél) ösz. fn. Kötél, mely valamit tart, hogy bizonyos helyzetben, vagy irányban maradjon.

TARTALÉKPÉNZ, (tartalék-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valaki rendkivüli, vagy véletlen elékerülhető költségekre félre tesz.

TARTALÉKSEREG, (tartalék-sereg) ösz. fn. Bizonyos czélra szánt hadtesthez tartozó számfeletti sereg, melyből a derékhadnak hiányait pótolják, vagy segédséget nyujtanak neki.

TARTALÉKTŐKE, (tartalék-tőke) ösz. fn. Tőkepénz, melynek kamatjait az illető tulajdonos el nem költi, hanem az anyapénzhez csatolja, vagy amelyet rendkivüli eshetőségek v. esélyekben a szükséges födözésre tartogat.

TARTALMAS, (tar-t-al-om-as) mn. tt. *tartalmas-t* v. —*at,* tb. —*ak.* 1) Ami anyagilag sokat foglal magában, nagy öblü, terjedelmes, bő. *Tartalmas hordó, fazék.* 2) Aminek sok belső becse, szellemi vagy erkölcsi értéke van. *Tartalmas beszéd, értekezés, könyv,* nem üres, nem szószaporító.

TARTALMATLAN, (tar-t-al-om-atlan) mn. tt. *tartalmatlan-t,* tb. —*ok.* Aminek tartalma nincs, aminek belső becse vagy értéke hiányzik.

TARTALOM, (tar-t-al-om) fn. tt. *tartalmat.* 1) Ami bizonyos terime, vagy öböl határai között foglaltatik, pl. a hordónak tartalma a bele öntött bor, sör, pálinka stb. Továbbá azon térmennyiség vagy mérték, melyet bizonyos öböl teszen. *E hordónak tartalma tíz akónyi.* Átv. a beszédnek veleje, értelme, vagyis a benne foglalt eszmék öszvege. *Mondd el a mai egyházi beszéd tartalmát. A könyvnek tartalmát megismertetni.*

TARTÁLY, (tar-t-ály) fn. tt. *tartály-t,* tb. —*ok.* Hely, melyben valamit tartanak.

TARTAM, (tar-t-am) fn. tt. *tartam-ot,* harm. szr. —*a.* Időre vonatkozva am. tartóság, meddig valami tart.

TÁRTAN, (tár-t-an) ih. Nyitva, nyitott állapotban. *Tártan áll a kapu.*

TARTARIA, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Tartariá-ra,* —*n,* —*ról.*

TARTÁS, (tar-t-ás) fn. tt. *tartás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* 1) Valaminek folytonos létezése, romlatlan állapotban maradása. Lásd: TART, önh. 2) Cselekvés, mely által valamit v. valakit tartunk, ez igének minden értelmében. V. ö. TART, áth. Öszvetéve: *haragtartás, háztartás, lótartás, jóltartás, kitartás, megtartás, rátartás, rendtartás, szertartás, tanácstartás, szótartás, cselédtartás* stb.

TARTÁSI, (tár-t-ás-i) mn. tt. *tartási-t,* tb. —*ak.* Tartásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Háztartási szabályok. Szótartási kötelesség.*

TARTATLAN, (tar-t-at-lan) mn. tt. *tartatlan-t,* tb. —*ok.* Túl a Dunán, kivált Szalában mondják baromról, melyet nem tartottak, azaz nem táplaltak, hizlaltak, sovány, görhes. Értelemre nézve öszvefügg ezen kifejezésekkel: *jól tartani,* azaz, táplálni, és *föltartani* valakit, azaz fölnevelni, mi a székelyeknél divatos, valamint *tartó ember*-nek nevezik, kit ingyen kell tartani, azaz táplálni.

TARTDOGÁL, (tar-t-ad-og-ál) m. *tartdogált.* L. TARTOGAT. Egyébiránt szabatosan véve azon különbség van köztök, hogy amaz inkább az önható *tart* (durat) igének gyakorlatosa, mint *járdogál, mendegél, álldogál* stb., emez pedig az átható *tart*-ból származik.

TARTÉKONY, (tar-t-ék-ony) mn. tt. *tartekony-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Amit bizonyos ideig épen tartani lehet, ami hamar el nem romlik, el nem kopik, el nem mulik; máskép és szokottabban: *tartós. Tartékony ruha, edény.*

TARTÉKONYSÁG, (tar-t-ék-ony-ság) fn. tt. *tartékonysáy-ot,* harm. szr. —*a.* Tartós, hamar meg nem romló minősége valaminek.

TARTHATATLAN, TARTHATLAN, (tar-t-hat-[at]lan) mn. tt. *tarthatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit tartani nem lehet ez értelmü igének több jelentésében. *Kézben tarthatatlan dolog. A ház, kert tarthatatlan. Azon állitás, vélemény tarthatatlan.*

TARTHATATLANSÁG, TARTHATLANSÁG, (tar-t-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *tarthatatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valamit tartani nem lehet.

TARTÓ, (tar-t-ó) mn. és fn. tt. *tartó-t*. 1) Folytonosan létező, el nem múló, épen maradó. *Sokáig tartó meleg, hideg eső. Századokig tartó épület. Harminczévig tartó háboru.* 2) Bizonyos irányban haladó. *Nyugotról kelet felé tartó felhők.* 3) Valamitől ovakodó, távolodó. *Rablóktól tartó utasok.* 4) Valamely helyzetben vagy irányban marasztaló, valamit leesni vagy távolodni nem engedő. *Hidtartó oszlopok, czölöpök, lánczok.* 5) Valamivel biró. *Marhatartó, juhtartó, lótartó gazda.* 6) A székelyeknél *tartó ember*, v. csak *tartó*, akit, semmit nem keresvén, táplálni kell. (Ferenczi János), t. i. szenvedőleg értve : aki tartatik. V. ö. TART, önh. és áth.

Használtatik önálló főnevül is, vagy valamely viszonyszóval öszvetéve. *Gyertyatartó, ruhatartó, kincstartó, puskaportartó, ebtartó, helytartó, sótartó, számtartó, tömlöcztartó, tűtartó, zászlótartó* stb., melyeket l. saját rovataik alatt.

TARTÓDZIK, (tar-t-ó-od-oz-ik) l. TARTÓZIK. Előfordúl Szabó Dávidnál.

TARTOGAT, (tar-t-og-at) gyak. áth. m. *tartogattam, —tál, —ott*. Folytonosan vagy gyakran tart valamit, ez igének minden értelmében. V. ö. TART, áth. Különösen bizonyos jószágot elveszés, romlás ellen megőriz, vagy későbbi időkre megtakarít. *Aranyait fürdői, uti költségekre tartogatja.*

TARTOGATÁS, (tar-t-og-at-ás) fn. tt. *tartogatás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit tartogatunk. V. ö. TARTOGAT.

TARTÓLÁNCZ, (tartó-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel valamit megkötnek, hogy tovább ne mozduljon, vagy ne rohanjon ; különösen melylyel kereket kötnek a lejtőkön.

TARTÓLCZ, falu Szatmár m.; helyr. *Tartólcz-ra, —on, —ról*.

TARTOMÁNY, (tar-t-o-mány) fn. tt. *tartomány-t*, tb. —*ok*. Molnár A. szerint megfelel neki a a latin *regio, provincia, ditio, tractus*. Ennélfogva jelenti valamely birodalomnak, vagy országnak egyes, nagyobb, s külön kormányzat, főhatóság alatt álló részét, területét, mely az egészhez, mint annak egyik alkatrésze, tartozik, vagyis inkább, melyet bizonyos fejedelem, vagy állam birtok gyanánt hatalmában tart, vagy melyet hódítás által birodalmához, országához csatolt. A tartomány nem külön, önálló, független állam, hanem alárendelt ország, vagy földterület, milyenek pl. Bosnyákország, Bolgárország a török birodalomban, az orosz birodalomhoz tartozó európai és ázsiai tartományok.

TARTOMÁNYFŐ v. —FŐNÖK, (tartomány-fő v. —főnök) ösz. fn. Lásd : TARTOMÁNYKORMÁNYZÓ.

TARTOMÁNYGYÜLÉS, (tartomány-gyülés) ösz. fn. Valamely tartományban az arra jogosultak (rendek, képviselők) gyülekezete.

TARTOMÁNYI, (tar-t-o-mány-i) mn. tt. *tartományi-t*, tb. —*ak*. Tartományra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó, abból való stb. V. ö. TARTOMÁNY.

TARTOMÁNYKA, (tar-t-o-mány-ka) kics. fn. tt. *tartományká-t*. Kis területü tartomány.

TARTOMÁNYKORMÁNYZÓ, (tartomány-kormányzó) ösz. fn. Főhivatalnok, ki valamely tartományt kormányzói czimmel és hatalommal igazgat; máskép : *tartományfő, tartományfőnök*.

TARTOMÁNYNAGY, (tartomány-nagy) ösz. fn. Főúr, mint bizonyos tartomány főrendeinek egyike. V. ö. ORSZÁGNAGY.

TARTÓS, (tar-t-ó-os) mn. tt. *tartós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Állandóan létező; hamar el nem muló ; nem romlékony. *Tartós hideg, meleg esőzés. Tartós háboru, béke. Tartós szerszám, ruha. Tartós bor, gyümölcs.* V. ö. TART, (3), önh. Átv. *rátartós*, ki fejét magasan hordozza, büszke.

TARTÓSAN, (tar-t-ó-os-an) ih. Állandóan, szünetlenül, sokáig azonegy állapotban maradva. V. ö. TARTÓS.

TARTÓSSÁG, (tar-t-ó-os-ság) fn. tt. *tartósság-ot*, harm. szr. —*a*. Tartós tulajdonsága, vagy állapota valaminek; folytonos létezés, romlatlanság. V. ö. TARTÓS.

TARTÓSZEGH, puszta Nyitra m.; helyr. *Tartószegh-re, —en, —ről*.

TARTOZANDÓ, (tar-t-oz-and-ó) mn. tt. *tartozandó-t*. Ami bizonyos jognál, igénynél fogva, vagy kellék, járulék gyanánt valamihez való, vele járó, azt illető stb. *Valamely mezei jószágot minden hozzá tartozandó épületekkel átvenni. Mesterséghez tartozandó eszközök.* Elég, sőt helyesebb csak : *tartozó*.

TARTOZANDÓSÁG, (tar-t-oz-and-ó-ság) fn. tt. *tartozandóság-ot*. L. TARTOZÉK.

TARTOZÁS, (tar-t-oz-ás) fn. tt. *tartozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Erkölcsi kötelezésből származó állapot, midőn valamit tenni kötelesek vagyunk. *Tartozásainkat híven, pontosan, lelkiesméretesen teljesitsük.* 2) Mivel valakinek akár anyagilag, akár erkölcsileg adósak vagyunk. *Tartozásunkat lefizetni. Három évi tartozását egyszerre fizette le.*

TARTÓZÁS, (tar-t-ó-oz-ás) fn. tt. *tartózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TARTÓZKODÁS, 2); és v. ö. TARTÓZIK.

TARTOZÁSI, (tar-t-oz-ás-i) mn. tt. *tartozási-t*, tb. —*ak*. Tartozást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Tartozási jegyzék.*

TARTOZATLAN, (tar-t-oz-atlan) mn. tt. *tartozatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Amivel valaki nem tartozik. 2) Tartózkodás nélküli. V. ö. TARTOZATLANUL.

TARTÓZATLAN, (tar-t-ó-oz-atlan) mn. tt. *tartózatlan-t*, tb. —*ok*. Tartózkodás nélküli; határozóként am. tartózkodás nélkül.

TARTOZATLANUL, (tar-t-oz-atlan-ul) ih. 1) A nélkül, hogy valaki tartoznék vagy tartozott volna. 2) A székelyeknél am. tartózkodás nélkül. *Ha megharagítasz, tartozatlanul agyon ütlek.* (Kríza J.). Ezen jelentésben helyesen : *tartózatlanul.*

TARTÓZATLANUL, (tar-t-ó-oz-atlan-ul) ih. Tartózkodás nélkül.

TARTOZÉK, (tar-t-oz-ék) fn. tt. *tartozék-ot*, harm. szr. —*a*. Ami kellék, vagy járulék gyanánt valamihez való. *Valamely gyárt minden tartozékaival, ú. m. gépeivel, szerszámaival* stb. *együtt megvenni.*

TARTOZIK, (tar-t-oz-ik) k. m. *tartoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. 1) Valamit cselekedni köteles. *Az atya tartozik gyermekeit nevelni. Én nem tartozom rólad gondoskodni. Neked nem tartozom számot adni.* 2) Valakinek adós valamivel. *Péter ezer forinttal tartozik Pálnak. Sokkal tartozik a kalmárnak. Én senkinek se tartozom. Neked nagy hálával* v. *köszönettel tartozom. Kocsmáros mivel tartozom?*

„Kocsmárosné már én többet nem iszom,
Mert én kendnek igen sokkal tartozom.“
(Népdal).

3) Bizonyos viszonynál, öszveköttetésnél fogva valamihez való, kellő. *Ezen kert a mi házunkhoz tartozik. Azon székek nem ezen pamlaghoz tartoznak. Ő nem tartozik közénk.* 4) Bizonyos érdeknél vagy más viszonynál fogva valakit illet, midőn a viszonyszó *-ra, -re* ragot veszen föl. *Ez nem tartozik rám*, engem nem illet. *Azzal törődjél, ami rád tartozik.*

Ezen igének minden jelentéseiben a megkötés, kötelezés alapfogalma rejlik, mennyiben aki tartozik, azt bizonyos ok erkölcsileg mintegy *kötve tart.*

TARTÓZIK, (tar-t-ó-oz-ik) k. m. *tartóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. 1) Valamibe fogódzva, vagy neki támaszkodva tartja magát, hogy le ne essék, el ne dőljön stb. *Kötélbe fogódzva tartózott, hogy a víz el ne sodorja.* 2) Régiesen és tájdivatosan : valamitől ovakodik, s mintegy távol tartja magát. *Ezen veszedelmes embertől tartóznod kell. Aki Istent szeme előtt nem viseli, az semmi gonosztól meg nem tartózik.* (Pázmán Préd. 1068. l.). Mai nyelvszokás szerént általánosabban : *tartózkodik*, de amely még más jelentéssel is bir.

Egyébiránt ezen ‚tartózik‘ szótól ered *tartóztat.*

TARTÓZKODÁS, (tar-t-ó-oz-kod-ás) fn. tt. *tartózkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Folytonos, vagy bizonyos ideig terjedő maradás valamely helyen, mely különben nem rendes lakásunk. *Ha kiutazandol, tartózkodásod helyeit időnként add tudtomra, Nálunk tartózkodása alatt jól viseli magát.* 2) Félelemből, bizalmatlanságból, vagy akármely más okból származó ovakodás. *Az idegenek előtt tartózkodással beszélni, nyilatkozni. Ami szivén feküdt, tartózkodás nélkül kimondotta.*

Az első pont alatti értelemben azon önható *tart* igének származéka, mely t. i. folytonos létezést jelent; a második pont alatt pedig az átható *tart*-ból ered, mintegy magát visszatartja. V. ö. TART, (1), áth. és (3), önható.

TARTÓZKODÁSI, (tar-t-ó-oz-kod-ás-i) mn. tt. *tartózkodási-t*, tb. —*ak*. Tartózkodásra vonatkozó, azt illető. Tartózkodási hely.

TARTÓZKODIK, (tar-t-ó-oz-kod-ik) k. m. *tartózkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Valamely helyen bizonyos ideig marad, mulat, lakik, időt tölt. *Az utas némely városokban sokáig, némelyekben rövidebb ideig tartózkodik.* 2) Valamibe fogódzkodik, hogy le ne essék, el ne dőljön. *Erősen tartózkodott, még is levetette a szilaj ló.* 3) Valamitől ovakodik, visszahuzódik. *Ezen gyanus embertől nem árt tartózkodnod.* Néha am. átall, nem mer, fél, restel. *Tartózkodik beszélni.* V. ö. TARTÓZKODÁS.

TARTÓZKODÓ, (tar-t-ó-oz-kod-ó) mn. tt. *tartózkodó-t*. 1) Valamely helyen hosszabb, rövidebb ideig maradó, ideiglenes lakó. *Erdőkben tartózkodó szökevények.* 2) Valamibe fogódzó, kapaszkodó. 3) Valamitől ovakodó; magát átalló. *Tartózkodó magaviselet.*

TARTOZMÁNY, (tar-t-oz-mány) fn. tt. *tartozmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. TARTOZÉK.

TARTOZÓ, (tar-t-oz-ó) mn. tt. *tartozó-t*. 1) Aminek meg kell lenni, amit teljesíteni kell. *Tartozó kötelesség. Urának szótfogadni tartozó szolga.* 2) Valakinek adós. 3) Bizonyos viszonynál fogva valamihez való, kellő. *Határunkhoz tartozó erdő. Gazdasághoz tartozó eszközök.* V. ö. TARTOZIK.

TARTÓZTAT, (tar-t-ó-oz-tat) mivelt. m. *tartóztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tartóztass*. 1) Valakit maradásra késztet, sürget, kényszerit, vagyis eszközli, hogy valahol tovább tartózzék; el nem bocsát, késleltet. *Tartóztatni a vendégeket. Föltartóztat, letartóztatni valakit.* 2) Valamiben akadályoz. *Munkájában tartóztat valakit. Utunkban ne tartóztassatok.* 3) Visszaható névmással am. magát bizonyos vágynak, kivánságnak teljesitésétől visszatartja. *Bortól, haragtól, bujavágytól tartóztatja magát. Böjtben bizonyos ételektől megtartóztatni magát. Tartóztasd magadat*, azaz, mérsékeld.

TARTÓZTATÁS, (tar-t-ó-oz-tat-ás) fn. tt. *tartóztatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, mely által másokat bizonyos helyen maradni késztetünk, vagy valamiben akadályozunk, késleltetünk. 2) Minmagunk mérséklése. V. ö. TARTÓZTAT.

TARTOZVÁNY, (tar-t-oz-vány) fn. tt. *tartozvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ami törvényesen, vagy kiegészítő rész vagy akármily kellék gyanánt valamihez tartozik, ahhoz való; máskép : *tartozék.* (Appertinentia).

TARTS, (tart-os) fn. tt. *tarts-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Eszköz, vagy gátféle ellenzék, mely valamely mozgásban levő, vagy mozgékony testet az eséstől, rohanástól visszatart, milyen a kerékkötő láncz, vagy alabor, a gyeplő stb. 3) Lejtős út, magasabb part,

melyen a szekeret, kocsit, illetőleg a vonó barmot tartani kell. 3) Átv. a szabad akaratnak megkötése, midőn bizonyos okból valamit tenni vagy mondani tartózkodunk, vonakodunk, vagy mérsékeljük magunkat. *Véleményét tarts nélkül kimondani.* Néha a franczia *gêne* (zsenirozás) felel meg neki.

Mint ezen értelmezésből látszik, a *tarts* szó *tart* (servat, haltet) igének származéka. De képzése módját kétfélekép elemezhetni, t. i. vagy úgy alakult, mint a *rikkant, bánt, felejt* igékből *rikkants, bánts* (nebánts virág), *felejts* (nefelejts); tehát *tart, tarts*, nem pedig *cs*-vel *tarcs;* vagy oly képzésü, mint *vakarcs, habarcs, tekercs*, melyek elemezve *vakaros* (mint az Örségben nevezik) *habaros, tekeres*, s hasonlók hozzájok *piritos, takaros, magasztos*, amazokból t. i. összerántás által lett eleinte *vakars, habars, tekers*, utóbb az *s*-nek rokon *cs*-re változtával *vakarcs, habarcs, tekercs*, és így a *tart*-ból lett volna *tartos, tarts*. Ez elemzések közől akármelyik volna helyes, a fenn említett szót nem *cs*-vel, hanem *ts*-vel kellene irnunk.

TARTVÁNY, (tar-t-vány) fn. tt. *tartvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A gyógyszerészeknél, különféle füvek, növényi szerek, melyeket akár kiszárított, akár forrázott, befőzött stb. állapotban jövő használatra eltesznek, fentartanak. (Conserve).

TARTZA, falu Sáros m.; helyr. *Tartzá-ra, —n, —ról.*

TARÚL, (tar-úl) önh. m. *tarúl-t*. Tarrá leszen. *Aratáskor tarúlnak a szántóföldek.* V. ö. TAR, mn.

TÁRÚL, (tár-úl) önh. m. *tárúl-t*. Tárrá leszen, azaz, kinyílik, illetőleg szétterjed. *Tárúl a kapu, ajtó. Üdvözlő karjai felém tárultak.* L. TÁR, (2).

TÁRVA, (tár-va) ih. Tárt állapotban, kinyitva. *Tárva hagyott ajtó, kapu. Tárva nyitva ajtó, ablak.* Átv. szemek elé terjesztve, mindenki által láthatólag, éldelhetőleg.

TARVARJU, (tar-varju) ösz. fn. A Tájszótár szerént nagy fajta varju; így nevezve talán tar, azaz kopasz minőségétől.

TÁRVINNYE, (tár-vinnye) ösz. fn. Tábori vinnye, vagyis kovácsműhely, melynek szerszámait társzekéren szállítják helyről helyre.

TARZIK, Nyitra vidékén am. tartozik. *Ő nekem tiz forinttal tarzik.*

TAS, l. TASS.

TASÁDFŐ, falu Bihar m.; helyr. *Tasádfő-re, —n, —ről.*

TASAK, fn. tt. *tasak-ot*. Némely Dunán tuli vidékeken am. táska, bőrerszény.

TÁSKA, (1), fn. tt. *táskát*. 1) Mindenféle tarisznya, vagy ehhez hasonló kisebb nagyobb tárcza, melyben a kirándulók, vagy utasok holmit magukkal visznek. *Bőrtáska, uti táska, vadásztáska, koldustáska, pénztáska, lovagtáska, levéltáska. Két táskára szegődött*, (km.), azaz, koldusbotra jutott; máskép: *általvetőre szorult.* 2) Tokféle takaró. *Hajtáska*, melybe a befont hajat teszik. *Tolltáska.* 3) Öszvehajtogatott tésztalevelekből álló ételnem, melyet valamivel megtöltenek. *Turós, darás, lekváros táska.* 4) A növénytanban a becző terméshez hasonló alkatu magrejtő, csakhogy a hossza a szélességével egyenlő, mint a négy főbb hímesek seregében számos növénynem. Képes és tréfás kifejezéssel: *álomtáska*, igen aluszékony, ki mintegy álommal van megtöltve, máskép: *álomszuszék, álomtarisznya.* Néhutt: *tasak.*

Külsejére idegen eredetü szó, t. i. németül *Tasche*, olaszul *tasca*, svédül *taska* stb. Azonban ha azt veszszük, hogy az *r* az *s* előtt igen gyakran hasonúl, vagy egészen ki is esik, pl. maga a *tarsoly* szó a régieknél s mai tájejtés szerént is *tassoly, tasoly;* akkor *táska* a legtermészetesben és egyszerűbben lehet am. *táraska*, a székelyeknél *tariskó*. V. ö. TARSOLY.

TÁSKA, (2), falu Somogy m.; helyr. *Táská-ra, —n, —ról.*

TÁSKARAG, (táska-rag) ösz. fn. Gönczy Pálnál a négy főbb porodások (négy főbb hímesek) seregébe és táskások rendébe tartozó növénynem; szárnytalan táskája vesealaku, vagy két göcsü, lapított, szélesebb, mint hosszabb, hálózatosan ránczos, kopasz. (Senebiera). Diószegi—Fazekasnál csak mint a torma egyik faja jön elé *pikkelyes torma* (cochlearia coronopus) név alatt, mely Gönczy Pálnál: *pikkelyes táskarag* (senebiera coronopus).

TÁSKAZÁR, (táska-zár) ösz. fn. Gönczy Pálnál a négy főbb porodások (négy főbb hímesek) seregébe és táskások rendébe tartozó növénynem; táskája tojásdad vagy körkörös gömbded, tetejét bibeszára hegyezi ki; két rekesze egymás mellett áll, s mindenikben egy-egy mag van; bokrétája fejér. (Euclidium). Faja: *madárorru táskazár* (eucl. syriacum), mely Diószegi—Fazekasnál csak mint a szümcső (bunias) faja jön elé: *madárorru szümcső.*

TASKONY, puszta Heves m.; helyr. *Taskony-ba, —ban, —ból.*

TASLI, fn. tt. *taslit*. A Tájszótár szerént kéregető diák inasa; alkalmasint a német ‚Tasche' szótól.

TASNÁD, mváros Közép Szolnok m.; helyr. *Tasnád-ra, —on, —ról.*

TASOKA, puszta Somogy m.; helyr. *Tasoká-ra, —n, —ról.*

TASOLYA, falu Ung m.; helyr. *Tasolyá-ra. —n, —ról.*

TASS, falu Pest, puszta Heves m.; helyr. *Tass-ra, —on, —ról.*

TÁSS, tájdivatosan am. társ; l. ezt.

TASSÁDFŐ, l. TASÁDFŐ.

TASSOLY, tájdivatos ‚tarsoly' helyett. Lásd: TARSOLY. „Mikor ersztettelek tütöket zsáknálkül és tassolynálkül és saruknálkül." (Tatrosi v. Münchenj cod. Lukács. XXII.).

TASZ, l. TOSZ.

TASZA, (tasz-a) fn. tt. *taszát*. A Jóreményfok körül és Éjszak-Amerikában lakó tengeri halnem, melynek teste mint a süldisznóé, mozgatható tövisekkel van rakva. (Diodon). Magyar nevét azon *tasz* gyöktől kapta, melyből *taszít, taszigál* származtak.

TASZÁR, falu Somogy m.; helyr. *Taszár-ra, —on, —ról.*

TASZIGÁL, (tasz-ig-ál) gyak. áth. m. *taszigál-t.* Gyakran, ismételve, s apróbb lökésekkel taszít, nyomkod, ideoda mozgat. *Könyökkel taszigálni valakit. A sürü tömegben mozgó nép taszigálja egymást. Kitaszigálni, eltaszigálni, betaszigálni valakit. Megtaszigálták őt a vásárban. Kadarka ne taszigálj!* részegen tántorgó emberek közmondata.

Gyöke *tasz* v. *tosz*, honnan másképp: *toszigál.* A középképző *ig*, a gyakorlatos *og*-nak (taszogál) kicsinyítője, mint a *hajigál, álldigál, gurigál* igékben. V. ö. TUSZKOL.

TASZIGÁLÁS, (tasz-ig-ál-ás) fn. tt. *taszigálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gyakori, ismételt, kicsinyes taszítás, ideoda tolás. L. TASZIGÁL.

TASZIGÁLKODÁS, (tasz-ig-ál-kod-ás) fn. tt. *taszigálkodás-t*, tb. *—ok.* Valaki által kezdett, s mástól viszonozott taszigálás; tolakodás. V. ö. TASZIGÁLKODIK.

TASZIGÁLKODIK, (tasz-ig-ál-kod-ik) k. m. *taszigálkod-tam, —tál, —ott.* Egymást taszigálva tolakodik. *A pajkos fiúk taszigálkodnak. Ésau Jákobbal még az anyja méhében is taszigálkodott.* (Káldi Innep. Préd. 206. l.).

TASZIGÁLÓDÁS; TASZIGÁLÓDIK, l. TASZIGÁLKODÁS; TASZIGÁLKODIK.

TASZINT; TASZINTÁS; TASZINTAT, lásd: TASZÍT; TÁSZÍTÁS; TASZÍTAT. Egyébiránt szabatosan véve azon különbség van köztök, hogy az első rendbeliek az illető cselekvésnek némileg kisebb fokát vagy finomabb módját látszanak jelenteni, legalább ilyféle jelentés lappang a szintén illetésre vonatkozó *nyomint, érint, legyint, emelint* igékben.

TASZÍT, (tasz-ít) áth. m. *taszít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Lökés, döfés, vagy nyomás által nyugvó helyéből kimozdít valamit. Változattal: *toszít. Falhoz, odább, jobbra, balra, hanyatt taszítani valamit v. valakit. Betaszítani a kihúzott fiókot. Eltaszítani az utjában álló gyereket. Kitaszították őt a szobából. Letaszították őt az állásról. Majd ide, majd oda taszítják. Ahova taszítják, ott marad. Isten taszította ember,* együgyű, hüle, mamlasz. *A baktól őrizkedjél, mert seggre taszít.* (Km.). Rokon hozzá: *tol*, azon különbséggel, hogy *taszít* egyes, *tol* folytonos távolító nyomásra vonatkozik. Gyöke *tasz* v. *tosz* átható ige, s azon *ít* képzőjü igék sorába tartozik, melyek egyszerü cselekvőkből származtak, mint: *mer-ít, von-ít, nyom-ít, vet-ít, vakar-ít, kapar-ít, csavar-ít, sodor-ít, peder-ít, teker-ít,* melyek közöl némelyek *n* közbevetett hangot vesznek föl: *nyomint, vakarint, csavarint, taszint.*

TASZÍTÁS, (tasz-ít-ás) fn. tt. *taszítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valakit v. valamit nyugvó helyéről tovább lökünk, döfünk, vagy nyomunk. *Egy taszításra lebukott.*

TASZÍTAT, (tasz-ít-at) fn. tt. *taszítat-ot*, harm. szr. *—a.* Taszítás elvont értelemben véve, mint, *ütés ütet, járás járat, menés menet* stb.

TASZÍTOTT, (tasz-ít-ott) mn. tt. *taszított-at.* Általán, amit taszítás által tovább nyomtak. Különösen átv. ért. *taszított eszü*, am. féleszü, bolondos, hóbortos, kinek esze mintegy kiment a helyéből. Némely tájszokás szerint így nevezik a metélt tésztát, talán azért, hogy midőn metélik, közbeközbe odább taszítják a deszkán.

TASZKAS, l. TOSZONKOS.

TAT, (1), fn. tt. *tat-ot*, harm. szr. *—ja.* 1) Hajó, dereglye, sajka, csónak fara, hátulja, hátulsó része, mely régibb hajóknál laposan, újabbaknál gömbölydeden végződik. *Kormányosnak tat a helye.* (Km.). Minthogy a tat a hajónak magasabb része, valószinü, hogy egy eredetü a magas hangú *tet* gyökkel, melyből *tető* származott. Szélesb ért. foglaló keresztdeszka a csónakon, mely ülésre szolgál. 2) A Balaton mellékén, valaminek széle, pártázata, pl. *kályha, kemencze, ágy tatja.*

TAT, (2), l. TAT ÚGY.

—TAT, —TET, igeképző, mely 1) alkot némely nevekből átható igéket, pl. *kény-tet, bün-tet, kész-tet, erő-tet;* 2) számos átható igékből rendszerént tétetőket vagy miveltetőket, pl. *arat-tat, árul-tat, üt-tet, lát-tat, helyhez-tet, bocsát-tat* stb. 3) önható és közép igékből áthatókat, pl. *fut-tat, ül-tet, szok-tat, szök-tet, pattog-tat, csepeg-tet, jut-tat, tün-tet, változ-tat, szün-tet, kopog-tat, rezeg-tet;* 4) némely elvont vagy avult gyökökből áthatókat, pl. *ig-tat, fek-tet, nyug-tat, al-tat.* (A *g* a kemény *t* előtt a kiejtésben mindenütt hasonúl, vagyis úgy hallatszik mintha szintén kemény *k* volna, ilyenek a föntebbiekben: *kopogtat* a kiejtésben: kopoktat, *rezegtet* a kiejtésben: rezektet, hasonlók: *igtat, csepegtet, nyugtat*). Megjegyzendő, hogy az áthatókból lett miveltetők mindenütt külszenvedők is, t. i. ikes ragozással, pl. *árultat-ik, üttet-ik, bocsáttat-ik* stb. (Így az egyszerü *t*-vel alakult miveltetők is, pl. *adat-ik, küldet-ik*). Némelyek jobbhangzás (a sok *t* elkerülése) végett a közép igékből származott áthatókat is újabb szenvedő *(tat, tet)* képző nélkül használják, pl. *változtat-ik* e helyett: *változ-tat-tat-ik,* így: *szüntet-ik.* Jeles példát találunk erre a Müncheni codexben: „Mikor eltávoztatandom (e helyett: eltávoztattatandom — cum amotus fuero) a folnagyságtól, fogadjanak engemet ő házokba.“ (Lukács. XVI).

TÁT, (1), összevont mn. a szokottabb *tátott* v. *táté* helyett, és ennek értelmében. *Tát szájjal kiáltják.* (Monoszlai. Hit oltalm. 433. l.). Lehet összetett szóban ennek első alkatrésze maga a *tát* törzs, pl. *tátszáj* (mint ‚fogház‘). Ugyan ezen szó teszi a *tátkanaf* első részét is.

TÁT, (2), (ta-at v. tá-t) áth. m. *tát-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Általában mondjuk szájról, midőn azt valaki vagy más valamely állat igen fölnyitja, s nagy üreget képez. *Tátsd föl a szádat, hadd lássam melyik fogad rosz. Úgy föltátotta a száját, mintha el akart volna nyelni. Tátsd föl a szádat, hogy értsük mit beszélsz.* Különösen gúnyosan szólva mondjuk bá-

muló ostoba emberről. *Mindenre eltátja a száját*, mindent bámul. *Mit tátod itt a szádat?* mit bámulsz. Ezen értelemmel függenek öszve a hasonló gyökhangú s ostobaságra, s bámulásra vonatkozó gúnyszók *tájbász, tabértos, tácsó, tandi, tatri.* Rokonok hozzá *ám, ámul, ámmog, ámolyog, ánkucza, bá, bámé, bámész, banga, málészáju, mamlasz* stb., melyekben általán a nyitott szájjal ejtett *a* v. *á* az alaphang. Jakut nyelven *at.* Ide tartoznak a szintén szájnyilással járó *ásít* és *mámor.* Mondják ajtóról is : *tátva nyitva van az ajtó.* (Szabó D.).

TATA, (1), fn. tt. *tatát.* Gyermeknyelven am. atya, apa. *Édes tatám.* Eredeti törzse : *ata,* melyből a gyök mássalhangzójának előtételével lett *tata,* mint, *apa papa, anya nyanya mama, aba* törökül : *baba.* IV-dik Béla királynak 1263-diki oklevelében olvassuk : „Et in signum hujus rei et facti praefatus rex, S. Stephanus, dictam villam ob reverentiam et memoriam dicti comitis Deodati, et testamenti facti per ipsum, Tatam nominavit, quod pater spiritualis interpretatur vulgariter. (Fejér. Codex diplomaticus. Tomus IV. volumen III. 105. lapon). Ugyanezt bizonyítja az „Agendarius anni 1583" czimű könyv 52. lapja : „Tatája, azaz keresztapja vagy anyja legyen mindennek aki oda járul" (t. i. a bérmálás szentségéhez). Szanszkritul is *tata* (Vater. Vertrauliche Benennung. Böthlingk), mely a latinban szintén eléjön; görögül : *τάτα, τέττα.* Finn nyelven : *taata, taato* am. atya (többnyire csak megszólításra használt szó), észt nyelven : *taat,* lív nyelven *tât, tâti-* (Budenz J.).

TATA, (2), mváros Komárom m. KIS—, falu Sopron, puszta Esztergam m.; helyr. a Tata városa és vidékebeliek szokása szerint : *Tatá-ba, —ban, —ból.*

TATAHÁZA, falu Bács m.; helyr. *Tataházá-ra, —n, —ról.*

TATALÓ, mn. tt. *tatalót.* A székelyeknél Kríza J. szerént am. teljesen ügyefogyott. Egynek, vagy legalább egy eredetünek látszik *tatar* szóval; talán am. *tataró* v. *tatarú,* Kemenesalon : *tatri* (= tatari).

TATAR, mn. tt. *tatar-t,* tb. —*ok.* A székelyeknél Incze József és Ferenczi János szerént am. rosz, rongyos, hitvány, alávaló. *Tatar szerszám, eszköz, ruha, viselet. Tatar ember,* hitvány, rongyos, kinek se esze, se külseje, se jó öltözete nincs; székelyesen szólva : *tikombakom, torongy, tatarbatar* ember, néhutt : *koczipor, rongyember.* Jelent még mindenből összetüzött-füzöttet (Ferenczi J.), toldott-foldottat (Túry Ignácz); továbbá Kríza J. szerént : akinek kezén minden elromlik; vagy aki ferde bánásu, rosz erkölcsü; honnét *tatarozni* valamit, am. toldozni foltozni. Hasonhangzásu és értelmü Kemenesali tájszólással : *tatri* (= tatari); s a székelyeknél még *tataló* is. Rokon hozzá a Dunán túl divatozó *taráta,* melyet rongyos, puszta, fosztor, elhagyott házról mondanak és a tájdivatos *torongy;* minélfogva úgy látszik, mintha a *tatar* szó utóbbi hangjaiban helycsere történt volna és eredetileg talán *tarat* vala, tehát egy eredetü a *tarol, tarló* szókkal. Egyébiránt mandsu nyelven hangokban egyezik *tatara-me* igeszó, mely am. szétvágni, *széttörni* (in Stücke hacken oder brechen. Gabelentz).

TATÁR, fn. és mn. tt. *tatár-t,* tb. —*ok.* Ingadozó jelentésü népnevezet, melyet a keleti és nyugoti történetirók és ethnographok most szükebb majd tágabb értelemben használnak; amely név illetőleg népség pedig bennünket sokkal közelebb érdekel, mint többnyire vélik, ha tudni fogjuk, hogy e név a régi korban a görög skütha névvel azonos, hogy a sínai annalisok a húnok bírták ázsiai fennsíkságot tatárságnak is hívják, s a sínaiak ma is a mongolokat, mandsukat és rokon népeket általában tatároknak nevezik stb. stb. Ezért jónak láttuk Adelung Mithridatese, továbbá Castrén (Ethnographische Vorlesungen über die altaischen Völker. Petersburg 1857.), az Allgemeine Deutsche Real- Encyclopädie (1868.) és Müller Miksa (Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache) után itt egy rövid ismertetést adni. Adelung mondja : „Azon nagy nép, melyet mi törököknek vagy tatároknak hívunk, Mózesnél és az araboknál, legalább annak délibb része *Magog* néven neveztetett. A görögök őket a *skűtha* (scytha, magyaros kiejtéssel szittya) név alatt értették. Nagy sokasága, állhatlansága, és vad hősiessége által bizonyára már a legrégibb időben nagy változásokat okozott. A közép korban az V-ik század óta a bolgárok, khazarok, úzok, besenyők (pecsenegek) stb. neve alatt háborgatta e nép mind Ázsiát mind keleti Európát. *Tatár* név alatt egy része csak Batunak Magyarországba betörése után lőn ismeretes. Az arabok és persák kevéssé ismerik e nevet. Azonban Abulgházi írja, hogy egy csapatjok már az előtt is viselte e nevet. Valószinűleg a sínaiaktól származik e név, kik nomád szomszédait *Tata* v. *Ta-dze* néven nevezik. S innen van, hogy régente e névnek ép oly terjedelmet tulajdonítottak, mint a görögök a skütha névnek (így Müller M. is), és minden harczias és rabló természetü nomádokat közép Ázsiában a keleti tengertől a kaspi tengerig, következőleg a mandsukat és mongolokat is *tatár* néven nevezték s egész nagy földterületöket *Nagy tatárságnak* hívták" stb. Lássuk részletesebben a fönt említett újabb müveket, melyek kiválólag nyelvtörténeti tekintetben érdekesek. „Eredetileg mongol néptörzset jelentvén és e névvel néprajzi tekintetben azonos levén, a mongoloknak hóditásai folytán a XIII. században a tatár név gyünév lett, melylyel (épen úgy mint a frankok neve Nagy Károly és a frankok uralma után a nyugot-európai népek általános jelölésére szolgált) nemcsak a tulajdonképeni tatárokat vagy mongolokat, hanem a hatalmok alatt állott rokon és hasonló népeket is jelezték. (Csakhogy Európában szójátékból a régiek ‚Tartarus' [= alvilág] szava után őket tartárok-nak vagyis alvilágiaknak, alvilágból jötteknek nevezték el. De Magyarországon tisztán megmaradt a ‚tatár' név). Innen történt, hogy főleg testi alkat tekintetében ugyan különböző, de

nyelvre nézve bensőleg rokon három nép : a mongolok, tungúzok és turkok, a tatárok neve alatt értve, azok történetében a tatárok története is bennfoglaltatik. Mai korban a tatár név kettős vonatkozásban használtatik : egyszer a felső ázsiai (altaji) népség- és nyelvtörzs jelölésére, aztán különösen mint egyes meghatározott népségek nevezete. A tatár vagy altai nyelvtörzs, másképen uralaltaji, ugor-tatár (Müllernél is), vagy (északi) turáni a ragozó nyelvekhez számittatik. Őshazájául az Altai hegység tájékán létező fennsikságot gyanitják. E nyelv birodalma, az indógermán által többképen megszakasztva, a japáni tengertől egész Bécsig (értve a magyarokat) és Chistianiáig (értve a finneket, lappokat), és az északi jeges tengertől Tibetig s a kisázsiai tengerpartig terjed. Az ehhez tartozó nyelvek között, melyek egymás között nincsenek oly közel rokonságban mint az indo-európaiak, a legkeletibb (ú. m. a mandsu) a legcsekélyebb (szerintünk helyesebben : legegyszerűbb ; lásd : SZEMÉLYNÉVMÁS), ellenben a legnyugotibb (a finn) legmagasabb (helyesebben : legbonyolultabb) nyelvtani képzettséget mutat. Mindazáltal a nyelvtani szerkezetbe mélyen bevágó tetemes különbségek mellett bírnak a tatár (v. altaji)-nyelvek több igen jellemző közös sajátsággal. Mással- és önhangzók a szótagban egyaránt jogosulvák, ezért azonegy szótagban több mássalhangzó (t. i. a szótag elején) elé nem fordulhat. Az önhangzók között a harmonia (hangegyezmény) törvénye uralkodik, minélfogva e nyelvek kemény (mély) és lágy (magas) önhangzókat ugyanazon szóban nem tűrnek. A szórészecskéknek (— particuláknak, melyek alatt főleg a kötszók értetnek —) szegénységét (mit a magyarról nem lehet mondani) pótolja a származéki alakok (ragok és képzők) gazdagsága, és a körmondatok alakitásában ismétlődnek a szóképzés törvényei, úgy hogy a mondatok nem fűződnek egymásba mint az indogermán nyelvekben, hanem mindenik mondat mintegy ragasztékként viszonyúl a másikhoz. A tatártörzs két fő csoportra ágazik. Az első tartalmazza a szűkebb értelemben vett tatár nyelveket. Ide tartozik 1) a *tungúzi*, melyet beszélnek az orosz birodalombeli tungúzok Jeniseitől az Okhoczki tengerig, és az irodalmi nyelvre emelkedett mandsu, a mandsuknál vagyis a sínai birodalombeli tungúzoknál. 2) A *mongol*, mely háromfelé oszlik, *a*) *keleti mongol* ágra (Mongolhonban a nép őstelepén), *b*) nyugoti vagy *kalmuk* ágra (a nyugoti felső Ázsia téres pusztáin és a Volga alsó mellékén), *c*) északi v. *burät* Kowalewszkinél : *burjat* ágra (a Baikal tótól délre fekvő hegyes vidéken). 3) A *török* az adriai tengertől a Lena-torkolaton túlig ; legtisztábban tünik elé az uiguroknál ; leginkább persa, arab és európai befolyásoknál fogva vegyesen az ozmánoknál Konstantinápolyban ; és három nagy csoportra válik, melyek ismét mintegy húsz szójárást (pl. uigur, komán, üzbek, turkomak, kirgíz, baskír, krimm, nogai stb.) foglalnak magokban. Ide csatlakoznak az északkeleten elszórt jakutok a Lénánál. A tatár nyelvek másik főcsoportját teszik a finn nyelvek, csúd, ugor, urali nyelvek neve alatt is együvé sorolva. Itt öt csoportot különböztetnek meg : 1) a *samojéd* csoportot a Pecsora, Ob, és Jeniszei torkolatainál, a közép Obnál és felső Jeniszeinél is ; ez leginkább látszik eltérni a finn jellemtől ; 2) az *ugor* csoportot az osztyákok, vogulok és magyarok nyelvével ; 3) a *bulgár* csoportot, melyhez a cseremïszek és mordvinek tartoznak ; azonban a csuvasok a tatár nyelvre mentek által ; 4) a *permi* csoportot, mely a permi, szurjän és votják népeket foglalja magában ; 5) a szükebb értelemben vett *finn* csoportot a finn vagy szuómi (szuomalainen), észt, lív, lapp és vót népek nyelvével. Jelentékeny saját irodalmat csak a finn fejtett ki ; egyébiránt csak a nyugoteurópai befolyások alatt álló magyarok és moszlem oszmánok állítottak elé valóságos irodalmat. Kevésbé jelentős a buddhismus által támadt irodalmuk a mandsuk, mongolok és kalmukoknak, valamint a keleti töröknek és tatároknak az arab és persa példaképek után származott irodalma is. Mind ezen népcsaládok, bármennyire különbözzenek is fajban, vallásban és szokásokban, mégis a nyelven kivül közös léttel bírnak történelmi fejlődésökben, eseményeikben s nagy részt többé kevésbé nomád életmódjokban is, úgy hogy a tatár nevezetnek rájok alkalmazása elegendő alappal bír. A tatár nép- és nyelvtörzshöz tartozó összes egyének száma 34 milliomra tétetik. — Különös értelemben véve több egyes népséget hivnak e néven, melyek minthogy testalkatukra nézve többé-kevésbé a mongol fajhoz, nyelvöknél fogva pedig a török népcsaládhoz tartoznak, alkalmasint a mongoloknak a török népségekkel nagyobb vagy kisebb vegyüléséből, az elsőbbek uralma idejében keletkeztek, s akiket ez okból *turk-tatár* népségeknek hívnak. Ezek a déli Oroszországban és a Kaukáznál honoló tatárok, nogai, kumück stb. nevek alatt ; a volgai tatárok, több kisebb törzsek az alsó Volgánál és Uralnál, lakhelyeiktől vett több külön neveikkel mint kaukázi, úzi tatárok stb. ; a turktatárok az Ural, Tom, Ischim és Tobolnál, hasonlókép nagy részben lakhelyeiktől vett különféle törzsnevezeteikkel, kik között a baskírok az alsó Volgánál, az Uralon, és Kámánál, és a karakalpagok az Aral tó közelében legismertebbek a kirgízek ; a sibériai turktatárok a közép Irtis és a felső Angara alsó folyása között, török-mongol elemekkel vegyes szójárásokkal és mongol testalkattal."

Csodálatos, hogy némely hazai tudósaink ezekre s általán a legelső külföldi tudósok, mint Rotteck, Weber munkáira azt szokták mondani, hogy ezek nem kútfőnyomozók. Hisz az Istenért, ezek sem szoptak semmit az újjokból. És ami különösen az ezen néptörzs régi történelmére vonatkozik, ebben a külföldi tudós világ jobbára a mult században élt

Deguignes franczia kitünő iró munkáját követi, aki épen ezen történelem nagy részét sínai forrásokból merítette, s munkája czíme : „Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux“; s ime itt is látjuk, hogy ‚tatár‘ az általános neve a húnok, turkok és mongoloknak.

A ‚tatár‘ név e törzsnek saját régi történetirója — Abulghazi-Behader — után már a mesés vagy hagyományos korban eléjön, mint Alyndsa khán fiának és Mogul nevü testvérének a neve.

A sínaiaknál, mint föntebb érintők, *Tata* v. *Tadze* — Schott Vilmos átirása szerént — *T'ă-tsèe* néven jön elé e nép, s ami különös figyelmet érdemel, ugyanazon irásjegy (melynek egyik alkatrésze a kéz jegye) így is ejtetik : *t'ă* és azt jelenti : verberare, castigare, tehát ha szabad ezekből okoskodni, e névvel a sínaiak úgy látszik, verekedő, azaz harczias népet jeleznek. A mongol nyelvben is eléfordul e szó mint népség nevezete, és *tata-khu* am. húz-ni, vonni, vonszol-ni.

A ‚tatár‘ nevet (különös jelentésében) a magyar történelem fölötte gyászos emlékezetben tartja fenn. Ugyanis tudjuk, hogy a XIII. században IV. Béla uralkodása alatt a tatárok Batu khán általl vezérelve az országba törtek, és alkalmas vezér hiányában a roszul rendezett, és fegyelmetlen magyar hadsereget szétverték, az egész országot a Dunáig elárasztták, a népnek mindenét elrablák vagy elpusztiták, őt magát lemészárlák. Ezen tatárpusztitásnak Pestre vonatkozó egyik iszonyatos jelenetét Horvát Mihály koszorus irónk után röviden ide igtatjuk : „A mohii ütközet után egy csapat tatár, futamlókat üzve, gyilkolva, pár nap alatt Pestre érkezett.... A polgárok egy része bízva számukban, mely a minden felől e városba futott vidéki nép által mintegy százezerre növekedett, védelemre készült, az árkokat s falakat, mint hamarjában lehetett, javítani kezdték. De alig haladtak valamennyire e munkában, már is városuk alatt termett egy nagy tatársereg s azt haladék nélkül körültáborolta. Nehány napig, daczára a városba eregetett nyilzápornak, sikerült is a bennlevőknek visszaverni az ellenséget; de ez végre mégis betört s iszonyu mészárlást vitt végbe az ellentállás miatt felfokozott dühében. A lakosok egy része, mintegy tízezeren, a domokosok templomába s klastromába menekült; de az épületek rájok gyujtatván, mind bennégtek. A spalatói főesperes százezerre teszi e városban fegyver, tűz s víz által elveszettek számát. A nép lemészároltatván, a város kifosztatott s felgyujtatott.“ E szerencsétlen korszakból a ‚tatár‘ név igen szomoru emlékezetben él a magyar nép között. Innen e mondatok : *Kutyafejű tatár. Tatár fajta*, am. kegyetlen. *Nem hajt a tatár*, nem vagyunk a legvégső kényszerüségben. *Hordjon* v. *vigyen el a tatár! Tatár étel* (azaz korbács, mennyiben ez kolbászhoz hasonló), *török táncz* (mennyiben talpon forog a táncz, a török pedig talpveréssel büntet), *magyar adta* (azaz szitok, káromlás), *ördög láncz* (azaz rabbilincs. Ezen négyet összehozva átokként mondja a magyar. Erdélyi J.). *Mi a tatár! Hogy a tatárba ne!* az átkozó, szidó, vagy bámuló mondatokban az *ördög* vagy *manó* helyett gyakran használtatik. — Melléknévként, mint általán a nemzetek nevei, jelent olyast, mi a tatár népre vonatkozik, azt illeti, attól ered, annak tulajdona stb. *Tatár pusztitás. Tatár ló, korbács, köpönyeg, tatár buza.* A *Tatár* előnevü helységek valószinüleg az itt megtelepedett tatárokról neveztettek el.

TATARBATAR, ikerített mn. Lásd : TATAR alatt.

TATARBÉR, (tatar-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaminek tatarozásáért, azaz, foltozásáért, kijavításáért fizetnek.

TATÁRBOCZ, (tat-árbocz) ösz. fn. Árbocz, mely a hajónak tatján, azaz farán áll.

TATÁRBUZA, ösz. fn. L. TATÁRKA.

TATARDÍJ, l. TATARBÉR.

TATÁRDÚLÁS, (tatár-dúlás) Lásd : TATÁRJÁRÁS.

TATÁREPER v. —EPERJ, (tatár-eper vagy —eperj) ösz. fn. Népies neve a mángoltok neméből való növényfajnak; leveles virággombjai szerteszét állanak az ág oldalain; levelei háromszegűk, fogasak; növénytani néven : *vesszős mángolt.* (Blitum virgatum).

TATÁRFALVA, faluk Bihar és Szatmár m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

TATÁRFUTÁS, (tatár-futás) ösz. fn. L. TATÁRJÁRÁS.

TATÁRJÁRÁS, (tatár-járás) ösz. fn. A Magyarország történetében gyászos emlékezetü pusztítás, melyet a tatárok IV-dik Béla király idejében tettek. *Nagy a hire, mint a tatárjárásnak.* (Km.). V. ö. TATÁR.

TATÁRKA, (tatár-ka) fn. tt. *tatárká-t.* 1) A székelyeknél am. köles, növénytani néven : *kölesmuhar* (panicum miliacium). L. KÖLES. 2) Magyarország felső vidékein, nevezetesen Gömörben, Tornában stb. ugyanazon növény, mely túl a Dunán *hajdina*, másutt *haricska* vagy *pohánka*, növénytanilag *pohánka czikkszár* név alatt ismeretes. L. HAJDINA v. POHÁNKA. A *tatárka* nevezet talán a tatár néptől származott, mintha azok földéről került volna hozzánk, s hihetőleg szintén erre vonatkozik, mint Adelung is véli a pogányt jelentő német ‚Heide‘ után *Heidekorn*, mire mutat szerénte a franczia *blé sarazin* és szláv *pohánka* is.

TATÁRKENYÉR, (tatár-kenyér) ösz. fn. L. TÁTORJÁN alatt.

TATÁRKORBÁCS, (tatár-korbács) ösz. fn. Rövid nyelü, s igen kemény fonatéku szíjkorbács, milyet a tatárok használnak.

TATÁRLAKA, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Tatárlaká-ra, —n, —ról.*

TATÁRLONCZ, (tatár-loncz) ösz. fn. Növényfaj a lonczok neméből; levelei szívformák, tompák;

bokrétája szájatátott szabásu; felső ajaka három hasáb, a középső két hegyű, alsó egy hasáb. (Lonicera tatarica). V. ö. LONCZ.

TATÁRORSZÁG, (tatár-ország) ösz. fn. Mai jelentésében közép Ázsiában földterület, melynek határai északra az Orosz birodalom (a kirgíz sivatag), keletre a sínai birodalom, délre a Kasmír tartomány és Afghanistan, nyugotra Iran vagy Persia. Némely iróknál és utazóknál: *Nagy Bukharia* v. *Bokhara, Turkesztan, Csagataj* v. *Csagatai* v. *Dsagatai.*

TATAROS, (1), mn. tt. *tataros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Balatonmelléken am. takarékos, takaros, rendbe szedett viseletü. Tehát *takaros*-ból változott el.

TATAROS, (2), falu Bihar m.; helyr. *Tataros-ra, —on, —ról.*

TATÁROS, (tatár-os) mn. tt. *tatáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. A tatárok szokására, módjára, viseletére, erkölcseire mutató; különösen kegyetlen, durva, vérengző, ádáz. *Tatáros bánás, büntetés.*

TATAROZ, (tatar-oz) áth. m. *tataroz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Rongyolt, szakadt, repedt holmit, pl. ruhát, szerszámot, bútort, épületet stb. megfoltoz, kijavít, kiigazít, öszveférczel. *Rozzant szekeret, háztetőt, hajót tatarozni. Ócska köpenyt öszvetatarozni.*

E szóban a foltozás alapfogalma rejlik, mely a rongyolással legszorosb viszonyban van, miért azon *tatar* törzstől származtatható, mely ringyrongy viselt, kopott holmit, vagy alávalót jelent. V. ö. TATAR.

TATAROZÁS, (tatar-oz-ás) fn. tt. *tatarozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Toldozás, foldozás, holmi likak, repedékek stb. kijavitása. V. ö. TATAROZ.

TATÁRPÉZSMÁLY, (tatár-pézsmály) ösz. fn. Nagyságra, alakra és élésmódra nézve őzhöz hasonló állat, mely Tatárországban és Sínában tartózkodik. Bakja azon pézsma nevű sürű nedvről ismeretes, mely köldöke mellett gyülekezik, s fölötte erős szagu. (Moschus moschiferus).

TATÁRPUSZTITÁS, (tatár-pusztitás) l. TATÁRJÁRÁS.

TATÁRRÉPA, (tatár-répa) ösz. fn. L. TÁTORJÁN alatt.

TATÁRSÁG, (tatár-ság) fn. tt. *tatárság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) A népre vonatkozva am. tatárok népsége. 2) A nyelvre vonatkozva am. a tatár nyelv vagy nyelvek sajátsága.

TATÁRSZÁLLÁS, puszta Békés m.; helyr. —*Szállás-ra, —on, —ról.*

TATÁR-SZENT-GYÖRGY, falu Pest m; helyr. —*Szent-György-re, —ön, —ről.*

TATÁRSZIRMANYÚLT, (tatár-szirma-nyúlt) ösz. fn. Növényfaj az úgy nevezett szirmanyúltak neméből; virágzása sátorozó, sürü; levelei láncsásak, hegyzettek; máskép köz néven: *tatárvirág, krétai mustár, kistorma.* (Iberis umbellata).

TATÁRUL, TATÁRÚL, (tatár-ul) ih. 1) Tatár nyelven. *Tatárul beszélni, érteni, irni.* 2) Tatárok módja, szokása szerint. *Ugyan tatárul bántak velünk*, azaz keményen, kegyetlenül.

TATÁRVÁR, KIS—, NAGY—, puszták Somogy m.; helyr. —*vár-ra, —on, —ról.*

TÁTAS, l. TÁTOS.

TÁTÁS, (tát-ás) fn. tt. *tátás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szájnak terjedelmes fölnyitása; továbbá, ostoba bámulás, tátott szájjal csodálkozás.

TATCZÍMER, (tat-czímer) ösz. fn. Hajósok nyelvén a tat felsőrésze, vagyis a hajónak a fartőkétől a tatormóig eső része, hol a födélzet alatti lakok ablakai vannak. (Kenessey A.).

TATCZOBOR, (tat-czobor) ösz. fn. Azon vékony dúczok, melyek a tat karzatát tartják.

TÁTÉ, (1), (tát-é) mn. tt. *táté-t.* Tátott száju, málé száju, szájtáti, szájtátó, ostobán bámuló, bámé, bamba, buta, gyáva. Gyöke *tát* azon szók osztályába való, melyekben az *ó, ő, é*-re módosúl, mint: *ámó ámé, bámó bámé, csuhó csuhé, fő fé, bő bé* stb. és igy *táté* = *tátó.*

TÁTÉ, (2), erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Táté-ra, —n, —ról.*

TATFÖDÉL, ösz. fn. A hajó farának födele.

TÁTH, falu Esztergam m.; helyr. *Táth-ra, —on, —ról.*

TATI v. TÁTI, (1), gyermeknyelven am. atya, tata, papa.

TÁTI, (2), l. TATTA.

—TATIK, —TETIK, igeképző, alkot kül szenvedő igéket; l. —TAT, —TET alatt.

TATIKA, vagy TÁTIKA, (1), kicsinző fn. tt. *tatiká-t.* Gyermek nyelven am. atyácska, apáka, apuska, tatuska.

TÁTIKA, (2), régi vár neve Szala megyében. *Tátika és Rezi vár dolgát ebre bizták, ebül vették hasznát.* (Km.).

TÁTINT, (tát-int) önh. m. *tátint-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani.* Kissé, vagy féligmeddig eltátja a száját. *Egyet tátintott, s meghalt.* Képzőjénél fogva a kicsinyzők osztályába tartozik, mint, *taszint, dobint, nyomint, legyint, suhint* stb.

TÁTINTÁS, (tát-int-ás) fn. tt. *tátintás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szájnak féligmeddig nyitása.

TATÍV v. TATÍVEZET, (tat-ív v. —ívezet) l. TATKORONA.

TÁTKANAF, (tát-kanaf) ösz. fn. Növénynem a két főbbhímesek seregéből és födetlenmagvúk rendéből; bokrétája ásító; felső ajaka boltos, épvégü; tátott szájának torkolatja szélén két felől egy egy kis kanaf van. (Lamium). Fajai: *pofók, hódas, fehér, piros, szárölelő tátkanaf.* Nevét tátott és kanafos szájától kapta.

TATKORONA, (tat-korona) ösz. fn. Azon görbe ív, melyet a tatormó képez, vagy mely a tatormót befejezi. (Kenessey A.).

TÁTÓ, (tát-ó) mn. tt. *tátó-t.* Száját nyitó, nyitva tartó, bamba. *Szájtátó hüle.* Máskép: *tátí.*

TÁTOG, (tát-og) gyak. önh. Szája gyakran vagy folytonosan nyílik, föltárul. Átv. mondjuk résről, nyilásról, sebről, melynek ürege látszik. Közbevetett *n* hanggal *tátong*, azaz szája nagyon erősen nyiladozik, vagy átv. nagy rést, nyilást, hézagot, üreget képez.

TÁTOGÁS, (tát-og-ás) fn. tt. *tátogás-t*, tb. —*ok*. A szájnak gyakori, vagy folytonos nyiladozása, föltárulása. Némi nagyító módosítással : *tátongás*.

TÁTOGAT, (tát-og-at) gyak. áth. m. *tátogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *tátogass*. Száját föltárva nyitogatja. *Tátogatja a száját, mint a harcsa.* Használtatik önhatólag is tárgyesetes viszonynév nélkül. *Ne tátogass, hanem dolgozzál.*

TÁTOGATÁS, (tát-og-at-ás) fn. tt. *tátogatás-t*, tb. —*ok*. Gyakori vagy folytonos szájtátás. Átv. bámészkodás, vagy dologtalan veszteglés.

TÁTOGÓ, (tát-og-ó) mn. tt. *tátogó-t*. Mondják a szájról, midőn tátog. Átv. ért. mondják a táté v. gyáva emberről.

TÁTOM, puszta Somogy m.; helyr. *Tátom-ba*, —*ban*, —*ból*.

TÁTONDI, (tát-on-di) mn. tt. *tátondi-t*, tb. —*ak*. Am. tátó v. táté v. tácsó, azaz gyáva, buta. Gúnyszó, s oly képeztetésü mint *oktondi, orrondi, pökhendi* stb.

TÁTONG, (tát-ong) önh. m. *tátong-tam* vagy —*ottam*, —*tál* v. —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*; TÁTONGÁS, (tát-ong-ás); TÁTONGÓ, (tát-ong-ó) l. TÁTOG; TÁTOGÁS; TÁTOGÓ.

TÁTONY, l. TÁTOM.

TÁTORJÁN, fn. tt. *tátorján-t*, tb. —*ok*. Növénynem a négy főbbhímesek seregéből és táskások rendéből; Gönczy Pál szerént két czikkü táskája alsó tagja kocsányka alaku, üres; a felső gömbalaku, egy magvu; kötőléke hosszu, virága fejér. (Crambe). Faja a *buglyos tátorján*, melynek fiatal levelei keményszőrüek, az idősbek szárával együtt kopaszok; tőlevelei kétszer szárnyasak; szárnyacskái hosszukásak, fogasak vagy bevagdaltak; hoszszabb porodái (hímjei) hegyei villásak; táskáin nincs rajta a bibe szára. (Crambe tataria). Néhutt : *tatárkenyér, tatárrépa*. Molnár Albertnél pedig és Szabó Dávidnál tátorján am. karórépa, mely Fazekas—Diószeginél és Gönczy Pálnál szintén a négy főbb hímesek (négy főbb porodások) seregébe, de a beczősök rendébe tartozik (brassica napus). ‚Tátorján' szó hihetőleg a ‚tataria' szóból módosult.

TATORMÓ, TATOROM, (tat-ormó v. —orom) ösz. fn. Hajókon a tat felső beszegése, mely a tatczímer fölött csínos faragványokban domborodik ki. (Kenessey A.).

TÁTOS v. TÁLTOS, fn. tt. *tátos-t*, tb. —*ok*. Némelyek véleménye szerént a régi pogány magyaroknál a papok és bölcsek neve, de erre nem levén történeti emlékünk vagyis adatunk, ez inkább csak következtetés abból, hogy a titkos müveletekre és tudákosságra képeseknek a régi népek általában a papokat tartották. Amit e szóról régi nyelvemlékeinkben, továbbá némely régi iróknál és a ma is élő népnyelvben, sajátlag a népmesékből tudunk, e következőkben adjuk elé. 1) A Bécsi codex irója a *magus* szó értelmében használja : „Parancsolá kedég király, hogy egybe hivattatnának az oltáron nézők, és a *táltosok*" (magi). „Tudakozik illen nemő igét menden oltáron nézőtől, és *táltostól*." Dániel II. fej. 2) Molnár Albert így értelmezi : „Tátos : *Proteus, vertumnus, magus, praestigiator*." 3) Szabó Dávidnál ezt olvassuk : „*Tátos* : változó, tündér. *Tátosló* vagy *gyermek*." Faludinál is eljön : *tátosparipa*. 4) A Tájszótárban : „Tátas, tündér, rémkép a mesék országából, garabonczás diák. Balaton melléki szó. *Horváth Zsigmond*." Ami ezután jön : „Az ős magyaroknak még pogány hitökben ilyek voltak a papok stb. *(Matics)*", csak vélemény. 5) A mai népmesékben általában jelent csodás születésü, és erejü, bűbájos, különféle alakot öltheto, titoktudó embert, sőt állatot is, különösen lovat, bikát. A tátos ember (valamint a ló is) fogakkal születik, s rendszerént komoly, gondolkodó, szomorú; neki meg kell valamely bikával vívnia, mely alkalommal ő is bikává lesz, s ha a bikát legyőzte, el kell mennie vándorolni, és tátos lovat keresni. A tátos ló sovány, kóros, ronda, de csak addig, míg a tátos ember meg nem veszi, ki ha ráül, mint a gondolat, oly sebesen repül vele. A tátoson nem fog semmi fegyver. A karácson éjén született gyermekek tátosok. A tátos ember tudja, hol van a kincs elrejtve, de nem szabad hozzá nyúlnia stb. stb. A tátosról mint lóról Kríza J. után a XIII. székely népmeséből ide irjuk e következőket: „Hej uram, azt mondá a vén banya, itt nem kapsz kévánságodhoz való lovat, henem (hanem) megtanitlak én, hogy kaphatod föl azt... azt a kürtöt fúdd meg, s az aranyszőrü ménös ecczö're (egyszerre) megjelönik; de ne válaszd azok közül az arany szőrüeköt; henem leghátú jő egy borzos, horgaslábu kancza... avâ (avval) poróbá'j szöröncsét. — Mirkó kirájfi meg is fogadta a vén banya tanácsát.... Mihelyt a ménös a kiráji udvaron megállapodott, mingyár êmönt a borzos, horgaslábu tátoshoz, azt a többi közü' kifogatta, a kiráji istállóba békötte s jelentötte, hogy azér fogta ki a ménösbő', hogy szörőncseporóbá'ni mönnyön vélle; de a tátos azt válaszôta : Jó' van uram kirájfi! de előbb hát abrakojj ki jól, mett (mert) a nékü' bajos a hosszu útat kiálani..... No hát hozz neköm ecczö're egy köböl árpát, s tőtsd belé a vállumba! — Mirkó teljesitté a tátos kévánságát, a pedig a köböl árpát mind megötte; osztán hozatott egy köböl kölest, azt is megötte s azután mondá Mirkó kirájfinak : No má' most hozz egy fél véka tüzes parázsát s mikor a tüzes parázsát megötte volna, hát ojan aranyszőrü paripa vált belőlle, mind (mint) egy hajnalcsillag..... Ekkor a tátos azt mondá : No édös gazdám, hogy vigyelek, úgy-e mind a sebös forgó szél, vaj úgy mind a sebös gondolat?" stb. stb. 5) Átv. ért. képes kifejezéssel

jelent a nép nyelvében tüzes vérü, szilaj, sebes nyargalásu paripát, milyen a néphit szerént a tátos ló.

A fentebbi pontok szerint a *tátos* vagy *táltos* szóban a mondottak nyomán valami titkos, titokszerü rejlik; amidőn törzsben legközelebb jár hozzá a mongol *dalda* v. *daldu* am. titkos, rejtélyes; és titok, rejtély (secret, mystérieux; le secret, le mystére), mely tehát magyar *s* végzettel: *daldá-s* v. *daldu-s* am. titokkal, v. rejtélylyel, v. titkos dologgal biró v. foglalkodó. Akik a *táltos* vagy *tátos* szóban a tudás v. tudákosság alapfogalmát veszik kiindulási ponttul, azok törzsi és fogalmi rokonságban állónak a *tud, tan, tana, tanács* szókat vélik, midőn legközelebbnek tartják hozzá a finn *taitaa-* azaz ‚tudni' igét; s némelyek viszonyba hozzák az egyiptomi *Thaut* v. *Taut* v. *Thot* szóval (bölcseség és tudomány istene) úgy a germán *Tuisto* stb. szóval is.

De ezen nézetek szerént ‚táltos' nem igen illik az állatokra; a ‚rejtélyes' v. ‚titokszerü' jelentés pedig ezekre is egyszerüen alkalmazható. Azonban nincs kétségünk benne, hogy kiki a maga véleménye mellett marad.

TATPÁRKÁNY, (tat-párkány) ösz. fn. A hajó tatját, azaz farát kerítő párkányféle korlátozat.

TÁTRA, a Kárpát nevü hegyeknek legmagasabb havas része Szepes és Liptó megyékben, de amely ismét több hegycsúcsra oszlik, melyek legmagasbika 8000, némelyek szerint 8200 láb. Béla király névtelen jegyzőjénél: TATUR.

TÁTRA-FÜRED, fürdőhely Szepes m.; helyr. — *Füredre, —én, —ről.*

TATRÁNG, erdélyi falu Brassó vidékében, helyr. *Tatráng-ra, —on, —ról.*

TATRI, mn. tt. *tatrit.* Balgatag; együgyü; rendetlen külsejü. L. TATAR.

TATROS, folyóvíz neve Erdélyben, mely innét Moldvába menvén át, ettől vette nevét az e mellett fekvő Tatros (Totrus) városa: s erről neveztetik a Münchenben fölfedezett magyar codex Tatrosi codexnek is, minthogy az a végén olvasható jegyzék szerént „ott végeztetett meg" 1466-ban.

TATT, l. TAT ÚGY.

TATTA, v. TÁTTA, gyermeknyelven am. távol, messze, hazulról el. *Elmegyünk tatta!* vagy *tattába!* A távolodásra vonatkozó *ta* v. *tá* kettőztetése. Hasonlók hozzá a szintén kettőztetett gyermekszók: *papa, tütü, csecse, czoczo, bibi, cziczi, mumu, süsü, baba, csücsü* stb. V. ö. GYERMEKSZÓ.

TATTOS, erdélyi helynév Háromszékben; helyr. *Tattos-on, —ra, —ról.*

TAT ÚGY, kérdőmondatra igenlőleg felelő kifejezés am. igenis, úgy vagyon. Előfordul leginkább a régieknél, pl. a Müncheni codexben: „Tü mestertek nem fizeti meg a didragmát? És ő monda: tat úgy." (Máté. XVII.). Hallod-e mit mondnak ezek? Jézus ke(dég) monda nekik: tat úgy. (Utique. Máté. XXI.). Az egyszerü *tat* is előjön, pl. Pesti Gábornál: „Szereted-e ez asszonkát? Monda Xanthus: Szeretem tat." Pesti Gábor meséi (Toldy Ferencz kiadása 18. l.). „Mikoron az róka gyakorta vetné szemére az nőstén oroszlánnak, hogy ő csak mindenkoron egyet szülne, monda ecczer neki az oroszlán: Egyet szülök tat, de oroszlánt." (Ugyanott. 218. l.). Szabó Dávidnál: *tatt* v. *tott*, melyet ő így értelmez: mondom, tudniillik, la. *Úgy tatt.* Molnár Albertnél is *tatt*, és szerénte ez az értelme: inquam, ich sage. A szanszkritban *tat* am. az, ez (köznemü mutató névmás); továbbá *tathá* am. igen, úgy (sic, ita, e stirpe pronominali *ta*, et suffixo *thá*, Bopp). Jászay Pál a *tat* szót a ‚tahát' (am. azután, akkor) régi szóból rövidültnek véli, de ez nem illik a föntebbi példákra.

TATVITORLA, (tat-vitorla) ösz. fn. A hajó tatján, azaz farán lengedező vitorla.

TAUCZ, falu Arad m.; helyr. *Taucz-ra, —on, —ról.*

TÁV, elavult törzs, melyből *távol, távul, távozik* eredtek. Gyöke azon *ta* v. *tá*, mely több származékaiban messzeségre, terjedésre vonatkozik. Azon szók osztályába tartozik, melyek a *v* utóhangot leginkább ragozás kedvéért veszik föl, mint *bá báv báva, nyá nyáv nyávog* hangutánzók, továbbá *lé lév, hé hév, bé bév, csé csév cséve, mű műv* stb. Egyébiránt megfelel a német *Ferne* szónak, s önálló főnevül ‚távol' helyett használható volna; azonban leginkább összetételekben alkalmazzák, mint *távcső, távirat.* Csagataji nyelven *tav* és *tavos* szintén am. távul, messze. (Vámbéry). Lapp nyelven: *taave* (távul a parttól-Budenz J.).

TAVA, KIS—, puszta Tolna m.; helyr. — *Tavá-ra, —n, —ról.*

TAVAL v. TAVALY, időhatározó, s am. legközelebb múlt évben, latinul: *praeterito anno*, németül: *voriges Jahr*, melyekből kitünik, hogy mind a latin, mind a német az illető szók szélesebb jelentését szükebb értelemben veszi, vagyis a legközelebb multra használja. Valószinü, hogy ezen észjárást követi a magyar *taval* is, melynek gyöke a távolságra vonatkozó *ta*, s ebből *val* névviszonyítóval lett *taval*, mint: *nap nappal, éj éjjel, tavasz tavaszszal, ősz ősszel, reg regvel, hol holval*, melyek e kérdésre felelnek meg: mikor? Mi szerint *taval* annyi volna mint *multtal, mult évben* (értve a legközelebb múlt évet).

TAVALI, (taval-i) mn. tt. *tavali-t*, tb. *—ak.* Legközelebb mult esztendőbeli, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Tavali bor, gabona, gyümölcs*, mely taval termett. *Tavali asztag nem szerez szükséget.* (Km.). *Alkalmas tavaliban.* (Inter senes puer. Molnár A.). Ami a tavalin túl esik: *harmadévi, negyedévi, ötödévi;* ami innen esik, vagyis a jelen évből való: *idei* v. *ez idei.*

TAVALY, tájdivatos kiejtés, az elemzésileg helyesebb *taval* helyett.

TAVARNA, falu Zemplén m.; helyr. *Tavarná-ra, —n, —ról.*

TAVARNOK, falu Nyitra m.; helyr. *Tavarnok-ra, —on, —ról.*

TAVAS, (tav-as) mn. tt. *tavas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tavakkal lepett, hol sok a tó. *Tavas völgyek, síkságok.* V. ö. TÓ. Képeztetésre hasonlók hozzá: *avas, javas, havas, savas, szavas.*

TAVASZ, fn. tt. *tavasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Azon évszak, mely földrészünkön közvetlenül a tél után következik, s a nyárt megelőzi. A csillagászok meghatározása szerint azon időköz, mely a mi félgömbünkön körülbelül martius 21-dikétől szintén körülbelül junius 21-ig tart. Egyébiránt a tavasz kezdete és vége népies értelemben a légmérséklet, illetőleg a szélesség fokozata szerint különböző. *Esős, száraz, hideg, langyos tavasz. Egy fecske nem hoz tavaszt.* (Km.). Néha az ősznek, néha a télnek tétetik ellenébe.

„Őszszel szokott a daru elmenni,
Vissza szokott az tavaszszal jönni.“
(Népdal).

„Kis határodon nagy eszmék
Fognak lenni küzdelemben
S bár a szép s rút, a mosoly s köny,
Mint tavasz s tél kört vesz rajta,
Fénye árnya lészen együtt:
Az Úr kedve és haragja.“
Madách Imre. (Az ember Tragédiája).

Átv. ért. az életnek serdülő, ifju kora. *Éltünk tavaszán*, am. ifju korunkban. Néha év helyett használtatik csakugyan a fiatal korra nézve. *Éltének tizenötödik tavaszán meghalt.* Mi e szónak eredeti jelentését illeti, valószinünek látszik, hogy gyöke *tav*, s *tavasz* am. *tavas*, t. i. az évnek azon része, midőn tél elmultával az olvadó hó tavakat képez. E szóban t. i. az *asz*, egy a tulajdonságot jelentő *as* képzővel, mely a csangóknál közönséges divatú, de megvan a köz szokásban levő *horpasz, kopasz, csupasz, ravasz* melléknevekben is. Csagataji nyelven *tomusz* am. a tavasz utórésze (Vámbéry); votják nyelven : *tulusz*, szürjän ny. *tulïsz*, osztyák ny. *tâven* (Budenz J.). A tavaszt nálunk máskép *kikelet*-nek is mondják, melyben t. i. a lég átmelegülvén a növények kelésnek, sarjadzásnak indúlnak. V. ö. TÉL.

TAVASZÁRPA, (tavasz-árpa) ösz. fn. Közönséges árpa, melyet tavaszkor vetnek, különböztetésül az őszszel vetett árpától. Szokottabban : *tavaszi árpa.*

TAVASZBÚZA, (tavasz-búza) ösz. fn. Különös búzafaj, melyet tavaszkor szokás vetni; szokottabban : *tavaszi búza.*

TAVASZELŐ, (tavasz-elő) ösz. fn. Martius hava; máskép : *böjtmáshava, harmadhó.*

TAVASZFÉLT, (tavasz-félt) ösz. ih. A székelyeknél am. tavasz táján. A *fél* névszótól, melynek egyik jelentése : rész, tehát időrész is.

TAVASZHÓ, (tavasz-hó) ösz. fn. Aprilis hava, máskép : *Szent György hava; negyedhó.*

TAVASZI, (tavasz-i) mn. tt. *tavaszi-t*, tb. —*ak*. Tavaszra vonatkozó, azt illető; azon időszakból való stb. *Tavaszi munkák. Tavaszi időjárás, eső, meleg. Tavaszi vetemények.* Élünk vele önálló főnevül is, s ekkor oly gabonaneműt jelent, melyet tavaszkor szokás vetni, milyenek : *árpa, zab* stb. *Tavaszi alá szántani. Tavaszit vetni. A tavaszira rosz időjárás van. Ez évben mind az őszi mind a tavaszi jól fizetett.*

TAVASZIDŐ, (tavasz-idő) ösz. fn. Tavaszszal uralkodó idő és időjárás.

„Oh gyönyörü tavaszidő,
Szerencsétlen uj esztendő!
Akit akarsz megújitasz,
Engem pedig szomorítasz.“
Vitéz Oláh Gerő dala (a törökvilágból).

TAVASZIKA, (tavasz-i-ka) kicsinző fn. tt. *tavaszikát*. Köznépiesen két növényfaj neveztetik így: 1-ször a *fejér tavaszika*, máskép szintén köznéven : *hóvirág, fejér kankós, fejér viola;* növénytani néven : *kikeleti hóvirág.* (Galanthus nivalis). 2-szor a *piros tavaszika*, máskép szintén köz néven : *piros kankós;* Diószegi—Fazekasnál növénytani néven : *veres nyakagyar.* (Erythronium dens canis).

TAVASZIKANKALIN, (tavaszi-kankalin) ösz. fn. A kankalinok neméhez tartozó növényfaj; levelei ránczosak, fogasak; bokrétája homorú, nyaka torkolata hosszudad; tőkocsánya sok virágu. Az erdőkön sárga virágu, a kertekben pedig sokféle szinű. Köznéven : *kásavirág, Sz. György virága, sárga kükörcs, kesztyüvirág, kankalin.* (Primula veris).

TAVASZKOR, (tavasz-kor) ösz. ih. Tavasz idején, midőn tavasz van. *A fák tavaszkor virágzanak. Tavaszkor mezőre hajtják a barmokat.* Máskép : *tavaszszal*, valamint *őszkor* v. *őszszel;* ellenben : *télen, nyáron*, nem : *télkor, nyárkor.*

TAVASZLÁS, (tavasz-ol-ás) fn. tt. *tavaszlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tavaszi időnek megnyilása és folytatása.

TAVASZLIK, (tavasz-ol-ik) k. m. *tavaszl-ott*, htn. —*ani*. A tél elmultával tavaszra fordúl az idő; ‚tavaszodik‘ személytelen ige gyanánt használják.

TAVASZODÁS, (tavasz-od-ás) fn. tt.. *tavaszodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Időfordulat, midőn tél után tavasz kezd lenni.

TAVASZODIK, (tavasz-od-ik) k. m. *tavaszodott*. Tél elmultával tavaszra fordúl az időjárás. Csak egyes harmadik személyben divatozik a többi időkben is : *tavaszodék, tavaszodott, tavaszodandik, tavaszodjék, tavaszodnék.*

TAVASZOL, (tavasz-ol) önh. m. *tavaszolt*. Tavaszt tölt; olyan alkatu mint : nyaral, telel. Előjön Szabó Dávidnál.

TAVASZROZS, (tavasz-rozs) ösz. fn. Rozsfaj, melyet tavaszkor szoktak vetni. Különböztetésül az őszi rozstól. Szokottabban : *tavaszi rozs.*

TAVASZSZAL, (tavasz-val) l. TAVASZKOR.

TAVASZTARLÓ, (tavasz-tarló) ösz. fn. A tavaszi gabonanemüek tarlója, pl. árpatarló, zabtarló.

TAVASZUTÓ, (tavasz-utó) ösz. fn. Május hava; máskép : *pünkösdhó, pünkösd hava, ötödhó.*

TAVASZVETÉS, (tavasz-vetés) ösz. fn. Tavaszkor elvetett gabona; szokottabban: *tavaszi vetés.*

TÁVCSŐ, (táv-cső) ösz. fn. Sajátnemüleg köszörült üvegekkel fölszerelt cső, melynek segitségével távolabb lehet látni, mint szabad szemmel.

TÁVCSÖVEZ, (táv-csövez) ösz. áth. Valamit távcsővel szemügyre vesz, vizsgál. *Távcsövezni a vidéket, a távolról érkezőket.*

TÁVCSÖVEZÉS, (táv-csövezés) ösz. fn. Nézés, vizsgálás, melyet távcső segedelmével gyakorlunk.

TAVI, (tav-i, azaz tó-i, v. ö. TÓ) mn. tt. *tavi-t,* tb. —*ak.* 1) Tóban lakó, termő, tóból való. *Tavi állatok, növények. Tavi gémek, halak.* 2) Tóra vonatkozó, azt illető. *Tavi környék.*

TÁVIRÁSZAT, (táv-irászat) ösz. fn. Távirás mestersége.

TÁVIRAT, (táv-irat) ösz. fn. Tudósító hirmondó irat neme, az úgy nevezett távirda (telegraph) eszközlése által. V. ö. TÁVIRDA.

TÁVIRATOZ, (táv-iratoz) ösz. áth. Valamit táviratban közöl.

TÁVIRDA, (táv-irda) ösz. fn. Általán oly gépezet, melynek segedelmével különféle jelek által nagy távolságra és gyorsan hireket, tudósitásokat közleni lehet. Ezt legújabb időben fő tökélyre vitték a villanyos érczhuzalok által, melyek percznyi idő alatt száz és ezer mérföldre villámsebességgel röpítik a hireket.

TÁVIRDAI, (táv-irdai) ösz. mn. Távirdát illető, arra vonatkozó, az által közlött stb. *Távirdai vonalak. Távirdai épület, hivatal. Távirdai tudósítások.*

TÁVIRÓ, (táv-iró) ösz. fn. 1) Személy, ki távirdákban a távirati közlésekkel foglalkodik. 2) L. TÁVIRDA.

TÁVKÖZ, (táv-köz) l. TÁVOLKÖZ.

TÁVOL, (1), (táv-ol) mn. és fn. tt. *távol-t,* tb. —*ok;* fokozva: *távolabb, legtávolabb.* Ami bizonyos ponttól kiindulva messze fekszik. *Távol vidékre, tartományba, országra, tengerre utazni. Távol hegyekig terjedő síkság.* Ellentéte: *közel.* Főnevül használva jelent messze fekvő helyet. *Távolba menni, nézni. A hegyek távolában elveszö láthatár.* „Valamint minden hegy távolról tekintve kéknek látszik, s ha közelebb lépünk, legjobb esetben is csak zöld: úgy a jövő távolában minden égi szinben tünik fel, s ha közelebb lépünk, legfeljebb a remény zöldjében áll előttünk.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). Ellentétesen: *közelre menni, nézni; a hegyek közelében lakni.* Tájdivatosan: *távoly.* Használják helyhatározóként ‚távul‘ helyett is.

Az *ol* képző, úgy látszik, az *ó* képzőnek megnyujtott módosúlata, mintha volna: *távó.*

TÁVOL, (2), (táv-ul) helyhatározó ‚távul‘ helyett.

TÁVOLAD, (táv-ol-ad) mn. tt. *távolad-ot.* A szokottnál vagy kellőnél kevessé messzebb fekvő, létező; máskép és szokottabban: *távoldad* v. *távuldad.*

TÁVOLAG, (táv-ol-ag) l. TÁVULAG.

TÁVOLI, (táv-ol-i) mn. tt. *távoli-t,* tb. —*ak.* Távolban létező, messze fekvő. *Távoli barátainkat meglátogatni.*

TÁVOLÍT, (táv-ol-ít) áth. m. *távolított,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* 1) Eszközli, parancsolja, rendeli, meghagyja, hogy valaki bizonyos ponttól kisebb nagyobb messzeségre odább álljon, menjen. *A botrányos látványtól eltávolítani a nézőket. A helységből eltávolítani a csavargókat.* 2) Elidegenít, előz. *Durva viselete által eltávolítja magától társait.* 3) Szélesb ért. bizonyos viszonyt megszakaszt, vagy megtagad. *Eltávolít magától mindent, ami gyanuba hozhatná.* 4) Mondjuk látcsőről, mely a tárgyakat messze veti.

TÁVOLÍTÁS, TÁVOLITÁS, (táv-ol-ít-ás) fn. tt. *távolítás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, melylyel valakit v. valamit távolítunk. V. ö. TÁVOLÍT.

TÁVOLKÖZ, (távol-köz) ösz. fn. 1) Az épitészetben jelenti azon nagyobb közt, mely az egymástól távol álló oszlopokat elválasztja. (Diastyl). 2) A zenészetben zengeköz (intervallum).

TÁVOLLÉT, helyesebben: *távullét;* l. ezt.

TÁVOLLEVŐ, helyesebben: *távullevő;* l. ezt.

TÁVOLMÉRŐ, (távol-mérő) ösz. fn. Mértani eszköz, mely által bizonyos pontok távolságát meghatározzák.

TÁVOLODÁS, (táv-ol-od-ás) fn. tt. *távolodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Bizonyos ponttól továbbtovább menés, haladás.

TÁVOLODIK, (táv-ol-od-ik) k. m. *távolod-tam,* —*tál,* —*ott.* Valamely ponttól kiindulva tovább tovább, kisebb-nagyobb messzeségre halad, nyomul, fut, röpül stb. Ez igében a folytonosabb mozgás alapfogalma rejlik, s némileg különbözik tőle: *távozik,* mely azt jelenti, hogy bizonyos helyről elmegy; előbbi helyét oda hagyja.

TÁVOLPONT, (távol-pont) ösz. fn. Bizonyos messzeségben fekvő, vagy kitüzött pont. Rövidebben: *távpont.*

TÁVOLRÓL, (táv-ol-ról) helyhatározó. Némi messzeségről; bizonyos ponttól távol esve. *Távolról kisebbnek látszik, mint közelről. Távolról integetett felénk. Távolról való atyafiak,* kik a közös törzsöktől távul esnek. Átv. tagadó szócskával utána am. legkevesbbé, semmiképen. *Távolról sem oly szép, mint hirelték.*

TÁVOLSÁG, (táv-ol-ság) fn. tt. *távolság-ot,* harm. szr. —*a.* Messzeség, vagy azon vonal, mely valamely kiindulási ponttól bizonyos czélpontig nyúlik. *Kisebb-nagyobb távolság. Száz ölnyi, öt mértföldnyi távolság. A hegyek, égi testek távolságát megmérni. Bizonyos távolságig látni, futni.*

TÁVOLVALÓ, (távol-való) ösz. mn. Távolról való, messziről való. Megfelel e kérdésre: *honnan? Távolvaló atyafiak;* helyesebben *távólvaló* volna, de ‚távól‘ nincs szokásban, s helyette, mint föntebb érintők, ‚távolról való‘ használtatik. Mindenesetre

különbözik tőle : *távulvaló*, szokottabban távullevő, ami messze van. *Távulvaló ház. A távulvaló faluig menni.*

TÁVOLY; TÁVOLYÍT; TÁVOLYODIK; TÁVOLYSÁG, régies és tájdivatos alakok; l. TÁVOL, (1); TÁVOLÍT; TÁVOLODIK; TÁVOLSÁG.

TÁVOZÁS, (táv-oz-ás) fn. tt. *távozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bizonyos helynek odahagyása, egyszersmind távolabb helyre indulás, menés. *Távozás előtt elbucsúzni az illetőktől. Távozásra jelt adni.*

TÁVOZIK, (táv-oz-ik) k. m. *távoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Bizonyos helyet elhagyva odább megyen, elutazik, elválik, elköltözik, messze indul. *A vendégek egymás után távoznak. A vásáros nép mind eltávozott hazafelé. Már te is eltávozol tőlünk. Hazájától örökre eltávozott. Távozzál tőlem sátán!* „Mert bünhöttönk és hamisan müvelkettönk eltávozvánk tetőled.“ (Bécsi cod. Dániel. III.) V. ö. TÁVOLODIK.

TÁVOZKODIK, (táv-oz-kod-ik) k. m. *távozkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Távozni indúl, távozófélben van; távozásra készületeket tesz.

TÁVOZTAT, (táv-oz-tat) mivelt. m. *távoztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *távoztas-s*. Szabatosan véve am. eszközli, hogy valaki távozzék, azaz, bizonyos helyről odább menjen; elküld. De szokottabban am. valakit v. valamit magától némi távolságban tart, és viszont: valamit kerül, valamitől tartózkodik. *A gyanús embereket távoztatja magától. Távoztat minden botrányt, visszaélést.*

TÁVOZTATÁS, (táv-oz-tat-ás) fn. tt. *távoztatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melylyel valakit v. valamit távozásra bírunk, távozni késztetünk, sürgetünk. Továbbá ovakodás, visszatartás, melynél fogva valamit kerülünk. V. ö. TÁVOZTAT.

TÁVOZTATHATATLAN, TÁVOZTATHATLAN, (táv-oz-tat-hat-[at]lan) mn. tt. *távoztathatlan-t*, tb. —*ok*. Amit eltávoztatni, elkerülni nem lehet.

TÁVPONT, (táv-pont) l. TÁVOLPONT.

TÁVUL, (táv-ul) helyhatározó, mely megfelel ezen kérdésre : *hol?* Messze fekvő helyen. *Távul látszó hegyek. Távul a várostól, hegytől, víztől. Távul hazámtól.* Hasonló ragozásuak : *alul, fölül, kivül, belül.* V. ö. TÁVOL, (1) és (2).

TÁVÚL, (táv-úl) önh. m. *távúlt*. Szabó Dávidnál am. távozik, eláll. „Eltávult tőlem, am. elállt mellőlem.“

TÁVULAD, l. TÁVOLAD.

TÁVULAG, (táv-ul-ag v. táv-ul-an) régies ih. Am. az egyszerü távul.

TÁVULDABB, (táv-ul-ad-abb) régiesen am. távulabb levő.

TÁVULDAD, (táv-ul-dad) mn. tt. *távuldadot*. Kissé távullevő. L. TÁVOLAD.

TÁVULDADON, (táv-ul-dad-on) ih. Kissé távul.

TÁVULLÉT, (távul-lét) ösz. fn. A jelenlétnek ellentéte, vagyis azon létállapot, midőn valaki bizonyos helyről távol van, midőn nincs jelen. *Távulléte alatt nagy csapás érte családját.*

TÁVULLEVŐ, (távul-levő) ösz. mn. Aki bizonyos, vagy szokott tartozkodási helyétől messze van, aki nincs honn, nincs velünk. *A távullevőket emlegetni. Távullevő barátainkkal levelezni.*

TÁVULNAN, (táv-ul-nan) ih. Am. távulról, messzünnen.

„Mennydörögve zúg amaz le,
Távulnan rettegve nézed:
S kebelében milljó lény lel
Boldogságot, enyhe képet.“
Madách Imre. (Az ember Tragédiája).

TÁVULRÓL, (táv-ul-ról) helyhatározó e kérdésre : *honnan?* Bizonyos messzeségről; messzünnen. L. TÁVOLRÓL.

TÁVULSÁG, (táv-ul-ság) fn. tt. *távulság-ot*, harm. szr. —*a*. L. TÁVOLSÁG.

TÁVULVALÓ, (távul-való) l. TÁVOLLEVŐ: és v. ö. TÁVOLVALÓ.

TAZÉT, fn. tt. *tazét-ot*. Növényfaj a narcziszok neméből; burka sokvirágu; minden második szirma szélesebb; piliskoronája harangforma, ránczos; levelei laposak; virága fehér, pilise sárga. (Narcissus Tazetta).

TAZLÁR, puszta Pest m.; helyr. *Tazlár-ra*, —*on*, —*ról*.

TE, TË, (éles *ë*-vel, mely *i*-vé szeret változni, mint itten is *tied* [= të-ed] származékban) második személyt jelentő névmás, mely a ragokat nem a rendes alakban veszi fel. Tárgyeset : *téged* v. *tégedet*, tb. teljes alakban : *tik*, *k* nélkül : *ti*, erdélyiesen főleg a székelyeknél *tü*; többes tárgyesete : *titeket*, *tiktéket*, *bennetéket* v. *tibennetéket*; fölötte ritkán, leginkább a régieknél : *titék*, *bennetek*. Személyragozva vagyis birtokos névmássá alakulva : egy birtoku egyes alanyesetben : *tiéd* v. *tied* (= të-é-d), többesben : *tiétek* v. *tietek* (= të-é-d-ék v. të-é-ték), több birtoku egy személy : *tiéid* v. *tieid* (= të-éi-d), több személy : *tiéitek* v. *tieitek*. Mindezek magok elé vehetik a határozott névmutatót is : *a tied*, *a tieid* stb.; de ami a régieknél ritkán történik. Továbbá ugyancsak a személyragos állapotban, t. i. mint birtokos névmás, egyéb nevekhez hasonlólag, szintén fölveszi a névragokat : *tiédé*, *tiédnek*, *tiédet*, *tiédre*, *tiédről*; *tiéteké*, *tiétekének*, *tiétekét* stb. A többi eseteket is a névragokkal és névutókkal szintén személyragok által képezi, ú. m. *benn-ed*, *benn-étek*, *nál-ad*, *nál-atok*, *bel-éd* (= bele-ed), *belé-tek*, *hozz-ád* (= hozzá-ad), *hozz-átok*, *által-ad*, *által-atok*, *mellett-ed*, *mellett-etek* stb. Az így személyesített névragoknak és névutóknak néha, nagyobb nyomatosságért elébe tétetik maga a személynévmás is, pl. *te veled*, *ti veletek*, *te melletted*, *ti mellettetek*, *te rólad*, *ti rólatok* stb. Figyelmet érdemel még, hogy mint a többi személynévmás, úgy ez is a személyragozott neveknek névmutatóval vagy a nélkül nyo-

mosítás v. sulyosbitás esetében elébe tétethetik, pl. *(a) te lovad, (a) te házad,* s többesben : *(a) ti lovatok, (a) ti házatok,* mintegy alatta értjük : nem másé. V. ö. HANGNYOMATÉK. Némely régiek ritkábban használták a névmutatót, mint a mai beszédben divatos, pl. „Szeressed te feledet.“ (Münch. cod. Máté. XIX.). „És te lelkedet tör általfolyja.“ (Müncheni cod. Lukács. II.). Megjegyzendő végre, hogy a *te* személynévmás is vissza v. magára hatólag *n* hangot vesz maga után, néha kettőztetve sőt hármaztatva is, sőt *magad* szóval is egyesülhet, pl. *ten, tenn, tennen* v. *tenmagad, tennmagad, tennenmagad.* „Ten töled mondod-e ezt“ ? (Münch. cod. János. XVIII.). „És te atya fényesèh (fényesits) meg engemet tenennálad.“ (János. XVI.). „Szeressed te feledet mént tenmagadat.“ Ugyanitt olvashatók a többesben : *tün tulajdonitokba, tünön közöttetek, tünön magatoknak* stb. (Magyar Nyelveml. III. K. 338. l.). Rokonai a szürjän *te* (tárgyeset : *tenö,* többes : *ti,* többesi tt. *tijan-ösz*), mandsu *szi* (tb. *szue*), mongol *csi* tb. *ta*), persa *tü* (tb. *sümá,* néha : *sümájen*), latin *tu* (tb. *vos* = tvos), görög *σύ* (tb. *ὑμεῖς*), töröktatár *szen* (tb. *sziz*), arab *ente* hímnemü, *enti* nőnemü (tb. *entüm* hímnemü, *entünne* nőnemü), héber *attáh* hímnemü, *atte, atti* nőnemü (tb. *attem* hímnemü, *attén,* v. *atténáh* nőnemü), finn *szinä, szie, szi, szä* (tb. *te, työ*), észt *szina, sza* (tb. *teie*), liv *szina, sza* (tb. *tég, teig, té*), lapp *ton, todu* (tb. *tïje*), votják *ton* (tb. *ti*), mordvin *ton* (tb. *tïń*), osztják *neń* (tb. *neń*), vogul *näng* (tb. *nán*), japáni *nandzi* eredetileg *na* stb. stb. Egyébiránt l. SZEMÉLYNÉVMÁS.

TÉ, *tesz* v. *teszén* átható igének gyöke, sőt ennek legtöbb ragozásaiban egyszerü igető, pl. másod mult *té-tt,* jövő : *té-end,* tehető forma : *té-het,* miveltető forma : *te-tet* v. *té-tet ;* a *té-gyen* kapcsoló mód is e helyett van : *té-j-én,* az első multban pedig a *v* csak közbeszurat : *té-v-e* (mint fö-v-e), a különben kellemetlen ürnek — önhangzói torlatnak — elkerülése végett, s a régies *tőn* sem egyéb mint *té-ön.* Hasonló igetők : *lé, ve, hi, vi,* ezen igében *lész* v. *lészén, vész* v. *vészén, hisz* v. *hiszen, visz* v. *viszen.* Általán nemcsak ezen *sz* v. *sz-en,* hanem több más *sz,* különösen *sz-ik* végzetü közép igék is, főkép ha e végzetet közvetlenül önhangzó előzi meg, az *sz* végzetet vagy elhagyják, vagy más rokon hanggá változtatják. Példák az elsőbbek közől : *al-usz-ik, esk-üsz-ik, fek-üsz-ik* v. *fek-sz-ik, nyug-osz-ik* v. *nyug-sz-ik, é-sz-ik, i-sz-ik ;* az utóbbiak közől : *cselek-ész-ik* v. *cselek-sz-ik, harag-usz-ik* v. *harag-sz-ik* stb. melyek *sz* helyett ragozáskor rendesen *d,* néha *v* hangot vesznek föl ; némelyekben pedig az *sz* és *d* már a jelen időben váltakoznak, mint : *beteg-éd-ik, beteg-ész-ik* v. *beteg-sz-ik, meleg-éd-ik, meleg-ész-ik* v. *meleg-sz-ik, gazdag-od-ik, gazdag-osz-ik* v. *gazdag-sz-ik* stb.

—TE, (1), igehatárzói képző. Lásd : —TA, —TE, (1).

—TE, (2), l. —TA, —TE, (2).

—TE, (3), l. —TA, —TE, (3).

TÉ, (1), hely- vagy irányhatárzó, mely csak öszvetéve, vagy ragozott állapotban divatozik, pl. *té-tó* (Faludynál), *té-tova, té s tova, se té se tova, téved* stb. Alapfogalomban jelenti a gyürészek azon állapotát, midőn egymástól szétválnak, vagy a mozgásban levő testnek majd ide, majd oda, másmás irány felé hajlását. Ezen alapfogalomból elemezhetők : *téboly, tébolyog, tévely, tévelyeg, téved, téveszt, tékozol, tétova, tétováz, tép.* Értelmi és hangrokonságban van vele azon *szé* v. *sze,* melyből *szél* (margo, extremitas), *szélt* v. *szét, szédeleg, szédít, szédül* származtak, továbbá a vastaghangu *sza, ta* és *tá* a *szana, szanaszét, táv, távol, tántorog, támolog* szókban. V. ö. SZE, gyökhang.

TÉ, (2), tájdivatosan, különösen a székelyeknél am. téj v. tej ; *verté* am. vert téj. (Kriza J.).

TEA v. TÉA, fn. tt. *teát* v. *téát.* 1) Sínában és Japanban tenyésző növény, illetőleg ennek megszárított illatos levelei. 2) Ezen levelekből készített főzet, ital. *Teát főzni, inni.* 3) Szélesb ért. több növények neméből készített ital, melyek a valódi teának némi pótlékai. Különösen gyógyszerül, hevítőül használt ilyetén főzetek, pl. *bodza tea, kukoricza tea* stb. Sínai nyelven : *csá,* déli tájejtéssel : *the,* mongolul : *czai* v. *csai,* persául, oroszul, törökül : *csaï,* az európai nyelvekben, francziául : *thé,* olaszul, spanyolul : *té,* angolul : *tea* (olvasd : *ti*), németül : *Thee* stb. Látni való, hogy az előbbiek (a keletiek) az északi, az utóbbiak (európaiak) pedig a déli kiejtés után sajátították el e nevet ; hozzánk is ez utóbbiak utján jött által.

TEÁS, TÉÁS, (tea-as v. téa-as) mn. tt. *teás* v. *téás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Teával bővelkedő, teát termő vagy tartalmazó. *Teás tartomány, ország.* 2) Miben a teát készitik, vagy föladják. *Teás ibrik, csésze.*

TEÁTROM v. TEÁTRUM, fn. tt. *teátrom-ot.* Görög-latin szó s jelentése : néző hely. Lásd : JÁTÉKSZÍN.

TEÁZ, TÉÁZ, (tea-az) önh. m. *teáz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Teát iszik. Képeztetésre olyan mint *boroz, serez, pálinkáz.*

TEÁZÁS, TÉÁZÁS, (tea-az-ás) fn. tt. *teázás-t,* tb. *—ok.* Tea ivás.

TEÁZÓ, TÉÁZÓ, (tea-az-ó) mn. és fn. tt. *teázót.* Ki teát iszik. *Teázó társaság.* Továbbá teaiváshoz való. *Teázó edények, teázó asztal.*

TEBE, (1), (teb-e) mn. tt. *tebét.* Kemenesali tájszó, s am. esetlen, idomtalan kövérségü. A *teb* gyök egyezik a mélyhangu *tab* gyökkel, amelytől származott *tabajdos, tabértos* szók jelentésben is egyeznek a *tebe* szóval.

TEBE, (2), Kresznerics szerént puszta Borsod m., és CSONKA-TEBE, Pest m. ; helyr. *Tebé-n, —re, —ről.*

TÉBLÁB, (téb- v. tév-láb) ikerített ige am. ügyetlenül, másoknak alkalmatlankodva, dolog nél-

kül ideoda jár, vagy mindenfelé hányódik, vetődik. Szabó Dávidnál : *tébni-lábni*, mozogni de semmit vagy igen keveset tenni. V. ö. LÁB, (3); és TÉ.

TEBNAK, bodrogközi tájszó, melyben az ajak- és torokhangok (*b* és *k*, illetőleg *p* és *g*) áttétel által fölcseréltetnek, s ekként azt a *tegnap* helyett használják.

TÉBOJU, l. TÉBOLYU.

TÉBOLY, (té-boly) ösz. fn. tt. *téboly-t*. 1) A járókelőnek, nevezetesen utasnak azon állapota, midőn az egyenes igazi utat nem találva, vagy elvesztve ideoda viszás irányban megyen, görbe utakon járva czélt nem ér. 2) Átv. és szokottabb ért. az észnek zavarodott állapota, illetőleg észkór, midőn ennek rendes működő ereje mintegy öszvevisszabonyolodik, s a képzelődés balga ábrándjait valóságnak veszi. V. ö. BOLOND, BOLONDSÁG, és TÉVELY.

TÉBOLYDA, (té-bolyda) ösz. fn. Új alkatu szó, am. tébolyodottak, őrjültek, bolondok háza.

TÉBOLYGÁS, (té-bolygás) ösz. fn. tt. *téboly-gás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Egyenetlen, görbe, irányvesztett utakon járáskelés, bolyongás, csavargás. 2) Átv. a megzavarodott észnek rendetlen, viszás csapongása, bolondoskodása. V. ö. TÉBOLYOG.

TÉBOLYGÓ, (té-bolygó) ösz. mn. és fn. 1) Aki hibás irányban, utat vesztve ideoda járkel, csavarog. *Erdőkben, pusztákon, vadonban tébolygó utasok.* 2) Czél nélkül ideoda bujdosó, csavargó.

TÉBOLYODÁS, (té-bolyodás) ösz. fn. Az ész működő erejének kóros megzavarodása, vagy állapota, mely bizonyos rögeszmével szokott párosulni. V. ö. BOLONDULÁS, ŐRJÜLÉS.

TÉBOLYODÁSI, (té-bolyodási) ösz. mn. Tébolyodást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

TÉBOLYODIK, (té-bolyodik) ösz. k. m. *téboly-tam, —tál, —ott*. Eszének rendes járása megzavarodik; bolonddá, őrjültté leszen. *Elméjében megtébolyodott.*

TÉBOLYODOTT, (té-bolyodott) ösz. mn. és fn. Bizonyos rögeszmében szenvedő, bolond, őrjült.

TÉBOLYOG, (té-bolyog) ösz. gyak. önh. m. *téboly-tam, —tál* v. *tébolyg-ottam, tébolyg-ottál, tébolyg-ott*, htn. *téboly-ni* v. *tébolyg-ani*. 1) Igazi, helyes utat vesztve, vagy azt nem találva, ideoda jár kel bújdosik. *Éjtszaka, ismeretlen helyeken, sürü erdőségben tébolyogni.* 2) Kitűzött irány és czél nélkül szanaszét jár kel, csavarog. V. ö. TÉVELYEG, TÉNFEREG.

TÉBOLYU, (té-bolyu) ösz. mn. Tébolygó eszü, eszefogyott. Székely szó. V. ö. TÉBOLY.

TÉBOLYUSÁG, (té-bolyuság) ösz. fn. Az észnek tébolyu állapota, vagy tulajdonsága.

TÉCS, falu, KIS—, puszta Veszprém m.; helyr. *Técs-re, —en, —ről*.

TÉCSŐ, mváros Mármaros m.; helyr. *Técső-re, —n, —ről*. Ugyanott patak neve is.

TÉD, régiesen am. tevéd. L. TÉSZ alatt.

TÉDDÉGÉL, TÉDDÉGÉL, (tész-d-ég-él) gyak. áth. m. *téddégél-t*. 1) Gyakran, vagy kicsinyesen, aprólékosan tesz, visz végbez valamit. 2) Holmit egymás után bizonyos helyre rakosgat. A törzsigének *sz* hangja átalakul *d*-re, mint a rokon törzshangu *vesz, iszik, eszik, aluszik* igékből lesz : *veddegél, iddogál, eddegél, aluddogál*. Szabó Dávidnál a végtag is rövid : *teddegel*.

TEDDEGÉLÉS v. TEDDEGELÉS, (tesz-d-ég-él-és) fn. tt. *teddegélés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn vki vmit teddegél. V. ö. TEDDEGÉL.

TÉDEJ, puszta Szabolcs m.; helyr. *Tédej-re, —en, —ről*.

TEÉGET, (të-ég-et) gyak. áth. m. *teéget-tem, —tél, —ett*, par. *teeges-s*. 1) Barátilag valakit *te* czimen szólítgat, nevezget. Öszvehúzva : *téget*. 2) Megvető ért. keményen, durván, megvetőleg, illő czím nélkül szól valakihez. Máskép : *téz, tegez, tégez*.

TEÉGETÉS, (të-ég-et-és) fn. tt. *teégetés-t*, tb. —*ek*. *Te* czimen szólítás.

TÉENDŐ, (tė-end-ő) mn. tt. *téendőt*. 1) Amit kell, vagy kötelesség tenni. Főnevül is használtatik, s jelenti a cselekvésnek kötelezett tárgyát. *Teendőit elvégezte. Tedd meg a teendőket.* 2) Amit valahová tenni, azaz helyezni, rakni kell. *A szekrénybe teendő pénzt megszámlálni. A télre elteendő gyümölcsöt kiválogatni.* 3) *Fel* igekötővel, amit föltétel gyanánt hinni, gondolni kell. *Felteendő róla, hogy .....* V. ö. TÉSZ.

TEÉS, puszta Csongrád m.; helyr. *Teés-re, —en, —ről*.

TEEZ; TEEZÉS, l. TEGEZ illetőleg TÉZ; TÉZÉS.

TEG, a *tege, tegent, tegett, tegeten* szók gyöke, s *tegnap* összetett szóban előrész. L. TEGE.

TEGE, időhatározó. A régieknél am. közel múlt idő, minap; különösebben a jelen napot közvetlenül megelőzött nap, ma szokottabban : *tegnap*, a köznépnél gyakran *tennap*, a székelyeknél ma is *tege*. (Táj szótár). Ugyan csak a régieknél s tájnyelven máskép : *tegett* (Báthorinál), *tegét* (Baranyában), *tegeten* (a Bécsi codexben), *tegetlen* (Molnár Albertnél), *tegent, tegitlen*. Lássunk nehány példát. „Debreczenben es (is) jól vannak és élnek minden rokonink, mert Sós Ferencz itt vala nálam e thege (= e mult időben); ű thüle mind megkérdezthem.“ Levél 1545-ből. (Szalay Ág. 400. m. l. 28. l.). „Mondának neki az tanitványok : Mester, lám tudod hogy téged im tegitlen és (is) meg akarnak vala kevezni (kövezni) ott az zsidók.“ Régi m. Passio. (Toldy F. kiadása. 172. l.). „Tegeten (nuper) ked(ég) megfordólának ö urokhoz istenekhez.“ Bécsi cod. Judith. V.).

Valószinűnek látszik, hogy ezen szóban alapfogalom a távolságot, s itt különösen időtávolságot jelentő *te*, mélyhangon : *ta*. Egészen egyezik a *teg* gyökkel a persa *dig* (دیگ dies hesternus, heri. Vullers.), másképen : *di* (دی, honnan *di rúz* tegnapi

nap). A magyarban is előfordul : *tignap;* l. ezt. (Vámbéry szerént csagataji nyelven : *tön* am. tegnap; *töne kün* tegnapi nap, oszmanli nyelven : *dün* am. tegnap. Ugyan ő megjegyzi, hogy *tön* v. *tün* csagataji nyelven éjt jelent, melyhez a föntebbi *tön* (= heri) úgy viszonyúl, mint a szláv *vecser* (= est) a vcsera- (= tegnap-)hoz.

TÉGELY, fn. tt. *tégely-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Csésze, vagy kis tálforma edény agyagból, vagy fából; milyen az *olvasztó tégely*, melyben érczeket, vagy más ásványokat olvasztanak; *kenőcsös tégely*, melyben kenőcsöt tartanak; *konyhai tégely*, zsiradékot olvasztani, vagy benne valamit fölmelegíteni való. Idegen szó. Németül : *Tiegel*, svédül : *digel*, lengyelül : *tygiel* stb.

TÉGELYKE, (tégely-ke) kicsiny. fn. tt. *tégelyké-t*. Kis tégely.

TEGENT, (teg-en-t) l. TEGE.

TEGENYE, falu Ung m.; helyr. *Tegenyé-re*, —*n*, —*ről*.

TEGÉT, (teg-ett) l. TEGE.

TÉGET, l. TEEGET.

TEGETEN, (teg-ett-en) l. TEGETLEN.

TEGETLEN, (teg-ett-len, a *len* csak toldalékhang, mint ‚pedig-len', ‚ismét-len' szókban) időhatározó. Am. az egyszerü *tege*, továbbá *tegeten* és *tegett* azaz tegnap. De eléjön minap értelemben is, pl. a Nádor-codexben, Bécsi codexben stb. L. TEGE.

TEGÉTT, (teg-ett) l. TEGE.

TEGEZ, (1), (teg-ez) fn. tt. *tegez-t* v. *tegzet*, harm. szr. —*e* v. *tegze*. Tok, melyben az ijászok a nyilakat tartják, nyiltok, másképen : *puzdra. Úgy illik hozzá, mint bot a tegezhez.* (Km.). Alaphangra (gyökre) és értelemre egyeznek vele : *tok*, *takar*. Rokonok még a latin *tego*, *tegulum*, a hellen θήκη, honnan βελοθήκη am. nyiltok; és Budenz J. szerént a vogul *täut*. V. ö. TAKAR; TOK. Alakra nézve hasonló képeztetésüek : *lemez*, *koboz*, *doboz*, *száraz*.

TEGEZ, (2), TÉGEZ, ige. l. TÉZ.

TÉGLA, fn. tt. *téglát*. Gyúrt agyagból alakított, s kemenczében kiégetett rendesen hosszukás négyszögü, vagy más alaku test, melyet épitési anyagul használnak, néhutt másképen : *égett kő*. Kiégetlen állapotban *mór* vagy *vályog* a neve. *Téglát vetni*, *égetni*. *Téglából rakott fal*, *épitett ház*. *Téglával padolt szoba*, *folyosó*. *Téglát szapulni*, am. sikertelen munkát tenni.

Eredetileg a latin *tegula* után képeztetett, valamint a szláv nyelvekben : *tyehla*, *cehla*, *cegla*, olasz *tegola*, és a német *Ziegel* is stb.

TÉGLACSINÁLÓ, ösz. fn. L. TÉGLAVETŐ.

TÉGLACSINÁLÓHELY, (tégla-csináló-hely) l. TÉGLACSŰR.

TÉGLACSŰR, (tégla-csür) ösz. fn. Azon épületekkel ellátott hely, hol a téglákat készítik, s a kemenczéből kiszedve összerakják.

TÉGLAÉGETÉS, (tégla-égetés) ösz. fn. Azon munkák öszvege, melyek által a téglák készülnek. Szorosb ért. munka, midőn a vályogokat kemenczében tüz által kőszilárdakká teszik.

TÉGLAÉGETŐ, (tégla-égető) ösz. fn. 1) Személy, ki agyagból téglákat alakít és éget. 2) Kemencze, melyben téglát égetnek.

TÉGLAFAL, (tégla-fal) ösz. fn. Téglából épített fal, különböztetésül más anyagból, pl. kőből, vályogból, sárból stb. rakott falaktól.

TÉGLAFORMA, (tégla-forma) ösz. fn. és mn. Fából csinált keret, melylyel a gyúrt sarat kiszakasztják, s téglává, illetőleg vályoggá alakítják. Mint melléknév, jelent oly testet, mely alakjára téglához hasonló. *Téglaforma szappandarab.*

TÉGLAGYÁR, (tégla-gyár) ösz. fn. Nagyobbszerü téglakészitő és égető helyiségek.

TÉGLAGYÁROS, (tégla-gyáros) ösz. fn. Téglagyár birtokosa.

TÉGLAGYÁRTÓ, (tégla-gyártó) ösz. mn. és fn. Téglavetéssel és égetéssel foglalkodó.

TÉGLAHÁZ, (tégla-ház) ösz. fn. 1) Téglából épített ház, különböztetésül oly házaktól, melyek más anyagból, pl. kőből, vályogból, fából, sárból stb. épitvék. 2) L. TÉGLACSŰR v. TÉGLAVETŐ.

TÉGLAKARIMA, (tégla-karima) ösz. fn. Valamely épületen téglából való karima.

TÉGLAKEMENCZE, (tégla-kemencze) ösz. fn. Kemencze, melyben a vályogot téglává égetik.

TÉGLAOLAJ, (tégla-olaj) ösz. fn. Izzó téglaporon általeresztett olaj, melyet némely bőrbajok, pl. koszosság ellen gyógyszeres kenőcsül használnak.

TÉGLAPÁRKÁNY, (tégla-párkány) ösz. fn. Valamely épület párkánya téglából.

TÉGLAPOR, (tégla-por) ösz. fn. Porrá zúzott vagy őrlött tégla. *Torkára szállt a téglapor.*

TÉGLÁS, (1), (tégla-as) mn. tt. *téglás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Téglával ellátott, bővelkedő, rakott. Mint főnév tárgyesete : *téglás-t*, többese : —*ok*, s jelent téglavető kézmivest, téglagyártót.

TÉGLÁS, (2), mváros Szabolcs, KENYERE—, puszta Csongrád m.; helyr. *Téglás-ra*, —*on*, —*ról*.

TÉGLÁSMESTER, (téglás-mester) ösz. fn. Mester, ki a téglavetést érti, s az ide tartozó munkákat igazgatja, rendezi.

TÉGLASZÍN, (tégla-szín) ösz. fn. 1) Halaványvörnyeges szín, milyen az égett tégláé szokott lenni. 2) Szín, azaz félhaj, mely alatt a téglának vetett vályogot szárítják, s a kiégetett téglát tartják.

TÉGLASZINŰ v. —SZÍNŰ, (tégla-színü) ösz. mn. Minek a tégláéhoz hasonló vörnyeges szine van. *Téglaszinű virágok.*

TÉGLAVAS, (tégla-vas) ösz. fn. Szabók, kalaposok, mosónők stb. köz ismeretü eszköze, tulajdonkép téglához némileg hasonló alaku vasdarab, melyet tüzben izzóvá tesznek, s rendesen tokba zárva ruhanemüek, és más szövetek kisimítására használnak; másképen : *vasaló-* vagy *téglázóvas.*

TÉGLAVÉRÉS, (tégla-vérés) ösz. mn. Olyanféle veres szinü, mint a tégla.

TÉGLAVETÉS, (tégla-vetés) ösz. fn. Tulajdonkép kézmivesi munka, mely által gyúrt agyagból téglának való vályogot gyártanak.

TÉGLAVETŐ, (tégla-vető) ösz. fn. 1) Személy vagyis kézmives, ki agyagból téglákat alakít és éget. 2) L. TÉGLACSŰR.

TÉGLÁZ, (tégla-az) áth. m. *tégláz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Bizonyos tért téglákkal föd. *Téglázni a szobát, folyosót.* Képzésre olyan mint *kövez, cserepez, sároz, kövecsez.* 2) Úgy nevezett téglavassal ruhaneműt, vagy szövetet simává, fényessé tesz; máskép : *vasal.* V. ö. TÉGLAVAS.

TÉGLÁZÁS, (tégla-az-ás) fn. tt. *téglázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit tégláznak. V. ö. TÉGLÁZ.

TÉGLÁZAT, (tégla-az-at) fn. tt. *téglázat-ot*, harm. szr. —*a*. Téglákból rakott burkolata bizonyos térnek. *A folyosó téglázatát fölszedni, s helyette deszkapadlózatot rakni.*

TÉGLÁZÓVAS, (téglázó-vas) l. TÉGLAVAS.

TEGNAP, (teg-nap) ösz. fn. tt. *tegnap-ot.* A folyó vagyis mai napot közvetlenül megelőzött nap, valamint a mai nap után következő : *holnap*, s a nem rég mult : *minap.* A névviszonyító ragokat jobbára fölveszi. *Tegnapig vártam őt. Tegnapra igérkezett. Tegnaptól fogva nem ettem. Tegnaphoz egy hétre.* Ezen kérdésre *mikor?* időhatározó gyanánt divatozik. *Tegnap indult, ma ide érkezik, holnap elmegy.* V. ö. TEGE. Átv. szélesb ért. jelent nem rég mult időt is. *Ő sem tegnap született ember.*

TEGNAPELŐTT, (teg-nap-előtt) ösz. időhatározó. Tegnapot közvetlenül megelőzött napon, ez előtt két nappal v. ez előtt másod napon. *Se tegnap, se tegnapelőtt nem láttam őt. Tegnapelőtt csütörtök volt, minthogy ma szombat van.*

TEGNAPELŐTTI, (tegnap-előtti) ösz. mn. Tegnapot közvetlenül megelőzött. *A tegnapelőtti jégeső sok kárt okozott a vetésekben.* V. ö. TEGNAPELŐTT.

TEGNAPI, (teg-napi) ösz. mn. Tegnapra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó, akkor történt stb. *Tegnapi ebéd, vacsora. Tegnapi napszámát nem kapta meg. A tegnapi ülésben nem vehettem részt.* Átv. szélesb ért. közel mult időbeli, nem régi. *Tegnapi gomba,* gúnyneve a nem régen fölcseperedett gögös embernek.

TEGNAPON, (teg-napon) lásd TEGNAP időhatározó.

TEGZÉS, (teg-ez-és) mn. tt. *tegzés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Tegezzel, azaz nyíltokkal, máskép puzdrával ellátott, fölszerelt. *Tegzes íjászok, régi vitézek.*

TEGZESBORFŐ, falu Hont m.; helyr. —*Borfő-re*, —*n*, —*ről.*

TEGZÉSEN, (teg-ez-és-en) ih. Tegezzel fölszerelve.

TEGYE, puszta Veszprém m.; helyr. *Tegyé-re*, —*n*, —*ről.*

TEHÁT, kötszó. Élünk ma ezen szóval a következtetést jelentő latin *ergo* vagy *igitur* (következőleg) értelmében, kivált a föltételes mondatok után vagy általán, midőn az okoskodási előzményekből valamit kihozunk, midőn az okozatot az okkal összevekötjük. *Ha vétett, tehát bűnhődjék. Minthogy semmi szükség rád, tehát elmehetsz. Nagy barátja volt, tehát nem csoda, hogy annyira sajnálja őt. Tehát csakugyan igaz, amit hallottam? Ez tehát az a híres munka?* A régieknél, de a székelyeknél az udvarhelyszéki szójárásban ma is *tahát*, amazoknál *akkor* és *azután* jelentéssel. L. TAHÁT. Egyébiránt már Pesty Gábornál is előjön ‚tehát' alakban, de a régies ‚akkor' jelentéssel. (XLVI. mese végén). E szerint eredeti értelménél fogva valami előre bocsátott vagy elmult dologra vonatkozik. Utóbb jelentése szükebbé lőn, s azon viszonyt fejezi ki, mely az okoskodási előzmény és eredmény, vagy következtetés között létezik. Jászay Pál véleménye szerint (Régi magyar nyelvemlékek. III. köt. 351. l.) *tahát* gyöke a távolra vonatkozó *ta* v. *to*, melyből a *tova*, s ebből *továt, tohát, tahát* fejlődött ki. Erdősinél *tahág*, mely oly módosítási viszonyban áll a *tahát* szóval, mint a tájdivatos *ittenneg ittennet, ottannag ottanat, ismét ismég.* A *t* nem csak hely-, hanem időhatározókat is képez, mint a régies *akkort, idétt* stb. Egyébiránt az sem valószinütlen, hogy öszvetett szó a *ta* és azon *ha* gyökből, mely a *néha, soha, valaha, mindenha* szókban időt jelent, s melyből *t* képzővel lett *hát*, mint *idő idétt* (= időben), e szerént ‚tahát' elemezve *ta-ha, ta-hát* v. *ta-hátt* annyi volna, mint *tova időben*, vagy *bizonyos elmult idő után*, röviden : akkor v. azután. A *hát* ily értelemben egyszerüen is használtatik. L. HÁT, (2).

TÉHELY, (tevő-hely ?) fn. tt. *téhely-t*, tb. —*ek*. 1) Tok gyanánt szolgáló edény, eszköz, pl. a borbélyok téhelye, melyben beretváikat tartják. 2) A székelyeknél jelenti a borbélyműhelyt is. (Cserei Elek). 3) A kőmiveseknél vakoló kalán.

TÉHELYÉZ, (téhely-ez) áth. m. *téhelyez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. A vakolómeszet téhelylyel a falra hányja, vakol. V. ö. TÉHELY.

TÉHELYÉZÉS, (téhely-ez-és) fn. tt. *téhelyezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Kőmivesek munkája, midőn téhelyeznek, azaz vakolnak. V. ö. TÉHELYÉZ.

TEHÉN, fn. tt. *tehén-t* v. *tehen-et*, tb. *tehen-ek*. A székelyek s palóczoknál rendszerént, a köz nyelvben pedig többnyire csak önhangzón kezdődő viszonyragok és képzők előtt az utóbbi szótag is rövid : *tehen*; és *tehenek, tehenes, tehenész.* Az úgy nevezett szarvasmarhák nőstényje, mely teljesen kifejlődött, már borjazott, s melynek fiatal korában *üsző* a neve, mint a fiatal ökröé *tinó.* Úgy nevezzük a bivalok, bölények, és szarvasok nőstényeit is, melyek t. i. borjukat ellenek. *Meddő, üzekedő, borjas, fejős tehén. Fehér, tarka, kese, riska, vörös, fekete tehén. Bivaltehén, szarvastehén* v. —*ünő*, v. *nőstényszarvas. Sötétben minden tehén fekete.* (Km.). *Amely tehén sokat bőg, kevés tejet ad.* (Km.). *Fekete tehénnek is fehér a teje.* (Km.). *Úgy illik rá, mint tehénre a gatya.* (Km.). *Derék dolog, három tehén egy csorda.* (Km.). *Sir mint a zálogos tehén.* (Km.). *Haj baj, kilencz tehén, még sincs vaj.* (Km.) *A hol üze-*

kedő tehén nincs, nem megy oda a bika. (Km.). Átv. köznépies nyelven : *Tehenet vett borjastul,* oly leányt vett el, kinek már gyermeke volt, vagy teherben van. *Vörös tehén legel a házon,* ég a ház. Képes kifejezéssel jelent bőségforrást. Tehenek nevei : Barna, Bimbó, Bodor, Bojti, Bojtos, Bokros, Csákó, Csendes, Csínos, Csira, Csóka, Daru, Fecske, Fura, Hattyú, Hegyes, Homály, Jeges, Kajla, Karcsu, Kedves, Kesely, Lombi, Lombos, Pirók, Pityer, Perge, Rendes, Rigó, Riska, Sugár, Szemők, Szőke, Viola, Virág stb. Néha nőnevek után : Juczi, Kati, Margit, Sári, Zsuzsi stb. — A Bécsi és Tátrosi v. Müncheni codexben *tehen* a latin ‚bos' jelentésében fordúl elé : „És teheneknek csordáit" (boum quoque armenta. Bécsi cod. Judith. II.). „Es szénát eszik vala mint tehen" (ut bos. Dániel. V.). Így a Müncheni codexben is (János ev. II.), melyek Pesty Gábornál és Erdősinél : ‚ökör' szóval fodittatnak. A latin ‚vacca' pedig ama codexekben mindenütt *ünő.*

Minthogy a tehén tejének bősége által más nőstények között különösen kitünő, valószinűnek látszik, hogy nevét a *tej*-től kapta, s eredetileg *tején* volt ; nem áll ellent, hogy a Bécsi és Tatrosi codex irója vagy irói a latin ‚bos' szót ‚tehén' szóval fordították, mert amaz közös jelentésü : „Bos taurum vaccamque comprehendit, ein Rind. Ochs oder Kuh." Fabri Thesaurus, hol különösen Livius, Virgilius, Tacitus-ból is mondatok idéztetnek : „boves quaedam", „boves foeminas", „bos locuta."

TEHÉNÁLLÁS, (tehén-állás) ösz. fn. Akolféle, árkolt, vagy héjazattal ellátott helyiség a majorban, vagy a mezőségen, hová a teheneket fejés végett vagy éjjeli hálásra beterelik.

TEHÉNBŐR, (tehén-bőr) ösz. fn. A tehénnek bőre, akár élő állapotban, akár lenyúzva ; s ez ismét akár nyersen, akár kikészitve. *Nyers, kikészitett tehénbőr. Tehénbőrből varrott csizma, saru.*

TEHÉNCSENGETYÜ, lásd : TEHÉNCSÖNGETYÜ.

TEHÉNCSORDA, (tehén-csorda) ösz. fn. Nagyobb számmal együtt legelő, s ugyanazon egy vagy több pásztor őrizete alatt levő tehenek serege. *A helységbeli tehéncsordát reggelenként ki, estenként hazahajtani.* V. ö. GULYA, CSORDA.

TEHÉNCSORDÁS, (tehén-csordás) ösz. fn. Pásztor, ki tehéncsordát őriz és legeltet. V. ö. TEHÉNCSORDA.

TEHÉNCSÖNGETYŰ, (tehén-csöngetyü) ösz. fn. Csöngetyű, milyet a tehenek nyakára szoktak kötni.

TEHENÉDIK, (tehen-éd-ik) k. m. *tehened-tem, —tél, —ett.* Átv. ért. népies kifejezéssel am. tehén módjára elterpeszkedve rádől, lefekszik valamire. *Letehenedett a földre. Rátehenedett a karszékre.*

TEHENES, (tehen-es) 1) mn. tt. *tehenes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Teheneckkel ellátott. *Tehenes gazda.* 2) fn. tt. *tehenes-t,* tb. *—ek.* Teheneckkel bánó házi szolga, mint *csikós, bivalos, szamaras, csirás.* V. ö. TEHENÉSZ.

TEHENÉSZ, (tehen-ész) fn. tt. *tekenész-t,* tb. *—ek.* Sajátlag aki tehénnel vagy tehenekkel bánik ; teheneket őriz ; különösen pedig aki teheneket tart a végett, hogy azok tejének, és ebből készített vajnak, turónak, sajtnak eladásából hasznot, nyereséget húzzon.

TEHENÉSZET, (tehen-ész-et) fn. tt. *tehenészet-ét,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Marhatartás neme, melyben tehenek teje, s ebből készített vaj, turó, sajt teszik a gazdaság főczélját és nyereményét.

TEHÉNFALVA, falu Zaránd m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

TEHÉNFARK, (tehén-fark) ösz. fn. A tehén farából kinőtt hosszu, mozgékony rész. *Messze országot bejárt, mint a tehénfark, egyik farkpofától a másikig.* (Km.).

TEHÉNGANAJ v. —GANÉJ, (tehén-ganaj v. —ganéj) ösz. fn. A tehenektől elmenő bélsár. V. ö. TEHÉNTRÁGYA, és GANAJ.

TEHÉNHIMLŐ, (tehén-himlő) ösz. fn. Himlőféle bőrbetegség, milyen a teheneket szokta meglepni. Minthogy ezen himlő nem veszedelmes és könnyen gyógyitható, innen ezzel szokás a gyermekeket beoltani, hogy a veszedelmes emberhimlőtől megóvassanak.

TEHÉNHÚS, (tehén-hús) ösz. fn. A levágott tehénnek húsa, mint főzni, sütni való eledel. Szélesb ért. némely tájakon így nevezik általán a marhahúst.

TEHÉNHÚSLEVES, (tehén-hús-leves) ösz. fn. Leves, melyben tehénhúst főztek. Szélesb ért. szarvasmarha husából főtt leves.

TEHÉNISTÁLLÓ, (tehén-istálló) lásd : TEHÉNÓL.

TEHENKÉDIK, (tehen-kéd-ik) k. m. *tehenkédtem, —tél, —ett.* Tehén módjára, s folytonosan fekszik, heverész, dölöng. Köznépies kifejezés.

TEHÉNÓL, (tehén-ól) ösz. fn. Istálló, ól, melybe a teheneket, különösen a fejőseket szokták bekötni.

TEHÉNPÁSZTOR, (tehén-pásztor) ösz. fn. Tehén v. tehenek őrzésével foglalkodó személy.

TEHÉNSAJT, (tehén-sajt) ösz. fn. Tehéntejből készitett sajt.

TEHÉNSZÁJU, (tehén-száju) ösz. mn. Így nevezik Göcsejben s némely homokos vidékeken a vágott orru kapát. *Tehén száju kapa.*

TEHÉNSZAR, aljas kifejezés ; lásd : TEHÉNGANAJ.

TEHÉNSZARV, (tehén-szarv) ösz. fn. A tehénnek szarva, mely a magyar teheneknél rendesen kisebb az ökörszarvnál.

TEHÉNSZŐR, (tehén-szőr) ösz. fn. Szőr, mely a tehénbőrt takarja ; vagy melyet a lenyúzott tehénbőrről leszedtek, lefaragtak. *Tehénszőrrel tömött pamlag, derekaly.*

TEHÉNTÁNCZ, (tehén-táncz) ösz. fn. A tehenek ficzkándozó ugrálása, midőn jó kedvök van,

pl. tavaszkor, midőn az akolból a mezőre szabadulnak. Van ily nevü csárda Borsod várm. A *táncz* szót némely más állatokra is alkalmazza a népnyelv, pl. *borjutáncz, darutáncz, szarkatáncz.*

TEHÉNTEJ, (tehén-tej) ösz. fn. Tej, melyet a tehén tőgyéből fejnek.

TEHÉNTŐGY, (tehén-tőgy) ösz. fn. Tőgy, melyben a tehén teje öszvegyül. V. ö. TŐGY.

TEHÉNTRÁGYA, (tehén-trágya) ösz. fn. Trágya, mint földet kövérítő anyag, mely az alommal kevert tehénganajból lesz. *Tehéntrágyával meghordani a szántóföldeket.*

TEHÉNTÚRÓ v. —TURÓ, (tehén-túró) ösz. fn. Tehéntejből készített túró. V. ö. TÚRÓ.

TEHÉNVAJ, (tehén-vaj) ösz. fn. Tehéntejből, illetőleg tehén tejföléből köpült vaj. V. ö. VAJ.

TEHÉNVIDÍTÓFŰ, (tehén-vidító-fü) ösz. fn. Füfaj, melyet a tehén különösen szeret; igliczfajnak látszik. (Ononis agrestis?).

TEHÉNZSÍR, (tehén-zsír) ösz. fn. Olvasztott tehénvaj.

TEHER, fn. tt. *terhet*, tb. *terhek*, melyekben az *r* és *h* helyet cserélnek, s ugyan ez történik más oly ragok és képzők előtt is, melyek rövid *e* önhangzóval kezdődnek, pl. *terh-el, terh-es;* ellenben *teher-é, teher-nek, teher-től* stb. 1) Akármi féle test, áru, málha, podgyász stb., melyet tovább szállítás végett valamely járműre raknak. *Sok teherrel megrakott hajó. Egy szekérre ötven mázsányi terhet rakni. Ennyi terhet két ló nem bír elhúzni.* Továbbá oly holmi, melyet emberekre, vagy más állatokra raknak elszállítás végett. *Vállai és térdei roskadoznak a nagy teher alatt. Nagy teher is könnyü, ha sokan emelik.* (Km.). *A terhet a ló vagy szamár hátára rákötni.* 2) Minden test, mely másra, mint alapra nehezkedik, melyet más test tart. *Vékony falakra nagy teher ekkora födél.* 3) Néha ‚suly' helyett használtatik. *A boltozati ív terhe az oszlopokon nyugszik.* 4) Átv. kedélyt, lelket nyomasztó gond, állapot. *Szivén nagy teher fekszik. Ennyi terhet nem vagyok képes elviselni. Ezen ember terhemre van. Csak ezen terhet lerázhatnám magamról.* 5) Adó, adósság s általán minden tartozás, melyet valakinek rajtunk követelni joga van. *Ezen házon több teher fekszik, mint amennyit ér. Egyenlő teher senki nyakát nem szegi.* (Km.). Innen: *terhül írni*, a könyvvitelben am. tartozásba írni. 6) A nőnek nehézkes állapota. *Teherben levő asszony. Teherbe esett leány. Teherbe ejteni valakit.* V. ö. SULY, NEHÉZSÉG.

E szóban az utóbbi mássalhangzók, mint föntebb érintők, helyet cseréltek, s eredeti alakja: *terh* v. *tereh*, mely noha gyérebben, szintén használtatik, ez rendesen viszonyragozva: *terhet, terhek, terhem*, s képezve: *terhes, terhel.* E tekintetben hasonlók hozzá: *kehely* és *kelyh, pehely* és *pelyh, vehem* és *vemh*; megfordítva: *molyh* és *moholy.* Úgy látszik, egy eredetü a *terül, terít* igékkel, s a székelyeknél Csikszékben Döbrentei Gábor szerént csakugyan *terü.* (Régi M. Nyelvemlékek. III. K. 353. l.). Egyébiránt Budenz J. szerént osztyákul, különösen a szurguti szójárásban *tágert* am. nehéz, s a déli vogulban *tarut* am. teher. Eléfordul a szerb nyelvben: *teret*, és tótul: *tercha, tyarcha.*

TEHERBEEJTÉS, (teherbe-ejtés) ösz. fn. A férfinak sikeres elhálása valamely nővel, melynek következtében ez magzatot fogan.

TEHERBEESÉS, (teherbe-esés) ösz. fn. A nőnek azon állapota, midőn magzatot fogan.

TEHERENGEDÉLY, (teher-engedély) ösz. fn. A lóversenyzésben nehány font könnyebbség, melyben a verseny föltételeihez képest kancza, herélt, próbátlan, nyeretlen vagy belföldi ló részesül a mén, próbált, külföldi ellenében.

TEHERFUVAR, (teher-fuvar) ösz. fn. Valamely járművön, pl. szekeren, hajón teherszállitás.

TEHERFUVAROS, (teher-fuvaros) ösz. fn. Teherszállitással foglalkodó fuvaros.

TEHERHAJÓ, (teher-hajó) ösz. fn. Teherhordó, teherszállitó hajó.

TEHERHORDÓ, (teher-hordó) ösz. fn. és mn. 1) Munkás, ki bizonyos járművön, pl. targonczán, taligán, talicskán, vagy vállain, hátán, holmit egy helyről másra szállít. 2) Melléknevül mind személyekről, mind állatokról s járművekről is használjuk. *Teherhordó napszámosok. Teherhordó szamarak, lovak, ösvérek. Teherhordó hajó.*

TEHERJEGY, (teher-jegy) l. ZÁLOGJEGY.

TEHERKÉPESSÉG, (teher-képesség) ösz. fn. Valamely járműnek, különösen hajónak bizonyos sulyú és térfogatu áruk befogadására való ereje, vagyis azon mérték, melyet sulyra és helyre tekintettel a hajó magába foglalhat.

TEHERLAP, (teher-lap) ösz. fn. A telekkönyvben azon lap, hová a terhek vagyis adósságok jegyezvék; másképen: *C lap*, mert azok e betü alatt foglaltatnak. V. ö. TELEKKÖNYV.

TEHERLEVÉL, (teher-levél) l. ZÁLOGLEVÉL.

TEHERSZÁLLITÓ, (teher-szállitó) ösz. fn. és mn. 1) Aki teherszállitással foglalkodik, teherfuvaros. 2) Jármü, különösen hajó, melyen különféle portékákat szállítanak. *Teherszállitó hajó.*

TEHERVAGYON, (teher-vagyon) ösz. fn. Valamely vagyontömeg mérlegezésénél az adósságok öszvege; másképen: *szenvedő vagyon.* (Passiv-Vermögen).

TEHERVONAT, (teher-vonat) ösz. fn. Vasúti vonat, illetőleg vasúti szekerek, melyeken holmi terhet, árukat szállítanak, különböztetésül a személyvonattól.

TÉHET, (té-het) tehető igeforma; m. *tehet-tem, —tél, —ett*, par. *téhess.* 1) Valamit tenni, eszközölni, végre hajtani képes, akár testi vagy lelki ereje, akár anyagi vagy szellemi stb. segédeszközök által. *A gazda, ha akarja, sokkal jót tehet. Betegsége miatt nem tehet semmit. Nem tehetek róla*, azaz, nem akadályozhatom, nem segíthetek rajta. *Kedvemért ezt megtehetnéd.* 2) Valamit bizonyos helyre helyezhet. *Még egy mázsát tehetsz a szekérre.* Egyébiránt v. ö. TÉSZ.

TÉHETÉK, (té-het-ék) fn. tt. *teheték-ét*. Bölcsészeti ért. képesség, velünk született erő, hajlam, melynél fogva valamit tenni képesek vagyunk.

TÉHETETLEN, (té-het-etlen) mn. tt. *tehetetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Kinek ereje, eszköze, módja, képessége nincsen, hogy valamit tehessen; erőtlen, gyönge, ügyetlen, gyáva. *Tehetetlen nyomorék, vak, sántabéna. Magával jótehetetlen.* 2) Ki valamely külső erőszak által akadályozva van, hogy valamit tehessen. *A lebilincselt rab tehetetlen.*

TÉHETETLENSÉG, (té-het-etlen-ség) fn. tt. *tehetetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valaki vagy cselekvő erő nélkül szükölködik, vagy annak kifejtésében akadályozva van; gyöngeség, ügyetlenség, gyávaság.

TÉHETETLENÜL, (té-het-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy tehetne valamit; erejétől megfosztva, vagy annak működésében akadályozva. *Tehetetlenül veszteget ni, eltölteni az időt.*

TÉHETLEN; TÉHETLENSÉG; TÉHETLENÜL, lásd: TÉHETETLEN; TÉHETETLENSÉG; TÉHETETLENÜL.

TÉHETŐ, (té-het-ő) mn. tt. *tehető-t*. 1) Szenvedőleg amit tenni lehet; minek végrehajtása nagy nehézséggel vagy sok akadálylyal nem jár; ami erőnket fölül nem mulja. *Ami tehető, megteszem.* 2) Cselekvőleg, aki valamit tenni, véghezvinni képes. *Mindentehető Isten.*

TÉHETŐS, (té-het-ő-ös) mn. tt. *tehetős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ki anyagilag sokat képes tenni, sorsához képest gazdag, jómodú, jó magabiró. *Tehetős urak, polgárok, gazdák.* 2) Hatalmas, sok erkölcsi hatással biró, sokat eszközölni képes.

TÉHETŐSÉG, (té-het-ő-ség) fn. tt. *tehetőség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, melynél fogva valaki erkölcsileg sokat képes eszközölni.

TÉHETŐSSÉG, (té-het-ő-ös-ség) fn. tt. *tehetősség-et*, harm. szr. —*e*. Anyagi jómódu állapot, sorsához képest gazdag.

TÉHETSÉG, (té-het-ség) fn. tt. *tehetség-et*, harm. szr. —*e*. Testi vagy lelki erő, anyagi vagy szellemi képesség, melynél fogva valamit mivelhetünk, eszközölhetünk, végrehajthatunk. *Kiki tehetsége szerint dolgozzék, a közjóra adózzék. Ami tehetségemben áll, el nem mulasztom megtenni. Nagy tehetségü ifju.* „Ada önekik tehetséget (Tárkányinál: erőt) és hatalmat“ (virtutem et potestatem. Müncheni cod. Lukács. IX.). Régente szélesebb értelemben is: „Ki (= mely) napokban parancsolá egybegyülni ő tehetségének (Tárkányinál: az ő hadi erejének) minden seregét.“ (Bécsi cod. Judith. III.). Különösen eredetileg az emberbe öntött cselekvési hajlam és szellemi erő. *Akaró tehetség. Ismerő tehetség. Itélő tehetség. Szervező tehetség.*

TÉHETSÉGÉS, (té-het-ség-és) mn. tt. *tehetség-s-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Bizonyos tehetséggel, azaz, cselekvési erővel, képességgel, ügyességgel biró. V. ö. TÉHETSÉG.

TÉHETSÉGTELEN, (té-het-ség-telen) mn. tt *tehetségtelen-t*, tb. —*ek*. Kinek tehetsége nincsen. V. ö. TÉHETSÉG.

TEJ v. TÉJ, fn. tt. *tej-et*, harm. szr. —*e*. Az önhangzón kezdődő viszonyragok és képzők előtt rendesen rövid: *tejek, tejem, tejes, tejel, tejez, tejetlen*, de egyébként is nagy kiterjedésü szokás szerént röviden hangzik. 1) Szoros és szokott értelemben, fehéres szinü, át nem látszó, kellemes édességü nedv, mely a szülőnek emlőiben, s általán az emlős állatok nősténveinek csöcseiben, illetőleg tőgyeiben összegyül, és közönségesen szólva vajas, turós és savós részekből áll, s a kisded magzatok első eledele, de meglett embereknek is mind ételül, mind italul szolgál. Bizonyos növények éldelete után a tej különös színt ölthet; sáfrántól sárga lesz, a buzértól piros, indigó tartalmu növényektől kék. Fűszeres növények pedig zamatossá teszik azt. *Asszonytej, kecsketej, tehéntej, bivaltej, lótej, juhtej, szamártej* stb. Az ember leginkább a szelidített növényevő állatok, különösen a tehén, bival, juh, kecske tejével táplálkozik; vannak azonban népek, melyek a ló-, szamárkanczák, s a nőstény tevék, dromedárok, iramszarvasok és lámák tejét is élvezik. *Főcstej*, azaz előtej. *Édes tej, aludt tej* v. *savanyú tej. Tejben, vajban fürösztötték. Fris tej*, amint a tőgyből kifejtik. *Tejet szopni, fejni, szürni, forralni. Kit a forró tej megéget, a tarhót is megfújja.* (Km.). *Ha ikrázik a tej, rajta a köpüvel* (km.), azaz, mindent annak idején sürgölj. *Meglátszik a mely tejben turó leszen*, v. *korán meg tetszik, mely tejből lesz jó turó*, v. *a tejnek elején tetszik meg a turó.* (Km.). *Tejjel* vagy *tejből készitett eledelek.* Ha a kifejt tej egy ideig csendesen áll, a felületén sürü, zsiros réteg képződik (a zsir mint könnyebb test fölfelé huzódik), ez a *tejszín* v. *tejsürü*, s ha még tovább áll, az alsó rész megalszik s megsavanyodik, s ekkor a felső rész még sürübbé, zsirosabbá válik, s *tejföl* lesz a neve. A tej megalvását gyorsabban, de a különnemü részeknek együtt maradásával együtt az által segítik elé, hogy savanyú oltógyomrot (borjuét) vagy savanyu anyagot (borkövet) stb. tesznek belé. *Tejjel, mézzel folyó föld*, am. dús termékenységü. *Anyai tejjel beszivott erkölcsök. Az anyai tej legédesebb.* (Km.). *Arcza olyan, mint a tej és vér*, azaz fehér és piros. *Sárkánytejen nevelt*, kegyetlen, vad. *Madártej, kakastej*, tréfásan am. semmi, nem lény. 2) Szélesb ért. tej színéhez hasonló némely állati és növényi nedvek, milyen a hímhalak nemző magva, melylyel az ikrákat termékenyitik, vagy az úgy nevezett *ebtej, kutyatej* növények nedve. 3) Némely növényekből vagy magvakból kivont italnemü vagy gyógyszeres nedvek, pl. mondolatej.

Alakra nézve hasonló a *fej, hej* v. *héj, haj, vej, nej, saj, raj, máj, háj, éj, száj* szókhoz; a székelyeknél: *té*. Mély hangon csagataji nyelven: *szaj*. Hasonló hozzá a szláv *dojim* (szoptatok) igének gyöke *doj*, s a szanszkrit *duh* gyök, mely am. fej. Mennyiben fehér, világos színre vonatkoznak, rokonok vele: *tél, dél, dér*, melyek szintén röviden is ragoztatnak: *telet, delet, deret* stb.

TEJÁRUS, (tej-árus) ösz. fn. Aki pénzért kisebb nagyobb mértékben tejet árúl.

TEJÁRUSNŐ, (tej-árus-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki tejet árúl.

TÉJÁZALÉK, (téj-ázalék) ösz. fn. Győr megyében Czech János szerént am. téjneműek.

TEJBEDARA, (tejben-dara) ösz. fn. Tejjel vagy tejben főtt dara.

TEJBEGOMBÓTA, (tejben-gombóta) ösz. fn. Tejjel v. tejben főzött gombótaféle tészta.

TEJBEKÁSA, (tejben-kása) ösz. fn. Tejjel v. tejben főzött kása, pépnemű eledel. *Kis gyermeknek tejbekását adni.*

TEJBEMETÉLT, (tejben-metélt) ösz. fn. Tejjel v. tejben főzött ‚metélt' nevü tészta.

TEJBERIS, (tejben-ris) ösz. fn. Tejben főtt riskása.

TEJCSOMÓ, (tej-csomó) l. TEJGOMOLY.

TEJCZUKOR, (tej-czukor) ösz. fn Czukornemű test, mint az édes tejnek egyik alkatrésze, mely a tejnek hosszabb ideig állása, megalvása által, a szabad levegő élenyével vegyülve tejsavvá változik. Így neveztetik a tej, többi alkatrészeitől mesterségesen elválasztott és jegeczített állapotban is.

TEJDINE! (te-ide-ne). Vadászok nyelvén sokszor ismételt kiáltás, melylyel a kopókat a vadnak fris nyomához hívják.

TEJDÚS, (tej-dús) ösz. mn. Tejben bővelkedő.

TEJED, ELŐ—, LEDÉR—, OLLÉ—, faluk Pozsony m.; helyr. *Tejedre, —én, —ről.*

TEJEDÉNY, (tej-edény) ösz. fn. Általán minden edény, melybe a tejet fejik, szürik, vagy azt tartják, asztalra adják stb.; máskép : tejes edény.

TEJEDZÉS, (tej-ed-ez-és) fn. tt. *tejedzés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. L. TEJESÉDÉS; és TEJELÉS.

TEJEDZIK, (tej-ed-ez-ik) k. m. *tejedz-ett*. L. TEJESEDIK; és TEJEL.

TEJEL, (tej-el) önh. m. *tejelt*. Mondjuk nőstény állatról, mely tejet ad. *A borjas tehenek, az anyajuhok tejelnek.*

TEJELÉS, (tej-el-és) fn. tt. *tejelés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Állapot, midőn a nőstény állat tejet ad.

TEJÉR, (1), (tej-ér) ösz. fn. Azon erek, melyek a tejnedveket az emlőbe, tőgybe vezetik.

TEJÉR, (2), (tej-ér) fn. tt. *tejér-t*, tb. *—ék*. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímesek) seregébe és két terméjüek (két anyások) rendébe tartozó növénynem (Thysselinum). Faja a *posványtejér* (thyss. palustre), mely Diószegi-Fazekasnál a derezle (selinum) faja közt mint *posványderezle* jön elé; köznépiesen : *büdös tejelő.*

TEJES, (tej-es) mn. tt. *tejes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Tejjel bővelkedő, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Tejes tőgyű tehén. Tejes hal. Tejes kukoricza. Tejes fű.* 2) Amiben tejet tartanak. *Tejes dézsa, kánna, fazék.* 3) Aki tejet árul. *Tejesasszonyok, leányok, kofák.* 4) Amit tejjel vegyítettek, készítettek, főztek stb. *Tejes kávé. Tejes kása, tészta, kenyér, czipó, kalács.* 5) Átv. *tejes szájú fiu*, am. kisded, ki még szopik, vagy kit nem rég választottak el a csöcstől; pelyhetlen ifju.

TEJESASSZONY, (tejes-asszony) ösz. fn. Tejjel kereskedő, tejet áruló asszony.

TEJESCSÉSZE, (tejes-csésze) ösz. fn. Csésze, melyben tejet tartanak, vagy melyben tejet tesznek az asztalra.

TEJESDÉZSA, (tejes-dézsa) ösz. fn. Dézsa, melyben tejet tartanak.

TEJESEDÉNY, (tejes-edény) l. TEJEDÉNY.

TEJESÉDÉS, (tej-es-éd-és) fn. tt. *tejesédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Állapot, midőn az állati nedvek tejrészekké alakulnak; vagy midőn bizonyos növényekből tejhez hasonló nedv fejlődik ki. *Kukoricza tejesedése.*

TEJESÉDIK, (tej-es-éd-ik) k. m. *tejesed-tem, —tél, —ett*. Tejes részek, nedvek képződnek belőle. Átv. tejszinü nedv keletkezik benne. *A szemesedő kukoricza tejesedik.*

TEJESEMBÉR, (tejes-embér) ösz. fn. Aki tejárulással foglalkodik.

TEJESÉTEK, (tejes-étek) ösz. fn. Tejjel készített étek. „Húsvét napján szentelt borjuhús susával (zúzával), paréj orjjal, lúdfi, vadhus, tejesétek." Levelestár. (Szalay Ág. gyüjteménye). 43. l.

TEJESHAL, (tejes-hal) ösz. fn. Him hal, melynek szaporitó magva tejhez hasonló.

TEJESLEÁNY, (tejes-leány) ösz. fn. Tejáruló leány.

TEJESRUHA, (tejes-ruha) ösz. fn. Ruha, melyen a tejet átszürik, vagy melylyel a tejesedényeket betakarják, bekötik. Elválasztva *tejes ruha*, am. tejjel leöntött, bemázolt ruha.

TFJESSÉG, (tej-es-ség) fn. tt. *tejesség-et*, harm. szr. *—e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn a nőstény állat tejjel bővelkedik; vagy midőn valamely testből tejhez hasonló nedv fejlődik ki. *Gyönge kukoricza tejessége.*

TEJETLEN, (tej-etlen) mn. tt. *tejetlen-t*, tb. *—ék*. Aminek teje nincs, meddő. *Tejetlen tehén.* „Várj tejetlen gubás kecske." (Faludi). Határozóként am. tej nélkül, tejetlenül.

TEJETLENSÉG, (tej-etlen-ség) fn. tt. *tejetlenség-et*, harm. szr. *—e*. A nőstény állatnak tejetlen tulajdonsága, vagyis azon állapota, midőn teje nincsen.

TEJFALU, falu Pozsony m.; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

TEJFÉL; TEJFÉLÉS, lásd : TEJFÖL; TEJFÖLÖS.

TEJFÉLE, (tej-féle) ösz. mn. 1) Tejből készült. 2) Tejhez hasonló nemű. *Tejféle ital, gyógyszer. Némely növények és magvak tejféle nedvei.*

TEJFOG, (tej-fog) ösz. fn. A szopó állatoknál azon fogak, melyekkel születnek, vagy melyeket csecsemő korukban kapnak, s melyek utóbb kihullván, mások nőnek helyökbe. A borjuknál így nevezik a szélső zápfogakat. A lovaknál *csikófog* a neve.

TEJFÖL, (tej-föl) ösz. fn. A tejnek zsiros, illetőleg vajas részei, melyek a tejtartó edény fölszinére emelkednek, míg a turós részek lefelé szállanak s az úgy nevezett aludttejet képezik. A *tejszin* vagy *tejsürü* csak annyiban különbözik a tejföltől, hogy amazok még frisebbek, ritkábbak, édesek, s nem foglalják is magukban a vajas részek egész öszvegét. A tejföl is még mindig foglal magában nem zsiros részeket, honnan köpülés (röcsölés) által két külön részre válik, úgymint vajra és iróra v. iróstejre, a kinyomott aludt-tej pedig turóra és savóra. A tejföl legfinomabb s legizletesb része a tejnek. *Leszedni a tejfölt. Tejföllel készitett, leöntött eledel. Nem fenékig tejföl.* (Km.). *Leszedte a tejfölt, csak a savót hagyta.* (Km.). V. ö. TEJPILLE.

TEJFÖLÖS, (tej-fölös) ösz. mn. 1) Amiben tejfölt tartanak; vagy amit tejfölszedésre használnak. *Tejfölös fazék. Tejfölös kalán.* 2) Tejföllel készitett. *Tejfölös rétes, lepény.* 3) Átv. tejfölhöz hasonló fehér. *Tejfölös bajusz.*

TEJFÖLSZEDŐ, (tej-föl-szedő) ösz. fn. Kalán, melylyel az edényben öszvegyült tejfölt leszedik, hogy külön edénybe gyüjtsék; tejfölös kalán.

TEJFŰ, (tej-fű) ösz. fn. A csészeszárnyak neméhez tartozó növényfaj népies neve; szára tövön megdőlt, levelei szálas láncsásak, virágai fürtösek, rojtos ajakúk, csészeszárnyai három inúk, akkorák, mint a bokréta; máskép szintén népies néven : *pacsirta fű, tejhozó fű;* növénytani néven : *pacsirta-csészeszárny.* (Polygala vulgaris).

TEJFÜRDŐ, (tej-fürdő) ösz. fn. Fürdő, melyet tejből készitenek. A népmesék vasorru bábája tejfürdőben fürészti leányait.

TEJGAZDAG, (tej-gazdag) l. TEJDÚS.

TEJGAZDASÁG, (tej-gazdaság) lásd : TEHENÉSZET.

TEJGOMOLY, (tej-gomoly) ösz. fn. Azon kis gomolyok, melyek a tejsürüt vagy tejfölt képezik; továbbá az alutt-tejnek csomókká alakult turós részei.

TEJGYOMOR, (tej-gyomor) ösz. fn. A kérődző állatok negyedik gyomra vagy bele.

TEJHAB, (tej-hab) ösz. fn. Hab, melyet a tej képez, midőn csapdossák, keverik, töltögetik stb.

TEJHAL, (tej-hal) ösz. fn. Fehér keszeg, máskép : *ökle* vagy *pelehal.*

TEJHÁRTYA, (tej-hártya) l. TEJPILLE.

TEJHOZÓFŰ, (tej-hozó-fű) ösz. fn. L. TEJFŰ.

TEJKE, (1), (té-hely-ke?) fn. tt. *tejkét.* A malomgarat alatt függő kis medencze, melyből hullognak a szemek a kő alá. Szabó Elek szerént székely szó.

TEJKE, (2), puszta Pozson m.; helyr. *Tejké-re, —n, —ről.*

TEJKÉK, (tej-kék) ösz. mn. Fehérlő, igen világos kék, mint a higabb tej.

TEJKŐ, (tej-kő) ösz. fn. Fehrészürkés kőnem, mely a vizben felolvadván azt tejszinűre festi. (Galactites). Néha a tejfejérségü márványt is nevezik e néven.

TEJKÖPŰ v. —KÖPŰ, (tej-köpü) ösz. fn. A majorosok, birkások fa edénye, melybe fejnek, vagy melyben a tejet tartják. V. ö. KÖPŰ.

TEJLÁZ, (tej-láz) ösz. fn. Láz, mely a szoptató asszonyokat lepi meg, midőn tejök nincs rendes állapotban.

TEJLEVES, (tej-leves) ösz. fn. Tejből vagy tejjel főzött levesétel.

TEJMEDENCZE v. —MELENCZE, (tej-medencze v. —melencze) ösz. fn. Medencze, melyben tejet tartanak, vagy forralnak.

TEJMELEG, (tej-meleg) ösz. mn. Oly foku, vagyis hévmérsékü meleg, mint a tőgyből kifejett fris tej.

TEJMENET, (tej-menet) l. TEJVEZETÉK.

TEJMÉSZKŐ, (tej-mész-kő) ösz. fn. Finom, fehér mészföld, a sziklák repedékei, és hegyek nyilásaiban, mely vizzel keverve tejhez hasonló szinű. (Lac lunae).

TEJNEDV, (tej-nedv) ösz. fn. 1) Nedv, melyből a tulajdon értelemben vett tej áll. 2) Tejhez hasonló nedv némely állati és növényi testekben. 3) Tejféle tápnedv, melyet az állati gyomor a bevett eledelektől elválaszt.

TEJNEMŰ v. —NEMÜ, (tej-nemü) ösz. mn. Minden, mit a széles értelemben vett tej alatt értünk. *Tejnemű állati és növényi nedvek.*

TEJOLTÓ, (tej-oltó) ösz. fn. A szopós állatok gyomrában megsavanyodott tej, melylyel az édes tejet beoltják, s úgy nevezett ordát vagy zsendiczét készitenek. *Borju, bárány, kecske beléből való tejoltó.*

TEJOLTÓFŰ, (tej-oltó-fü) lásd : TEJOLTÓGALAJ.

TEJOLTÓGALAJ, (tej-oltó-galaj) ösz. fn. Növényfaj a galajok neméből; szára felálló, keményke; levelei szálasak, barázdásak; virágágai rövidek, s nagy sürü virágu bugát képeznek; máskép köznyelven : *tejoltó fű, tejzsugoritó fű, kásafü.* (Galium verum).

TEJORVOSLÁS, (tej-orvoslás) ösz. fn. Orvoslás neme, melyben bizonyos betegségek elleni gyógyszerül tejet használnak.

TEJPÉNZ, (tej-pénz) ösz. fn. Az eladott tejből bevett, vagy tejre kiadott pénz. *Reggeli helyett tejpénzt adni valakinek.*

TEJPÉP, (tej-pép) ösz. fn. Tejes kása lisztből, darából stb.

TEJPILLE, (tej-pille) ösz. fn. Hártya a felforralt tejnek felszinén, mely mintegy pilleszárnyhoz hasonló.

TEJSAV, (tej-sav) ösz. fn. Az állott tejnek megsavanyodott részei, különösen az alutt-tejben az úgy nevezett *savó,* a tejfölben az *iró.* V. ö. TEJCZUKOR és TEJFÖL.

TEJSAVANYÚ, (tej-savanyú) ösz. mn. Minek savanyú, illetőleg alutt-tejhez hasonló íze van.

TEJSŰRŰ v. —SÜRÜ, (tej-sürü) ösz. fn. A tejnek zsiros része, mely a tejszinnél valamivel kövé-

rebb, a tejfölnél pedig higabb, ritkább. *A kávét tejsürűvel inni.* V. ö. TEJFÖL.

TEJSZEKRÉNY, (tej-szekrény) ösz. fn. Konyhaszekrény, melyben az edényekre szürt tejneműeket tartják.

TEJSZÍN, (tej-szín) ösz. fn. 1) Az édes tejnek azon zsiros részei, melyek először szállanak fölfelé, de még nem oly sürüen, mint a tejsürű vagy épen tejföl, mely utóbbi a tejnek hosszabb állása után gyül öszve. Midőn a tejet felforralják, a tejszinből tejpille lesz. 2) A tejnek fehéres, néha fehéres-kék színe. Melléknévileg am. tejszinü.

TEJSZINŰ v. —SZINÜ, (tej-szinű) ösz. mn. Halavány, s vékony kékes szinü, mint a tej szokott lenni. *Tejszinű habok, tajték. Tejszinű arczbőr.*

TEJSZIVATYU, (tej-szivatyú) ösz. fn. Szivatyuféle eszköz, mely által az emlőkben megtorlott tejet kiszívják.

TEJSZŐR, (tej-szőr) ösz. fn. Puha, fehéres, vékony szálacskáju szőr, vagyis pehely, mely a serdülő ifjak arczát, illetőleg állát kiveri.

TEJSZŰRŐ v. —SZÜRŐ, (tej-szürő) ösz. fn. Szitanemü konyhai vagy majorházi eszköz, melyen a kifejt tejet áteresztik. Formája rendesen kúpalakú. Némely tájakon *szitka* a neve.

TEJTARTÓ, (tej-tartó) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. szekrény vagy edény, melyben a tejet tartják. 2) Az állati test szervezetében a hátgerincz mellett fekvő csatorna, melybe a tejedények benyúlnak. (Cisterna lactea).

TEJÚT, (tej-út) ösz. fn. Azon számtalan s megmérhetetlen távolságu, és fehérlő csillagokból álló csikos vonások az ég boltozatán, melyek évhosszanti éjeken föltünve félkört alakítanak. Máskép : *hadak útja* v. *szalmás út* v. *ország út.*

TEJVERŐDÉZSA, (tej-verő-dézsa) ösz. fn. A székelyeknél am. köpülő, l. ezt.

TEJVEZETÉK, (tej-vezeték) ösz. fn. Azon csatornaféle menetek, melyekben az emlőmirigyekből kijövő finom edények egyesülnek, s melyek a csecsbimbóba nyúlva a tejet odavezetik. (Ductus lactiferi).

TEJZSUGORITÓFŰ, (tej-zsugoritó-fü) ösz. fn. L. TEJOLTÓGALAJ.

TEK, (1), elvont gyöke *tekint* szónak és származékainak; l. TEKINT.

TEK, (2), elvont gyöke *teke, tekenő*, és *teker* szóknak és származékainak; l. TEKE, TEKER.

TEK, (3), elvont gyöke a régies *tekél* ma *tökél* szónak és származékainak.

—TEK, személytöbbségben második személy raga; l. SZEMÉLYRAG alatt.

TÉK, régiesen am. tevék, l. TESZ.

TÉKA, fn. tt. *tékát.* Görög-latin szó, de a melylyel egyezik a magyar *tok.* L. TOK, SZEKRÉNY.

TEKE, (1), (tek-e vagy tek-ö) fn. tt. *tekét.* 1) Nagyobb nemü golyó, azaz gömbölyüvé alakított tömör test. A golyó szélesb értelmeyü, mint a teke, vagyis minden tekét golyónak is mondhatunk, de nem viszont. *Vasból öntött álgyuteke. Kőből, fából, üvegből csinált teke.* 2) Különösen játékszerül használt ilyféle golyó, melylyel az úgy nevezett tekebábokat dobálják, vagy melyeket tekeasztalon bottal lökdösnek; honnan *tekézni* am. a fölállított kupokra tekét hajigálni, vagy kicsusztatni. 3) Földkört, vagy égkört ábrázoló golyó. *Földteke, égteke.*

Gyökhangra és alapfogalomra nézve rokonok hozzá : *teker, tekercs, tekereg*, mennyiben a tekerés és tekercs szintén körös irányban történnek, s körhöz hasonló alakot képeznek. V. ö. TEKER. Rokon továbbá : *tök*, mint növényi termény és mint a himállatok heréje. Valószinüleg egy eredetü a beborításra vonatkozó *takar, tok, tekenő, tegez* szókkal, minthogy a teke is mintegy öszvegöngyölgetett, öszvetakargatott csomóhoz hasonló. V. ö. a föntebbi szókat.

TEKE, (2), puszta Győr, erdélyi mváros Kolos m.; helyr. *Teké-re, —n, —ről.*

TEKEALAKÚ, (teke-alakú) ösz. mn. Gömbölyü, mint a teke. *Tekealakú gombolyag.*

TEKEASZTAL, (teke-asztal) ösz. fn. A köz ismeretü franczia *billard* játékra szolgáló asztal.

TEKEBÁB, (teke-báb) ösz. fn. Fából faragott, illetőleg esztergározott kupalakok az úgy nevezett tekejátékban.

TEKEBOT, (teke-bot) ösz. fn. Bot, melylyel az úgy nevezett tekeasztalon a tekéket lökdösik; máskép : *tekepálca.* (Queue, Billiardstock). Vörösmarty szerént : *kelevész.* Egyébiránt tekebotot vehetni szélesebb értelemben is, pl. midőn a tekét a levegőbe feldobják, és azt hajitóbottal fölebb vagy tovább ütik; vagy a tekét csak a földre gurítják és azt szinte hajítva bottal tovább hengergetik.

TEKÉCSKE, (tek-e-ecs-ke) kics. fn. tt. *tekécskét.* Kisebb fajta teke.

TEKÉDED, (tek-ő-ded) l. TEKEALAKÚ.

TEKEFÉREG, (teke-féreg) ösz. fn. Tekealakú férgecske, mely vízben lakik, s tekercset képezve folytonosan forog. (Volvox).

TEKEGOLYÓ, (teke-golyó) ösz. fn. Tekéző golyó. Fölösleges összetétel, minthogy mindegyik szó külön is (teke, golyó) ugyanazt jelenti.

TEKEGOMOLY, (teke-gomoly) lásd : TEKERAKÁS.

TEKEHAL, (teke-hal) ösz. fn. Halfaj a csepü v. borzas halak neméből, melynek teste tekéhez hasonló gömbölyü. (Diodon atinga). E nevet némely más ily alakú halak is viselik.

TEKEHÁZA, falu Ugocsa m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

TEKEJÁTÉK, (teke-játék) ösz. fn. Különféle játéknemek, melyeket tekével játszanak. *Dobáló, hajitó, ütő tekejáték, medvéző tekejáték, asztali tekejáték* stb.

TÉKÉL, TÉKÉLET, TÉKÉLETÉS stb. L. TÖKÉL, TÖKÉLET, TÖKÉLETÉS stb.

TEKEMÉRŐ, (teke-mérő) ösz. fn. Tüzérek mérő eszköze, mely által az álgyutekék átmérőjét meghatározzák.

TEKEMINTA, (teke-minta) ösz. fn. Minta, melybe a tekéket önteni szokták.

TEKENŐ; TEKENŐS, l. TEKNŐ; TEKNŐS.

TEKÉNT; TEKÉNTÉS; TEKÉNGET stb. régies és tájdivatos kiejtések, l. TEKINT; TEKINTÉS; TEKINTGET stb.

TEKENYE, falu Szala m.; helyr. *Tekenyé-re, —n, —ről.*

TEKENYŐ, l. TEKNŐ.

TEKENYŐS, puszta Nyitra m.; helyr. *Tekenyős-re, —ön, —ről.*

TEKEÖNTÉS, (teke-öntés) ösz. fn. Fémtekék készitése, öntés (olvasztás, mintába töltés) által.

TEKEŐR, (teke-őr) ösz. fn. Szolgaszemély, ki az asztali tekézésnél a játékra felügyel, a tekéket helyökre rakja, a számitást eszközli stb. (Marqueur).

TEKEPÁLCZA, (teke-pálcza) ösz. fn. A tekejátékhoz tartozó pálcza, melylyel a tekeasztalon a tekéket lökdösik. (Queue, Billiardstock). V. ö. TEKEBOT.

TEKEPATTANÁS, (teke-pattanás) ösz. fn. A tekének felszökése játékközben.

TEKER, (tek-er) áth. m. *tekert.* Széles ért. valamely testet folytonosan görbülő, vagyis körös, kerek irányban mintegy saját tengelye körül forgat; mi különbözőleg történhetik. 1) Hajlékony, többé, kevesbbé szilárd szövetü, rostos testet két ponton erősen megfogva s két ellenkező irányban forgatva gyürüs rétegüvé alakit. *Vesszőből, marokszalmából gúzst tekerni. Kendőt, lepedőt öszvetekerni.* Különbözik tőle: *sodor*, mennyiben ez valamely testet egy irányban forgatva hengerdeddé alakit. *(Tésztát, dohánylevelet sodorni).* A tekerés, marokba szorított kézzel, a sodrás tenyérrel szokott történni, valamint a pedrés ujjak által. Hasonló jelentésü vele *csavar*, honnan átv. ért. az ikerített *csavarog tekereg, csavargás tekergés;* azon szabatos különbséggel, hogy ‚csavar' alapfogalomban bizonyos iránytól eltérő, mintegy *csálés* mozgásra, ‚teker' pedig általán kerekitő, gyürüsitő körös, karingós elhajlásra vonatkozik. 2) Valamely testet bizonyos szilárd mozpont körül erőszakosan forgat, mely esetben az alakuló körök vagy gyürük egy irányban képződnek, pl. midőn valaki a fiatal fát tövéből, vagy a botot más kezéből kitekeri, vagy a szeget a fogóval forgatva kihúzza. 3) Csavaros gépet vagy eszközt forgat. *Csigát, sajtót, gugorát tekerni.* 4) Valamely hajlékony testet több gyürüzetben egy másik testre kanyargat. *Kötelet, lánczot tekerni a nyomórudra, a gugorára. A hurt föltekerni a hegedűszegre. Czérnát, szalagot tekerni a ruhával begöngyölgetett ujjra.* Igekötőkkel: *belétekerni, föltekerni, kitekerni, letekerni, megtekerni, reátekerni, öszvetekerni, egybetekerni, visszatekerni. Kitekerték a nyakát. Föltekerje az eszét, ki a ravaszszal föl akar tenni.* (Km.). 5) Aljas beszédben am. nemileg közösül.

Alapfogalomban ezen ige körös, gyürüs, kerekes vagy általán görbülő irányú mozgásra vonatkozik, s ennél fogva gyökre és alapérteményre nézve rokon a *teke* szóhoz, mely több gyürük vagyis körvonalak sokszorozása által keletkezik. Az *er (r)* képző is részint a kör fogalmát, részint pedig mintegy erélyes cselekvést látszik kifejezni s hasonló alkatu ezen igékhez: *kavar, kever, csavar, habar, hadar, zavar, peder, hidor, sodor, kapar, gyötör* stb., melyek mind bizonyos görbe irányban müködő hatályosabb cselekvésre mutatnak. Legközelebb áll hozzá, sőt azonos vele a mongol *tegere-kü* (umdrehen, umkehren), honnan *tegerme* = malom, *tegermede-kü* = őrleni stb. Továbbá rokonok vele Vámbéry szerént a csagataji *tekir* = teke, kör, *tikre* v. *tegre* = kör, *tekre* = körül, *tekren-mek* = körben mozog-ni, *tekirle-mek* = körben forog-ni, *tekirlek* = kerék; Budenz J. szerént a finn *kääri-* (e helyett: *kädäri-*) = teker-ni, beteker-ni, *käärehe* = tekercs. Gyökben egyezik vele a persa *tákh-tan* (torquere), melylyel rokonítja Vullers a zend *tak* és szanszkrit *tancs* szókat; ez utóbbi Boppnál am. curvare, inflectere.

TEKERAKÁS, (teke-rakás) ösz. fn. Több teke egy rakásban.

TEKERCS, (1), (tek-er-cs) fn. tt. *tekercs-ét,* harm. szr. —*e.* 1) Gúzs gyanánt megtekert, s hengeresen öszveszorongatott szálas, rostos test. *Szalma-, széna-, szőrtekercs. Ruha-, papírtekercs. Vastekercs* Szabó Dávidnál am. drót. 2) Amit gyürüs rétegüvé tekertek öszve. *Tekercsbe szedett kötél, madzag, zsinór, hajfonaték. Sodronytekercs. Viasztekercs. A kigyó néha tekercsbe húzza öszve testét. Botratekercs*, sütemény, máskép: *dorongfánk.* A hajósoknál körültekergetett madzag a kötélen. Képeztetésre hasonlók hozzá: *vakarcs, kaparcs, habarcs*, melyek hasonlóan igékből származtak, s minthogy *vakarcs* némely tájejtéssel: *vakaros, kaparcs* pedig *kapars* (kaparos), valószinü, hogy a *tekercs* is eredetileg *tekeres* volt, mint *pirit-os, takar-os, magaszt-os* is.

TEKERCS, (2), (tek-er-cs) fn. tt. *tekercs-ét.* Diószegi—Fazekasnál az öthímesek seregébe és kétanyások rendébe tartozó tekeredett növénynem; kerékforma, öthasábu; hasábjai szétnyilók, szálasak, tompák; torka tövén bögreforma ötfogu pilis, a nemző részeket boritja; kinyúlik belőle öt kis serte. (Periploca).

TEKERCSCSUKA, (tekercs-csuka) ösz. fn. Szakácsok nyelvén főtt csuka, melyet tekercsbe hajtva tálalnak fel.

TEKERCSDOHÁNY, (tekercs-dohány) ösz. fn. Öszvetekergetett dohánylevelek, pl. midőn meg akarják aprítani; vagy oly dohány, melyet hengerded csomóba gyürnek öszve.

TEKERCSÉL v. TEKERCSÉL, (tek-er-cs-él) áth. m. *tekercsélt.* Tekercsecsé alakit, tekercsbe szorit valamit.

TEKERCSÉLÉS v. TEKERCSÉLÉS, (tek-er-cs-él-és) fn. tt. *tekercselés-t,* tb. —*ék.* Tekercsbe fonás, szorítás.

TEKERCSÉS, (tek-er-cs-és) mn. tt. *tekercsés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gúzs gyanánt megtekert, tekercs módjára nőtt, tekercshez hasonló alaku. *Tekercses fa. Tekercses edények a növényi sejtszövetekben.*

TEKERCSÉSEN, (tek-er-cs-és-en) ih. Tekercses alakban vagy állapotban.

TEKERCSÉSSÉG, (tek-er-cs-és-ség) fn. tt. *tekercsésség-et*, harm. sz. —*e*. Tekercses állapot vagy tulajdonság.

TEKERCSFŰ, (tekercs-fü) ösz. fn. Lásd : TEKERCS, (2).

TEKERCSIK, (tek-er-cs-ik) fn. tt. *tekercsik-et*, harm. szr. —*e*. Öszvetekergetett rétegü kalács neme a barkóknál. V. ö. KALINKÓ, KULCSOSKALÁCS.

TEKERCSRUGÓ, (tekercs-rugó) ösz. fn. Oly rugó, melynek szerkezetét több gyürűből, karikából álló ércztekercs képezi.

TEKERÉDÉS, (tek-er-éd-és) fn. tt. *tekerédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szenvedő vagy cselekvő állapot, midőn valamely test vagy irányvonal tekeredik. *Tekeredésben elpattant húr. Folyónak, útnak tekeredése. Kigyó tekeredése.* V. ö. TEKERÉDIK.

TEKERÉDIK, (tek-er-éd-ik) k. m. *tekeréd-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Gyürűs, körös, gúzsos, csavaros irányvonalban mozog, hajladozik. *A kigyó teste gyürűkbe tekeredik. A vessző gúzssá tekeredik. Félre-, eltekeredik. Kitekeredik a nyaka, lába.* 2) Valamely szálas hajlékony test gyürűsen egy más testre fonódik. *Az iszalag a fa derekára, a borsó indája a karóra tekeredik. A tyúk lábára a kócz, a tinó nyakára a kötél rátekeredett.* 3) Irányvonala félre hajladozik. *A kis patak majd erre majd arra tekeredik. Ez az ösvény az erdő alatt balra, majd ismét jobbra tekeredik.* V. ö. CSAVARODIK; és TEKEREG.

TEKERÉDZÉS, (tek-er-éd-éz-és); TEKERÉDZIK, (tek-er-éd-éz-ik) lásd : TEKERÉDÉS; TEKERÉDIK.

TEKERÉG, (tek-er-ég) gyak. önh. m. *tekerég-tem*, —*tél* v. *tekerg-éttem*, *tekerg-éttél*, *tekerg-ett*, htn. *tekereg-ni* v. *tekerg-ni*. Folytonos görbe, gyürűs, körös, karingós irányban mozog. *Tekereg a gugora, a csiga, midőn forgatják. Tekereg az ideoda hajtogatott nyak. Tekereg a fergetegtől hajtott por, füst. Tekereg a patak, midőn megmeg görbedve folydogál. Tekereg a kigyó, midőn gyürűsen mozog.* Átv. rendetlen utakon, bizonyos irány és czél nélkül ideoda bolyong, csavarog, mint a henye, munkátlan emberek tenni szoktak. *Reggeltől estig az utczákon tekereg.* Különbözik tőle *tekeredik*, mennyiben ez egyes görbe hajlásokra vonatkozik, amaz pedig több és folytonos ilyetén mozgást fejez ki.

TEKERÉK, (tek-er-ék) fn. tt. *tekerék-et*, harm. szr. —*e*. Test, melyet tekerés által gyürűs, hengeres, göngyös, gúzsos, csomós stb. állapotuvá tettek. Képeztetésre hasonlók hozzá : *keverék, vakarék, habarék* stb.

TEKERÉS, (1), (tek-er-és) mn. tt. *tekeres-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Csavarhoz hasonló alakú; amit tekergetve meggörbitettek, gyürűssé, gúzsossá tettek. *Tekeres szarvú kos. Tekeres ugorka.* A székelyeknél am. tekervényes. *Tekeres beszédü, lelkü.* (Kríza J.). Ebből képződött öszvehuzás által a *tekercs*, mint *vakaros*-ból lett *vakarcs*, *habaros*-ból *habarcs*.

TEKERÉS, (2), falu Baranya, puszták Somogy és Veszprém m.; helyr. *Tekerés-re*, —*én*, —*ről*.

TEKERÉS, (tek-er-és) fn. tt. *tekerés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit gúzssá, göngygyé, hengerré, görbévé stb. tekernek vagy bizonyos mozpont körül forgatnak, hajtogatnak vagy valamely testre kanyarítanak. *Hastekerés* am. hasrágás. Aljas beszédben am. nemi közösülés. V. ö. TEKER.

TEKERÉSZIK, (tek-er-ész-ik) k. A jelenen kivül a többi időt ‚tekeredik' szótól kölcsönzi. L. TEKERÉDIK.

TÉKÉRÉSZT, (té-kérészt) ösz. fn. Olyanforma kereszt, mint a T betü; Antal keresztje, különböztetésül más alakú, pl. X András, ⊢⊣ Constantin keresztjétől.

TEKERG, l. TEKERÉG.

TEKERGÉS, (tek-er-ég-és) fn. tt. *tekergés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Állapot, midőn bizonyos test folytonos görbe irányban hajladozik, gyürűsödik, gúzsolódik, karingósodik stb. 2) Átv. czéltalan, dologtalan, henyélkedő járáskelés, csavargás, kószálás, bódorgás. V. ö. TEKERÉG.

TEKERGET, (tek-ér-eg-et) gyak. áth. m. *tekerget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *tekergess*. Gyakran vagy folytonosan, vagy lassanlassan teker valamit vagy holmit. *A kút csigályát föl-alá tekergetni. A dohányleveleket csomókba, hengerekbe tekergetni. A fonalat föltekergetni a tekerőfára. Nyakát tekergetni. A fiatal fákat töveikből kitekergetni. Nyelére tekergetni az ostort. Papirt ruhát öszvetekergetni.* V. ö. TEKER.

TEKERGETÉS, (tek-er-ég-et-és) fn. tt. *tekergetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit vagy holmit tekergetünk. V. ö. TEKERGET.

TEKERGŐ, (tek-er-ég-ő) mn. tt. *tekergőt*. 1) Görbe, gyürűs, karingós irányban, vonalban mozgó, vagy olyan alakú. *Tekergő kigyó. Tekergő patak.* 2) Átv. csavargó, kószáló, bódorgó, henye bujdosó. *Erdőkben, pusztákon tekergő zsiványok. Utczákon tekergő suhanczok.* V. ö. TEKERÉG.

TEKERGŐDZÉS, (tek-er-ég-ő-öd-öz-és); TEKERGŐDZIK, (tek-er-ég-ő-öd-öz-ik) l. TEKERGŐZÉS; TEKERGŐZIK.

TEKERGŐS, (tek-er-ég-ő-ös) mn. tt. *tekergős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Görbegurba vonalú csavaros testhez hasonló. *Tekergős út, ösvény. Tekergős rovatú bot, pipaszár.*

TEKERGŐSEN, (tek-er-ég-ő-ös-sen) ih. Csavaros, gyürüdző vonalakban, görbegurbán. *Tekergősen csúszó kigyó. Tekergősen menő hegyi út.*

TEKERGŐZÉS, (tek-er-ég-ő-öz-és) fn. tt. *tekérgőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Tekergő alakban körüljárás, folyás, futás.

TEKERGŐZIK, (tek-er-ég-ő-öz-ik) belsz. m. *tekergőz-tem, —tél, —ött.* Tekeres, gyürüdző, karingós alakban bizonyos testet vagy tért körülvesz. *Tekergőznek az indás növények. Az iszalag föltekergőzik a fa derekára.*

TEKERICZ, (tek-er-icz) fn. tt. *tekericz-ét*, harm. szr. —*e*. A pacsirtánál valamivel nagyobb vándormadár, mely a nyakát tekergetni szokta. (Jynx torquilla. L.). Képeztetésre hasonló a *bibicz, pólicz, tengelicz, gébics, kendericze* madárnevekhez. Máskép: *nyaktekercs, nyaktekerő.*

TEKERINT, (tek-er-int) áth. m. *tekerint-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Gyöngén, könnyen tekerít.

TEKERINTÉS, (tek-er-int-és) fn. tt. *tekerintés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki tekerint.

TEKERÍT, TEKERIT, (tek-er-ít) áth. m. *tekerít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamely testet tekeres irányban mozdít, fordít, helyéből, rendes állásából kicsavar. *Tekeriteni a csigát, sajtót, gugorát. Egyet tekerített a fiatal csemetén, s kirántotta tövéből.*

TEKERÍTÉS, TEKERITÉS, (tek-er-ít-és) fn. tt. *tekerítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit tekerítünk. *Egy tekerítéssel eltörni valamit.*

TEKERÍTETT, TEKERITETT, (tek-er-ít-ett) mn. tt. *tekerített-et*. Amit tekerítve meggörbítettek, meghajlítottak stb. *Gúzszá tekerített vessző.*

TEKERŐ, (1), (tek-er-ő) mn. tt. *tekerő-t*. 1) Aki valamit teker. *Gúztekerő munkások. Csigatekerő napszámosok.* 2) Amivel vagy amire tekernek valamit. *Tekerőfa, tekerőcsiga, tekerőeszköz.* Különösen csörlő eszköz, melyről gombolyagba szedik a fonalat. Béla király Névtelen jegyzőjénél (L. fej.) így neveztetik a Sebes Körös (juxta fluvium Tekereu); vagyis Szabó Károly forditmányában: *Tekerőér*, mint a Sebes Körösnek egyik ere.

TEKERŐ, (2), erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Tekerő-re, —n, —ről.*

TEKERÖCS, (tek-er-öcs) fn. tt. *tekeröcsöt*. L. CSAVAR, fn.

TEKERŐCSIGA, (tekerő-csiga) ösz. fn. Csigaféle gép, mely által valamit tekernek.

TEKERŐDZIK, l. TEKERŐZIK.

TEKERŐÉR, (tekerő-ér) ösz. fn. L. TEKERŐ alatt.

TEKERŐESZKÖZ, (tekerő-eszköz) lásd: TEKERŐ, 2).

TEKERŐFA, (tekerő-fa) ösz. fn. Dorong a szövőszékben, melyre egész végfonalat szoktak föltekerni. Általában mindennemü oly rúd (fából), mely valamely tekerőeszközhöz emelcsőül használtatik.

TEKERŐPATAK, erdélyi falu Gyergyó székben; helyr. —*patak-ra, —on, —ról.*

TEKERŐRÚD, (tekerő-rúd) ösz. fn. Általán rúd, melynek forgatása által valamit tekernek, forgatnak, pl. melylyel a gugorát hajtják vagy a csigát forgatják, vagy a sodronycsinálók rúdja, melylyel a korongot hajtják stb.

TEKERŐSÍP, (tekerő-síp) ösz. fn. Sípokból összeállított mű, melyet tekerés (forgatás) által hangoztatnak. V. ö. KINTORNA, SIPLÁDA.

TEKERŐZÉS, (tek-er-ő-öz-és) fn. tt. *tekerőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Körültekeredés.

TEKERŐZIK, (tek-er-ő-öz-ik) belsz. m. *tekerőztem, —tél, —ött.* Egy jelentésü a *tekergőzik* igével, azon szabatos különbséggel, hogy amabban egyszerü, emebben kettőztetett gyakorlat rejlik.

TEKERT, (tek-er-t) mn. tt. *tekertét*. Amit el-, föl-, ki-, összetekertek stb. *Tekert eszü*, átv. ért. am. ravasz, furfangos.

TEKERTCZIKSZÁR, (tekert-czik-szár) ösz. fn. A nyolczhímes és háromanyás czikszárak alneme alá tartozó növényfaj; gyökere fás, tekert, facsart, szára felálló, ágatlan; levelei tojásdadok, habos szélük; virágai egy tömött hengeres füzérben a szárhegyen pirosak. (Polygonum bistorta). Máskép köznépiesen: *tekertgyökerü fű, kigyógyökerü fű* v. *kigyótrank.*

TEKERTGYÖKERÜFŰ, (tekert-gyökerü-fü) l. TEKERTCZIKSZÁR.

TEKERŰL, TEKERÜL, (tek-er-ül) önh. m. *tekerült.* Tekeres vonalban mozdúl, fordúl, tekeressé alakúl.

TEKERŰLÉS, TEKERÜLÉS, (tek-er-ül-és) fn. tt. *tekerülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mozdulás, fordulás, mely által valamely test vagy vonal görbedt, gyürüs, karingós alakot ölt.

TEKERŰLET, TEKERÜLET, (tek-er-ül-et) fn. tt. *tekerület-ét*, harm. szr. —*e*. Azon vonal vagy alak, melyet a tekeredő test képez. *A gyürüdző patak tekerületét lerajzolni. A sajtó csavarának tekerülete.*

TEKERŰLETÉS, (tek-er-ül-et-és) mn. tt. *tekerületés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Csavaros, gyürüdzőleg keringő, tekeres alakú. *Tekerületes csavar. Tekerületes vakandturás.*

TEKERVÉNY, (tek-er-vény) fn. tt. *tekervény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Örvényesen, csigásan, csavarosan forgó, sodródó, mozgó, hajló test vagy eszköz, vagy gép. Különösen az utak, utczák, folyók, völgyek, s mindenféle menetek, vezetékek, csatornák, csövek stb. ideoda görbedező hajlása. A székelyeknél Udvarhelyszékben és Háromszékben madár fája (tekericz ?).

TEKERVÉNYÉS, (tek-er-vény-és) mn. tt. *tekervény's-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Görbegurba menetü, ideoda hajladozó irányu, csavaros alakú. *Tekervényes utak, ösvények, völgyek, folyók. Tekervényes csövek, csatornák.* Átv. *tekervényes beszéd*, am. bonyolult, szövevényes, a fő tárgytól félre csapongó.

TEKERVÉNYÉSEN, (tek-er-vény-és-en) ih. Tekervényes vonalban, irányban, hajlással; görbegurbán, örvényesen, csavaros, tekeres alakban. *Tekervényesen menő út, folyam.*

TEKERVÉNYÉSSÉG, (tek-er-vény-és-ség) fn. tt. *tekervényésség-ét*. Állapot vagy tulajdonság, midőn

valamely test vagy irány tekervényes alakú, illetőleg menetű. V. ö. TEKERVÉNYES.

TÉKES, falu Baranya m.; helyr. *Tékes-re, —én, —ről.*

TEKESZOLGA, (teke-szolga) l. TEKEŐR.

TEKETÁRSZEKÉR, (teke-tár-szekér) ösz. fn. A tüzérek társzekere, melyen az ágyutekéket szállítják.

TEKETÓRIA, ösz. fn. Beszéd vagy eléadás neme, mely az elmondandó tárgynak nagy feneket kerít, mely a dolgot messziről kezdi; beszédbeli kacskaringó, csekély tárgyakról nagy hühóval, nyomatossággal fenhéjázva nyilatkozó. Ilyenek némely népies, pl. kérői, lakodalmi szertartásokat megnyitó beszédek. *A kérő násznagy nagy teketóriával adta elé kívánságát, s a kiadó násznagy hasonló teketóriával válaszolt.* Minthogy a teketória a beszédnek nagy feneket kerít, s a dolgot messziről és magasan kezdi: innen valószinű, hogy e szó két külön elemből van öszvetéve, t. i. egyik a *teke*, mint kerekséget, bonyodalmat jelentő, másik a *tória*, mint magasságra vonatkozó *torlik, torlás, tór*; továbbá *óriás, orom, góré, gória, hóri* stb. szók rokona; mi szerint *teketória* elemezve annyi volna, mint a maga nemében nagy kört képező és magas valami, s mintegy gúla (obeliscus). Vagy második alkatrésze *csória*, a *csór* (csavar) törzstől, honnan *csórálni-mórálni*, am. valaminek szóval feneket keríteni, valamit csűrvecsavarva eléadni. Figyelmet érdemel az arab-török *tekellüf* és *teklif*, melyeknek egyik jelentése: ceremonial, ceremonie, s melyek törzsben egyeznek a ‚teke-tória' előrészével, azonban amazok törzse Zenker szerént az arab *kalafa* (كلف).

TEKETÓRIÁS, ösz. mn. Teketóriával elmondott, czikornyázott. *Teketóriás beszéd.* V. ö. TEKETÓRIA.

TEKETÓRIÁZ, ösz. önh. Teketóriával, azaz messziről keritett, s magasan kezdett beszédet mond.

TEKETÓRIÁZÁS, ösz. fn. Teketóriás eléadás. V. ö. TEKETÓRIA.

TEKÉZ, (tek-e-ez) önh. m. *tekéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Tekeféle, vagy tekés játékot üz. V. ö. TEKE.

TEKÉZÉS, (tek-e-ez-és) fn. tt. *tekézés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Játék, melyet tekék dobálásával vagy lökdösésével, ütésével üznek. V. ö. TEKEJÁTÉK.

TEKINGET; TEKINGETÉS, lásd: TEKINTGET; TEKINTGETÉS.

TEKINT, (tek-int) önh. m. *tekint-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Szemeit hamarjában bizonyos tárgy vagy iránypont felé fordítja, s mintegy futólag vesz valamit szemügyre. *Jobbra, balra, előre, hátra, visszatekint. Ideoda tekint. Ide tekints, ne oda, itt az Isten angyala.* (Népvers). *Letekint, föltekint, kitekint, betekint, körültekint. Bele tekintett a kancsóba,* ivott belőle. *Rám sem tekint. Kétfelé tekints, mikor az agg komondor ugat;* v. *vén eb ugatására méltó kitekinteni.* (Km.). Szabatosan szólva különbözik tőle: *néz*, azaz, valamit folytonosan szemügyre vesz; továbbá: *lát*, azaz, szemei által felfog, észlel valamit; *pillant*, vagyis pilláját emelve egy szemvágást teszen. 2) Rövid időre, futtában befordúl valahová, hogy ott mintegy körültekintsen; ez értelemben mindig *be* igekötővel.

„Ha megúnom magam a pusztába,
Betekintek a szomszéd csárdába."
Népdal.

Betekintett mint Bolond Istók Debreczenbe. (Km.). *Tekints be hozzánk is, ha lehet.* 3) Használtatik tárgyesetes viszonynévvel is áthatólag, s am. fontolóra, figyelembe vesz valamit. *Ifjuságodat tekintem, különben ... Ha tekintem azon sok veszélyt, melyeken átestem ... Tekintve hogy ...* (néha a birói határozatokban az indokolás bevezetése). Régiesen és néhutt ma is *teként.* „Tekénts (respice), te hütöd megüdvözejtett tégedet." Müncheni cod. (Lukács. XVIII.).

Minthogy a tekintés a látásnak és nézésnek mintegy kezdete, mely által a látható tárgyak első pillanatra szemünkbe tünnek vagy ötlenek, mintegy föltetszenek: innen úgy vélekedhetni, hogy gyöke *tek* nem egyéb, mint a látásra vonatkozó régies *tet-ik* szóban a *tet* gyök módosított alakja, a kemény *t* hangnak szinte kemény *k*-ra változtatásával; s e szerént *tek-int* annyi volna, mint *tet-int.* Vagy pedig végelemzésben a *tek* gyökeleme a távolra vonatkozó *te* v. *ta*, s az egész *tek* jelentése mintegy *te-hat, tova-hat.* A törzs *tek* és *int* képző között oly viszony létezik, mint az *ér* és *érint, emel emelint, tap tapint, tasz taszint, nyal nyalint, izel izelint, csap csapint, nyom nyomint, dob dobint, köp köpint, csavar csavarint* és több más között, t. i. az *int* képző mintegy futólagos és egyszerüen müködő érteményt kölcsönöz a tőigének.

TEKINTÉL, (tek-int-él) gyak. áth. m. *tekintelt.* Molnál Albert és Páriz-Pápainál *tekintél*, am. gyakran, figyelmesebben tekint vagy tekintget, nézeget, nézkél. A Carthausi Névtelennél: *tekéntöl.* „Az ő atyja kedég bódogságus szent István királ azt (Imre fiát) gyakorta megteként öli." Toldy F. kiadása 42. l.

TEKINTÉLY, (tek-int-ély) fn. tt. *tekintély-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Korunkban alkotott szó, a latin *auctoritas* kifejezésére. Jelent bizonyos erkölcsi előnyt, mely mások szemeit mintegy magára vonja, mely némi tiszteletet, hódulatot igényel, mely hitelt, bizalmat gerjeszt maga iránt. *Tekintélyt szerezni, tekintélyre emelkedni, tekintélyben lenni, tekintélyét elveszteni. Elüljárói, atyai, tanitói, papi tekintély. Jeles irók tekintélyére épitett állitás. Vak, előitéletes tekintély,* midőn valakinek minden vizsgálat nélkül hiszünk, mert csalódhatlannak tartjuk. Átv. jelent oly embert, nevezetesen férfiut, ki bizonyos ügyekben, ismeretekben, képességben jeles nevet szerzett magának. *Irodalmi tekintély. Valamely kérdés megoldására a szaktudományi tekintélyeket fölszólitani.* „A törvényho-

zás körében soha tekintélyek ne nézessenek.“ Bőthy Ödön az 1843-iki országgyülésen julius 9-ikén.

TEKINTÉLYÉS, (tek-int-ély-és) mn. tt. *tekintélyés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A kinek tekintélye van, bizonyos erkölcsi és szellemi tekintetben mások fölött kitünő, s az illető közönség előtt tiszteletben álló, hitellel, bizalommal biró, akire mások hallgatnak stb. *Tekintélyes iró, történetbuvár. Tekintélyes elüljáró, tanitó. Tekintélyes kalmár, kereskedő*, kinek hitele van. *Tekintélyes magatartás, hivatal.*

TEKINTÉLYÉSEN, (tek-int-ély-és-en) ih. Bizonyos erkölcsi és szellemi előnyt mutatva, igényelve, tiszteletet, hódulatot parancsolva. V. ö. TEKINTÉLY.

TEKINTÉLYÉSKÉDIK, (tek-int-ély-és-kéd-ik) k. m. *tekintélyéskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Tekintélyt szeret mutatni v. igényelni.

TEKINTÉLYTELEN, (tek-int-ély-telen) mn. tt. *tekintélytelen-t*, tb. —*ek*. Kinek tekintélye nincsen. Határozóként am. tekintély nélkül. V. ö. TEKINTÉLY.

TEKINTÉLYTELENSÉG, (tek-int-ély-telenség) fn. tt. *tekintélytelenség-et*, harm. szr. —*e*. Tekintélyhiány, állapot, midőn valakinek vagy valaminek tekintélye nincsen.

TEKINTÉS, (tek-int-és) fn. tt. *tekintés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A szemek működése, midőn bizonyos tárgy vagy iránypont felé fordulnak. *Egy tekintéssel észrevenni valamit. Első tekintésre beleszeretni valamibe. A tekintése sem jó.* Összetétve : *betekintés, kitekintés, megtekintés, visszatekintés* stb. V. ö. TEKINT.

TEKINTET, (tek-int-et) fn. tt. *tekintet-et*, harm. szr. —*e*. 1) ‚Tekintés‘ helyett áll. *Első tekintetre bele szeretni valakibe* vagy *valamibe*. 2) A szemekben és arczvonásokon eléidézett kedélyszerü változat, mely akkor tünik elé, midőn szemeinket bizonyos tárgyra fordítjuk. *Nyugalmas, szelid, kegyes, nyájas, haragos, mérges, szomorú, bánatos, vidám tekintet. Hideg, megvető tekintetet vetni valakire. Büszke tekintettel lenézni valakit.* 3) Az ujabb divatú *tekintély* értelmében. *Tekintetre vergődni. Nagy tekintetben lenni. Tekintetet igényelni. Nincs semmi tekintete. Baj a tanitónak, ki növendékei előtt tekintetét elvesztette. Nagyobb a tekintet, mint az erőszak.* (Km.). L. TEKINTÉLY. 4) A figyelembe v. fontolóra vett tárgynak bizonyos viszonya, oldala. *Én a dolgot más tekintetből veszem föl. Bizonyos tekintetben igazad van. Minden tekintetben jeles ember. E tekintetben nem tartok veled. Tekintetbe véve hogy....* 5) Bizonyos viszonyra vonatkozó részvét vagy kimélet vagy gyöngédebb érzelem. *Tekintettel lenni valaki iránt. Szegény állapota tekintetet érdemel. Atyja iránti tekintetből különös figyelmet forditani a fiúra.* „Az Kegyelmed jámbor szolgálatjának nálunk, miképen azelőtt, azonképen ezután is mindenkor tekinteti leszen.“ Báthori István lengyel király levele 1581-ből. (Történelmi Tár. VIII. Kötet). „A haza javát semmi más tekinteteknek nem áldozom fel.“ Deák Ferencz az 1839-iki országgyülésen junius 17-ikén.

TEKINTETBEVÉTEL, (tekintetbe-vétel) ösz. fn. Elmeműködés, midőn valaki valamit fontolóra v. figyelembe veszen.

TEKINTETÉS, (tek-int-et-és) mn. tt. *tekintetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Szélesb ért. erkölcsileg vagy szellemileg tekintetben álló; ujabb kifejezéssel : *tekintélyes ;* l. ezt. 2) Bizonyos hatóságok, testületek, hivatalok tiszteleti czime. *Tekintetes vármegye, tek. káptalan, tek. törvényszék, tek. alispáni hivatal.* (Spectabilis, löblich. *Nagy tekintetű*, Hochlöblich). 3) Bizonyos rangban és hivatalban álló személyeket illető czim. *Tek. alispán, főbiró. Tek. egyetemi tanár úr. Tek. táblabiró urak. Tek. úr, tek. asszony.* (Spectabilis, Wohlgeboren). Szélesb ért. az ügyvédek, orvosok, s több oklevelesek czime. Végre a tisztelkedésre hajlandó népszokás alsóbb rendü úgy nevezett tisztesbek rendüekre s a módosabb, előkelőbb polgárokra is szinte visszaélésig kiterjeszti. V. ö. NAGYSÁGOS; NEMZETES.

TEKINTETÉSKÉDIK, (tek-int-et-és-kéd-ik) k. m. *tekintetéskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Tekintetet vagy tekintélyt igényelve viseli magát; tiszteletre, hódolatra tart számot.

TEKINTETÉSSÉG, (tek-int-et-és-ség) fn. tt. *tekintetéssége-t*. Annak, ki a czimezést szereti, szokták mondani : *tekintetéssége-d*, e helyett : *kegyed* (t. i. a Tekintetes úr v. a Tekintetes asszony).

TEKINTETLEN, (tek-int-etlen) mn. tt. *tekintetlen-t*, tb. —*ek*. Tekintet, vagy helyesebben, tekintély nélküli. *Tekintetlen köznapi ember.* Szabatosabban : *tekintélytelen.*

TEKINTGET, (tek-int-ég-et) gyak. önh. m. *tekintget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *tekintgess*. Gyakran tekint, vagyis ideoda forgatja szemeit. *Előre, hátra, jobbra, balra tekintgetni. A templomban nem illik ideoda tekintgetni. Ki-kitekintget, mintha valakit várna.* V. ö. KACSINTGAT, PILLOGAT, NÉZKÉL. Közéletben a közbülső *t* könnyebb és tetszetősb kiejtés végett elhagyatik, ami irásban sem helytelen.

TEKINTGETÉS, (tek-int-ég-et-és) fn. tt. *tekintgetés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt, majd ide majd oda tekintés. V. ö. TEKINTET ; és TEKINTÉS.

TEKLA, női kn. tt. *Teklát*. Görög eredetü szó : *Theokles* am. Isten dicsősége.

TEKLAFALU, falu Somogy m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*,

TEKNŐ, (tek-en-ő) fn. tt. *teknő-t*. 1) Rendesen faderékból homorúan kivájt, félkörös és hosszukás öblü vagy több deszkából öszveillesztett ilyetén edény. *Mosóteknő, sütőteknő, kis teknő, nagy teknő, bükfateknő, aranymosó teknő. Teknőben kenyeret dagasztani, besózni a disznóhúst. Teknővel leboritani valamit. Olyan, mint a teknőben ingó viz.* (Km.). 2) Némely vizi állatok, nevezetesen, békák, csontáros héja, tokja. *Békateknő.* 3) Hajó medre, vagyis hasa, öble, melyet a bókonyok tartanak öszve. 4) Folyók medre. 5) Vadászoknál egy egész vaddisznónyáj heverő- vagy fekhelye. Továbbá a rókaszállás egy része ; v. ö. SZÁL-

LÁS. Tájdivatosan : *tekenő, tekenyő, teknyő.* A Debreczeni Legendáskönyvben : *tekönő* is. „Szent Benedök vevé a^{h} két foltját (darabját) a tekönőnek s imádkozván megegészszité a tekönőt.“ (221. l. — a codex lapja).

Részesülő alakú, mint *csökkenő, bökkenő,* s hihetőleg az elavult *teken* igéből. Törökül *tekne. Tekenő* v. *teknő* mind alakjánál, mind gyökhangjainál fogva alapfogalomban is rokon a *teke, tok, tök, tegez, takar,* szókkal.

TEKNŐBOLT, (teknő-bolt) ösz. fn. Az építészetben oly boltozat, melynek alakja teknőhöz hasonló.

TEKNŐCZ, (tek-en-őcz vagyis tek-en-ős) fn. tt. *teknőczöt.* Új alkatu szó, mely alatt némelyek csak a teknősbékát, mások a többi teknősállatot is értik.

TEKNŐKE, (tek-en-ő-ke) kics. fn. tt. *teknőkét.* Kis teknő, máskép : *teknőcske.*

TEKNŐRÉSZ, (teknő-rész) ösz. fn. A hajónak alsó, öblös része, medre, különböztetésül más részektől, u. m. a tattól, födéltől stb.

TEKNŐSÁLLAT, (teknős-állat) ösz. fn. Általán állat, melynek testét kemény héju tok födi, milyenek a tekenősbékák, továbbá a csigák és kagylók. Újabb korban némelyek *teknőcz*-nek mondják.

TEKNŐSBÉKA, (teknős-béka) ösz. fn. Vizben és szárazon tenyésző négylábu, úszómászó állatnem, melynek mintegy harminczféle faja van, s teste a békáéhoz hasonló, honnan a neve. Hátát kemény csontárféle paizs takarja, s több fajoknál a hast is kemény héj födi. *Szárazföldi, vizi, tengeri teknősbéka.* Legnagyobb faja a *zöld* vagy *óriás teknősbéka.* „Kevánja vala egy időbe a teknősbéka, hogy ő is felrepülhetne az égbe.“ Pesti G. meséi. (LXXXVII. mese). „Teknősbékának az ő lábait megneveti vala az nyúl. (U. o. CLXXVII. m. Másutt : *mevet*).

TEKNŐVAKARÓKÉS, (teknő-vakaró-kés) ösz. fn. Késnemű eszköz a sütőknél, melylyel a tészta kiszakasztása után a kenyérsütőteknőről az odaragadt tésztát le- és összevakarják.

TEKNŐZET, (tek-en-ő-öz-et) fn. tt. *teknőzet-ét,* harm. szr. —*e.* Teknőforma boltozat az épületben.

TÉKONY, (té-k-ony v. te-ék-öny v. te-eköny) mint mn. ezen összetételekben fordúl elé : *kártékony, jótékony* ; s további alakulással : *kártékonyan, jótékonyan* ; *kártékonyság, jótékonyság* ; l. ezeket.

TÉKOZLÁS, (tékoz-ol-ás) fn. tt. *tékozlás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Vagyonvesztegetés, fecsérlés, pazarlás. V. ö. TÉKOZOL.

TÉKOZLAT, (tékoz-ol-at) fn. tt. *tékozlat-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* Tékozlás elvont értelemben.

TÉKOZLÓ, (tékoz-ol-ó) mn. tt. *tékozló-t,* tb. —*k.* Aki vagyonát, jószágát, pénzét tékozolja. V. ö. TÉKOZOL. *Tékozló fiú. A fösvénynek fia gyakorta tékozló.* (Km.). *Tékozló adakozások. Tékozlónak ruhája végre koldustáskája.* (Km.).

„Minden jószágából midőn kipusztúla
A tékozló fiú, moslékra szorúla.“
Iskolai vers.

Hasonló jelentésüek : *pazarló, fecsérlő, vesztegető.*

TÉKOZOL, (tékoz-ol) áth. m. *tékozol-t* v. *tékozlott,* htn. —*ni* v. *tékozlani.* Oly bőven költ, oly nagy kiadásokat tesz, hogy vagyonának nem csak gyümölcsét, kamatját, hanem tőkéjét is könnyelmüleg elvesztegeti, elfecséreli, elpazarolja, mi tulságos adakozás, fényüzés, dorbézolás, s hasonló kiadások által történik, vagy midőn valaki költekezik, a nélkül, hogy költségeit új keresménynyel pótolná. *Lakomákra, lovakra, agarakra minden vagyonát eltékozolta. Akinek semmie sincs, nem sokat tékozol.* (Km.). A régieknél némileg eltérő jelentéssel fordúl elé. „Sok házak tékozlatnak el.“ (Bécsi cód. Ámos. III. Tárkányinál : sok épület összeromboltatik). „Ezután látám a kost szarvaival tékozlót napkelet ellen és napnyugat ellen, ezfek ellen és dél ellen.“ (Bécsi cod. Dániel VIII. Tárkányinál : szarvaival öklel-dezni).

Minthogy mai szokott jelentésében a tékozló vagyonát, pénzét mintegy szétosztogatja, ideoda, mindenfelé dobálja ; valószinü, hogy a *tékozol* elemezve am. *té-közöl,* azaz té v. szerte v. szerteszét, másokkal közöl, mi szerint oly öszvetett szó, mint *té-bolyog,* magas hangon : *té-velyeg* és *tén-fereg,* azaz tétova forog. A régies jelentés után indulva, (rombol, öklel) lehet *té-kuszál* v. *té-kuszol* is.

TEKÖNŐ, l. TEKNŐ.

TEL, (1), elavult vagy elvont gyök, melyből két osztálybeli szónemzetség eredt. 1) *Telek, telep* térre viszonylók ; melyekkel alapfogalomban egyeznek mély hangon : *talaj, talap.* 2) *Teli, teljes, televény, telik* és családjaik. E tekintetben egyezik vele azon *töl,* melyből *tölt, töltözik, töltsér* stb. képződtek. Mindezek bizonyos térnek ürét, öblét, hézagát elfoglaló vagy hiányt pótló bőségre, sokaságra vonatkoznak. Ez alapfogalomnál fogva rokonai : *tem* v. *töm, tömlő, temérdek* v. *tömördek,* és *több* (töm-b v. töv-b) ; s valamennyivel közös a *te* v. *tė* v. *tő* gyökelem, melyből egyébiránt *tér, terj* stb. szók és származékaik is eredtek.

Mindkét osztálybeliek megegyeznek azon szélesebb értelemben, hogy alapjokat a *tova,* különösebben a *tér* fogalma teszi ; de különböznek abban, hogy az első pont alattiak (nyilt *e*-vel) szétterjedő, szétnyuló, a másik osztálybeliek pedig (inkább zárt *é* s *ö*-vel, úgy hogy *tel-ik* ige multja *töl-t* is) mintegy gömbölyüen vagy tömören megrakott, vagy némi sokaságot öszvefoglaló, illetőleg bekerítő *térre* vonatkoznak. Az idegen nyelvekbeli rokon szókat l. TELI, TÖM szóknál.

TEL, (2) a Nádor-codexben átható igeként jön elé, t. i. a mai ‚tölt‘ értelemben. „Es a szegek oly temerdök valának, hogy a seböket mind betelik vala és vér semmi ki nem jöhet vala.“ (261. l.).

TÉL, fn. tt. *tel-et*, tb. *telek*, személyrag : *telem*, *teled* stb. Elveti az éket a *telel* igeszármazékban is. Az évnek azon szaka, midőn a földgömb egyik vagy másik félkörén leghidegebb időjárás van, különösen az éjszaki közép mérsékü égöv alatt, pl. közép Európában csillagászilag számítva körülbelül december 21-től martius 21-dikeig tartó időszak. *Erős, kemény, csikorgó, havas, zivataros, tartós, lágy, esős, változó tél. Beáll, beköszönt a tél. Enged, mulik a tél. Meg nem eszi a farkas a telet.* (Km.). *A tél hagyján, de a szele gonosz.* (Km.). *Télben kenyért, nyárban ruhát (subát) bolond aki elhagy.* (Km.). *Hét tél, hét nyár megpróbálja őket.* (A házasokról szóló km.).

Egyezik vele a persa *dai* vagy *dei* am. a téli első hó, télelő, nomen primi mensis hiemalis, idest decembris. Vullers), cseremisz *tele*, mordvin *tala*, *tele*, finn, észt, lapp *talve*, vogul *tál*, *tél*, osztyák *teda*, *tede* stb.; valamint másfelül a magyar *szél* (ventus) is, amennyiben valószinü, hogy a *tél* a széltől, azaz szeles, zivataros időjárástól kapta nevét, mint Adelung szerint a német *Winter* a *Wind*-től. Ide mutat e közmondat is : *Ha már fujdogál a szellő, nem sokára beáll a tellő* (telelő). Így neveztetett el a magyar *tavasz*, a *tavas* szótól, tehát ami éghajlatunk, vagyis az őseleink lakták éghajlathoz képest szintén az időjárás szülte rendes természeti változástól.. *Ősz* is am. *asz*, és a *nyár* hihetőleg rokon eredetü az arab *nár* (= tüz) és mongol *naran* (= nap) szókkal. Adelung szerént a latin *hyems* is a görög *ὗειν* (= esőzni) igétől származik (noha ezen szóról *hiems* alakban vannak más vélemények is), és a görög *χειμών* v. *χεῖμα* (stürmisches, regnerisches Wetter; Winter) *χέειν* (= önteni; ömleni) szótól. Sínai nyelven *tûng* am. tél (hyems), és *túng* fagy, megfagyni (gelu, frigore corripi).

TELCS, erdélyi falu a beszterczei kerületben; helyr. *Telcs-re*, *—én*, *—ről.*

TELDÉGÉL, (tel-dég-él) gyakoritó önh. m. *teldégélt*. Egymás után telik. *Már ötödik esztendeje teldegel.*

TELE, (tel-e) mn. a szokottabb *teli* helyett. L. TELI.

TELEDESTELI, (teledes-teli) ösz. mn. Szabó Dávidnál am. *telesdedteli*.

TELEGD, l. TELEKD.

TELEK, (1), (tel-ek) fn. tt. *telkét*. 1) Valamely földrész, földterület, mint birtok, akár mivelt, akár parlag állapotban, akár beépitve, akár pusztán hagyva. *Belső telek*, melyet valaki bizonyos helység vagy város területén bir. *Külső tekek*, valamely község vagy majorság határában. *Háznak való telket venni.* Nem régiben még divatosak valának : *udvartelek, nemestelek, szabad telek, jobbágy telek, elhagyott puszta telek*, mely nevezetek az új birtokviszonyok következtében elhalványultak vagy egészen elenyésztek. Régente inkább csak ‚belsőtelek' értelemben használták : „Az telek mellett vallok thizen négy hold földet." Felvalló levél 1565-ből. (Régi M. Ny. E. II. K. Vegyes tárgyu). 2) Különösen helység, puszta, majorság, melyet többen vagy kevesebben telep gyanánt megszállottak, s állandó lakhelyül választottak. Innen igen nagy számu helyneveink : *Aggtelek, Borsostelek, Csehtelek, Erdőtelek, Halásztelek, Jásztelek, Selyemtelek* stb. stb. 3) Kötel vagy szíj, melylyel valamit megkötnek. *Ostor telke*, melylyel az ostort a nyélre kötik. *Bocskor telke*, melylyel a bocskort a lábszárra füzik.

Mi a két első pont alatti jelentését illeti, l. TEL, elvont gyök. Midőn szíjat, kötelet jelent, rokon a *szalag, szilag, szilánk* hasonló értelmü szókhoz, mintha volna *szeleg* a *szel* ígegyöktől. Fábián István véleménye szerint mindkét értelemben át volna vetve a *kötel* v. *ketel* szóból, s minthogy a telkeket kötéllel is szokták mérni, innen a területet jelentő telek neve is átv. értelemben, mivel tudjuk, hogy néhutt a *holdföldet lánczföld*-nek vagy egyszerüen *láncz*-nak nevezik. Egyébiránt az elsőbb jelentésekben egyezik vele a mongol *delekei* (die Erde, Erdoberfläche; der Fuszboden), mely szó jelent telepet is, pl. *altan delekei* arany telep; továbbá szintén a mongol *tala* (Steppe, Ebene, Flur, Seite, Gegend).

TELEK, (2), falu Bihar m., erdélyi faluk Hunyad, Torda m. és Orbai székely székben, MIHÁLY—, mváros a Jászságban, Ó—, falu Torontál, SZAMOS—, Szatmár, FELSŐ—, puszta Heves m.: ALSÓ—, FELSŐ—, vashámorok Hunyad m.; helyr. *Telek-re*, *—én*, *—ről.*

TELEKABROSZ, (telek-abrosz) ösz. fn. Valamely külső vagy belső teléknek rajza, térképe.

TELEKADÓ, (telek-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet valamely telek birtokától fizetni kell. V. ö. TELEK.

TELEKBIRÓ, (telek-biró) ösz. fn. A telekkönyvi hatóság vagyis bíróság tagja.

TELEKBIRÓSÁG, ösz. fn. L. TELEKHATÓSÁG.

TELEKD, MEZŐ—, mváros Bihar m.; helyr. *Telekd-re*, *—én*, *—ről.*

TELEKDARABOLÁS, (telek-darabolás) ösz. fn. Valamely teleknek több kisebb részekre osztása.

TELEKDI-BACZON, máskép : NAGY-BACZON, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *—Baczon-ba*, *—ban*, *—ból.*

TELEKÉS, (1), (tel-ek-és) mn. tt. *telekés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Telek nevü szíjjal ellátott, megkötött. *Telekes bocskor*, melyet szíjjal füznek a lábszárra. *Telekes bocskorban vadászni.* Különbözik : *telkes.*

TELEKÉS, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Borsod m., KIS—, NAGY—, Vas m.; helyr. *Telekés-re*, *—én*, *—ről.*

TELEKFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról.*

TELEKFÖLJEGYZÉS, (telek-föl-jegyzés) ösz. fn. A teleknek valamely jegyzőkönyvbe, telekkönyvbe irása.

TELEKFÖLSZABADITÁS, (telek-föl-szabaditás) ösz. fn. Valamely teleknek, melylyel némely

földesúri terhek, szolgálatok valának egybekötve, ezen terhek és szolgálatok alól mentesitése; másképp: *földtehermentesitès.*

TELEKHATÓSÁG, (telek-hatóság) ösz. fn. Hatóság, illetőleg bíróság, mely általában a telektörvény alkalmazásával, különösen a telekkönyvek vezetése- s rendezésével, a telkek becsülése- s árverezésével stb. foglalkodik.

TELEKI, faluk Somogy és Veszprém, puszta Abauj m.; helyr. *Teleki-be, —ben, —ből.*

TELEKI-RÉCSE, erd. falu Fogaras vidékében; helyr. *—Récsé-n, —re, —ről.*

TELEKJEGYZŐKÖNYV, (telek-jegyző-könyv) ösz. fn. Így neveztetnek a helyszinelési bizottságok által szerkesztett és a telekkönyvi hatóságok által ez alakban folytatott birtokkönyvek, melyek rendes telekkönyvekké csak később valának átdolgozandók; de ami nálunk ez ideig még elmaradt.

TELEKJÖVEDELEM, (telek-jövedelem) ösz. fn. Jövedelem, melyet valamely telek a birtokosnak behoz vagy behozhat.

TELEKKÖNYV, (telek-könyv) ösz. fn. Hivatalos könyv, melyben bizonyos község vagy kerület telkeinek mennyisége, nagysága, tulajdonosa s végül terhei följegyeztetnek. Innen minden egyes telekkönyvi följegyzés három fölapot foglal magában, ú. m. *A* alatt a birtokállási, *B* alatt a tulajdoni illetőleg tulajdonváltozási és *C* alatt a teherlapot. Más nevei: *nyilvánkönyv, hiteltelekkönyv, hiteltábla.*

TELEKKÖNYVI, (telek-könyvi) ösz. mn. Telekkönyvet illető, arra vonatkozó. *Telekkönyvi eljárás, kezelés. Telekkönyvi bejegyzés. Telekkönyvi szabályok, rendeletek. Telekkönyvi hatóság.*

TELEKKÖNYVVEZETÉS, (telek-könyv-vezetés) ösz. fn. Hivatalos működés, mely által a telekkönyvbe följegyzendők följegyzése eszközöltetik. V. ö. TELEKKÖNYV.

TELEKMÉRTÉK, (telek-mérték) ösz. fn. Térmérték, mely a telek nagyságát hold, láb stb. szerént mutatja.

TELEKNAGYSÁG, (telek-nagyság) ösz. fn. Valamely teleknek kiterjedése.

TELEKOSZTÁLYOZÁS, (telek-osztályozás) ösz. fn. A telkeknek minőségök (a talaj kisebb-nagyobb termő ereje) szerénti megjelölése, pl. 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. osztályu telek.

TELEKPÉNZ, (telek-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet némely városokban a község pénztárába tartozik fizetni, ki valamely telket, illetőleg házat elad vagy veszen, a szerint amint az eladók és vevők egymás közt egyezkednek.

TELEKSZOLGALOM, (telek-szolgalom) ösz. fn. Valamely telken fekvő szolgalom. V. ö. SZOLGALOM.

TELEKTÖRVÉNY, (telek-törvény) ösz. fn. A telkeket, mint földbirtokot illető törvény. Különösebben a telekhivatalt, telkek be- v. átirását, telekkönyvek vezetését stb. illető törvény.

TELEL, (tel-el) önh. m. *telel-t.* Életét, lételét télen által folytatja; bizonyos helyen és állapotban tölti a telet. *Falun, városban telelni. A szarvasmarha aklokban, istálókban telel. Száraz szalmán telelnek az ökrei. Nem tudom, hogy telelünk ki. A nyári szállásért meg nem telel veled a fecske.* (Km.). *Krumplin telelt éhenkórász.*

TELELÉS, (tel-el-és) fn. tt. *telelés-t*, th. *—ek*, harm. szr. *—e.* A télnek bizonyos helyen vagy állapotban átélése, eltöltése. *Telelésre akolba hajtani a gulyát. Telelésre szükséges eleséget beszerezni.*

TELELŐ, (tel-el-ő) mn. tt. *telelő-t.* 1) Aki vagy ami bizonyos helyen v. állapotban tölti el a telet. *Falukon, városokban telelő hadseregek. Akolban telelő barmok.* 2) Ami télen által eltart. *Telelő gyümölcs, alma, körtvély.* 3) Mint főnév jelent téli eleséget. *Elegendő telelőt beszerezni. Elfogyott a telelője.*

TÉLELŐ, (tél-elő) ösz. fn. December hava, melyben a tél kezdetét veszi, másképp: *karácson hava, véghó.*

TELELTET, (tel-el-tet) mivelt m. *teleltet-tem, —tél; —ett*, par. *teleltess.* A barmokat, nyájakat télen által bizonyos helyen és eleséggel tartja, táplálja. *A disznócsordát makkon az erdőben, a gulyát akolban szénán szalmán teleltetni. Másnak marháit bérben teleltetni.*

TELELTETÉS, (tel-el-tet-és) fn. tt. *teleltetés-t*, th. *—ek*, harm. szr. *—e.* Élelmezés, melylyel téli időben a barmokat, nyájakat ellátják.

—TELEN, l. *—TALAN.*

TÉLÉN, (tél-én) időhatározó. Téli időben, tél folytában. *Nyáron pusztán, télen faluban, városban lakni.* „Télen nyáron pusztán az én lakásom.“ (Tompa M.).

TELENES TELI a székelyeknél am. a szokottabb *telides teli.*

TELEP, (tel-ep) fn. tt. *telep-et*, harm. szr. *—je* v. *—e.* Bizonyos földterület, vagy telek, melyen egy vagy több személy ideiglen vagy állandó lakás végett megszáll; gyarmat által elfoglalt, s megnépesített vidék. Szélesb ért. minden hely, tér, melyen valaki leül, lefekszik, hogy megpihenjen, kinyugodja magát vagy bizonyos dolgot végezzen. *Pásztorok, halászok, utasok telepe. Az árnyékos fa a zöld gyep kedves telepet nyujt az utasnak. Álgyutelep*, több álgyu által elfoglalt hely. Bányász nyelven az ásványoknak oly rétegszerü fekvényei (Lagerstätten), melyeknek hosszaságokhoz képest, nagyobb és nevezetesebb szélességök van; különböztetésül az erektől, melyek hosszaságukhoz képest csekély szélességgel bírnak. *Kereskedelmi telep*, valamely kereskedőnek vagy kereskedői társulatnak üzleti helyisége (Etablissement); milyennel azonban nagy kereskedő társulatok különböző országokban sőt földrészekben is szoktak bírni. Váltókon a fizető lakhelyétől külön megnevezett fizetési hely; másképp: *telepvény.* (Wechseldomicil).

Mint származékai: *telepedik, telepit* mutatják, legközelebb rokonságban van azon *terep* szóval, melyből

terepély, terepélyes, terped, terpeszt, terpeszkedik származtak, vagyis *telep* végfogalomban nem egyéb mint *terep*, azaz, nyilt tágas tér és *telepedik* am. *terepedik*, t. i. az *l* és *r* rokon hangok fölcserélésével, mint: *ilomba iromba, botlik botránkozik, talabor terebély* stb. Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén térre vonatkozó *alap, közep, ülep, talap*. Egyezik vele a mongol *talbi-khu* ige (mettre, poser, placer, poster, installer). V. ö. TEL, elavult gyök; és TELEK.

TELEPÈDÉS, (tel-ep-èd-és) fn. tt. *telepèdés-t* tb. —*èk*, harm. szr. —*e*. Bizonyos helynek, térnek elfoglalása nyugvás, pihenés, vagy ideiglenes szállás, vagy állandó lakás végett. *Letelepedés, megtelepedés.*

TELEPÈDIK, (tel-ep-èd-ik) k. m. *teleped-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamely helyen, téren megszáll, leül, lefekszik, leheveredik, vagy állandó lakást foglal. *Az utasok árnyékos fa alá, a vendégek egy asztal mellé telepedtek.* „És midőn letelepedtek és evének, mondá Jézus“ (Mark. 14. Tárkányi szerint). *Az ellenhadak a városon kivül telepedtek le. Külföldről jött családok, földmüvesek telepedtek meg nálunk. A vándor czigányok a falu végén telepednek le.* A mutatómód jelen idejében máskép: *telepszik. Telepszik a rőtvad ha lefekszik.* (Bérczy K.). Elemzésére nézve l. TELEP.

TELEPÉRCZ, (telep-ércz) ösz. fn. Ércz, mely az úgy nevezett bányatelepekben találtatik. V. ö. TELEP.

TELEPÉS, (tel-ep-és) mn. és fn.; mint mn. tárgyesete: *telepes-t* v. —*et*, többese: —*ek*. Teleppel biró, teleppel ellátott. *Telepes váltó.* Mint fn. tárgyesete. *telepés-t*, tb. —*ék*. Személy, ki a váltói telepen mint a fizetéssel megbizott fordúl elé. (Domicilat).

TELEPÉZ, (tel-ep-éz) áth. m. *telepez-tem*, —*tél*, —*ett*. A váltót teleppel látja el, vagyis a váltóra külön fizetési helyet ír. (Domiciliren). V. ö. TELEP.

TELEPÉZÉS, (tel-ep-éz-és) fn. tt. *telepézés-t*, tb. —*ék*. A váltónak teleppel ellátása.

TELEPHEGY, (telep-hegy) ösz. fn. Hegy, mely telepekből, azaz, vízirányosan fekvő szélesen terjedő föld- és kőrétegekből áll.

TELEPHEGYSÉG, (telep-hegység) ösz. fn. Több telephegy lánczolata; egymással öszvekötött telephegyek. V. ö. TELEPHEGY.

TELEPHELY, (telep-hely) ösz. fn. Hely, földterület, puszta telek, melyet megszállani lehet. *Az érkezett gyarmatoknak kimutatni a telephelyet.*

TELEPÍT, (tel-ep-ít) áth. m. *telepít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Bizonyos földterületre idegen földről jött embereket, gyarmatokat szállít, hogy ott lakván földet miveljenek, vagy bizonyos iparágat üzzenek. *Az érczhegyekbe bányászokat, az erdőkbe szénégetőket, a pusztákra földmiveseket telepiteni.* Szélesb. ért. ideiglenes tartózkodás, táborozás, pihenés stb. végett bizonyos helyre, térségre rendel. *Az ostromló sereget a vár környékére telepiteni.*

TELEPÍTÉS, TELEPITÉS, (tel-ep-ít-és) fn. tt. *telepítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rendelkezés, mely által bizonyos földterületre idegen helyről érkezett embereket szállítanak akár ideiglenes, akár állandó maradásra.

TELEPÍTŐ, TELEPITŐ, (tel-ep-ít-ő) fn. tt. *telepítő-t*. Személy, ki valamely puszta földterületre lakosokat, gyarmatokat szállít.

TELEPITVÉNY, (tel-ep-ít-vény) fn. tt. *telepitvény-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Gyarmat által elfoglalt s megnépesített földterület; így nevezik magát a gyarmatot is, mely inkább más telepítő eszközlésével, befolyásával mint saját erejéből telepedett meg.

TELEPÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Telepóczra*, —*on*, —*ról*.

TELEPSZIK, (tel-ep-ész-ik) k. Csak a mutató mód jelenidejében használtatik, különben l. TELEPÈDIK.

TELEPŰL, (tel-ep-ül) önh. m. *települ-t*. Bizonyos telepen meghonosúl, vagy ideiglenes tartózkodás végett megszáll. Egy jelentésü vele: *telepedik.*

TELEPŰLÉS, TELEPÜLÉS, (tel-ep-ü-lés) l. TELEPÈDÉS.

TELEPVÉNY, (tel-ep-vény) fn. tt. *telepvény-t*, tb. —*ék*. Így hívják különösen a váltói telepet; l. TELEP alatt.

TELEPVÉNYÉS, (tel-ep-vény-és) mn. és fn. L. TELEPÉS.

TELEPVÉNYÉZ, (tel-ep-vény-éz) áth. m. *telepvényez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. l. TELEPÉZ.

TELEPZET, (tel-ep-éz-et) fn. tt. *telepzet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Telepek összesége 2). L. TELEPVÉNY.

TELES, (tel-es). Nagyitó kifejezésül használják ‚telestele‘ ikerített szóban; hasonló képeztetésüek: *legesleg, megesmeg.*

TELÉS, (tel-és) fn. tt. *telés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely hézagot, ürt, bizonyos bőség foglal el. Ellentétei: *fogyás, ürülés.* Midőn időre vonatkozik, jelenti azon egymás után következő perczek, napok, évek sorát, melyek elmultak, s mintegy végrehajtott egészet képeznek. V. ö. TELIK.

TELESDED, (tel-es-ded). Nagyitó kifejezésül használtatik ‚telesdedteli‘ ikerített szóban.

TELESDEDTELE v. —TELI, (telesded-tele v. —teli) ösz. ikerített mn. Fölösen, csordultig, megtelt. Alakra hasonló hozzá *körösded körül.*

TELESMÁN, mn. tt. *telesmán-t*, tb. —*ok*. Székely szójárás szerint am. szájtátó, ügyetlen, bámészkodó, ángóbángó. Eredetére talán *telesmám* v. *bám* v. *bámé*, azaz tele bámészkodással.

TELESTELE, (teles-tele) ösz. mn. Szabó Dávidnál am. *telesdedtele.*

TELESZT, (tel-esz-t) áth. m. *teleszt-ett*, par. *teleszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Vegytani ért. bizonyos folyadékban annyi másnemü testet oldoz fel, menynyit az magába fogadni képes. *A választóvizet ezüsttel teleszteni.* (Saturare). Máskép: *telít*; l. ezt.

TELESZTÉS, (tel-esz-t-és) fn. tt. *telesztés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Vegytani működés, mely által bizonyos folyadékot telesztenek. V. ö. TELESZT.

TELETALPU v. —TALPÚ, (tele-talpu) ösz. mn. Mondják oly állatokról, melyeknek talpa, illetőleg körme hasítatlan, nem hézagos, milyen a lovak, szamarak körme.

TELETSZAKA, (telet-szaka) ösz. ih. Egész télen által, mig a téli időszak tart. Hasonló alkotásuak: *nyaratszaka, hetetszaka, éjtszaka*. Elemzésére nézve l. NYARATSZAKA.

TELEVÉNY, (tel-e-vény) mn. és fn. tt. *televény-t*, tb. *—ek* v. *—ék*. Szabó D. szerént am. töltevény, öszvehordott, torlott sokféle gaz. Innen újabb használatban, elrohadt növényi testekből, árviz hordta hasonló alkatrészeket tartalmazó iszapokból származott, zsiros, kövér, termelésre legalmasabb, buján sarjadzó föld, melynek tenyésztő erejét a hosszas mivelés még ki nem szivta. Némelyek szerént másképen: *korhany. Szigetek, lápok, vizmellékek televény földe.* „A legtökéletesebb mag, ha azt sziklára vagy sivár homokra vetjük, nem verhet gyökeret; mig ellenben a látszólag leghibásabb, mely gazdag televénybe esett, faóriássá nőhet fel. Így az emberek kifejlődésénél nem határozhatjuk meg, mit köszön mindenik magának s mit helyzetének.“ B. Eötvös J. (Gondolatok 279. l.).

Nevét a *telik, teli* szóktól kapta, mennyiben az ily föld termelésre kellő részekkel, bőségesen meg van telve. Alakra nézve hasonló a *kelevény, halaványy, merevény* stb. igékből származott szókhoz.

TELEVÉNYDÚS, (televény-dús) ösz. mn. Televényben bővelkedő.

TELEVÉNYES, (tel-e-vény-es) mn. tt. *televényes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Televénynyel vegyes.

TELEVÉNYGAZDAG, (televény-gazdag) l. TELEVÉNYDÚS.

TELEVÉNYTURBOLYA, (televény-turbolya) ösz. fn. Növényfaj a turbolyák neméből; szára hengeres, bötykös; levelei háromszor szárnyaltak, levelkéi tojásdadok; ernyői mintegy ötágúk; gyümölcse orra rövid, sima. (Scandix Anthriscus). V. ö. TURBOLYA.

TELEVÉR, l. TELIVÉR.

TÉLFORDULAT, (tél-fordulat) ösz. fn. A téli időszak változata, midőn a hideg tetőpontját érvén, ismét engedni kezd. Határozatlan időpont, mely nálunk mintegy január vége vagy február eleje táján szokott beköszönteni.

TELGÁRT, falu Gömör m.; helyr. *Telgárt-ra, —on, —ról*. (Thiergarten). A Garam folyó itt veszi eredetét.

TELHETETLEN, TELHETLEN, (tel-het-[et]-len) mn. tt. *telhetetlen-t*, tb. *—ék*. Széles ért. kinek vágyait kielégiteni nem lehet, ki mindig többet kiván. *Telhetetlen nagyravágyású ember. Telhetetlen zsugori, pénztőzsér. Telhetetlen, mint a pap* v. *barát zsákja*. (Km.). *Telhetlen mint a pokol*. (Km.). Különösen am. sokat evő, torkos, szüntelen éhező, zabáló. *Telhetetlen hasu éhenkórász*. Határozóként am. telhetetlenül.

TELHETETLENKÉDÉS, TELHETLENKÉDÉS, (tel-het-[et]len kéd-és) fn. tt. *telhetetlenkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Vágyakodási állapot, midőn valaki folytonosan telhetetlen, soha ki nem elégithető. V. ö. TELHETETLEN.

TELHETETLENKÉDIK, TELHETLENKÉDIK, (tel-het-[et]len-kéd-ik) k. m. *telhetetlenkéd-tem, —tél, —ett*. Ujabb és ujabb vágyai támadnak, mindig többet és többet kiván; különösen hasát soha ki nem elégítve egyremásra eszik, zabál, torkoskodik, vagy ennivalót keres.

TELHETETLENSÉG, TELHETLENSÉG, (tel-het-[et]len-ség) fn. tt. *telhetetlenség-et*, harm. szr. *—e*. Telhetetlen állapot, vagy tulajdonság; szüntelen éhezés, étvágy. V. ö. TELHETETLEN.

TELHETETLENÜL, TELHETLENÜL, (tel-het-[et]len-ül) ih. Telhetetlenek módjára, szüntelen többre vágyva, többre éhezve.

TELHETLEN; TELHETLENSÉG; TELHETLENÜL, l. TELHETETLEN; TELHETETLENSÉG; TELHETETLENÜL.

TELHETŐ, (tel-het-ő) mn. tt. *telhetőt*. Ami bizonyos erő, eszköz, mód által megtörténhetik, meglehet, végrehajtható. *Minden telhető, kitelhető módon. Kitelhetőképen rajta leszek. Ami tőlem telhető, el nem mulasztom.*

TELHETŐLEG, (tel-het-ő-leg) ih. Telhető módon, telhetőképen. *Tőlem kitelhetőleg.*

TÉLHÓ, (tél-hó) ösz. fn. Első hó a polgári évben, azaz január, melyre égövünk alatt a tél dereka esik; máskép: *Boldogasszony hava, első hó*.

TELI, (tel-i) mn. tt. *teli-t*, tb. *—ek*. 1) Minek öblös belseje, hézaga, ürege, vagy egész terjedelme bizonyos bőséggel el van látva, amiben ür, hiány nincsen. *Teli zsák, erszény, zseb. Teli kád, hordó, sajtár, kancsó, palaczk, pohár. Teli fazék, tál, tányér, kalán. Teli marok* (teli marokkal szórja a pénzt), *teli száj, teli torok* (teli torokkal kiabál). *Teli hold*, midőn egész tányéra világos. *Teli hang*, vadászok nyelvén, ha a falkának minden kopója csaholva hajt. A latin *plenus* szerkezete szerint a bőség tárgyát *val, vel* viszonyitó raggal vonzza. *Pénzzel teli zacskó. Borral teli hordó. Gabonával teli hombárok, vermek. Meddig hordód teli, addig leszesz deli, de amidőn üres, megvet minden rühes.* (Km.). *Teljebb* (= teliebb) *töltsd poharam, éljen a barátság.* (Bordal). 2) Midőn *van* vagy *lesz* igével fordul elé a mondatban, akkor igerészesülő *telve* gyanánt használtatik. *Teli van a város idegenekkel. Teli van a marka. Teli lesz vele három zsák. Ez a hordó tegnap teli volt, s ma már üres.* 3) Határozóként áll ily mondatokban: *Teli rakta a zsebét pénzzel. Teli szedte a kosarat gyümölcscsel. Teli töltötte a poharat. Hord teli a kancsót.* Köz szokás szerinti változattal: *tele*, kivált midőn *van* és *lesz* igékkel jár. *Tele van hirével a város. Szép virágokkal kerted tele,*

könnyü volna menni bele. (Népd.). *Torkig tele vagyok vele. Tele* v. *teli van suvadt mogyoróval,* azaz büszke semmire. (Székely km.).

Gyöke a *telik* ige, s ennek módosított alakú részesülője *telő* helyett áll, t. i. a részesülő képzője *ó, ő,* többször *i*-re s néha *e*-re szokott változni, mint *csaló, csali, menő meni* (meny), *sunyó sunyi, hányóvető hányiveti, lótófutó lótifuti, markapökő markapöki* stb. és így *telő teli tele.* V. ö. TET, (1). Egyezik vele az oszmanli-török : *dolu.* (Innen a ‚dolu' [nem : *dolo*] nevü török faj dinnye), melylyel ugyanitt egy eredetüek : *dol-mak* (= tel-ni), *doldur-mak* (tölt-eni) stb.; továbbá Vámbéry szerént a csagataji *tolu* (teli), *tol-mak* (tel-ni), *toldur-mak* (tölt-eni), ujgur *toluk* (tele); Budenz J. szerént a finn *täyte* (teli), *täyty-* (tel-ni, megtel-ni), *täyttä-* (tölt-eni, teljesítni), észt *täis, täüs* (teli), lapp *teuvas, teuves* (teli), *teus, teusa* (megnőtt, adultus), vogul *tajl, tali, taul* (teli), déli vogul *tal* (teli), *tal-* (tel-ni), *talt-* (tölt-eni), osztják *tét* (teli), szürjén *tïr* (tele), *tïrm-* (megtel-ni), *tïrt-* (tölt-eni), votják *tïr* (tele), *tïr-* (tölt-eni), *tïrm-* (tel-ni, genügen), *tïrmït* (tele, elég) stb. Ide sorozhatók még a mongol *tül* (Schmidtnél) v. *dül* (Kowalewszkinél, am. bővülés, növekedés), *delger* (terjedt, teli, pl. *delgher szara* (teli hold), *delgere-kü* (terjed-ni), ismét *tügel* (teljes, egész), *düng* (teli, teljes), *düngle-kü* (teli, teljes lenni) stb. Zenkernél eléjönnek még a keleti török *tola, tolun* (mindkettő az Ábuskában is, 52, 53. l.) és *tülej* (sokaság, Menge, Schaar).

TÉLI, (tél-i) mn. tt. *téli-t,* tb. —*ek.* Télben létező, télben uralgó; télre vonatkozó, télben használt vagy használtatni szokott, télre való. *Téli időjárás. Téli munka. Téli mulatság. Téli szállás, szoba. Téli köntös, kesztyü, sapka, öltözet. Ritka, mint a téli fa árnyéka.* (Km.).

TELIBÉLÜ v. —BÉLŰ, (teli-bélü) ösz. mn. A növényeknél midőn a szerv belseje valamely tömöttebb állománynyal van megtöltve; ellentéte a *csöves-* vagy *bördős*-nek.

TELID, (tel-id) mn. a *teli* törzsből *d*-vel megtoldva, mint *kicsi kicsid, könnyü könnyüd, lassu lassud, karcsu karcsud* stb. Jobbára csak ikerítve használtatik : *teliden teli, telides teli* s am. igen nagyon, csurdultig, kiömlésig stb. töltve. Másképen : *teledes* v. *teljedes teli, teles* v. *telis teli, teljen teli.*

TELIDEN TELI, l. TELID alatt.

TELIDESTELI, ösz. fn. L. TELID alatt.

TÉLIES, (tél-i-es) mn. tt. *télies-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Téli időre, szokásra mutató, mint télen szokott lenni; téli időhöz alkalmazott. *Télies napok, idő,* azaz hideg, fagyos, borongós. *Télies öltözet.*

TÉLIESEN, (tél-i-es-en) ih. Úgy mint télen szokás, pl. hideg ellen elkészülve. *Téliesen öltözködni.*

TELIHANGU v. —HANGÚ, (teli-hangu) ösz. mn. 1) Az egész hangöbölből kijövő, kinyomuló. *Telihangu kiáltás, szózat, trombitariadás.* 2) Teljeshangu, melyben az összhanghoz, v. hangegyezményhez tartozó minden hang (rendszerént négy szózat, pl. valamely férfikarban első, másod felhang és első, másod alhang) megvan. *Teli hangu zene, ének.*

TELIK, (tel-ik) k. m. *tel-t,* néha *töl-t,* htn. *tel-ni.* 1) Mondjuk öblös, hézagos térről, üregről, midőn bizonyos test, illetőleg bőség, sokaság foglalja el, s hiánya, üressége megszünik. *Telik, megtelik a hordó,* midőn valamit fölszinig öntenek, gyömöszölnek stb. bele. *Étellel, itallal telik a has. Nagy száj nagy falatokkal telik.* (Km.). *Telik a zsák, az erszény. Megteltek a hombárok, vermek buzával. Ha fénylik Vincze, megtelik a pincze.* (Időjóslati mondat). *Majd elválik, hány zsákkal telik.* (Km.). *Telik, megtelik a hold,* midőn egész tányéra fényessé lesz. *Kocsistorok, barátzsák nehezen telik.* (Km.). Ellentétei : *ürül, fogy.* 2) Időről szólva am. perczek, órák, napok, évek váltják föl egymást, s mintegy halomra, tömegbe gyűlnek, tulajdonkép elmulnak. *Sok idő telt bele. Telnek a napok. Eltelhetik bele húsz év is.* 3) Megesik, megtörténik. *Betelt, amit jövendöltem. Kitelik tőle minden,* azaz, képes megtenni, elkövetni mindent. *Annyi nem telik tőlem,* annyira nem vagyok képes, annyival nem bírok. „Ami tőle telt, megcselekedte." (Mark 14. Tárkányi szerént). *Sokba, kevésbe telik,* azaz sok, kevés kell hozzá, hogy meglegyen. *Nagy fáradságba, sok pénzbe, hosszu időbe telt. Ami sokra becsültetik, sokba telik.* (Km.). Ez értelemben többször *kerül* igével fölcserélhető. 4) Ömlik, szakad. *Fejedre telik a párlúg.* (Km.). 5) Ezen mondatban : *kedve, öröme telik valamiben* v. *valakiben,* am. kedvét, örömét leli benne, tetszik neki. *Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telt.* (Máté 3. 17. Káldi).

Azon egyszerü igék osztályába tartozik, melyek élő vagy elavult főnevekből *ik* által képeztetnek, mint : *okik, tűzik,* továbbá *alik, fekik, nyugik,* (régiesek) *hugyik* stb. V. ö. TEL és TÖLT.

TÉLILEG, (tél-i-leg) ih. Téli módon, télen divatozó szokás szerint. *Télileg öltözni,* melegen, hideg ellen ovakodva. Jobb hangzással : *téliesen.*

TÉLI SALÁTA, népies neve a *derécze szigoráll* (veronica beccabunga) nevü növényfajnak; másképen szintén népiesen : *vízi saláta, vízi pólé, derécze.*

TELISÉG, (tel-i-ség) fn. tt. *teliség-et,* harm. szr. —*e.* Állapot vagy tulajdonság, midőn valamely üreg, hézag, öböl valamivel töltve van. Ellentéte : *üresség, hiányosság.*

TELISKA, erdélyi falu Szeben székben; helyr. *Teliská-ra, —n, —ról.*

TELISTELI, (telis-teli) l. TELIDESTELI.

TELÍT, (tel-ít) áth. m. *telít-ett,* htn. —*ni* v. —*eni,* par. —*s.* Az egyik testet feloldás utján a másikkal akként egyesíti, hogy a feloldó anyag a feloldandóból többet magába nem fogad, pl. a köz életben, ha egy pohár tiszta vizben annyi sót, czukrot olvasztunk fel, hogy az már többé tiszta nem marad, hanem abban némely részecskék feloldatlanul uszkálnak vagy leülepednek. Egyébiránt mint műszónak a vegyészetben van helye.

TÉLI TORMÁNCS, népies neve a *tormáncs szegecs* (erysimum barbarea) nevü növényfajnak.

TELIVÉR, (teli-vér) ösz. mn. 1) Embert illetőleg, ki tulságosan vérmes, kinek vérerei a bőséges vértől duzzognak, minélfogva gutaütésre hajlandó. 2) Így nevezték az angolok azon lovakat, melyeket keletről, nevezetesen Arabiából hozott mének által negyedik nemzedékig nemesítettek.

TÉLIZÖLD, (téli-zöld) ösz. fn. 1) A puszpángok neme alá tartozó cserjefaj népies neve; levelei tojáskerekek, nyelei szőrös szélük, porhonjai tojásdad nyilformák; növénytani néven: *télizöld puszpáng.* (Buxus sempervirens). 2) Néhutt a hanga nemü cserjefajnak szintén népies neve; másképp: köz néven: *hangafa, vad cziprus, repcsén;* növénytani néven Diószegi-Fazekasnál: *repcsén hanga.* (Erica vulgaris). Eléjön még népnyelven: *kerek télizöld,* Diószegi-Fazekasnál: *csahajsz körtike.* (Pyrola rotundifolia).

TELJ, (tel-j) fn. tt. *telj-et.* Bőség, sokaság, mely bizonyos tér határai között levő öblöt, üreget, hézagot foglal el, s azt betölti. Átv. *élet telje,* férfi kor, midőn az életerő egészen kifejlett. *Erő telje,* azaz az erőnek fő fokon álló bősége.

E szónak gyöke: *tel,* melyből *j* utótéttel lett *telj,* mint az *al, fe, szá, szom, fér, sar, ter, mar, orr* gyökökből, *alj* v. *aly, fej, száj, szomj, férj, sarj, terj, marj, orrj* stb. Egyébiránt úgy is elemezhető, hogy a *teli* melléknévből alakult, az *i* átváltozván *j*-re, miszerint a *teljes* származék is am. telies.

TELJEBB, l. TELI alatt.

TÉLJEGY, (tél-jegy) ösz. fn. Így neveztetnek azon csillagzatok, melyeken a nap téli hónapokban látszólagos futását teszi, t. i. a bak, vízöntő v. kanta, és halak.

TELJENTELI, (teljen-teli) ösz. mn. és ih. Tájdivatosan am. telides teli, egészen, csurdultig teli. *Teljenteli pohár. Teljenteli tölteni a hordót.* Elemezve: *teli-en teli.*

TELJES, (tel-j-es v. tel-i-es) mn. tt. *teljes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Bizonyos bőséggel, sokasággal elégségig ellátott, hiánytalan, a maga nemében semmi fogyatkozást nem szenvedő. *Teljes arcz,* azaz gömbölyü, hizott, nem ránczos, nem sovány. *Teljes hold,* midőn egész tányéra világos. *Teljes kor,* megérett, férfi kor. *Teljes szarvas* az augusztusi, midőn a hizási időszak tetőpontját éri el. (Bérczy K.). *Teljes virág,* melynek bokrétáját sürüen nőtt szirmok képezik. *Teljes viola. Teljes szegfű.* Az erdészeti műszótárban teljes virág az, melynél a csésze, párta, porodák (hímek) és terme (anya) megvannak; *nem teljes,* hol e négy főrész valamelyike hiányzik. Gönczy Pálnál ezek neve helyesebben: *tökélyes* és *nem tökélyes virág. Teljes bucsu,* mely minden bünök, illetőleg büntetések elengedésére, megbocsátására kiterjed. *Teljes erő, hatalom, akarat. Teljes életében,* egész élete folytában. *Szeretni az Istent teljes szivből, teljes lélekből, teljes erőből. Ez teljes lehetetlen,* semmiképp nem történhető, végre nem hajtható. *Val, vel* képzőjü viszonynevet is vonz, mint a latin *plenus. Üdvözlégy Mária, malaszttal teljes. Ravaszsággal teljes ember.* Régibb irásmóddal: *tellyes;* Szabó Dávidnál eléjön *telles* is, mintha ‚tellik' igéből származtatná.

TELJESÉDÉS, (tel-j-es-éd-és) fn. tt. *teljesédés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* 1) Állapot, midőn valami teljessé, azaz a maga nemében egészszé, tömötté leszen. 2) Végrehajtás által, vagy történetileg meglett állapot. *Parancs teljesedése. Reményünk, vágyaink teljesedése.* V. ö. TELJES.

TELJESÉDIK, (tel-j-es-éd-ik) k. m. *teljesedtem, —tél, —ett.* 1) A maga nemében egészszé, bőségessé, tömötté, hiánytalanná leszen. *Arcza, teste szemlátomást teljesedik.* 2) Müködés, végrehajtás által létesül. *Akaratom, parancsom teljesedett.* 3) Történetileg meglesz, megesik. *Reményem, vágyam teljesedett, beteljesedett. Amit jövendöltem volt, ime beteljesedett. Be-* v. *megteljesedett rajta.* (Szabó D.). „Félek igen rajta, hogy az én jövendölésim bé ne teljesedjenek, a mellyeket egynéhány esztendőktől fogvást egyszer is másszor is irtam kegyelmednek." Gr. Eszterházy M. nádor Rákóczi György erdélyi fejedelemhez 1644-ben.

TELJESEN, (tel-j-es-en) ih. Egészen, hiánytalanul, fogyatkozás nélkül. *Teljesen végrehajtani valamit. Teljesen bevégzett munka. Teljesen igazolni magát. Teljesen megtörtént, amit jövendöltem volt.*

TELJESEREJŰ, (teljes-erejü) ösz. mn. Kellő fokig fejlődött, s egész hatásu erővel biró. *Teljeserejű férfi.*

TELJESÉRTÉKÜ, (teljes-értékü) ösz. mn. Minek értékéből semmi sem hiányzik, minek becse nem fogyatkozott; eredeti, számszerinti értékét megtartó. *Teljes értékü pénz, kötelezvény.*

TELJESHANGU v. —HANGÚ, (teljes-hangu) l. TELIHANGU, 2).

TELJESHATALMU v. —HATALMÚ, (teljes-hatalmu) ösz. mn. 1) Ki mások személye és vagyona fölött határtalan hatalmat gyakorol. *Teljes hatalmu fejedelem, uralkodó.* 3) Ki bizonyos ügyek viselésében valamely személyt vagy testületet mint annak megbizottja képvisel, s az illető ügyben egész hatalommal rendelkezik, intézkedik. *Teljeshatalmu követ, ügyviselő.*

TELJESHATALOM, (teljes-hatalom) l. TELJHATALOM.

TELJESÍT, TELJESIT, (tel-j-es-ít) áth. m. *teljesít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit egészen végrehajt, megtesz. *Teljesiteni az Isten parancsait, az elüljáróság rendeleteit. Miért nem teljesítetted, amit magadra vállaltál? A szerződést teljesitni polgári kötelesség.* Régiesen am. kiegészitni. „Montha (mondta) vala k(egyelmed), hogy az legényeknek az mennyi héja (hija) vagyon, reá tellesétsek" (tellesítsük. Levél 1557-ből. Szalay Ág. 400. m. l. 248. l.).

TELJESÍTÉS, TELJESITÉS, (tel-j-es-ít-és) fn. tt. *teljesítés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Valaminek végrehajtása, megtevése. *Parancsok, rendeletek, megbizások teljesitése.*

TELJESITÉSI, (tel-j-es-it-és-i) mn. tt. *teljesitési-t*, tb. —*ek*. Teljesitésre vonatkozó. *Teljesitési per.*

TELJESITMÉNY, (tel-j-es-it-mény) fn. tt. *teljesitmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valaminek teljesitéséből eredett állapot; teljesített dolog.

TELJESÍTŐ, TELJESITŐ, (tel-j-es-ít-ő) mn. tt. *teljesitö-t*. 1) Aki bizonyos teendőket végrehajt. *Ura parancsát hiven teljesitö szolga.* 2) Mi által valami végrehajtatik. *Kötelességet teljesitő pontosság, szorgalom.*

TELJESITVÉNY, (tel-j-es-it-vény) fn. tt. *teljesitvény-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Lásd : TELJESITMÉNY.

TELJESKOR, (teljes-kor) ösz. fn. Az emberi életnek egészen kifejlett, megülepedett kora. Jogi ért. azon kor, mindőn az ifju szülei vagy más gyámság és gondnokság alól kiszabadúl s vagyona és egyéb jogai iránt önmaga rendelkezhetik. Ez a mi törvényünk szerént fiszemélyeknél rendesen a betöltött 24-ik, nőszemélyeknél a betöltött 16-ik év után következik; másképen : *nagykor*; ellentéte : *nemteljes kor, kis kor.*

TELJESKORU, (teljes-koru) ösz. mn. Ki a teljeskort elérte. V. ö. TELJESKOR.

TELJESKORUSÁG, ösz. fn. A teljeskorra jutott embernek állapota, illetőleg képessége, vagyona kezelésére és jogi viszonyai iránti rendelkezésre. V. ö. TELJESKOR.

TELJESMÉRTÉK, (teljes-mérték) ösz. fn. Bárminő mérték (ür-, suly-, hosszmérték), melyből semmi se hiányzik.

TELJESMÉRTÉKÜ v. —MÉRTÉKŰ, (teljesmértékü) ösz. mn. Ami a rendes törvényes mértéket megüti. *Teljes mértékü akó, mázsa.*

TELJESSÉG, (tel-j-es-ség) fn. tt. *teljesség-et*, harm. szr. —*e*. Teljes, hiánytalan, egész állapota vagy tulajdonsága valaminek. *Arcznak, testnek teljessége.* V. ö. TELJES.

TELJESSÉGGEL, (tel-j-es-ség-vel) ih. Rendesen *nem* tagadóval használtatik, s am. épenséggel nem, semmiképen sem, semmimódon. *Teljességgel nem boldogulhatni vele.* Tagadó nélkül am. elhatározottan, mindenképen. *Teljességgel megtagadott tőlem mindent. Teljességgel azt akarja, hogy ...*

TELJESSULY, (teljes-suly) ösz. fn. Sulymérték, melyből semmi se hiányzik.

TELJESSZÁM, (teljes-szám) ösz. fn. Mondják tanácskozó, illetőleg határozó gyülekezetről, midőn ennek tagjai a törvény vagy szabály szerénti számot megütik, pl. ha azon gyülekezetekben, gyülésekben a törvényszéki birák, városi, megyei, egyházi, országgyülési képviselők, közkereseti társulatok tagjai stb. a törvényhez vagy szabályhoz képesti számon alul nincsenek, azonban ezen számot (amennyiben ez iránt korlátolás, mint néha a törvényszékeknél, nem létezik) meg is haladhatják.

TELJESSZÁMU v. —SZÁMÚ, (teljes-számu) ösz. mn. Minek száma egészen megvan, hiánytalan; annyi egyes részből álló, amennyi törvény szerént kell, vagy a szabályokban eléírva van. *Teljesszámu sereg, gyülekezet.*

TELJESSZAVU, (teljes-szavu) l. TELJESHANGU.

TELJESÜL, TELJESÜL, (tel-j-es-ül) önh. m. *teljesült*. L. TELJESÉDIK.

TELJESÜLÉS, TELJESÜLÉS, lásd : TELJESÉDÉS.

TELJESVIRÁG, (teljes-virág) lásd : TELJES alatt.

TELJ-HATALMÚ, ösz. mn. Teljhatalommal ellátott. *Teljhatalmú követ, kormanyzó.*

TELJHATALOM, (telj-hatalom) ösz. fn. 1) Korlátlan, meg nem szorított hatalom, vagyis másokra ható cselekvési függetlenség. 2) Másra ruházott, mástól átengedett hatalom, melynél fogva a meghatalmazott a meghatalmazó nevében egészen szabadon rendelkezhetik, intézkedhetik. *Teljhatalommal ellátott követ, ügyviselő, kormányzó.*

TELJKÜRT, (telj-kürt) ösz. fn. A bőségnek mythologiai jelképe, azaz virágokkal, gyümölcsökkel stb. töltött kürt vagy szaru; másképen : *bőségszaru, bőség szarva.* (Cornu copiae).

TELJSÚLY, l. TELJESSULY.

TELJSZARU, (telj-szaru) l. TELJKÜRT.

TELKÉS, (tel-ek-és) mn. tt. *telkés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Bizonyos mennyiségü telkekkel ellátott. *Egész telkes gazda*, ki a régi urbér szerint egy egész jobbágy telket birt. *Fél telkes gazda* stb. V. ö. TELEK.

TELKÉSD, falu Bihar m.; helyr. *Telkesd-re, —én, —ről.*

TELKI, falu Pest m., puszta Nógrád m., MEZŐ—, falu Bihar m.; helyr. *Telki-be, —ben, —ből.*

TELKI-BÁNYA, falu Abaúj m.; helyr. —*bányá-ra, —n, —ról.*

TELLÉGET, csalóközi és székely tájige, m. *tellégetett*, par. *tellegess*. Csalóközben am. kezeivel hadonáz; a székelyeknél pedig am. teddegél. Talán am. teveléget (tev-el-ég-et).

TELLES, l. TELJES.

TELLETULLA, (telle-tulla) ikernév, tt. *telletullát*. Haszontalan beszéd, fecsegés, licslocs, terefere, teretura. Elemezve : *terle turla*, azaz terlőturló, terelőturoló, mint *mendemonda* = mendőmondó (beszéd), *locskafecske* = locsogó fecsegő stb.

TELLIK, (tel-l-ik) k. m. *tell-ett*, htn. —*eni*. Tájdivatosan am. az egyszerübb *telik*; l. ezt.

TELLINA, fn. tt. *tellinát*. Sima, két hüvelyü kagylófaj. (Tellina). Idegen eredetü.

TELLNICZ (v. VITTENCZ), mv. Nyitra m.; helyr. *Tellnicz-én, —re, —ről.*

TELLYES, l. TELJES.

TELMEGYER, puszta Bihar m; helyr. —*megyer-re, —én, —ről.*

TÉLTÚL, (tél-túl) ikerített ih. Itt-ott, imittamott, erre-arra, idestova, tétova. *Csereken bokron téltúl csatangol.* Néhutt am. imígy-amúgy. *Téltúl tenni*, a székelyeknél am. imígy-amúgy tenni. Elemei a tá-

volsági irányra vonatkozó *té* és *to*, melyekből *ül úl* képzővel lett *téül, tóúl*, s öszvehuzva *tűltül* v. *téltül*, mint *elűlhátúl, alúlfölűl, kivűlbelűl.*

TÉLUTÓ, (tél-utó) ösz. fn. Február hava, midőn éghajlatunk alatt a télszak vége felé jár, másképen: *böjtelő hava, másodhó.*

TELŰL, (tel-űl) önh. m. *telűlt.* Midőn valamely feloldó test, pl. a víz, a feloldandó testből, pl. czukorból, sóból, többet magába felolvasztani venni nem képes, azt mondjuk róla, hogy telülve van. V. ö. TELÍT.

TELVE, (tel-ve) igenév és a régiek szokása szerént ragozható is: *telvét*; a mai *telvék* összehuzás, ebből: *telve vannak.* Am. teli, töltött állapotban létező, s jobbára *el, meg* igekötőkkel használtatik. *El van telve magával. Meg van telve pénzzel. Vermei gabonával telvék. Étellel nagyon megtelve alig fújt.*

TEM v. TÉM, (1), v. TÖM, gyök, melyből több szócsalád vette eredetét, u. m. 1) *tem* v. *töm* ige, melyből *temet, temetés, temető, temetkezik, tömeg, tömkeleg, tömlő, tömhüdik, tömhüdt, tönkesz* (tömkesz), *temény, temérdek* v. *tömény, tömérdek* származtak. Mindezek valami sürüen öszvenyomott, aránylag szük terimébe szorított sokaságra vonatkoznak. Ez alapfogalomnál fogva rokonok: *tem* v. *tim*, honnan (temcs) tencs, vagy (timcs) tincs, egy csomóba fogott hajból, szőrből, lenből stb. álló tömegecske *tincsődik*, kövéredik, tönkeszszé lesz; *tom*, honnan *tompor* v. *tompora*, a csipő táján vagyis faron kiálló dudorodás; *tum*, származéka *tung* (tumg) öszvevert méztömeg; *tungos*, azaz tömött, zömök, kövér, különösen ilyen faru, duczifaros; *dém, döm, dom, dum*, honnan e származékok, *déme* v. *döme, démsédi* v. *dömsödi, dömöszke*, azaz tömött köpczös termetű, különösen busa fejű, rövid nyaku, széles vállu, hátu; *dömöszöl* v. *domoszol, dömöczköl*, valamint öszvenyomdos, sürüen együvé töm, gyúr; *domb dombor, domboru, dundi* (dumdi) puffadt, tömött, hizott gyermek; *csom* v. *csöm*, származékai: *csomó csomor, csömör, csomoszol csömöszöl; gyöm*, honnan *gyömör gyömöz, gyömöszöl*, azaz csömöszöl, tömöszöl, dömöszöl; *zom zöm*, melyből *zomok* v. *zömök*, tömött, köpczös; *zsom zsombék*, azaz domboru hant, sárcsomó az iszapos helyeken.

Mindezen gyökök szervileg rokon hangokból állanak, vagyis kezdő hangjaik *d t*, és ezek rokon változatai *gy, cs, z, zs*, zárhangjok pedig az *m*, mindnyájokkal közös. Rokonságban vannak velök azon tömött vagy felfujható tárgyakra vonatkozó szók is, melyek kezdő gyökhangokban megegyeznek velök, ú. m. *tűgy*, az arcznak felfujható része, vagyis a pofa; *tüdő*, melyet levegővel megtömhetünk; *dödölle*, béllelt, töltött tésztanem; *dudor, dudorodik; döhér*, azaz vaskos, poczkos testü; *dölmecz*, kurta testü, nagy hasu gyermek.

2) *tem*, változattal *töm* v. *tom*, oly származékok gyöke, melyek vágás, metszés, nyesés által szükebb testüekké lett tárgyakra vonatkoznak, vagyis oly testeket jelentenek, melyek ágbogaikat, szögleteiket, hegyeiket, éleiket elvesztették, ú. m. *ténk* v. *tönk* (tėmk, tömk), a növénynek, illetőleg fának lebotolt dereka, tuskója; *tönkő*, vastag karó; *tömpe, tömörzsök*, mintegy megcsonkított, rövidre vágott, törpe; *tompa, tonka*, hangváltozattal *csonka; tomb, tombácz*, ducz gyanánt támasztékul szolgáló gerenda vagy tuskó; *tombár*, azaz tombhoz hasonló tompa elméjü, buta ember, másképen: *tankó.*

Ezen 2-dik osztályba tartozó szók alapfogalomban annyiban egyeznek az előbbiekkel, hogy noha csonkított állapotban, szintén valamely tömöttségre, összenyomott tulajdonságra vonatkoznak.

TEM v. TÉM, (2), áth. Szabó Dávidnál elejönnek: *temem* (= tömöm), *temett* (= tömött), *megtemni* (= megtömni) stb. Azonban általánosb és szokottabb kiejtéssel: *töm.* L. TÖM, ige.

TÉMÉNY, l. TÖMÉNY.

TÉMÉNYTELEN, l. TÖMÉNYTELEN.

TÉMÉRDEK, l. TÖMÉRDEK.

TEMEREST, falu Krassó m.; helyr. *Temerest-re, —én, —ről.*

TEMERIN, mváros, KIS—, puszta Bács m.; helyr. *Temerin-be, —ben, —ből.*

TEMES, (1), CSERES—, falu Krassó m.; helyr. *—Temes-re, —én, —ről.*

TEMES, (2), l. TEMES VÁRMEGYE. Folyó neve is Temes és Torontál megyékben.

TÉMÉS, l. TÖMÉS.

TEMESESTY, falu Arad m.; helyr. *Temesesty-re, —én, —ről.*

TEMESS, falu Nyitra m.; helyr. *Temess-re, —én, —ről.*

TEMESVÁR, sz. kir. város Temes m.; helyr. *Temesvár-ra, —on* v. *—ott, —ról.*

TEMES VÁRMEGYE, a Tiszán túli vármegyék egyike.

TEMET, (tem-et) áth. m. *temet-ett*, par. *temess.* Ma általában nyilt *e*-vel ejtjük, ámbár a *töm* igével rokonságánál fogva szabályosan zárt *é*-vel kellene ejteni. A régi Halotti könyörgésben csakugyan zárt önhangzóval (*u*-val) van írva: „Kinek ez nopun testet (testét) *tumetjvk* (tömetjük); más részről Gyarmathinál és Szabó Dávidnál *töm* íge helyett székely kiejtéssel a *tem* szót találjuk. — Bizonyos testet gödörbe tesz, s ráhányt holmival, különösen földdel betakarja. Szorosb ért. a megholt emberek hullájit gödörbe, sirba teszi, s földet töm föléjök. *Eltemetni a halottak testeit. Koporsóban vagy anélkül, öltözetben, vagy meztelenül eltemetni valakit.* Némely tájakon egyszerüen a *tem* használtatik. *Biz az megholt, el is temték a szegényt.* Átv. valamit úgy elborít, eltakar, hogy végképen eltünjék, vagy elveszszen. *A hajót eltemették a hullámok. A pusztai zarándokokat eltemette a homoktenger. Feledékenységbe temetni valamit.*

TEMETÉS, (tem-et-és) fn. tt. *temetés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Halotti szertartás, melylyel a megholtak testeit az örök nyugalom helyére kisér-

jük. *Fényes, nagyszerű, pompás, egyszerű, szegény temetés. Temetésre meghívni az illetőket. Pompás temetés pénzvesztegetés.* (Km.). *Sok temetés.* V. ö. TEMET.

TEMETÉSDÍJ, (temetés-díj) ösz. fn. A temetésnél szolgáló személyek, ú. m. papok, énekesek, zenészek stb. díja, továbbá temetési szertartásra fordított egyéb költségek.

TEMETÉSES, (tem-et-és-es) mn. tt. *temetéses-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Temetésnek szánt. Temetést kisérő. *Temetéses hely* (Szabó D.). *Temetéses nép.*

TEMETÉSI, (tem-et-és-i) mn. tt. *temetési-t*, tb. —*ek*. Temetést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Temetési pompa, költség, szertartás. Temetési tisztelet. Temetési domb* (= sírhalom). V. ö. TEMETÉS.

TEMETET, (tem-et-et) fn. tt. *temetet-et*. Régi alaku szó ‚temetés' helyett. (Münch. c. Mark. XIV.).

TEMETETLEN, (tem-et-etlen) mn. tt. *temetetlen-t*, tb. —*ek*. Amit, illetőleg akit el nem temettek. *A harczban elesett vitézek temetetlen hullái.* Határozóként am. temetetlenül. *Temetetlen maradt.*

TEMETETLENÜL, (tem-et-etlen-ül) ih. El nem temetett állapotban. *A csatatéren temetetlenül rohadó hullák.*

TEMETKÉZÉS, (tem-et-kéz-és) fn. tt. *temetkezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Többek hulláinak bizonyos temetőbe vagy sirboltba letevése, eltakarítása.

„Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll."
Szózat, Vörösmartytól.

TEMETKÉZÉSI, (tem-et-kéz-és-i) l. TEMETÉSI.

TEMETKÉZIK, (tem-et-kéz-ik) k. m. *temetkéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*zél*. Bizonyos helyen temettetik el. *Köz temetőbe, családi sirboltba temetkezni.*

TEMETKEZŐ HELY, l. TEMETŐ, fn.

TEMETŐ, (1), (tem-et-ő) mn. tt. *temetőt*. Aki temet. Molnár Albertnél különösen am. sírásó. Ma inkább csak főnévileg használják, mint temetkezési helyet.

TEMETŐ, (2), (tem-et-ő) fn. tt. *temetőt*. Köz hely, térség vagy kert, hová a halottakat temetik; máskép : *sirkert;* némely tájakon a hellenlatin *coemeterion*-ból alakult *czinterem. Városi, falusi temető.*

„Im, koporsód ajtajánál áll hív szeretőd,
De látom, hogy bé van zárva sötét temetőd."
Ányos Pál.

TEMETŐBOGÁR, (temető-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely az apróbb döglött állatok, pl. egerek alól a földet oly ügyesen elkotorja, hogy ezek az ásott gödörbe esnek, s eleségül szolgálnak nekik. (Silpha).

TEMETŐHELY, (temető-hely); TEMETŐKERT, (temető-kert) l. TEMETŐ, fn.

TEMETŐTALP, (temető-talp) ösz. fn. Fenék kő, talpkő. (Szabó D.). *Temetőtalpából elpusztult*, erdélyiesen szólva : úgy elpusztult, hogy híre sincs, hogy se híre se hamva. (Gáspár János). *Temetőtalpából kihányni, — forgatni.* (Szabó D.).

TEMETSÉG, (tem-et-ség) fn. tt. *temetség-et*, harm. szr. —*e*. Temetési szertartás, holtak eltakarítása; szokottabban : *temetés.*

TEMETVÉNY, (tem-et-vény) fn. tt. *temetvény-t*, tb. —*ek*. Eredetileg egy jelentésü a ‚temetőhely' szóval; ma vár neve Nyitra megyében.

TEMHETETLEN, (tem-het-etlen) mn. tt. *temhetetlen-t*, tb. —*ek*. A székelyeknél am. teménytelen: „A leán hogy a temhetetlen sok kendert megnézte, a gút (guta) jedtibe (ijedtibe) szinte (csak nem) megütte." (IV. mese Kríza Jánosnál).

TÉMJÉN; TÉMJÉNÉZ; TÉMJÉNÉZÉS, l. TÖMJÉN; TÖMJÉNÉZ; TÖMJÉNÉZÉS.

TÉMLECZ, tájdivatosan am. *tömlöcz;* l. ezt.

TÉMLESZ, (tém-l-esz) fn. tt. *témlesz-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. ‚Malom' szóval összetéve : *malomtémlesz;* l. ezt.

TEMONDA, (te-monda) ösz. fn. Szájról szájra adott, ideoda hordott, többnyire költött hir, pletyka, olcsárló beszéd. *Temondákra ne hallgass. Mást temondába keverni.* (Szabó D.). „A (török) vezérek mikor országos dolgokról beszélnek, néma szolgákat tartanak... Talám még nálunk is jó volna az ilyen szokás és nem volna annyi temonda a háznál." Mikes F. törökországi levelei (VII. levél). E szónak alkotó része valószinüleg azon *te* v. *té*, melyekből *téved, tévelyeg, tétova* stb. származtak, minthogy a temonda mintegy szerteszét bolyongó, tévelygő beszéd. Vagy talán onnan származott e szó, hogy a pletykázók másra szoktak hivatkozni.

TEMONDÁDFŰ, (te-mondád-fű, talán csak: te-monda-fű) ösz. fn. A tarsókák neme alá tartozó növényfaj népies neve; máskép szintén köz néven: *nyűfű, nagy borsocska, vadmustár;* növénytani néven: *vetési tarsóka.* (Thlaspi arvense).

TEMONDAFÉSZEK, (te-monda-fészek) ösz. fn. A székelyeknél am. pletyka. (Kríza J.).

TEMONDÁL, (te-mondál) ösz. önh. m. *temondált.* Temondákat, azaz, pletykás hireket terjeszt, másokról olcsárolva, becsmérelve beszél.

TEMONDÁLÁS, (te-mondálás) ösz. fn. tt. *temondálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pletykázás, becsmérlő hirhordás.

TEMONDÁROZ, (te-mondároz) m. *temondároztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. L. TEMONDÁL. Előjön Szabó Dávidnál.

TÉMPE, (tém-pe, töm-pe) mn. tt. *témpét.* A székelyeknél am. törpe. V. ö. TEM v. TÉM v. TÖM gyök.

TEMPLOM, fn. tt. *templom-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Nyilvános épület, melyben akármely vallási felekezet hívei köz isteni tisztelet végett ösze szoktak gyülni. *Jeruzsálemi templom*, melyet Salamon épí-

tett. *Görögök, rómaiak templomai. Jupiter, Janus, Béke-isten temploma.* 2) Különösen, melyben a keresztény hivek végezik az isteni szolgálatokat, máskép: *szentegyház, istenháza, úrháza. Templomba járni. Templomokat épiteni. Anyatemplom, fióktemplom. Templom hajója, szentélye. Oltárokkal diszitett templom. Érseki, püspöki templom,* azaz főtemplom, nagy templom. *Nem mind szent, aki templomba jár.* (Km.). *Szegény mint a templom egere v. mint a templomba szorult egér.* (Km.). A latin *templum*-ból kölcsönöztetett. Tisztább magyarsággal, mint föntebb érintők, *egyház, szentegyház, Isten háza.* A latin *templum* pedig Varró szerént eredetileg égtájat, sőt magát az eget jelentette: „a tuendo primum templum dictum" honnan szerénte a *contemplor* ige is. „Templum regionem coeli significat, quam auspicia captaturi augures non manu, sed lituo definiebant et notabant secundum quatuor cardines mundi" Basilii Fabri Thesaurus. Később a keresztények, hogy magokat s egyházaikat a pogányságtól megkülönböztessék, a szent egyházat inkább *ecclesia, basilica, sacrarium* nevekkel illették. A keresztény, különösen római és görög szertartásu templomok fő részei. 1) A *tornácz,* melyen belül lépni hajdan a nyilvános bünbánatot tartóknak nem volt szabad. 2) A templom *hajója,* vagyis azon legtágasabb öble, melyben a nép rendesen kétfelé van válva, t. i. a férfiak jobb, a nők baloldalra. 3) A *karzat,* mely a tornácz fölött emelkedett erkély. 4) A *szentély,* hol a szentséges áldozat vitetik végbe, s tartatik az oltári szentség. Ezt a hajótól rendesen korlát választja el.

TEMPLOMABLAK, (templom-ablak) ösz. fn. Sajátságos alakú ablakok, melyek a templomokat más épületektől megkülönböztetik.

TEMPLOMAJTÓ, (templom-ajtó) ösz. fn. Ajtó, melyen a templomba járnak. *Templomajtóban ülő szegények. Templomajtóra ragasztott hirdetvények.*

TEMPLOMALJA, (templom-alja) ösz. fn. 1) Valamely templom alsó része. 2) Különösen a székelyeknél Csikszékben helynév, mint ‚Csatószeg' nevü falunak dombon álló temploma alatt elvonuló része.

TEMPLOMATYA, (templom-atya) ösz. fn. Személy, ki valamely templom vagyonát, jövedelmeit, kiadásait kezeli; máskép: *egyházatya,* latinosan: *curator.*

TEMPLOMBELI, (templom-beli) ösz. mn. 1) Templomban levő. 2) Templomot illető, arra vonatkozó.

TEMPLOMBIRÓ, (templom-biró) lásd: TEMPLOMATYA.

TEMPLOMBOLTOZAT, (templom-boltozat) ösz. fn. Boltozat, mely a templom fő falait öszvefoglalja.

TEMPLOMFOSZTÁS, (templom-fosztás) ösz. fn. Szentségtörési büntett, melyet az követ el, ki valamely templom ékszereit, diszleteit, kincseit stb. elorozza.

TEMPLOMFOSZTÓ, (templom-fosztó) ösz. fn. Szentségtörő, ki templomfosztási gonosztettet követ el. V. ö. TEMPLOMFOSZTÁS.

TEMPLOMI, (templom-i) mn. tt. *templomi-t,* tb. —*ak.* Templomot illető, templomra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Templomi szertartások, imák.*

TEMPLOMKAR v. —KARZAT, (templomkar v. —karzat) ösz. fn. A templomnak azon része, melynek neve kar vagy karzat. V. ö. KARZAT.

TEMPLOMOS, (templom-os) mn. tt. *templomos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* 1) Templommal ellátott, vagy templomokkal bővelkedő. 2) Mint főnév tárgyesete: —*t,* több. —*ok.* Azon szerzetes vitézrend tagjai, mely rend a XI-dik században alapittatott, hogy a jeruzsálemi templomot a muhamedánoktól megszabadítsák, de a XIV-dik század elején általán eltöröltetett. Hazánkban *vörös barátok* neve alatt ismertettek, minthogy fehér köpenyeiken nyolcz szögletü vérpiros keresztet viselének.

TEMPLOMRABLÁS; TEMPLOMRABLÓ, l. TEMPLOMFOSZTÁS; TEMPLOMFOSZTÓ.

TEMPLOMSZENTELÉS, (templom-szentelés) ösz. fn. Újonnan épült templomnak egyházi szertartások szerént, tiszteletessé, kegyeletessé avatása.

TEMPLOMSZOLGA, (templom-szolga) ösz. fn. A templomi szertartásoknál szolgai minőségben működő személy.

TEMPLOMTORNÁCZ, (templom-tornácz) ösz. fn. A templomnak előrésze, csarnoka, mely a templomhajóba vezet.

TEMPLOMÚT, (templom-út) ösz. fn. Út, mely valamely magán álló, a helységen kivül fekvő templomba vezet.

TEMPLOMUTCZA, (templom-utcza) ösz. fn. Utcza, melyen akár elkülönítve, akár más házak sorában valamely templom áll. Kisebb helységekben szokásos elnevezés, hol csak egy templom van.

TEN, elvont gyök *teng* szóban és származékaiban; l. TENY.

TEN, TËN, TËNN, TËNNËN, (të) a *te* második személynévmásnak megtoldott változata, mely visszahatólag rendesen a *magad* visszahatóval tétetik öszve, *tenmagad,* többesben: *tin, tinmagatok.* V. ö. TE, névmás.

—TEN, különös rag *ez-ten* szóban, mely a régies *ezten nap* (néha: *ezten ez nap*), különösebben *czten vasárnap,* és az általános *esztendő* (= ezten idő) szókban fordúl elé. „Meg hattam volt az én emberimneh, hogy k(egyelme)det Biró uram, mind az egész tanácsval elhívjonak az én menyeközőmre.... Az (menyeköző) napja ez jövendő kedhez eztennap" (Régi M. Nyelvemlékek II. K. 103. l.), azaz keddhez egy hétre, t. i. a napok folyása addiglan, míg ismét a nevezett nap (kedd) fordul elé; tehát ‚ezten nap' v. ‚ezten ez nap' am. eztől ez nap, bővebben: eztől fogva (eztől kezdve) ez nap; vagyis a *ten* am. től, s teljesen egyezik a török-tatár *ten* v. *den* rag-

gal. A föntebbihez hasonló mondatok a régieknél: „Ezten vasárnapra kegyelmed küldjön egh (egy) kocsit.“ (Levél 1555-ből. Szalay Ág. 400. m. l. 153. lapon). „Megh hagyom, hogy Bereghszászba vigyék ezten napra“ (1556-ból. U. o. 197. l.). „Ez levél láthván, ezthen vasárnapra thi enghemet megh keressetök“ (U. o. 321. l.).

—TÉN, toldaléknak látszik az *ilyetén, olyatén* mutató névmásokban; felhoztuk —ETÉN alatt is. A mongolban *metü* (mely hangáttétellel az *-etén* raggal egyezik) am. a magyar mint, miként, ként, és végül járul a nevekhez, pl. *bi metü* mint én (én-ként), *aghola metü* halom- v. hegyként, *tere metü* ilyképen, ilyetén.

TENER, Krisztina életében am. tenyér.

TENERIPUP, Molnár Albertnél és Szabó Dávidnál am. denevér; ‚pupdenevér‘ szó helyett áll; az összetett részek: *pub* és *denevér* helyet cserélvén. L. PUBDENEVÉR.

TENETNEK, puszta Gömör m.; helyr. *Tenetnek-re, —én, —ről.*

TENEVÉR, I. DENEVÉR.

TÉNFÉRÉG, TÉNFÖRÖG, (tén-férég v. —förög) ösz. gyak. önh. m. *térférgett*, htn. *ténférgeni* v. *ténférégni*. Ideoda fetreng, vonagolva forog, meggörbedt testtel hajladozva mozog. Mondják különösen csúszómászó gyermekekről, kik láb alatt akadékoskodnak, henteregnek. A Tájszótárban kemenesali és szathmárvidéki kiejtés szerént: *ténförög*. Összetett ige azon *té*, megnyújtva *tén* határozóból, mely a *tétova, tébolyog, téved* szók törzse, és a *-fereg* vagy *-förög*, azaz *forog* igéből. Néhutt, talán áttétellel: *fénterég* v. *fénterég*, ritkán: *vöntörög*. Lugossy József mély hangon rokonítja *tántorog* szóval is.

TÉNFÉRGÉS, TÉNFÖRGÉS, (tén-férgés v. —förgés) ösz. fn. Ideoda fetrengés. V. ö. TÉNFÉRÉG.

TENG, (ten-ég) gyak. önh. m. *teng-ett*, htn. *—eni* v. *—ni*. Mondjuk állatokról, különösen emberről, midőn nyomorúan, szegényül, szüken él, alig képes életét föntartani. *Csak alig teng a szegény. Teng leng.* Molnár Albertnél: *tengek*, victito, dego, vivo utcunque, vitam dego miseram; Szabó Dávidnál: *tengeni, tengődni*: éldegélni, élődni. Kresznerics is csak ezen jelentéseket jegyezte föl. Mennyiben a tengő állat teste fogyni, soványodni, aszni szokott, innen mind alapfogalomban, mind gyökre nézve rokonok hozzá: *csenevész, csüvnik, sindevész, sindik, sinnyed, senyved*, t. i. a *t, cs, s* mint szervileg rokon hangok változtával. Képeztetésre hasonló a *leng, reng, ing* stb. igékhez. Minden tekintetben egyezik vele a persa *teng*, mely Zenkernél am. eng, eingeengt, ein geschränkt, bedrängt in seinen Umständen stb. Vullersnél is am. angustus, arctus; és angustum, angustiae. Legújabban a növényi életre is alkalmazzák ezen értelemben: növényi életet folytat (vegetat); s átvitt értelemben az emberi anyagi életre különböztetésül a lelki, illetőleg szellemi élettől.

TENGEFÖLD, (tenge-föld) ösz. fn. Lugossy József, Erdélyi János, Hegedűs László után am. könnyü, parázs föld; mély hangon: *tangaföld.*

TENGÉLET, (teng-élet) ösz. fn. 1) A növények anyagi élete (vita vegetativa). 2) Átv. állati élet, mennyiben az csupán a testnek föntartására, s gyarapodására vonatkozik.

TENGELICZ, fn. tt. *tengelicz-ét.* A pintyek neme alá tartozó, s hazánkban is honoló madárfaj, vörösen pettyezett homlokkal és bögygyel; éneklő madár, és a szavához alkalmazott sipláda hangjait eltanulja. Magyar neve valószinüleg a német *Stieglitz* után módosult. Némelyek rendes hangját utánzó szónak tartják a németben is; ezért csehül: *stehlik*, lengyelül: *szczigiel*, Jancsovics Magyar-szláv Szótárában: *styelik*. Latinul: *fringilla carduelis*, minthogy a bogácsokon szeret röpködni.

TENGELICZE, (1), fn. tt. *tengeliczét*; l. TENGELICZ.

TENGELICZE, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, KIS—, KÖZÉP—, puszták Tolna m.; helyr. *Tengeliczé-re, —n, —ről.*

TENGÉLY, fn. tt. *tengély-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* 1) Hengeralaku, s két végén valamivel vékonyabb rúd vagy tönk, melyen a szekér vagy kocsi oldalai, illetőleg rakonczái nyugosznak, s melynek két végén a kerekek forognak. *Első, hátulsó tengely*, melyeket az úgy nevezett *nyujtó* köt öszve. *Fa tengely, vas tengely. Kocsi-, szekér-, talyigatengely. A fa tengely végeit marokvassal megerősiteni. Hájjal, kátránynyal megkenni a tengelyt. Eltörött a tengely. Kiesett a tengely szege. Fergetyűs vagy pengős tengely. Megakadt a tengelye* (Km.). *A tengelyt verte a nagy sár. Tengelyt akasztani v. üttetni valakivel*, átv. ért. am. belékötni, belekapczáskodni. *Nem volna tanácsos tengelyt üttetni vele.* 2) Átv. mint lényeges rész az egész helyett jelent szekeret. *Valamit tengelyen szállitani, nem vizen.* 3) Mértani ért. azon egyenes vonal, melyet képzeletben vagy valósággal bizonyos test, vagy tér középpontján általhuzunk. *Föld tengelye, ég tengelye, világ tengelye.* „De az bölcs Isten az, az ki e világnak tengelyét, az ő elvégezett akaratja szerint forgatja.“ Báthori István király. (Történelmi tár. VIII. k. 213. lap).

„Felfordult a világ, eltörött tengelye,
Régi járásának se nyoma, se helye.“
Faludy F.

4) Szélesb ért. mindenféle keréknemü gépezet középponti vonala, mely körül az illető gép küllői, szárnyai stb. keringenek. *Malomkerék, csiga tengelye.* 5) A növénytanban a növény gyökere, szára vagy ágai közepén végig menő képzeleti vonal. Az Erdészeti Müszótárban: a növény azon főrésze, melyen a mellék- és függelékrészek (ágak, levelek stb.) vannak megerősitve.

Törökül: *tingil*, csagataji nyelven: *töngül*, mongolul: *tenggelik*. Nálunk még némely, kivált pa-

lóczos tájejtéssel : *tengő*, *töngő*, *tengű*, *töngű*. Magyar elemzéssel, minthogy a tengely nem egyéb, mint vékonyabb faderékhoz, azaz tenkhez (tönkhöz) hasonló hengerrud; valószinü, hogy gyöke *tenk* v. *tönk* (néha pl. Molnár Albertnél is : *tönkő*), melyből *ély*, *öly* képzővel lett *tengély* v. *tengöly* (a keményebb *k*-t lágyabb rokon *g*-re változtatva), mint *pehely*, *kesely*, *csermely*, *gömböly*, *hömpöly*, *gomoly*, *gomboly*, *göröndöly*, *zugoly*. Egyezik vele a karót jelentő tájdivatos *tönköly* v. *tönkő*, és a forgócsont neve *csönköly*. Ennélfogva a tengely eredeti széles értelemben jelent általán faderékból csinált, vágott hengert, s különösen olyat, mely a szekérbe van alkalmazva, valamint a *rúd*, dorongféle fa-szál, szükebb ért. a szekérnek nyele. V. ö. TEM gyök, és TENK. Vámbéry szerént a török-tatár *tingil* és *töngül* a *töngül-mek* forogni igéből származott, minthogy Közép-Ázsiában nem a kerék hanem a tengely forog a kocsi alatt (vagyis inkább a kerék együtt forog a tengelylyel). A mongol *tenggelik* szót a mongol nyelv után a *tengke* szóból lehet származtatni, mely erőt, vagy a *teng* szóból, mely sulyegyent jelent; mik a tengelyre mind rá-illenek, minthogy a szekérnek erejét és sulyegyenét a tengely alkotja. „Felfordult a világ, eltörött tengelye“ mint föntebb.

TENGELYAGY, (tengely-agy) ösz. fn. L. KERÉKAGY.

TENGELYFA, (tengely-fa) ösz. fn. Bognárok (kerékgyártók) számára való szerszámfa, melyből különösen tengelyeket készítenek.

TENGELYFUVAR, (tengely-fuvar) ösz. fn. Olyan fuvar, melyet szekeren visznek; ellentétben a hajófuvarral.

TENGÉLYKARIKA, (tengély-karika) ösz. fn. Vas karikák, melyek a fa tengelyt erősítik; továbbá, melyek a fatengelyre akasztva a kerékagyot a külső és belső oldalon a kopástól némileg óvják, melyeket néhol pengőkarikáknak hívnak.

TENGÉLYSZEG, (tengély-szeg) ösz. fn. A közönséges szerkezetű szekerekben és kocsikban azon szegek, melyek a tengely végeibe szúrvák, hogy a kerék ki ne essék. A hintókban e helyett csavarféle eszközök vannak.

TENGÉLYVAS, (tengély-vas) ösz. fn. Marokvas, vagyis lemezvas, melyet a fatengely két végére vernek, hogy erősebb, tartósabb legyen.

TENGÉLYVÉGSZEG, (tengély-vég-szeg) lásd: TENGÉLYSZEG.

TENGÉLYVONAL, (tengély-vonal) ösz. fn. Mértani ért. vonal, melyet valamely test vagy tér középpontján valósággal vagy képzeletben húzunk.

TENGÉLYZÁVÁR, (tengély-závár) ösz. fn. 1) Csavarforma készület vasból, mely a hintók tengelyében a tengelyszeget pótolja. 2) Az ágyutalajnak falait öszvetartó závárok fából.

TENGÉR, (1), (tem-g-ér) fn. tt. *tenger-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. 1) Általán azon nagy kiterjedésü, öszves víztömeg, mely a földkerekségnek minden szárazföldét és szigeteit körülveszi; ez *világtenger*; továbbá ennek egyes részei, melyeket különféle jelzőkkel különböztetünk meg : *atlanti tenger*, *közép tenger*, *ádriai tenger*, *balti*, *csendes*, *vörös*, *fehér*, *fekete tenger*. *Jégtenger* v. *fagyos tenger*, *indiai tenger* stb. Szélesb ért. a világtengerrel közvetlen öszveköttetésben nem levő, de szintén nagy terjedelmű tó. *Holttenger* v. *aludt tenger*. *Magyar tenger*, mint némelyek a Balatont nevezik. *Tengerre szállani*, *tengeren hajózni*. *Tengeren, kis vizen másképp kell hajókázni*. (Km.). *Tengerbe halni*. *Nem lehet a tengert kalánnal kimerni*. (Km.). *Tenger járása* (tengerapály és dagály). *Tenger öble*, *szorulatja*, *torkolatja*. *Tenger örvénye*. *Tenger sikja*. *Tenger magaslata*. *Tengerbe hordasz vizet*. (Km.). *Többen halnak borban, hogysem a tengerben*. (Km.). *Ki a tengeren jár, nem léphet alkura a szelekkel*. (Km.). *Aki nem tud imádkozni, menjen a tengerre*. (Km.).

„Felforrott a tenger, tüzes habot forgat,
Városok omlanak, a szükség nyomorgat.“
Faludi Ferencz.

A népmesékben eléfordúl az *óperencziás tenger : hol volt, hol nem volt, még az óperencziás tengeren is túl volt*. Ez tulajdonkép jelenti az *Ens* folyón túl felső Austriában *(ob der Ens)* fekvő tartományokat. 2) Átv. mint melléknév jelent valami sokat, nagy számút, nagy terjedelműt. *Tenger nép gyülekezett öszve*. *Tenger búknak közepette, mihez fogjak epedt szív*. (Kartigám). *Tenger adóssága van*. *Tenger sok gabona*. *Tenger nép*.

Véleményünk szerint e szónak gyöke magyar elemzéssel valószinüleg azon *tem* v. *töm*, mely a ‚temérdek‘ v. ‚tömérdek‘ származékban is nagy, rendkívüli terjedelmet jelent, mi szerint gyakorító *eg* képzővel lett belőle *temeg* elavult ige, s ebből : *temger*, könnyebb kiejtéssel : *tenger*. Így alakult a *kom*, *göm* gyökökből *kondor*, *göndör* stb.

Idegen nyelvekben többé-kevésbé egyeznek vele az utóhangokban csekély változással a mongol *tengiz* (un grand lac, mer. Kowalewszki), mandsu *tenggin*, csagataji *tengiz*, oszmanli *deñiz*. Zenkernél még eléjön mint keleti török szó : *tengí*. A szintén rokon hangu *tenggeri*, *tengri*, *tegri* szók a mongol nyelvben és némely tatár szójárásokban ezt jelentik : ég; istenség, isten; pl. a mongolban : *uszun tegri* vízisten, vizek istene, *ghadzar un tegri* föld(nek) istene, *ghal un tegri* tüz(nek) istene; továbbá *tegri jin edzen* ég(nek) ura, *tegri jin oroi* ég(nek) orma, tetőpont (zenith) stb.

TENGÉR, (2), falu Abaúj m.; helyr. *Tengér-be*, *—ben*, *—ből*.

TENGÉRABROSZ, (tenger-abrosz) ösz. fn. Abrosz, melyen a világtenger, vagy annak egyes részei lerajzolvák.

TENGÉRAPÁLY, (tengér-apály) ösz. fn. Midőn a tenger vize szabályszerüleg naponkint nehány óráig a parttól befelé távolodik. Ellentéte : *tengerár*, öszvetéve, vagyis a tengernek e két ellenmozgása : *árapály*.

TENGÉRÁR, (tengér-ár) ösz. fn. A tenger vizének szabályszerü nyomulása és emelkedése a part felé, melyet fölváltva hasonló mértékü apály követ.

TENGÉRCSE, (tengér-cse) fn. tt. *tengércsét.* Kis tenger.

TENGÉRCSODA, (tengér-csoda) ösz. fn. Rendkivül meglepő csodaféle tünemény, vagy látvány a tengeren; különösen némely mesés állatok, szörnyek.

TENGÉRDAGÁLY, (tengér-dagály) l. TENGÉRÁR.

TENGÉRELLENNAGY, (tengér-ellen-nagy) helyesebben : *ellentengernagy.* L. TENGERNAGY alatt.

TENGÉRÉNTÚLI, (tengérén-túli) l. TENGÉRTÚLI.

TENGÉRÉSZ, (tengér-ész) fn. tt. *tengérész-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Széles ért. tengereken hajózni szokott ember; különösen a tengeri hajózáshoz és csatázáshoz vagy hadviseléshez szükséges ismeretekben jártas személy.

TENGÉRÉSZ-ALEZREDES, (tengérész-alezredes) ösz. fn. A tengerészetben, illetőleg hajós seregben alezredesi rangban álló tengerésztiszt.

TENGÉRÉSZALTÁBORNAGY, (tengérész-altábor-nagy) ösz. fn. A tengernagy után első tengerésztiszt; másképp : *altengernagy.* (Viceadmiral).

TENGÉRÉSZET, (ten-ég-ér-ész-et) fn. tt. *tengerészet-et.* 1) Tengerészi életmód; a tengeren járni szokott hajósok állapota. *Tengerészetre adni magát.* 2) A tengeri hajózáshoz, különösen a tengeri hadviseléshez szükséges ismeretek tudománya. *Tengerészetet tanulni.*

TENGERÉSZETI, (ten-eg-er-ész-et-i) mn. tt. *tengerészeti-t,* tb. —*ek.* Tengerészethez tartozó, arra vonatkozó.

TENGERÉSZHADNAGY, (tengerész-hadnagy) ösz. fn. A tengerészetben hadnagyi rangban álló tiszt.

TENGERÉSZKAPITÁNY v. —SZÁZADOS, (tengerész-kapitány v. —százados) ösz. fn. A tengerészetben századosi rangban álló tiszt.

TENGERÉSZTÁBORNAGY, (tengerész-tábornagy) l. TENGERNAGY.

TENGERÉSZTÁBORNOK, (tengerész-tábornok) ösz. fn. A tengerészetben tábornoki rangban álló tiszt.; másképp : *ellentengernagy.* (Contreadmiral).

TENGERÉSZTISZT, (tengerész-tiszt) ösz. fn. Tiszti minőségben álló személy a tengeri hajóhadban.

TENGERFOLYÁS, (tenger-folyás) ösz. fn. A tengernek bizonyos tájvonala, melyen a tenger vize folyam gyanánt néha több mérföldnyi irányban mozog.

TENGÉRHÁNYADÉK, (tengér-hányadék) ösz. fn. Mindenféle hulladék, töredék, pl. hajódarabok, áruk stb. melyeket a tenger vize a partokra kihány. Másképp : *tengerlápa.*

TENGÉRI, (tengér-i) mn. és fn. tt. *tengeri-t,* tb. —*ek.* 1) Általán tengert illető, ahhoz tartozó, abban lakozó, termő stb. *Tengeri szélvész, vihar, betegség. Tengeri állatok, növények. Tengeri hajók. Tengeri háboru, harcz, ütközet. Tengeri erő. Tengeri hatalom* v. *hatalmasság.* Néha össze is szokták irni. 2) Így neveztetnek némely állatok és növények, melyek tengermelléki vagy messze idegen földről származtak be hozzánk. *Tengeri nyúl; tengeri szajkó; tengeri fülemile; tengeri baraczk; tengeri köles; tengeri bodza; tengeri mályva* stb. Ezeket is össze lehet irni. 3) Főnévül különösen némely keleti vidékeken így nevezik a kukoriczát (többese : *tengerik*), mely másképp : *törökbuza, tengeribuza, málé.*

TENGÉRIBARACZK, (tengeri-baraczk) ösz. fn. Sárga husú baraczkfaj; másképp : *kajszi* (nem : kajszin) *baraczk.* V. ö. BARACZK.

TENGÉRIBETEGSÉG, (tengeri-betegség) ösz. fn. A tengeren utazással járó betegség; különösen, mely hányásra készti az útast.

TENGÉRIBORJU, (tengéri-borjú) ösz. fn. A fókák neme alá tartozó tengeri állatfaj, borjufóka. (Phoca vitulina). Különféle al fajai vannak. A német *Seehund* után *tengeri kutyá*-nak is nevezik.

TENGÉRIBÚZA, (tengeri-búza) ösz. fn. L. TENGERI, 3).

TENGÉRICSALÁN, (tengéri-csalán) ösz. fn. Tengeri gilisztaféle állatnem, melynek teste szivos nyálkadarabhoz hasonló, a tengeren szabadon uszkál, s éjjel világit. (Medusa).

TENGÉRICSATA, (tengeri-csata) lásd : TENGERIHARCZ.

TENGÉRICSŐ, (tengeri-cső) ösz. fn. L. KUKORICZACSŐ.

TENGÉRIDISZNÓ, (tengeri-disznó) ösz. fn. Amerikában otthonos, de Európába is átszármazott emlősállat; füle és farka igen rövid, sivitása pedig olyan mint a malaczé. (Mus porcellus).

TENGÉRIDUGÓ, (tengeri-dugó) ösz. fn. Némely puhanyféle növényállatok neve, melyeknek belső teste rostos és sejtszövetes, külsejök pedig likacsos és varacskos. (Alcyonium).

TENGÉRIEBHAL, (tengeri-eb-hal) ösz. fn. L. TENGERIKUTYA, illetőleg TENGERIBORJU.

TENGÉRIFOG, (tengeri-fog) ösz. fn. Kagylófaj, melynek héja fogsorhoz hasonló. (Dentalium).

TENGÉRIFÜL, (tengeri-fül) ösz. fn. Azon egy héju kagylók neve, melyek alakra nézve állati fülhöz hasonlók. (Holiotis).

TENGÉRIFÜLMILE, (tengeri-fülemile) ösz. fn. Fürj nagyságu vízi madár, felül zöld, alul vörös, a hátán és farkán kék színnel. (Ispis, Alcyon, Alcedo, Eisvogel).

TENGÉRIGOMBA, (tengeri-gomba) ösz. fn. L. SPONGYIA.

TENGÉRIGYANTA, (tengeri-gyanta) ösz. fn. L. BOROSTYÁNKŐ, (1).

TENGÉRIHÁBORU v. —HÁBORÚ, (tengeri-háboru) ösz. fn. A tengeren vagy tengereken hajóhadakkal viselt háboru.

TENGÉRIHAGYMA v. —HAJMA, (tengeri-hajma) ösz. fn. Sándor Istvánnál a ‚csilla' (scilla) neve.

TENGÉRIHAJÓ, (tengeri-hajó) ösz. fn. Legnagyobbszerü hajó, mely a tengereken jár.

TENGÉRIHARCZ, (tengeri-harcz) ösz. fn. Egyes harcz a tengeri háború idején.

TENGÉRIHOJSZA, (tengeri-hojsza) ösz. fn. L. HOJSZA.

TENGÉRIHÓLYAG, (tengeri-hólyag) ösz. fn. Állatfaj a puhányok neméből, melynek hengerded teste bőrszivosságu, vagy húsos. (Holothuria).

TENGÉRIKAPITÁNY, (tengeri-kapitány) ösz. fn. Tengerihajó kapitánya.

TENGÉRIKÉRÉG, (tengeri-kérég) ösz. fn. Leveles korallfaj, mely némely tengeri növényekre vagy más testekre szokott tapadni. (Flustra, Eschara).

TENGÉRIKERESKÉDÉS, (tengeri-kereskédés) ösz. fn. A tengereken üzött vagy üzetni szokott kereskedés.

TENGÉRIKIKÖTŐ, (tengeri-kikötő) ösz. fn. L. TENGÉRRÉV.

TENGÉRIKÓRSÁG, (tengeri-kórság) l. TENGÉRIBETEGSÉG.

TENGÉRIKŐ, (tengeri-kő) ösz. fn. Gyantakő, melyet a tengerből hálóval szoktak kihúzni.

TENGÉRIKÖLES, (tengeri-köles); TENGÉRI KŐMAGVUFŰ, l. MADÁRKÖLES.

TENGÉRIKUTYA, (tengeri-kutya) lásd: TENGÉRIBORJU.

TENGÉRILANT, (tengeri-lant) ösz. fn. Fecskehal faja. (Tryglalyra). V. ö. FÉCSKEHAL.

TENGÉRILŐ, (tengeri-ló) ösz. fn. Sándor Istvánnál am. rozmár. (Rosmarus, Wallross). Lásd: ROZMÁR.

TENGÉRIMAKK, (tengeri-makk) ösz. fn. Sok héju kagylófaj, melyben úgy nevezett kövültcsiga lakik. (Balanus).

TENGÉRIMALACZ, (tengeri-malacz) l. TENGÉRIDISZNÓ.

TENGÉRIMÁLYVA, (tengeri-málya) ösz. fn. Némely régiebb iróknál a hibik (hibiscus) neve.

TENGÉRIMEDVE, (tengeri-medve) ösz. fn. Tengeri emlős állatfaj a fókák neméből, rövid hegyes fülekkel s hosszu bozontos farkkal, mintegy nyolcz kilencz lábnyi hosszuságu. Különösen az éjszaki tengerben lakik Amerika és Ázsia között.

TENGÉRIN, falu Baranya m.; helyr. *Tengerin-be, —ben, —ből.*

TENGÉRINYÚL, (tengeri-nyúl) ösz. fn. Állatfaj a nyulak neméből, melynek fülei jobbadán csupaszak, és rövidebbek, s csánkjai kisebbek, mint a közönséges nyúléi. Egyik mellékfaja a nálunk ismeretes *házi nyúl.* (Lepus caniculus).

TENGÉRIOROZLÁN, (tengeri-orozlán) ösz. fn. Négy lábu állat, mely a tengerben és tengermellékén szokott tartózkodni; a tengerikutyánál és rozmárnál (tengeri lónál) nagyobb és mérgesebb; a nyaka körül serénye van mint a közönséges orozlánnak. (Seelőwe).

TENGÉRIORSÓ, (tengeri-orsó) ösz. fn. Tengerben lakó orsóhal, melynek igen izletes húsa van. (Petromyson marinus).

TENGÉRIPARIPA, (tengeri-paripa) ösz. fn. Faludynál am. hajó.

TENGÉRIRABLÓ, (tengeri-rabló) ösz. fn. Azon rablók közől való gonosztevők, kik a tengereken (rabló hajókkal) üzik fosztogató mesterségöket, különösen a kereskedelmi hajókat támadván meg; egyszerü szóval: *kalóz.*

TENGÉRIRÁK, (tengeri-rák) ösz. fn. A folyóvizi rákhoz hasonló, de ennél sokkal nagyobb rákfaj, néha másfél rőfnyi hosszú, s tiz fontnyi nehézségü. (Cancer gammarus). Az éjszaki tengerben nagy számmal tenyészik.

TENGÉRISTEN, (tenger-isten) ösz. fn. A göröglatin mythologiában egyik főisten, kinek uralma különösen a tengerekre terjedt ki, azaz *Neptun.* Alattosai valának ennek a szélesb értelemben vett kisebb istenek és istennők, kik a tengereken laktak, ú. m. *Okeanosz* és neje *Tethys, Nereus* és ennek neje *Doris,* 50 leányával a jósló *néreidekkel;* továbbá *Triton* Neptúnnak Amphitritével a néreidek egyikével nemzett fia és több más *tritonok* stb.

TENGÉRISTENNŐ, (tenger-isten-nő) ösz. fn. L. TENGÉRISTEN alatt.

TENGÉRISÜL, (tengeri-sül) lásd: TÜSKÉSFÉREG.

TENGÉRISZŐLŐ, (tengeri-szőlő) ösz. fn. Cserjenövényfaj népies neve a ribiszkék neméből; máskép: *veresszőlő,* ámbár van fehér és sárgás gyümölcsü fajtája is. (Ribes rubrum).

TENGÉRITEGEZ, (tengeri-tegez) ösz. fn. Tengeri féregfaj az állatnövények neméből. (Tubularia). A német *Seeköcher* után van betü szerint fordítva.

TENGÉRITIK v. TENGÉRITYÚK, (tengeritik v. —tyúk) ösz. fn. Molnár Albertnél am. pulyka.

TENGÉRITOLL, (tengeri-toll) ösz. fn. Tengerben uszkáló féregfaj, mely alakra nézve tollhoz hasonló. (Pennatula). Egyik fajtája *fénylő tengeritoll,* mely sötétben fénylik. (P. phosphorata).

TENGÉRITOLVAJ, (tengeri-tolvaj) l. TENGERIRABLÓ.

TENGÉRITÜZÉRSÉG, (tengeri-tüzérség) ösz. fn. A tengeri hajókon működő tüzérség.

TENGÉRIUTAZÁS, (tengeri-utazás) ösz. fn. Távolhelyre utazás a tengeren, vagyis tengeri hajón.

TENGÉRIÜTKÖZET, (tengeri-ütközet) lásd: TENGÉRIHARCZ.

TENGÉRÍZ, (tenger-íz) ösz. fn. A tenger vizének és a tengeri állatok husának sajátságos ize.

TENGÉRJÁRÁS, (tenger-járás) ösz. fn. 1) Utazás, hajózás a tengeren. 2) Tengerár és apály.

TENGÉRJÁRÓ, (tenger-járó) ösz. fn. Utas, hajós, ki tengereken jár.

TENGÉRJÁTÉK, (tenger-játék) ösz. fn. A tengeri vidékeken megfordult magyar katonák szójárása szerint am. árapály, miről azt mondják, hogy: *játszik a tenger.*

TENGÉRJOG, (tenger-jog) ösz. fn. Azon jog, vagy törvények öszvege, melyek a tengeri közlekedést, kereskedést, háborut illető ügyekre, illetőleg vitás kérdésekre vonatkoznak.

TENGÉRKÉP, (tenger-kép) ösz. fn. Tájkép, mely tengert ábrázol.

TENGÉRLÁPA, (tenger-lápa) l. TENGÉRHÁNYADÉK.

TENGÉRLEIRÁS, (tenger-le-irás) ösz. fn. A széles ért. vett földleirás azon része, mely különösen a tengerek nagyságát, fekvését, határait, szigeteit, s egyéb tulajdonságait rajzolja.

TENGÉRMELLÉK v. —MELLYÉK, (tengermellék v. —mellyék) ösz. fn. A szárazföldnek azon területei, melyek a tengerek partjához közel feküsznek. *Tengermelléken lakó népek.*

TENGÉRMELLEKI, (tenger-melléki) ösz. mn. Tenger mellett lakó, tenyésző; tengermellékre vonatkozó, azt illető stb. *Tengermelléki lakosok, növények, termények.*

TENGÉRNAGY, (tenger-nagy) ösz. fn. A tengeri hajóhad főnöke, vezére. (Admiral). *Altengernagy,* aki rangban a tengernagy után következik; ezután jön az *ellentengernagy.*

TENGÉRNAGYHAJÓ, (tenger-nagy-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen a tengernagy tartózkodik, s melyről ez osztja parancsait.

TENGÉRNAGYI, (tenger-nagyi) ösz. mn. Tengernagyra vonatkozó, azt illető. *Tengernagyi lobogó.*

TENGÉRNAGYSÁG, (tenger-nagyság) ösz. fn. Tengernagyi hivatal, méltóság.

TENGÉRNÖK, (tenger-nök) fn. tt. *tengernököt.* L. TENGÉRÉSZ.

TENGÉRÖBÖL, (tenger-öböl) ösz. fn. Tengerrész, mely kisebb nagyobb terjedtségben a szárazföld közé nyúlik. Így a közép tenger, keleti tenger, a világtenger öblei, a feketetenger ismét a középtenger öble. Így neveztetnek a félkörösen behajlott tengerpartok által ölelt viztömegek is. V. ö. ÖBÖL.

TENGÉRÖRVÉNY, (tenger-örvény) ösz. fn. Örvény vagy forgó a tenger vizében. V. ö. ÖRVÉNY.

TENGÉRPART, (tenger-part) ösz. fn. Part, melyet a tenger széle érint. V. ö. PART.

TENGÉRPARTI, (tenger-parti) ösz. mn. Tengerparton levő, növő; azt illető, arra vonatkozó.

TENGÉRRÉV, (tenger-rév) ösz. fn. Rév, vagy kikötőhely a tengerpart öblében, a tenger szélén. V. ö. RÉV.

TENGÉRSÍK v. —SIKSÁG, (tenger-sík vagy —síkság) ösz. fn. A tenger nyilt tere, távol és nagy kiterjedésben a száraztól. Különbözik: *tengerszín.*

TENGÉRSÓ, (tenger-só) ösz. fn. Sajátnemű sórészek a tengervízben; különösen azon darás só, melyet a kipárologtatott tengervíz maga után hagy.

TENGÉRSZAG, (tenger-szag) ösz. fn. A tengeri állatok husának vagy tengeri viztől átázott testeknek sajátnemű szaga.

TENGÉRSZÉM, (tenger-szém) ösz. fn. Némely magas hegyek tetejéhez közel létező tó.

TENGÉRSZÍN, (tenger-szín) ösz. fn. és mn. 1) Világos vékony zöld szín, milyen a tengervizé szokott lenni. 2) A tenger vizének fölszine csendes állapotban, melyhez szokták mérni a száraz földi magasságokat. *Ezen hegy 8000 lábnyi magas a tenger szine fölött.* 3) L. TENGÉRSZÍNŰ.

TENGÉRSZÍNŰ v. —SZINÜ, (tenger-színű) ösz. mn. Minek színe olyan, mint a tengeré.

TENGÉRSZOROS, (tenger-szoros) ösz. fn. Keskenyedő tengerrész, két egymással közel általellenben fekvő part között, mely egyik tengerből a másikba átmenetül szolgál. *Calaisi, gibraltari, sztambuli tengerszoros.*

TENGÉRSZORULAT, (tenger-szorulat) lásd: TENGÉRSZOROS.

TENGÉRTÁJ, (tenger-táj) ösz. fn. Táj, vidék, vagyis terület, mely a tengernek egyes részét képezi, mutatja, némely szárazföldi háttérrel vagy árnyéklattal.

TENGÉRTÁJKÉP, (tenger-táj-kép) ösz. fn. Kép, festvény, mely valamely tengertájat ábrázol. V. ö. TÁJKÉP.

TENGÉRTÁRULAT, (tenger-tárulat) ösz. fn. A tengernek a szárazba mélyedése, mely kisebb az öbölnél s nem is nyúlik be annyira a szárazba mint az öböl. Talán inkább *tengerkanyarulat*-nak lehetne nevezni.

TENGÉRTÖRVÉNY, (tenger-törvény) ösz. fn. L. TENGÉRJOG.

TENGÉRTUDOMÁNY, (tenger-tudomány) ösz. fn. A tengerészethez tartozó ismeretek tudománya.

TENGÉRTÚLI, (tenger-túli) ösz. mn. A mi álláspontunkhoz képest a tengeren vagy tengereken túl létező, pl. Európára nézve Amerika tengertúli földrész.

TENGÉRÜGY, (tenger-ügy) ösz. fn. A tengeri járást, közlekedést, kereskedést, háborut illető dolgok, intézkedések, rendeletek, törvények, szerződések stb. öszvege.

TENGÉRVÉSZ, (tenger-vész) ösz. fn. Vész, förgeteg, mely tengeren szokott támadni és dúlni. V. ö. VÉSZ.

TENGÉRVIDÉK, (tenger-vidék) lásd: TENGÉRTÁJ.

TENGÉRVIHAR, (tenger-vihar) lásd: TENGERVÉSZ.

TENGÉRVÍZ, (tenger-víz) ösz. fn. A tengerek sajátnemű s különös izű sós vize.

TENGÉRZÖLD, (tenger-zöld) lásd: TENGÉRSZÍN, 1), 2).

TENGÉS, (ten-ég-és) fn. tt. *tengés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Szegény módon szigorgó, szükséget szenvedő, nyomorgó, alig-alig élés.

TENGET, (ten-ég-et) gyak. áth. m. *tenget-tem, —tél, —ett*, par. *tengess*. Életét szükölködve, nyomoruan húzza, szegényül táplálja magát. *Inkább tengetném életemet alamizsnával.* (Faludi). *Alig képes életét napról napra tengetni.* V. ö. TENG.

TENGETÉS, (ten-ég-et-és) fn. tt. *tengetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Szegényes, szükölködő, nyomorú táplálás.

TENG-LENG, iker. önh. m. *tengett-lengett*, htn. *tengeni-lengeni*. L. TENG.

TENGŐD, falu Tolna m.; helyr. *Tengőd-re, —en, —ről.*

TENGŐDÉS, (ten-ég-ő-öd-és) fn. tt. *tengődés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Folytonos, tovább tovább huzódó tengés; élődés. V. ö. TENGÉS.

TENGŐDIK, (ten-ég-ő-öd-ik) belsz. m. *tengődtem, —tél, —ött*. Folytonosan, napról napra teng, szükölködve, nyomorogva élődik. *Száraz kenyéren és vizen tengődik.* „Mi itt csak tengődünk lengődünk, mint szegény bujdosók.“ Mikes K. Törökországi Levelei. (LXXIII. l.). V. ö. TENG-LENG.

TENK, (1). E szóról Kresznerics így ir : Magán nálunk nincs szokásban; perzsa nyelven : *tenki* (Zenkernél : *teng*) annyit tesz, mint *angustus, arctus*, azaz szűk, szoros (Zenkernél : eng, eingeengt, eingeschränkt, bedrängt in seinen Umständen), honnan *tenkináj* am. szorultság. (Zenkernél : *tengáj* = Enge, Beengung; Betrübnisz stb.) Hasonlóképen a török nyelvben *tenki* (Zenker szerént *tengi* = Enge, Beengung stb. szintén perzsa szó) ugyanazt jelenti. Tehát ezekből származtatja : *tenkre tenni valakit* redigere ad angustiam, ad incitas. Mi e szónak a magyarban elfogadható eredeti jelentésére nézve hasonló véleményben vagyunk, miről lásd : TÖNK; és v. ö. TENY és TEN; TENG.

TENK, (2), puszta Heves m.; helyr. *Tenk-re, —en, —ről.*

TÉNK, régiesen am. tevénk; v. ö. TESZ vagy TESZEN.

TENKE, mváros Bihar, puszta Heves m.; helyr. *Tenké-re, —n, —ről.*

TENKÉLY, l. TÖNKÖLY.

TENKES, puszta Baranya m.; helyr. *Tenkes-re, —en, —ről.*

TENMAGAD v. TENNENMAGAD, ösz. személynévmás, többese : *tin-* v. *tinnenmagatok* (mint *enmagam, önmaga*, többesben : *minmagunk, önmaguk* vagy megtoldva : *enn-* v. *ennenmagam, ön-* v. *önnönmaga* stb.). L. TE, TË személynévmás alatt.

TENN, TENNÉN, TENNÖN, l. TE, TË személynévmás alatt.

TENNAP, régiesen és tájdivatosan am. tegnap; l. ezt.

„Láttam, hogy a nap, hold, az örök menny sátra
Ma is az, ki tennap, s ama kéklő Mátra.“
Arany J. (Buda halála).

TENTA v. TÉNTA, l. TINTA.

TENTÁS v. TÉNTÁS; TÈNTÁZ v. TÉNTÁZ, l. TINTÁS; TINTÁZ.

TENTÉL, önh. m. *tentélt*. Gyermeknyelven am. alszik. Elaltatáskor a dajka énekelni szokta : *tentélj bubus, tentélj!*

TENTENEVÉR, alkalmasint az elsőbb hangoknak megkettőztetésével am. az egyszerű ‚denevér‘, mely másképen : *tenevér;* egyébiránt létezik tájdivatosan : *tündenevér* (idősb Mándy P.) és *tündelevény* is. L. DENEVÉR és TÜNDEVÉNY.

TENY és TEN, elvont elavult gyökök, melyekből két rendbeli szócsalád származott. 1) Valamely szélesen elterjedő, vagy terjedékeny tárgyra vonatkoznak : *tenger*, nagy kiterjedésü víztömeg, és átv. ért. sokaság (de ez némelyek szerént am. *temger, tömger*); *tenyér* (de amely ismét mások szerént : *terény*) a kinyitott kéznek lapja; kétségtelenül ide tartozik : *tenyészik*, azaz a növényi vagy állati egyén ivadékok, sarjak által terjed, szaporodik, sokasodik. Szélesb ért. rokona azon *te* v. *té*, mely térbeli széledésre, távolodásra, ideoda irányzásra vonatkozik a *tétova, tébolyog, tékozol, tévelyeg, tép, tér* származékokban. A fennemlített gyök- és családszókban rendesen nyilt *e* hangzik. 2) Az állati vagy növényi életnek növésben elmaradt, épen nem gyarapodó állapotát jelentik : *teng, tenget, tengődik*. Rokon hangváltozattal alapfogalomban egyeznek vele : *seny*, honnan *senyv, senyved*, vagyis teste romlik, öszvemegy, soványodik; *sin*, honnan *sindik, sindevész, sinynyed*, lassankint fogy, vész, soványodik, növésben elmarad; *csin*, melyből *csingér*, sovány, száraz, aszott testü; *csünik*, a növésben késik, megfogy, elmecsevész. Ezekben alaphangzó részint a vékony *i*, részint ennek legközelebbi változata az élesebb ejtésü *é*.

Egészen, azaz mindkét értelemben egyezik a hindu származéku nyelvekbeli *tan, ten* gyökkel, ú. m. a szanszkrit *tan* gyökből ered : *tanvat*, am. terjedő és *tanus* vékony, gyönge; hasonlók a latin *tendo* és *tenuis*, görög *τείνω, ταvύω* és *ταναός*, német : *dehnen* és *dünn* stb. V. ö. TENYÉR és TENYÉSZIK.

TÉNY, (te-v-ény) fn. tt. *tény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Az emberi akarat kifolyása által végrehajtott cselekvény, mint lettdolog, tekintet nélkül annak milyenségére, s elvontan véve. *A tényt eléadni amint történt. Tényeket hozni föl bizonyitásul. A tény körülményeiről tudomást szerezni. Tényekből itélni. Öszveállitani a tényeket.* Szabatosan megfelel neki a latin *factum*, s különbözik tőle : *cselekvény* v. *cselekedet*, latinul : *actio, actus*. Ujabb alkotásu szó a *té*(sz) igegyökből, mint a *lé*(sz)-ből *lény*, azaz *tevény, levény*. Kissé régebben másképen : *lett dolog.*

TÉNYÁLLADÉK, TÉNYÁLLAPOT, (tény-álladék v. —állapot) l. TÉNYÁLLÁS.

TÉNYÁLLÁS, (tény-állás) ösz. fn. Valamely tény, mint lettdolog, részletes körülményeivel véve. (Species facti).

TÉNYBELI, (tény-beli) ösz. mn. Valamely tényt illető, arrra vonatkozó.

TÉNYE, Nyitra völgyi tájszó, am. vadaskert árkolata, kerítése.

TENYÉR, (teny-ér v. ter-ény) fn. tt. *tenyér-t* v. *tenyeret*, tb. *tenyerek*, személyr. *tenyerem, tenyered* stb. Ékét elveti ezekben is : *tenyeres, tenyerez*. A palóczoknál Szeder Fábián szerént a törzsben is : *tenyer*. A kinyitott kéznek lapja. Midőn kezünket öszveszorítjuk : *öklöt* alakítunk, ha pedig öblösen öszvehajtjuk, hogy bele valamit vegyünk vagy fogjunk, *marok* a neve. *Tenyerét nyújtja, tartja, hogy tegyenek bele valamit. Széles, keskeny tenyér. Tenyérrel ütni, simogatni. A tenyereket öszvecsapni. Föki a tenyerét*, szokottabban : *markát*, azaz hetvenkedve valamit tenni készül. *Viszket a tenyere*, arról mondják, aki pénzt vár vagy reményl. *Kend meg a tenyeret, meglátod elnyered.* (Km.). Vagy : *Kend meg a tenyerét, megnyered ügyedet. Nem használ ha aranyat hordasz is tenyereden.* (Km.). *Paczkával megverni a gyermek tenyerét. Feltörte tenyerét a kapa. Tenyere kérges lett az erős munkától. Tenyerén hordozza*, gyöngéden ápolja, őrzi ; kedvez neki.

Némely tájakon átvetve : *terény*, mintegy kiterjesztett kéz *ter* gyöktől. A szokottabb s föntebb jegyzett kiejtés szerint gyöke azon *ten* v. *teny*, melyből *tenyészik* mint széledésre, terjedésre vonatkozó szó is származott. Gyökben egyezik vele a szanszkrit *tan* (extendere, expandere) ; ezzel rokonítja, illetőleg ebből származtatja Bopp Ferencz a görög τάνυμαι, τείνω, latin *tendo*, goth *tanja* (tendo), régi német *denju*, orosz *tonju* (tenuo) szókat. Egészben egyezik ‚tenyér' szóval hangokban a görög θέναρ (die flache Hand ; és Fuszsohle ; Grund, Boden. Griechisch-Deutsches Wörterbuch von Rost). Ugyanitt θείνω [infinitiv : θεινεῖν] van mint amannak törzse följegyezve, melynek jelentése : schlagen, hauen stb. Curtius pedig még ezeket rokonítja vele : szanszkrit : *dhan-van* (Bogen, Flachland), *dhan-us* (Bogen) ; ahd. (althochdeutsch) *tenar* (flache Hand), *tenni* (Tenne). Budenz J. felhozza rokonul a finn *tantere* (nominativus : *tanner*) szót, mely am. tér. V. ö. TENY v. TEN.

TENYÉRCSAPÁS, (tenyér-csapás) ösz. fn. 1) Ütés, midőn paczkával, lapoczkával stb. valakinek tenyerére csapnak. 2) Midőn valaki tenyerét másnak tenyerére csapja, mint az alkudozók, szerződők tenni szoktak, idegen kifejezéssel : *parolázás*. 3) Midőn valaki tenyérrel üt, ver valakit. *Tenyércsapásokkal büntetni a gyereket.*

TENYERES, (teny-er-es) mn. tt. *tenyeres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Nagyító értelemben am. széles, izmos tenyerű. A növénytanban az olyan levél vagy levélnemü vagy gyökérféle szerv, mely tövén egy darabban terül ki, hanem éle felől legalább a közepéig be van vagdalva, mint a jókori jávor (acer platanoides) levele, némely kosbor kolonczos gyökere. Öszvetéve *tenyerestalpas*, am. izmos, erős, jól megtermett, markos.

TENYEREZ, (teny-er-ez) önh. m. *tenyerez-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Barátságosan, vagy alkudva, szerződve valakivel tenyeret csapkod, paroláz.

TENYEREZÉS, (teny-er-ez-és) fn. tt. *tenyerezés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Tenyérbe csapkodás ; v. ö. TENYEREZ.

TENYÉRJÓS, (tenyér-jós) ösz. fn. Jós, ki a tenyér alkotásából, különösen annak barázdás vonásaiból jövendőt mond valakinek, pl. ha sokáig fog-e élni.

TENYÉRJÓSLÁS vagy —JÓSLAT, (tenyérjóslás) ösz. fn. Jóslás v. jóslat neme, mely a tenyér alkotását veszi jövendölése alapjául.

TENYÉRNÉZŐ, (tenyér-néző) l. TENYÉRJÓS.

TENYÉRNYI, (teny-ér-nyi) mn. tt. *tenyérnyi-t*, tb. *—ek*. Szoros ért. terjedelemre a tenyér nagyságához hasonló. Átv. a maga nemében igen kicsi terjedésü. *Tenyérnyi hely, lepényke. Tenyérnyi ablak.*

TÉNYERŐ, (tény-erő) ösz. fn. Erőbeli tények végrehajtására szolgáló képesség.

TENYÉSZ, l. TENYÉSZIK. Amazt különösen összetételekben használják, mint *tenyészbika, tenyészhal, tenyészmén* stb.

TENYÉSZBAROM, (tenyész-barom) ösz. fn. Barom, melyet különösen azért tartanak, hogy mint kitünőbb, faját szaporítsa, különböztetésül más czélokra, pl. igavonásra, hizlalásra szánt barmoktól.

TENYÉSZBIKA, (tenyész-bika) ösz. fn. A gulyával, tehéncsordával járó hágóbika.

TENYÉSZCSŐDÖR, (tenyész-csődör) ösz. fn. Hágócsődör, melynek rendeltetése faját szaporítani.

TENYÉSZDE, (teny-ész-de) fn. tt. *tenyészdét*. L. TENYÉSZINTÉZET.

TENYÉSZÉB, (tenyész-éb) ösz. fn. Nősténveb, melyet különösen a végett tartanak, hogy faját kölykök által szaporítsa.

TENYÉSZÉDÉS, (teny-ész-éd-és) fn. tt. *tenyészédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. A növénynek folytonosan terjedő sarjadozása, szaporodása, vagy az állati fajnak ivarok, ivadékok általi sokasodása.

TENYÉSZÉDIK, (teny-ész-éd-ik) k. m. *tenyészéd-tem, —tél, —ett*. Mondjuk növényekről és állatokról, midőn sarjaikat, illetőleg ivadékaikat folytonosan szaporítják, sokasítják.

TENYÉSZÉS, (teny-ész-és) fn. tt. *tenyészés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. A növénynek vagy állatnak nemzési, fajzási állapota, a nemek, fajok további szaporodása, sokasodása.

TENYÉSZET, (teny-ész-et) fn. tt. *tenyészet-et*, harm. szr. *—e*. Ami tenyészés által létre jött. *Növényi, állati tenyészet. Két három évi tenyészet*, azaz, sarjadék, ivadék. 2) Iparmunkálat, mely tenyésztéssel foglalkodik. *Baromtenyészetre különös gondot fordítani.*

TENYÉSZETI, (teny-ész-et-i) mn. tt. *tenyészeti-t*, tb. *—ek*. Tenyészetre vonatkozó, azt illető.

TENYÉSZETLEN, (teny-ész-etlen) mn. tt. *tenyészetlen-t*, tb. *—ek*. Ami faját nem szaporítja, nem sarjadzó, meddő, terméketlen. Ellentéte : *tenyésző, szapora, termékeny.*

TENYÉSZETLENSÉG, (teny-ész-etlen-ség) fn. tt. *tenyészetlenség-et*, harm. szr. *—e*. Sarjatlan, iva-

déktalan, terméketlen, meddő állapot vagy tulajdonság.

TENYÉSZFAJ, (tenyész-faj) ösz. fn. Faj növényeknél, de főképen az állatoknál, melyet mint kitünőbbet, jelesbet leginkább szaporitás végett tartanak és ápolnak.

TENYÉSZFÖLD, (tenyész-föld) ösz. fn. Televényes, termékeny, kerti föld, melyben a növények különösen tenyésznek, sarjadzanak, szaporodnak.

TENYÉSZHAL, (tenyész-hal) ösz. fn. Halnem, melyet a halastavakban leginkább lehet szaporitani, milyenek kiváltképen a pontyok.

TENYÉSZIK, (teny-ész-ik) k. m. *tenyész-tem, —tél, —ett,* par. *—szél.* Mondjuk növények és állatok felöl, midőn sarjadzás, illetőleg ivás, ellés, szülés által fajaik szaporodnak, sokasodnak, s mintegy szétterjednek. *Magról, gyökérről tenyésző füvek, fák. Tenyészik a gyom, hol nem is vetik.* (Km.). *Jó földben tenyésznek a növények. Nálunk mindenféle gabona tenyészik. A kövér legelőjü pusztákon tenyésznek a gulyamarhák. A bükk meszes talajon igen jól tenyészik.* Szélesb átv. ért. a maga nemében sokasodik, terjed, szaporodik. *Tartva tenyészik a pénz, költve vész.* (Km.). *Tenyészik a romlott erkölcs.* Elemzésére nézve l. TEN és TENY, gyökök.

TENYÉSZINTÉZET, TENYÉSZISKOLA, (tenyész-intézet v. —iskola) ösz. fn. Jeles növények és állatok szaporitására szánt hely (a növényeknél kert, az állatoknál istálló stb.). Rövidebben: *tenyészde.* (Pepinière).

TENYÉSZJUH, (tenyész-juh) ösz. fn. Kitünőbb és szaporitásra szánt fajta juh.

TENYÉSZKANCZA, (tenyész-kancza) ösz. fn. Kitünőbb fajta kancza, melynek rendeltetése, hogy faját csikók által szaporitsa, vagy mely e czélra különösen alkalmas.

TENYÉSZKOS, (tenyész-kos) ösz. fn. Kos, melyet azért tartanak, hogy mint kitünőbb faját szaporitsa.

TENYÉSZMAG, (tenyész-mag) ösz. fn. Szaporitásra szánt jelesebb fajta növény magja.

TENYÉSZMARHA, l. TENYÉSZBAROM.

TENYÉSZMÉH, (tenyész-méh) ösz. fn. Méhek, melyeket őszszel meg nem fojtanak, hanem jövő nyárra fentartanak, hogy rajt ereszszenek.

TENYÉSZMÉN, (tenyész-mén) l. TENYÉSZCSŐDÖR.

TENYÉSZŐ, (teny-ész-ő) mn. tt. *tenyészőt.* Ami tenyészik, azaz faját sarjak, illetőleg ivadékok által szaporitja, sokasitja. *Vizben, homokos, agyagos földben tenyésző növények. Legelőkön tenyésző barmok.*

TENYÉSZPONTY, (tenyész-ponty) l. TENYÉSZHAL alatt.

TENYÉSZSZERV, (tenyész-szerv) ösz. fn. A tenyészést eszközlő szerv.

TENYÉSZT, (teny-ész-t) áth. m. *tenyészt-ett,* par. *tenyészsz,* htn. *—ni* v. *—eni.* Eszközli, hogy valami tenyészszék, hogy új sarjak, vagy ivadékok által szaporodjék, sokasodjék. *Külföldről hozott növényeket, szőlőfajokat tenyészteni. Szarvasmarhákat, juhokat, lovakat tenyészteni.* V. ö. TENYÉSZIK.

TENYÉSZTÉS, (teny-ész-t-és) fn. tt. *tenyésztés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, különösen gazdasági iparkodás, midőn a növények és állatok száma termelés, illetőleg párositás által szaporittatik. *Szarvasmarha-, juh-, ló-, sertéstenyésztés. Baromfitenyésztés.*

TENYÉSZTET, (teny-ész-t-et) miv. m. *tenyésztet-tem, —tél, —ett.* Eszközli, hogy valami tenyészszék. Elégséges a rövidebb ‚tenyészt' is.

TENYÉSZTŐ, (teny-ész-t-ő) mn. és fn. tt. *tenyésztőt.* Aki vagy ami tenyészt. *Barom-, lótenyésztő.*

TÉNYÉZ, (tény-éz v. tev-ény-ez) áth. m. *tényéztem, —tél, —ett,* par. *—z.* Eszközli, cselekszi, hogy valami ténynyé legyen, hogy mint lettdolog álljon elé.

TÉNYÉZŐ, (tev-ény-éz-ő) fn. tt. *tényézőt.* Ami valamely ténynek létesitésére kellék gyanánt szükséges; aki valaminek létesitésébe befoly. Különösen a szám- és betüvetéstanban am. sokszorozó, szorzó.

TÉNYFÖLVÉTEL, (tény-föl-vétel) ösz. fn. Valamely ténynek, különösen a büntető eljárásban, kinyomozása és egyszersmind irásba vétele. V. ö. TÉNYNYOMOZÁS.

TÉNYLEG, (te-v-ény-leg) ih. Mint valóságos tény, mint lettdolog. *Tényleg máskép áll az ügy, mint először eléadatott.*

TÉNYLEGÉS, (te-v-ény-leg-és) mn. tt. *ténylegés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Tényként létező, mint lettdolog fennálló.

TÉNYLEGÉSÍT, (te-v-ény-leg-és-ít) áth. m. *ténylegésít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Eszközli, hogy valamely dolog ténylegessé vagyis ténynyé váljék.

TÉNYLEIRÁS, (tény-le-irás) ösz. fn. Valamely ténynek körülményes eléadása irásban; máskép: *tényrajz.*

TÉNYNYOMOZÁS v. —NYOMOZAT, (tény-nyomozás v. —nyomozat) ösz. fn. Birói, törvényszéki vizsgálás, valamely tény eredete, minősége, s körülményei felöl.

TENYŐ, puszta Heves m.; helyr. *Tenyő-re, —n, —ről.*

TÉNYŐ, falu Győr m.; helyr. *Tényő-re, —n, —ről.*

TÉNYRAJZ, (tény-rajz) l. TÉNYLEIRÁS.

TÉNYVIZSGÁLAT, (tény-vizsgálat) l. TÉNYNYOMOZÁS.

TÉNYZŐ, l. TÉNYEZŐ.

TEP, elvont gyök, melyből *tepeczkel, teper, teped, tepesz, tepsed, tepsen* stb. származtak. Az utóbbi szók a székelyeknél divatosak. Eredetre nézve nem egyéb, mint azon *tap* vékonyhangu változata, melyből *tapog, tapos, tapad* stb. eredtek. Éles *ë*-vel: *tëp,* melyet a székelyek megkülönböztetnek a föntebbi nyilt *tep* gyöktől. Emettől származnak, mint érintők, *teped, tepesz, tepsed* stb.; amattól: *tëpeg, tëpelődik, tëpiczkel* stb. A *tëp* gyök a kicsinyző *tip*-hez áll közelebb, mely t. i. a *tipeg, tipor, tipiczkel* szók gyöke. Van

még egy harmadik *tép* (zárt *é*-vel), máskép *töp*, melytől *tépëd, tépërëdik (töpöd, töpörödik)* erednek. Bővebben l. TAP; TOP; TIP; és v. ö. TEPED, TEPÉG.

TÉP, áth. m. *tép-tem, —tél, —ett.* 1) Valamely fonaldad, foszlány szálu, sejtes, rostos szövetü testnek részeit kézzel, körmökkel, fogakkal egymástól szétszakítja, elválasztja, s illetőleg rongyokká, szakokká teszi, repeszti. *Az ócska ruhát darabokra tépni. A levelet eltépni. A ragadozó állatok széttépik a zsákmányt. Mérgében letépte a ruhámat. Gyapjut, kendert, szöszt tépni. Sebbe való ruhaszálakat tépni.* 2) Szálas testeket, növényeket, szöröket stb. töveikből kiszakaszt. *Gyomot tépni. A fiatal csemetéket kitépni. A ló farkából egy tencsnyi szőrt kitépni. A veszekedők egymás haját tépik. Az ősz szálakat kitépni a szakálból.*

A hosszu *é* oda látszik mutatni, hogy ez még egyszerübb gyökből, t. i. *te* gyökből és *ep* képzőből van alkotva. Minthogy pedig alapfogalomban az összekötött részek vagy testek egymástól elválasztására vonatkozik: innen azon *te* v. *sze, sza* gyökü szók osztályába sorozható, melyek bizonyos iránytól távolodást jelentenek, mint *tétova, tévelyeg, szét, széled, szana* stb. Legközelebb áll hozzá, a jelentésben is rokon ‚czibál' szó *czib* gyöke. Budenz J. szerént egyezik vele a finn *tempaa-* (megragadni, kiszakítani, tépni), észt *tömba-, tömb-* (húzni, magához húzni), lív *tömb-* (húzni, hurczolni, rántani). Képeztetésre rokonok hozzá, mint ajakbetükkel kihangzó egyszerű igék: *lép, csíp.*

TÉPÁSZ v. TÉPÁZ, (tép-ász v. tép-áz) áth. m. *tépász-tam, —tál, —ott,* par. *—sz, tépáz-z.* Valamely testet ideoda ránczigál, mintha szét vagy ki akarná tépni, különösen, hajánál, üstökénél fogva czibál valakit. *A récze tépászsza a békát. Megtépászni a gyermek haját.*

Ez igében az *ász* v. *áz* képző mintegy fordított viszonyban áll a *fáész, rákész* igéknek *ész* képzőjével, amaz t. i. inkább *tépész,* emezek *fáász, rákász* helyett állanak. Egyébiránt a rokon gyökü *czibál* is mélyhangu képzőt vett föl.

TÉPÁSZÁS v. TÉPÁZÁS, (tép-ász-ás v. tép-áz-ás) fn. tt. *tépászás-t* v. *tépázás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki valamit tépász.

TÉPDÉGEL, (tép-ëd-ëg-el) gyak. áth. m. *tépdëgelt.* Aprózva, kicsi részekre tépeget valamit. Ezen igében háromszoros kicsinyítő gyakorlat van, mint a hasonló képzésü *mendegel, járdogal, üldögel, álldogal, futosgal* stb. igékben. V. ö. TÉP.

TÉPDÉGELÉS, (tép-ed-ëg-el-és) fn. tt. *tépdëgelés-t,* tb. *—ëk.* Több apró részekre tépés.

TÉPDEL, (tép-ëd-el) gyak. áth. m. *tépdelt.* Körülbelül egy jelentésü a *tépdegel* igével, azon szabatos különbséggel, hogy ebben hármas, amabban pedig csak kettős gyakorlatilag kicsinyítő képző rejlik. V. ö. TÉP.

TÉPDELÉS, (tép-ëd-el-és) fn. tt. *tépdelés-t,* tb. *—ëk,* harm. szr. *—e.* Ismételt, s apró részekre tépés. V. ö. TÉPÉS.

TÉPDÉS v. TÉPDÉZ, (tép-ëd-és v. tép-ëd-ëz) áth. m. *tépdës-tem* v. *tépdëz-tem, —tél, —ett,* par. *tépdës-s* v. *tépdëz-z.* L. TÉPDEL.

TÉPE, falu Bihar m.; helyr. *Tépé-re, —n, —ről.*

TEPECSKEL, (tep-ecs-ëg-el) gyakorító kicsinző áth. m. *tepecskelt.* Szabó Dávidnál am. (tiporva) gyúr, roncsol, teper, tapod, pl. szőlőt a kádban. *Letepecskelte a földre,* am. leteperte. Balaton mellett mély hangon: *tapicskol.* (Lugossy József). Különbözik: *tepeczkel.*

TEPECSKELÉS, (tep-ecs-kel-és) fn. tt. *tepecskelés-t,* tb. *—ëk.* harm. szr. *—e.* Roncsolás, tiprás, tapodás. V. ö. TEPECSKEL.

TEPECZKEL v. TEPECZKÉL, (tep-ecz-ëg-el) gyak. kicsinző önh. m. *tepeczkelt.* Apró lépéseket rakosgatva, s kézzellábbal tapogatózva, és magát egyensulyozva megy, mozog, mint az igen elaggott emberek, vagy járni tanuló gyermekek, vagy vakok, vagy sikos uton járók tenni szoktak. *Szegény öreg már alig bir tepeczkelni. Nagy nehezen áttepeczkelt a jégen.* Némi változattal: *tepiczkel,* mély hangon: *tapicskál.* Képeztetésre egyezik vele a *kepiczkel,* azaz kipkedvekapkodva uszkál a vizben, és *eviczkel.* Gyöke *tep* a vastaghangu *tap*-nak kicsinyítő módosítása, s rokon vele *tip,* melyből *tipeg, tipor* származtak. V. ö. TAP.

Ezen igében három kicsinyítő gyakorlatos képző torlódik öszve.

TEPECZKELÉS, TEPICZKELÉS, (tep-icz-ëg-el-és) fn. tt. *tepeczkelés-t,* tb. *—ëk,* harm. szr. *—e.* Aprózó járás-menés neme. V. ö. TEPECZKEL.

TEPED, önh. m. *tepedt.* A székelyeknél am. mély hangon az általánosabb divatu *tapad,* azaz valamibe belé ragad, belémarad. (Kriza J.) Ugyanott ‚tepesz' is am. tapasz. Ezek gyökében Krizánál nyilt *e* van, s különbözik a *tepeg* (helyesebben: *tëpëg*) és *tëpëlődik* szók gyökében levőt éles *ë*-től, mely *i*-hez áll közelebb s a *tipeg, tipor* szók *tip* gyökével egyezik. V. ö. TEP.

TEPEDÉS, fn. tt. *tepedés-t,* tb. *—ëk,* harm. szr. *—e.* Mély hangon: *tapadás.* V. ö. TEPED.

TÉPËD; TÉPIK; TÉPËRËDIK, l. TÖPÖD; TÖPIK; TÖPÖRÖDIK.

TEPÉG, TËPÉG, (tëp-ëg azaz tip-ëg) gyak. önh. m. *tepeg-tem, —tél, —ett.* Úgy mozog, hogy dolgának nincs látatja. Székely szó. (Kriza J.). Egynek látszik *tipëg* szóval. *Tepeg-topog, mint a tojó récze.* (Kríza J.).

TEPÉGÉS, TËPÉGÉS, (tëp-ëg-és) fn. tt. *tëpëgés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Ide-oda mozgás a nélkül hogy dolgának látatja volna. V. ö. TEPÉG.

TÉPÉGET, (tép-ëg-et) gyak. áth. m. *tépëgettem, —tél, —ett,* par. *tépëgess.* Ismételve, gyakran vagy több darabra, rongyra, szakaszra tép, vagy tőből szakgat holmit; máskép: *tépdel,* még többszörösen: *tépdegel.* V. ö. TÉP.

TÉPÉGETÉS, (tép-ëg-et-és) fn. tt. *tépëgetés-t,* tb. *—ëk,* harm. szr. *—e.* Gyakori, folytonos, ismé-

telt tépés, szétszakgatás, vagy tőből kiránczigálás. V. ö. TÉP, TÉPÉS.

TEPEL, TËPEL, (tëp-el) áth. m. *tëpelt*. Kemenesalon am. tipor, tehát *tëp* gyöktől; v. ö. TEP. Különbözik a következő *tépel*.

TÉPÉL, (tép-él) áth. m. *tépelt*. Szabó D. szerint a megáztatott, aztán kiszárított s megtörött kenderből, lenből a pozdorját, szárát, szálkáját kiveri (mintegy *czibálja*). Székely szó. Innen Szabó Dávidnál *téplőrúd*, olyan rúd, melyhez verik a törött kendert. Különbözni látszik a ‚tilól' szótól.

TEPELÁK, TËPËLÁK, mn. és fn. tt. *tëpëlákot*. Kríza J. szerént a székelyeknél am. ügyetlen, rosz növésü; továbbá: kapczabocskor. *Látszik hogy tavaszodik, mert az úton elhányták a tepelákot*. Talán ‚tebe' vagy ‚tepe-tupa' szókkal áll származási viszonyban; vagy pedig *tépláb*, *tébláb* szókból módosult.

TEPELÉS, TËPELÉS, (tëp-el-és) fn. tt. *tëpelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kemenesalon am. tiprás. V. ö. TEPEL.

TÉPELÉS v. TÉPLÉS, (tép-el-és) fn. tt. *tépelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kendertörés. V. ö. TÉPEL.

TEPELŐDÉS, (tëp-el-ő-öd-és) fn. tt. *tëpelődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A székelyeknél am. forgódás. V. ö. TÉPÉLŐDIK.

TÉPELŐDÉS, (tép-el-ő-öd-és) fn. tt. *tépelődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A hánytvetett bús kedélynek aggódása, töprenkedése. V. ö. TÉPELŐDIK.

TEPELŐDIK, (tëp-el-ő-öd-ik) k. m. *tëpelőd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. forgódik (Kríza J.), igyekszik (Gyarmathi Sámuel). Mintegy ide-oda tipeg. A mongolban *tebede-kü*, szintén am. sürgődni, igyekezni (se presser, se hâter, se depêcher). A gyökök *tep*, *teb* teljesen egyeznek. (A mongolban nincs *p*).

TÉPELŐDIK, (tép-el-ő-öd-ik) belsz. m. *tépelőd-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Nagyobbszerü aggodalom, vagy szomorú eset miatt kedélye ideoda hányódik, töprenkedik; midőn, majd fejéhez, majd ruhájához kapkod, vagy épen haját tépi, ruháját szakgatja stb. A bús kedély állapotának érzékítő kifejezése. 2) Nagyobb erőfeszítéssel valamire törekszik, s mint mondani szokás, töri marja magát.

TEPÉLY, puszta Heves m.; helyr. *Tepély-be*, —*ben*, —*ből*.

TÉPEMÉNY, (tép-e-mény) fn. tt. *tépemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szálak, fonalak, melyet valamely szövetből kitéptek; különösen az úgy nevezett *tépés*, melyet a sebekbe tömnek, hogy a genyet magába vegye. (Charpie). Máskép: *tépet*.

TÉPÉNKE v. TÖPÖNKE, (tép-én-ke) fn. tt. *tepenkét*. Székely szó, am. törpe ember.

TEPER, (tep-er) áth. m. *tepert*. Valakit v. valamit kézzel, lábbal taposva lenyomkod, legyúr, földhöz szorít. *Földre teperni a birkozó társat. Sárba teperni valamit. A bőszült bika térdével leteperte a gulyást*. Hangváltozattal rokonai: *tipor* és *tapos*. Gyöke *tep*, nem egyéb, mint a *tip*, *tap*, *top* gyökök belidomuló módosulata. Mindkét hangzója nyilt *e*, de *tip* rokongyök után lehet éles *é* is; minden esetre különbözik a *tépérédik*, *tépértű* szók *tép* törzsében levő zárt *é*-től, mely *ö*-vel szokott váltakozni.

TÉPÉRÉDÉS; TÉPÉRÉDETT; TÉPÉRÉDIK, l. TÖPÖRÖDÉS; TÖPÖRÖDÖTT; TÖPÖRÖDIK.

TEPERÉS, (tep-er-és) l. TEPRÉS, TIPRÁS.

TÉPÉRTŐ v. TÉPÉRTYŰ, l. TÖPÖRTŐ v. TÖPÖRTYŰ.

TÉPÉS, (tép-és) fn. tt. *tépés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamit tépünk. 2) Tépemény, tépet.

TEPESIA, fn. tt. *tepesiát*. L. TEPSI.

TÉPET, (tép-et) fn. L. TÉPEMÉNY.

TÉPETDUGASZ, (tépet-dugasz) ösz. fn. Sebészi, tompa tüforma eszköz, melylyel a tépetet a sebbe nyomkodják.

TÉPETECSET, l. TÉPETÖCSET.

TÉPETHENGÉR, (tépet-henger) ösz. fn. Hengeralakban öszvegöngyölgetett tépet, melyet mélyebb sebbe dugnak.

TÉPETÖCSET, (tépet-öcset) ösz. fn. Öcsetformára öszveillesztett tépet, melyet a seb nyilásába tesznek. V. ö. ÖCSET.

TÉPETPAMACS, (tépet-pamacs) ösz. fn. Sebészek pamacsa, melyet tépetből készítenek. V. ö. PAMACS.

TEPETUPA, (tepe-tupa) ikerített mn. tt. *tepetupát*. Ügyetlenül, s alkalmatlanul tébő-lábó, tipegőtapogó, semmitevő. Erdélyben mondják rosz gebelóról is, mely csak tipegve tapogva lép. Máskép: *tipitapi*.

TEPICZKEL v. TEPICZKÉL; TEPICZKÉLÉS, l. TEPECZKEL; TEPECZKELÉS.

TEPKE, puszta Nógrád m.; helyr. *Tepké-re*, —*n*, —*ről*.

TEPLA, mváros Liptó m.; helyr. *Teplá-ra*, —*n*, —*ról*.

TÉPLÁB, (tip-láb v. tepe-láb v. talán: tëb-láb) ikerített ige, m. *tépettlábott*. Nyugtalanul vagy másoknak alkalmatlankodva járkel, mizegmozog. Első alkatrésze vagy azon *tip* v. *tep*, melyből *tipeg*, *tepiczkel* származtak, a másik pedig a menést jelentő *láb* ige; vagy azon *téb*, mely *tébláb* szóban ismeretesb. L. TÉBLÁB.

TÉPLÉS, (tép-el-és) fn. tt. *téplés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn a megáztatott, kiszáritott s megtört kenderből a pozdorját kiverik. V. ö. TÉPEL.

TEPLICSKA, faluk Liptó, Szepes és Trencsin m.; helyr. *Teplicskára*, —*n*, —*ról*.

TEPLICZ, faluk Szepes és Trencsin m.; helyr. *Teplicz-re*, —*én*, —*ről*.

TÉPLŐ, (tép el-ő) fn. tt. *téplőt*. Csíki szó Háromszékben. (Incze József). 1) Személy, ki kendert tépel. 2) Rúd, darabfa, melylyel az áztatott, kiszárított és tört kenderből, lenből szálait, szálkáit pozdorjáját kiverik, elválasztják. V. ö. TÉPEL. Alapértelemre és hangra igen hasonló hozzá: *cséplő*,

melylyel a gabonaszemeket a toklászból kiverik, miszerint *tépel* és *csépel* rokon jelentésü és eredetü igék.

TÉPLŐRÚD, (téplő-rúd) ösz. fn. L. TÉPLŐ, 2).

TEPPEN, (tep-ü-en) önh. m. *teppent*. A Tájszótárban jelentés nélkül áll. Ha a *tëp* azaz *tip* gyököt vesszük alapul, akkor annyi volna, mint *tippen* (egyet tippen, egy tippet teszen), s viszonyban állana a mélyhangu és erősebb tapodást jelentő *toppan* szóval, oly különbség levén köztök mint *tipeg* és *tapog* v. *topog* között.

TÉPRÉNG; TÉPRÉNGÉS, lásd: TÖPRÖNG; TÖPRÖNGÉS.

TÉPRENKÉDÉS; TÉPRENKÉDIK, l. TÖPRENKÉDÉS; TÖPRENKÉDIK.

TEPRÉS, (tep-er-és) fn. tt. *teprés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Am. a mély hangu *tiprás*; l. ezt; és v. ö. TEPER.

TEPS, elvont törzs *tepsed, tepsel, tepsen* szókban, s talán *tepsi* szóban is.

TEPSED, (tep-és-ed) önh. m. *tepsed-tem*, —*tél*, —*ett* v. —*t*. Laposan szétterül, szétmegy, szétnyúlik, pl. a kovász, rohadt gyümölcs. Úgy látszik ebből módosult hangáttétel által az általánosb divatú *tesped*, azaz tömörségét, rugalmasságát, életerejét vesztve romlik, hanyagul hever. V. ö. TESPED; TEPSEN.

TEPSEDÉS, (tep-és-eg-és) fn. tt. *tepsedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szétterülés, szétnyúlás. V. ö. TEPSED.

TEPSÉG, TEPSÖG, (tep-és-ég) önh. gyakorító, m. *tepség-tem*, —*tél*, —*ett*. Gyakran vagy folytonosan szétterül, szétnyúlik. Lehet *tipos-og* módosulata is.

„A legénnek nincsen esze,
Mett (mert) a sárba tepsög este;
A leánnak van csak esze,
Mett ő oda várja este."
Székely népdal.

TEPSÉGÉS, (tep-és-ég-és) fn. tt. *tepségés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori vagy folytonos szétterülés.

TEPSÉL, (tep-és-él) gyak. áth. m. *tepsélt*. Laposra nyújt, elterít valamit, pl. a tésztát, mintegy *taposol*, azaz széttapos.

TEPSEN, (tep-és-en) önh. m. *tepsent*. Hirtelen, egyszerre szétterül, szétnyúlik. *Úgy eltepsent, mint a béka.* (Kríza J.).

TEPSENÉS, (tep-és-en-és) fn. tt. *tepsenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami le- v. eltepsen. V. ö. TEPSEN.

TEPSÉRÉS, l. TAPSÉROS.

TEPSI, fn. tt. *tepsi-t*, tb. —*k*. Alacson karimáju, jobbára hosszudad négyszögü tálczaforma edény, vas lemezből vagy cserépből, melyen kemenczében némely ételfélét, pl. rétest, bélest, pogácsát, málét, ludat, réczét stb. szoktak sütni. *Tepsin sült kalács, prósza, költés. A nyársra húzott liba alá tepsit tenni, hogy a zsir bele csepegjen. Zápfogára kevés egy nap tepsi rétes.* (Km. a nagyfaló emberről). Tájdivatosan, különösen túl a Dunán (Pápa vidékén, Tolna megyében Kemenesalon): *tepszi*; Szabó Dávidnál előjön *tepszia* is. Thúry György 1571-iki leltárában pedig: *tepesia* (‚réz tepesia.' Századok. 1870. 725. lapon).

Minthogy ezen edény más tálakhoz képest tertyedtebb, laposabb alakú, magyar elemzéssel valószinü, hogy gyöke azon *tep*, változattal *tap*, mely az állati talpnak is laposságát jelenti; honnan *tapsi* v. *tapséros* am. talpas, pl. a medve; így laposság fejeztetik ki a *tapsifüles* szóban is, legközelebb pedig a *teps* törzsben. V. ö. TEPSED, TEPSÉL, TEPSEN. Egyébiránt a mongolban is megvan ugyanezen alakban, és rokon értelemben: *tebsi* (plat, vase, lavoir, cuvette, auge), pl. *münggün tebsi*, ezüst tepsi (cuvette d' argent stb.). Törökül: *tepszi* v. *tebszi* és persául, arabul: *tebsi* (plat, assiette, porte-assiette, plateau, flacher Teller, Unterteller; Präsentirbrett). Szabó Dávid a görög-latin *authepsa* szóval rokonítja; *αὐθέψης* görög szóról pedig Rost szótárában csak annyi áll: ein Kochgeschirr, etwa wie eine Theemaschine, szó szerént *αὐτός* (= őmaga) és *ἕψω* (= fövök) szókból összetéve am. magában fövő, ‚Fabri Thesaurus'-ában: olla per se elixans, paucissimo et fere nullo igne supposito. Nem gondoljuk, hogy ebből ment volna át az arab, török, persa és mongol nyelvekbe, s a hangok találkozását esetlegesnek tartjuk.

TEPSILÁB, (tepsi-láb) ösz. fn. Lapos talpu láb, úgy nevezett lúdláb.

TEPSILÁBU, (tepsi-lábu) ösz. mn. Kinek tepsihez hasonló tertyedt talpa van; lúdtalpu.

TÉPSODRAT, (tép-sodrat) ösz. fn. Ruhatépetből csinált sodrat, a sebészeknél.

TEPSZI, fn. tt. *tepszi-t*, tb. —*k*. L. TEPSI.

TEPSZIA, fn. tt. *tepsziát*. L. TEPSI.

TEPZELŐDÉS, (tëp-éz-el-ő-öd-és) fn. tt. *tëpzelődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sürgés-forgás. V. ö. TEPZELŐDIK.

TEPZELŐDIK, (tëp-éz-el-ő-öd-ik) k. m. *tëpzelőd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél Szabó Elek szerént am. készülődik, költözködik. Kríza Jánosnál: *ugyan tepzelődik*, am. szorgosan rakja magára öltönyeit. Látható, hogy *tepelődik* (= forgódik, sürögforog) szótól csak a gyakoritó *-éz* képzőben különbözik. Nem ered pedig ‚tép' szótól, mint Szabó Elek véli, hanem *tepeg, tepelődik, tepeczkel* v. *tepiczkel* szók *tep* vagyis *tëp* gyökétől; tehát sajátlag am. ide-oda tepiczkel. V. ö. TEPELŐDIK, TEPECZKEL.

TER, elvont gyöke, 1) *terem* (ige), *teremt, termék, termel, termés, termény, termékeny, termeszt, természet, termet* származékoknak. Mindezek életszerves, átv. ért. ásványi testek növésére is vonatkoznak. Ez alapfogalom szerént rokon azon *ser* gyökkel, melyből növést, növényeket, kinőtt szálakat jelentő *serdül, serény, serte, sereng*, vastaghangon *sar, sarj, sarju, sarjadozik* eredtek. 2) Szélesb ért. azon *r* gyök-

hangu szók nemzetségébe tartozik, melyek kisebb nagyobb szélesedésre vonatkoznak, s ekkor azonos, vagy legalább rokonítható ‚tér' főnévvel. L. TÉR, (1).

TÉR, (1), (te-er v. té-r) fn. tt. *tér-t* v. *teret*, tb. *—ek* v. *terek*, harm. szr. *ter-e*. 1) Kisebb nagyobb széledésü, szétnyulásu, körözetü, öblözetü, s bizonyos határok közé szorult, vagy olyannak képzelt hely, mennyiben fölötte vagy benne valami elfér, állhat, ülhet, fekhetik, elnyúlhatik stb. Ilyen általán minden sikság, út, utcza, piacz, udvar, terem, szoba fölepét, talapzatát képező helyiség. *Tágas, szük, széles, hosszu, keskeny, kerek, kis, nagy, négyszögü tér. Nyilt, zárt, kerített tér.* Különösen bizonyos czélra, müködésre szolgáló ilyetén hely. *Vásártér, raktér, harcztér, csatatér, vártér, sétatér, pályatér, küzdtér, gyülöstér, hadgyakorlati tér.* Innen átv. ért. életviszony, életpálya, melyen valaki cselekvőleg mintegy kiterjeszkedve működik. *Tért nyitni, engedni valakinek tehetsége, ügyessége kitüntetésére. Új munkálkodási térre lépni. Ezen téren mit sem tehetni.* 2) Mint melléknév jelent tágast, sikot, egyenest. *Tér föld, tér mező, tér völgy.*

Azon szók osztályába tartozik, melyek némely viszonyragok és képzők előtt gyakran elvetik az *é*-ket : *tér-t* v. *ter-et, tér-ek* v. *ter-ek, ter-e ; ter-em* (főnév), *ter-eb, ter-eb-ély, ter-it, ter-ül, ter-eg-et, ter-j, ter-j-ed, ter-j-eszt, ter-p-ed, ter-p-eszt, ter-p-esz-ked-ik, ter-ep-ély, ter-ep-es.* Néha állandóan hosszúnak marad, pl. *téres, térség* származékokban. Rokon mély hangon : *tár.*

Minthogy a *tér* általán valamely helynek kisebb nagyobb szélesedésére, szétnyulására vonatkozik : alapfogalomra nézve gyökeleme azon *te* v. *té*, vastaghangon *ta*, v. *tá, to*, változattal *sze* v. *sza*, melyből bizonyos középponttól kiinduló széledést, távolodást jelentő származékok képződnek, mint *téved, tévelyeg, tébolyog, tép, tát, tág, tár, táv, távol, szanaszét, széled, szérü, szór.* Ide sorozható a *gyér*, melynek egyes gyürészei között rések, üres helyek tátonganak, vagyis melynek részei egymástól némi távolságban terjednek el. T. i. az eredeti *t* hang átváltozott lágy *gy*-re, mint *tűr gyűr, türemlik gyüremlik, türközik gyürközik ; tömöszöl gyömöszöl ; tűkör gyükör ; tüszű gyüszű.*

Mennyiben ezen szót ékezet nélkül röviden is ejtjük, azon egy szótagu származékok közé tartozik, melyekben a gyök véghangzója nem szokott megnyujtatni, midőn képzőül egyszerü mássalhangzót vesznek fel, milyenek a *ta to, té, vé, lé, vi, hi, i, é, ma, fe, le, be, sza, sze* gyökökből származottak, ú. m. *tal tol, tasz tosz ; tész, vész, lész ; hisz, visz, ész*(ik), *isz*(ik), *mast, fen, fel, len, ben, bel, szab, szeg, szel.*

Egyezik vele a persa *tír* (planities. Vullers).

Egyébiránt rokoníthatók vele a török : *dere* (völgy, innen *Bujukdere* = nagyvölgy, helynév), *derja* (tenger), török-persa *dirasz* (hosszú) ; sőt a szanszkrit *dharâ* s latin *terra* is.

TÉR, (2), önh. m. *tért*. 1) Bizonyos helyiség elég neki, vagyis testének teriméje nem nagyobb az elfoglalt vagy elfoglalandó helynél ; máskép : *fér. Szobámban több bútor el nem tér. Kis kocsiban csak ketten térünk el. Ezen hordóba három akónyi folyadék tér. Szük likon nehéz betérni.* Ez értelemben egy a *tér* főnévvel, s oly viszonyban áll vele, mint a *nyom* (premit) és *nyom* (vestigium), *zár* (claudit) és *zár* (sera, clausura), *les* (insidiatur) és *les* (insidiae), *nyit* (aperit) és *nyit* (apertura). Vagyis azon szók osztályába tartozik, melyek ugyanegy alakban nevek és igék. 2) Bizonyos ponttól valamely irányban és iránypont felé lehajlik, eltávozik, s ennélfogva távolító vagy valahova beható, közelítő vagy fölható viszonyragu neveket vonz. *Jobb utra, más ösvényre térni. Kitérni az utból. Alátérni a völgybe. Betérni a csárdába. Megtérni a katonaságból. A bünös ember megtér*, midőn az erény utjára vissza fordul. *Más vallásra térni. Magába tér*, elszórt figyelmét ön belsejére fordítja. *Magához tér*, ájult, öntudatlan, kábult állapotból öntudatosra megy vissza. *Térj meg útcza*, kutyaszorító, melyen által menni nem lehet, s vissza kell belőle fordúlni.

Származékai az ékezetet megtartják : *térés, térül, térít, téreget, térd, térdepel, térdel ;* kivétetik : *terel.* Egyébiránt alapfogalomban egyezik a *tér* főnévvel, és a helyfoglalásra vonatkozó *tér* igével, de azon különbséggel, hogy ez különösen bizonyos középpontot környező helyszéledésre, amaz pedig valamely pontból bizonyos irányban kiinduló távozásra, félrehajlásra mutat. Ezen eszmejáratnál fogva valószinünek látszik, hogy az elhajlást jelentő *tér* öszvehúzott ige, s eredetileg *te-v-er*, vastaghangon *ta-v-ar*, a *te ta* (té to) gyöktől, mely tekintetben hasonló képzésüek : a *csa* gyökből *csavar*, öszvehúzva *csór, csúr, csűr ;* a *za* gyökből *zavar*, öszvehúzva *zúr, zűr ;* a *sza* gyöktől *szavar, szór ;* mennyiben t. i. az elsorolt gyökök oly származékok gyökhangjai, melyek félre irányzó mozgásra vonatkoznak, s nem egyebek, mint ugyanazon alapgyökhang változatai. V. ö. CSA, SZA, SZE, gyökszók.

TERBEGECZ, falu Hont m.; helyr. *Terbegecz-re, —en, —ről.*

TERBELÉD, falu Nógrád m.; helyr. *Terbeléd-re, —en, —ről.*

TERCS, PUSZTA—, SZALMA—, falu Nógrád m.; helyr. *Tercs-re, —en, —ről.*

TERCSI, női kn. tt. *Tercsi-t*, tb. *—k.* A Terézia névnek kicsinyített módosúlata ; máskép : *Tercsus, Teri, Terka, Trézsi, Trezka, Riza* stb.

TÉRD, (tér-d) fn. tt. *térd-et*, harm. szr. *—e.* Az ember és több állat testének azon része, illetőleg izülete, mely a czombot a lábszárral öszveköti, s mely midőn meghajlik, elül kidudorodik, hátul pedig szöget képez. *Térdre esni, bukni, borulni, ereszkedni. Térden állni, csúszni. Térdet, fejet hajtani. Térddel nyomni, taszigálni valamit. Térden ringatni a kisdedet. Térdek közé szoritani valamit. Térdeit öszveverni, súrolni. Valakinek térdeit könyörögve általkulcsolni. Térdei a teher alatt ingadoznak. Nem birják őt térdei.*

Görbe, csukló térdek. Átv. némely növényszárak, pl. füvek, nádak, csomós izületei. Gyöke azon *tér*, melyből hajlásra vonatkozó származékok erednek, s képzője *d*, mely táj- és helyneveket képez, miszerint a térd jelenti azon tájat, melyen a lábszár a czombtól eltér, azaz elhajlik, elgörbed. A Müncheni codexben : *tèrd* = terd (l. TÉRDEPEL alatt), amidőn gyöke *ter* volna a terjedés fogalmával. Az elsőbb vélemény mellett látszik harczolni az is, hogy ami a lábszárra nézve a térd, ugyanaz a karra nézve a *könyök*, melynek gyöke *köny*, a *kany*, *kanyar*, *kony*, *konyít*, *konya*, szókkal rokon, s ezekkel egyezik a a térdet jelentő hellen *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*. A könyök t. i. nem egyéb, mint a karnak térde, és a térd a lábnak könyöke. A forduló hajlás alapfogalma rejlik ezen testrészekben is : *far*, azaz *for*, *fir*, honnan *fartat*, *fortat*, *firtat* és *kar*, mely a *kör*, *ker*, *kor* gyökökkel rokon. Terjedelmes tájejtéssel : *térgy*, valamint származékai is : *térgyel*, *térgyepel* (ritkábban). Hasonló módon változik a *d* és *gy* : *Almád Almágy*, *Szilvád Szilvágy*, *Somod Somogy* stb. helynevekben és némely másokban.

TÉRDBÓK, (térd-bók) ösz. fn. Bók, melyet valaki térdének meghajtásával csinál, mely esetben a lábát hátrarántja, s mintegy kaparint vele, honnan tréfás népnyelven *hátrakaparcs* a neve.

TÉRDBŐR, (térd-bőr) ösz. fn. 1) Bőr, mely a térdkalácsot takarja. 2) Bőrdarab, melyet némely mesteremberek, pl. csizmadiák, vargák, utczakövezők térdeikre kötnek ; szokottabban : *lábszíj*.

TÉRDCSAT, (térd-csat) ösz. fn. Csat, melylyel a nadrág vagy harisnya szárát a térd körül megszorítják.

TÉRDEL, (tér-d-el) önh. és áth. m. *térdelt*. Térdeire ereszkedve áll, térden áll. *Letérdelni*, *rátérdelni valamire*. *Templomban*, *oltár előtt térdelni*. *Térdelve imádkozni*, *könyörögni*. Áthatólag am. térddel nyom, szorít.

„Térdelik a málhát, ügyesen kötözve.“
Arany J.

Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén testrészek működéseit jelentő *könyököl*, *ölel*, *karol*, *farol*, *szemel*, *fülel*, *orrol*, *markol*, *lábol*, *vállal*, *hasal*, *seggel*, *oldall*, *öklel*, *sarkal*, *talpal* (= megy), *nyelvel*.

TÉRDELÉS, (tér-d-el-és) fn. tt. *térdelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Térden állás. *Térdelésben elfáradni*. *Térdelésre jelt adni*, *csengetni*. *Térdeléssel büntetni a csintalan fiút*.

TÉRDÉNÁLLÓ, (térdén-álló) ösz. mn. Aki térdel ; térdelő.

TÉRDÉNÁLLVA, (térdén-állva) ösz. ih. Térdelve, térdre esett állapotban. *Térdenállva imádkozni*, *könyörögni*, *esengeni*.

TÉRDEP, elavult fn. mely a *térdepel*, *térdeplő*, *térdeplés* származékokban divatozik. A *közep*, *alap*, *ülep*, *telep*, *talap*, *terep* helyiségre vonatkozó szókkal öszvehasonlítva, úgy látszik, a térdnek egész táját, terjedelmét jelenti.

TÉRDEPÉL, (tér-d-ep-él) önh. m. *térdepélt*. Közönségesen egy értelemben veszik a *térdel* igével, de szabatosan véve úgy tetszik, mintha 1) a térdeplés tartósabb térdelést jelentene, melyet valaki akár tiszteletből, akár büntetésből folytat ; 2) ‚térdepel‘ átható értelemben nem is divatos. Romlott tájejtéssel : *térbeköl*, *térbetyöl*, *térbetöl*, *térgyepel*. A Müncheni codexben : *terdepl* (elül is rövid *è* = e). „És fél terdre terdeplvén (genu flexo, nem : genubus flexis, ezért írja a codex : fél terdre) ő előttö káromlatot tesznek vala neki.“ (Lukács XVII).

TÉRDEPÉLÉS, TÉRDEPLÉS, (tér-d-ep-él-és) fn. tt. *térdepélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hosszabb ideig tartó térdelés, különösen mind a két térdre leereszkedve.

TÉRDEPLŐ, (tér-d-ep-él-ő) mn. és fn. tt. *térdeplőt*. 1) Aki térdepel, vagyis folytonosan térden áll. *Templomban*, *oltár előtt térdeplő hivek*. 2) Zsámolyféle állvány, melyen az imádkozók térdepelni szoktak, egyszersmind a jámborok házi bútora, vagyis zsámolylyal és könyöklővel ellátott szekrényke (flexorium).

TÉRDFÁJÁS, (térd-fájás) ösz. fn. Fájás, melyet a térdek kinos állapota, pl. térdköszvény, térdszakgatás okoz.

TÉRDHAJLÁS, (térd-hajlás) ösz. fn. A térdnek hátulsó része, öble vagy szöge. Molnár A. szerint térdhónalja.

TÉRDHAJTÁS, (térd-hajtás) ösz. fn. Azon görbülés, melyet a térd képez, midőn lábszárunkat hátrafelé huzzuk. Különösen tisztelet neme, melyet ezen hajtással jelentünk, vagyis mélyebben csinált térdbók.

TÉRDKALÁCS, (térd-kalács) ösz. fn. Birtokragozva : *térdemkalácsa*, *térdedkalácsa*, *térdekalácsa* stb. Azon háromszögletü-kerek forgócsontlap, mely tulajdonkép a térdet képezi. *Elhasadt a térdkalácsa*.

TÉRDKÉP, (térd-kép) ösz. fn. Kép, vagyis festvény, mely valakinek termetét tetőtől térdig ábrázolja, különböztetésül az *arcz-* vagy *mellkép*-től.

TÉRDKÖSZVÉNY, (térd-köszvény) ösz. fn. Köszvény, mely a térdet gyötri, szakgatja. V. ö. KÖSZVÉNY.

TÉRDKÖTŐ, (térd-kötő) ösz. fn. Kötő, melylyel a harisnyát a térden alul vagy fölül is megszorítják.

TÉRDSZALAG, (térd-szalag) ösz. fn. Általán szalag vagy kötő, melylyel a lábszárravalót a térd táján megszorítják.

TÉRDSZALAGREND, (térd-szalag-rend) ösz. fn. III-ik Eduard angol király által 1350-ben alapított lovagrend, melynek jellegét a bal térd alatt viselt átkötő szalag teszi ezen franczia jeligével: *Honny soit, qui mal y pense.*

TÉRDSZÉK, (térd-szék) ösz. fn. Lásd : TÉRDEPLŐ, 2).

TÉRDSZORÍTÓ, (térd-szorító) l. TÉRDKÖTŐ.